

M A R M A R A
Ü N İ V E R S İ T E S İ
K A D İ N V E
T O P L U M S A L
C İ N S İ Y E T
A R A Ş T I R M A L A R I
D E R G İ S İ
J O U R N A L O F
W O M E N A N D
G E N D E R S T U D I E S



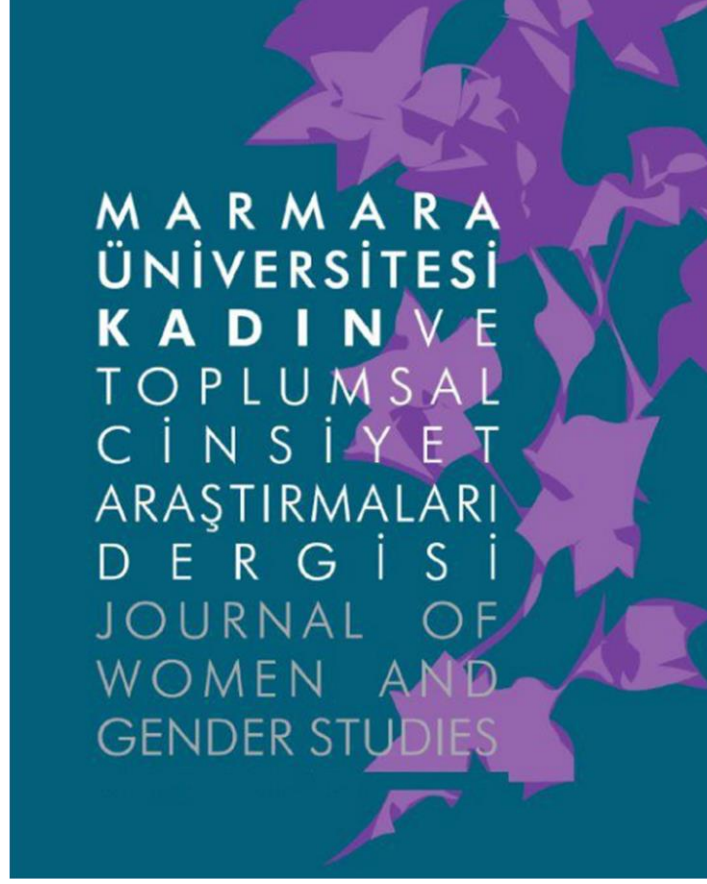
MARMARA
ÜNİVERSİTESİ



Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi

Haziran 2022 : Cilt 6 (Sayı 1)

e-ISSN : 2458-9381



Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi

Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi, Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki kere Dergipark platformu üzerinden yayımlanan Uluslararası Bilimsel Hakemli bir dergidir.

Marmara University Journal of Women and Gender Studies

Marmara University Journal of Women and Gender Studies is an International Refereed Scientific Journal published biannually in July and December via JournalPark (Dergipark) platform.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukatcad>

EDİTÖR / EDITOR

Prof. Dr. Fatma AYANOĞLU (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Ali Murat KIRIK (Marmara Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCISI

Arş. Gör. Dr. Selim BEYAZYÜZ

DANIŞMA KURULU / CONSULTATIVE COMMITTEE

Prof.Dr. Erişah Arıcan (Marmara Üniversitesi)

Prof.Dr. Sebahat Deniz (Marmara Üniversitesi)

Prof.Dr. Mehveş Tarım (Marmara Üniversitesi)

Prof.Dr. İsmail Taşpınar (Marmara Üniversitesi)

Prof.Dr. Aypar Uslu (Marmara Üniversitesi)

Prof.Dr. Göksel Ataman (Marmara Üniversitesi)

Doç.Dr. Yeter Demir Uslu (Medipol Üniversitesi)

Prof.Dr. Deniz Börü (Marmara Üniversitesi)

Doç.Dr. Elif Haykır Hobikoğlu (İstanbul Üniversitesi)

Doç.Dr. Figen Yıldırım (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Doç.Dr. Andan Ertemel (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Prof.Dr. İbrahim Pınar (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Cem Cüneyt Arslantaş (İstanbul Üniversitesi)

Prof.Dr. Işıl Pekdemir (İstanbul Üniversitesi)

Prof.Dr. Sedefhan Oğuz (Yeditepe Üniversitesi)

Prof.Dr. Uğur Yozgat (Kıbrıs Arkin Üniversitesi)

Doç.Dr. M. Lütfi Arslan (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Fatma AYANOĞLU

Doç. Dr. Ali Murat KIRIK

WEB & EMAIL

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukatcad> & [muratmilef@gmail.com](mailto:мурatmilef@gmail.com), fsisman@marmara.edu.tr

* İsimler alfabetik sırayla dizilmiştir. / Names are listed in alphabetical order.

YAYIM İLKELERİ

Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi'nde özgün araştırma ve inceleme makalesi, derleme makaleler yayımlanır.

Dergide yayımlanan tüm yazıların ilmi ve fikri sorumluluğu yazarına aittir.

Yazıların, başka bir yerde, farklı bir dilde dahi olsa yayımlanmamış olması gerekir.

Yayımlı teklif edilen yazılar, yayın kurulu tarafından incelendikten sonra hakeme gönderilir ve iki hakemin onayının alınmasıyla yayımlanır.

Yazıların yazım dili, yabancı dilde yazılanlar hariç, Türkiye Türkçesi olmalıdır.

Yazıların sayfa sayısı, metin ve levha olarak 30 sayfayı geçmemelidir.

Yayımlanan makaleler, Yayın Kurulu'ndan izin alınmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz.

İçindekiler/Contents

Yücel AKSAN

Görünmeyen Kadınların Yazgısı:Fahişelerin Ortaçağ Avrupası'nda Hukuksal ve Toplumsal Konumları

1-29

Tuğba CANBULUT, Gaye NİSANOĞLU, Hilal KÜÇÜK

A Qualitative Research On Gender-Sensitive Masculinity: "A Woman is Life, What Happens to A Man After Life?"

17-30

Hesna KESEN

Kadın Kalarak Anne Olmanın İmkânı: Feminist Politika ve Amargi Dergilerinde Annelik Söylemi Üzerine Bir Araştırma

31-44

Nazlı YÜCEOL, Serhat KAKI, Işıl ÇEKÇİ

Covid-19 Pandemisinin Türkiye'de Kadınların Çalışma Hayatına Katılımı ve İş-Yaşam Dengesine Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında İncelenmesi

45-64

Betül ÇUBUK

Kadınsılık ve Cinsel Mitlerin Psikojenik İnfertiliye Etkisi

65-82

Burcu GEDİKLİ

İstihdamda Engelli Kadın: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

83-103

Onur AĞKAYA

Kadın ve Kız Çocuğu Cinayetlerine Yönelik Kavramsal Tartışmalar: *Femisid*, *Feminisid* ve Ciudad Juárez Örneği

104-125

Senem KURT TOPUZ, Tuğba METİN AÇER

Güç İlişkileri Bağlamında Ataerkil Şiddeti Anlamak

126-139

Canan BUDAK

Anayasa Mahkemesi'nin S.E. Kararı Işığında Kadına Yönelik Şiddeti ve Kadın Cinayetlerini Önlemede İdarenin Sorumluluğu

140-166

Selda SAKIZCIOĞLU, Türkan DOĞAN

Evlilik İçi Tecavüz Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüşün Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

167-186

Sibel SELİM, Beyza Nur OK

Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Eğitim: Keşfedici Mekânsal Veri Analizi

187-200

Merve YILMAZBİLEK

Gönüllü Çocuksuzluk ve Kürtaj Tartışmalarına Feminist Bakış

201-213

GÖRÜNMEYEN KADINLARIN YAZGISI:FAHİŞELERİN ORTAÇAĞ AVRUPASI'NDA HUKUKSAL VE TOPLUMSAL KONUMLARI

THE FATE OF THE INVISIBLE WOMEN: LEGAL AND SOCIAL POSITIONS OF PROSTITUTES IN MEDIEVAL EUROPE

Yücel Aksan ¹

ÖZ

Bu araştırma, en eski “meslek” olarak nitelendirilen ve mensup oldukları toplum içinde “görünmeyen”,görünmesi de istenilmeyen kadınların, yani “fahişelerin” Orta Çağ Avrupası’ndaki hukuksal, toplumsal konumları ve bu kadınlara yönelik sağlık uygulamaları ile ilgili bilgiler vermeyi amaçlamaktadır. Tarihin karanlık sayfalarında hala haklarında fazla bilgi olmamakla birlikte var olan kısıtlı kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında yaşadıkları zorlukları, hukuksuz konumları ve sağlık ile ilgili durumları aktarılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma için zamansal olarak Orta Çağ Dönemi seçilmiş ve Avrupa kıtasının özellikle Almanya bölgesi mercek altına alınmıştır. Bu açıdan öncelikle Almanya bölgesinde kullanılan tanımların ve bu kadınlara verilen isimlerin sıralanmasından sonra elde edilen verilerle fahişelerin Orta Çağ Dönemi’ndeki yaşamlarına, özellikle de toplumsal statülerine değinilmeye çalışılmıştır. Avrupa’nın farklı bölgelerinde fahişelerin diğer kadınlara kıyasla farklı giysi giyme zorunluğu, farklı renk ile (sarı, kırmızı gibi) uzaktan tanınmaları ve barınma bulmada yaşadıkları sıkıntılar, ilk defa bu çalışma ile ortaya konulmuştur. Daha sonra ise fahişelerin sağlık, hastalık, doğum, ölüm gibi durumlarda yaşadıkları toplumsal yaptırımlar, yurtsuz ve vatansız kalma durumları hakkında elde edilen bilgilere değinilecektir. Kadın çalışmalarında bu konuya fazlaca değinilmemiş, bu makale de bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

Anahtar Kelime: Orta Çağ, Kadın, Fahişelik, Avrupa, Sağlık,

ABSTRACT

This research aims to provide information on the legal, social positions, and health practices of the "invisible" -also unwanted to be seen- women who perform prostitution, namely the oldest profession. Although they rarely appear in the pages of history, the challenges they experienced, their unlawful positions, and health conditions were extracted from the limited historical records. The time and spatial scale of the study are restricted to Medieval Europe, specifically Germany. In this regard, the descriptions and the names given to these women primarily in Germany are listed, and then it is tried to reveal the prostitutes' lives in that period, especially their social status. In different parts of Europe, the restrictions on the clothing of the prostitutes to distinguish them from other women (marked by specific colors like yellow and red), and their problems with finding shelter are going to be indicated. Later on, the social sanctions they faced in case of disease, childbearing, and death, together with their state of being displaced and rootless are going to be depicted. The topic generally remains unaddressed in women's studies. This paper tries to fill that gap in the literature.

¹ Orcid No: 000-0001-8145-6277

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Yücel Aksan **e-posta:** yucelaksan@yahoo.de
Gönderilme /Submitted: 01.04.2021, **Kabul/ Accepted:** 29.06.2022

Keywords: Middle Ages, Woman, Prostitution, Germany, Health, Clothing

GİRİŞ

Kadınların tarihine bakıldığında kolay bir yaşam sürdüklerini söylemek yanlış olur. Özellikle ataerkil döneme geçiş ile birlikte kadınlara yönelik baskı ve zulümlerin arttığını, kadının hem bedenine hem de düşüncelerine hâkim olma çabasının ön plana çıktığını görmek mümkündür. Bu yazı, aslında hep var olan ancak görmezden gelinen kadınların/ fahişelerin Orta Çağ'daki anlatılmayan hukuksal ve sağlık durumlarını resmeden bilgiler aktaracaktır.

Michel Foucault'nun "Cinselliğin Tarihi" (2015) kitabından alıntılanan ve Demosthenes'e² ait olduğu varsayılan *Neera'ya Karşı* adlı savunmasının sonunda ortaya koyduğu görüş, kadınların Antik Yunan ve daha sonra gelecekte kadının konumlandırılması ve sadece tek bir kadında bulunması istenilen ile varlığına tek taraflı açıklık getirmiştir. Ona göre "Haz için hafifmeşrep kadınlara fahişelere, günlük bakımınız için metreslere, yasal soyumuz ve yuvamızın sadık bir bekçisi olması için karılara sahibiz." (Foucault, 2015, s.217) Kadına dair bu algının yaklaşık 2300 yıldır değişkenlik gösterdiğini de söylemek mümkün değildir, bu üçlemenin tek bir kadında bulunması isteği de sık sık tekrarlananlar arasındadır.

Eric Berkowitz'in "Seks ve Ceza" (2013) adlı kitabında belirttiği gibi, "Bir fahişe *öteki* olarak yaşamaya mahkûmdur. "Prostitute" (fahişe sözcüğü) aslında "kendini gösterme" anlamına gelen Latince *prostare* sözcüğünden gelmektedir (...)" (Berkowitz, 2013, s. 115) Bu bakımdan bu makalede, aslında *öteki* olarak yaşamaya mahkûm bırakılmış kadınların tam aksi olan gizlenen yaşamlarına ışık tutmaya çalışılacaktır.

Fahişelik kavramı anlam bakımından kendini "sunma" veya "gösterme" olarak

karşılık bulsa da fahişelerin zaman içinde hep "görünmez" olduklarını, yasal haklara sahip olmadıklarını, yaşadıkları kötü koşullar nedeniyle de erken öldüklerini söylemek yanlış olmaz. Aslında fuhuşun bir nevi alışverişe dönüştürülen durumunun, fahişeliğin hem bir meslek olduğunun hem de "gönüllülük" esasına dayandığının ifade edilmesinin bir açıdan tecavüzü meşrulaştırma olduğunu söylemek gereksiz. Bu açıdan Nicole Bacharan'nın Françoise Héritier ile "Kadınların En Güzel Tarihi" (2012) isimli kitaptan aktarılan söyleşisinde "fahişeliğin dünyanın en eski mesleği" olup olmadığı sorusunun cevabı açıktır. Fahişeliğin "meslek" olarak nitelendirilmesinin en basit anlamda aslında kadınları köleleştirdiğini ve bunun da fahişeliğin "bedel karşılığında" yapıldığı gerekçesi ile meşrulaştırıldığını görmek gerekir. Bu tanım ile birlikte fahişeliğin "meslek" olarak adlandırılmasının, temelinde kölelik olan bir eyleme "razı olma", "kabul etme" ve razı "imiş" gibi gösterme yollarıyla resmiyet kazandırmak olduğunu da ifade etmek gerekir.

Odak noktasını zaman olarak Orta Çağ, coğrafi olarak da Avrupa ile sınırlandırmış olan bu makale, elde edilen kısıtlı bilgilerle "Fahişeliğin" Orta Çağ içindeki hukuksal durumunu ve sağlık ile ilgili bilinmeyenlerini ortaya çıkarmaya çalışacaktır. Fahişeler, döneme ait kayıtların ve resmî belgelerin neredeyse yok sayılacak kadar az olması, kadınların yaşadığı sıkıntıların resmî merciler tarafından dikkate alınmaması, kadınların hukuksal anlamda haklarını arayamayışları sonucunda neredeyse "görünmez" hale getirmiştir. Fahişelerin "görünmez" olmaları kendini sadece hukuksal anlamda göstermemiştir. Fahişelerin, toplumun isteği doğrultusunda "görünür" oldukları zamanlarda toplum onlara "zorunlu kıyafet ve renk" taşıma şartı koymuştur. Görünür oldukları zamanlarda

²Demosthenes, (MÖ 384 - MÖ 322) Atinalı ünlü politikacı. Atina'da doğmuştur.

diğer “erdemli” kadınlardan ayırt edilebilmelerini sağlayan “farklılık” giysilerine yansımış, bu ayrıştırıcı uygulamalar fahişelerin yaşadıkları bölgelere göre değişiklik göstermiştir. Fahişelerin yaşadıkları tüm zorluk ve maruz kaldıkları hukuksuzluk durumuna toplum tarafından dışlanmalarını da eklemek gerekir.

Fahişelerin hukuksal anlamda giysi ile kendilerini ifşa etme zorunluluğu bulunuyordu. Kendilerini gizlememeleri ve buna şahit olan görgü tanıklarını gizlemeleri cezaya tabiydi. Bunun en eski örneğini aslında Mezopotamya’da görmek mümkün. Berkowitz, “Seks ve Ceza. Arzuyu Yargılamanın Dört Bin Yıllık Tarihi” adlı çalışmasında göze çarpan bilgiler aktarmaktadır:

Mezopotamya’da, özellikle de işin içinde seks varsa, başkalarının kötü davranışlarını bildirmemek yasaktı. (Fahişelerin peçe takmasına izin verilmeyen Asur’ da durum farklı değildi; eğer bir adam bir fahişenin peçe taktığını görüp de bildirmemişse kırbaçlanarak, başına at yularına benzer bir ip dolanır ve alay edilsin diye şehirlerde dolaştırılırdı.) Mezopotamya’ da garsonlardan içki içen müşterilerinin konuşmalarına kulak misafiri olmaları istenilirdi. Şayet suç teşkil eden bir şey duydukları halde bildirmezlerse, ölüm cezasına çarptırılırdı (Berkowitz, 2013, s.24).

Robert Jütte, “Erken Modern Avrupa’da Yoksulluk ve Sapkınlık” (2011) adlı kitabında bu farklı giysi durumunun Yahudiler, cellatlar ve toplumun diğer dışlanmış gruplarına da dayatıldığını yazmaktadır:

Geç Orta Çağ döneminde zaten sosyal ayrımın (çoğunlukla negatif) meşru araçlar haline gelmiş olan işaretler ve rozetler Hıristiyan toplumunda yaşayan fahişeler, sapkınlar, cellatlar, Yahudiler, hatta cüzzamlılar gibi tüm marjinal grupları kapsamak için yaygınlaştırıldı. Yahudi

kadınlar sarı örtüler veya giysilerinin üzerindeki daireler ile işaretlendiler. Bazı şehirlerde cellatlar özel ve gösterişli kıyafetler veya darağacını betimleyen bir işaret ile tanımlandılar. Sapkınlar ise sarı haç ile işaretlendiler. Çan cüzzamlılar için yaygın kullanılan bir işaretti; ancak aynı işaret “burunları bir karış havada, göz kırparak geziyor, ayaklarındaki halhalları şingirdatarak kırıtıyorlar” diye cezalandırılan Siyon kızlarıyla (Yeşaya 3:16-17) ilişkilendirilerek fahişeler için de geçerli olabilirdi. Bazı İtalyan şehirlerinde fahişeler, Yahudilerin sutyenlerine tutturmak zorunda oldukları sarı dairenin kalıntısı olan omuzlarındaki sarı bantla belirlenirdi (Jütte, 2011, s.189).³

Michel Pastoureau “Şeytan Kumaşı” adlı eserinde Orta Çağ Avrupa hukukunda dışlanmış veya horlanmış gruplara mensup insanların iki renkli ya da çizgili giysiler giymesinin zorunlu hale getirildiğini söylemiştir. Orta Çağ Almanya’sında Sachsenspiegel’de (1220-1235 yılları arasında derlenmiş Sakson kanunları) bu giysilerin soysuz, köle ve mahkûmlara giydirildiği belirtilmiştir. Orta Çağ sonlarında Güney Avrupa şehirlerinde giderek yaygınlaşan giyim kararnamelerinde fahişelerin, soytarıların ve hokkabazların ya tamamen çizgili elbise giymeleri ya da üzerlerinde çizgili bir giysinin bulunması gerektiği; fahişeler için omuz kordonu, eşarp veya eteğin zorunlu olması aktarılmıştır. Böylece o mesleği icra edenleri, onurlu vatandaşlarından ayırt edilebilir hale getirmiştir (Pastoureau, 1997, s. 22-23).

Diğer hukuksal uygulama ise bu kadınların fahişe oldukları sürece vatandaş olma haklarının da ellerinden alınmış olmasıdır.

³Sarı renkli yıldız takma zorunluluğu daha sonra Nazi Almanya’sında Yahudiler için uygulanmıştır.

Fahişelerin hukuksal açıdan da “yok” sayıldıkları bu durum, ancak evlendikleri zaman değişiyor ve tekrar vatandaş olmaları mümkün oluyordu. Bu kadınlar, fahişelik yaptıkları sürece vatandaş statüsüne sahip olmadıklarından vefatları durumunda kutsanmış ve kilisenin yakınında bulunan mezarlıklara defnedilemiyorlardı. Bu yasak nedeniyle ancak yaşadıkları ya da çalıştıkları evlerin avlularında gömülmek zorunda kalıyorlardı.⁴

1.BAŞLANGIÇ

Orta Çağ’da kadınların genel durumu incelerken “fuhuşun” kaynağına gitme gereği ortaya çıkmıştır. Bu sorunun cevabını kısmen önceden bahsi geçen “Kadınların En Güzel Tarihi” (2012) (Héritier Françoise, Michelle Perrot, Sylviane Agancinski, Nicole Bacharan) adlı kitaptan edinmek mümkün olmuştur. Zaman ve toplum içinde bu kadınlara yönelik ikircikli ifade, Orta Çağ’daki -asında ilginç sayılabilecek- bir gelenek ile örtüşmektedir. Normal yaşam ve hayat düzeni içinde yok sayılan ve görmezden gelinen bu kadınlar düğün merasimlerine davet edilmiş, kendilerinden eğlenceye katılmaları istenmiştir. Fahişelerin yeni evlenen çiftlere şans getirdiklerine inanılmıştır. Bu açıdan düğünlerin vazgeçilmez davetlileri arasında bulunmaları göze çarpmaktadır.

“Fahişeliğin” olası kaynağına inildiğinde bunun meşru ilk nedenini, ilk dönem insan topluluklarının oluşması ve toplumun erkek egemen olmasıyla -yani gücün erkeğe geçmesiyle açıklamak gerekmektedir. Güç ve cinsellik bağlantısının kurulmasıyla savaş durumunda karşı kabile ya da grubun

kadınlarına tecavüz edilmeye başlanması, bu durum karşısında kadının veya ailesinin susması için bir bedelin verilmesi ile bu durumun bir nevi alışveriş olarak görülmesi fahişeliğin başlangıcı olabilir. Nevin Koyuncu’ya göre insan topluluklarında tarihsel olarak ataerkil düzenden önce anaerkil veya ana soylu bir düzenin hâkim olduğu bilinmektedir. Koyuncu, “Karşıtlıkların İmhası” (2015) isimli çalışmasında “aile içindeki cinselliğin tabulaştırılması ile birlikte diğer kabileler ile akrabalık ilişkilerinin güçlenmesi; ‘kız alıp kız verme’, yani kadının takas edilebilecek bir nesneye dönüşmesinin başlangıcıdır” yazmaktadır. (Koyuncu, 2015, s.19)

Ghislaine Paris, “Cinselliğin Önemi” (2013) adlı kitabında savaş, eril güç ve tecavüz bağlantısına açıklık getirmiştir, ona göre “cinsellik ve iktidar arasında bağların olduğu sonucunu çıkarabiliriz. O halde cinsellik, güdülerle gerçekleşen basit bir eylem olmanın yanı sıra gücünü kanıtlanmanın da bir yoludur. Tecavüz ne yazık ki her zaman düşmanı aşışlamak ve boyunduruk altına almak için bir savaş aracı olarak kullanılmıştır” (Paris, 2013, s.128).⁵

2.TANIM

“Fahişe” ve “Fahişeliğin”⁶ tanımına bakıldığında, “Prostitution” (Latince) prostibilis⁷ “kendini sunmak” kelimesinden türemiştir, buradan da prostibulum⁸ (fahişe, bordell), prostituta⁹ (fahişe) türemiştir.

“Fahişe”nin kelime anlamına ve kökenine bakıldığında Almanya bölgesinde fahişelere farklı isimler verildiğini görmek mümkündür. Bu isimler arasında “Dirne”

⁴Elde edilen bilgilerin kısıtlılığı, yazılı belgelerin azlığı, kaynak kitapların olmayışı ve kaynakların sadece yurt dışı menşeli olması, bu makaledeki bilgilerin bir kısmının çeviri yapılarak aktarılması anlamına gelmekteydi.

⁵Boris Cyrulnik, Mourir de dire: La honte (Utanç: Sözümler Ölümleri) adlı eserinde bunu açıklıyor: “Afrika’da savaşçılar bir köyü ortadan kaldırmak istediklerinde en iyi yol orada oturanları öldürmek değildir, çünkü bunların arasında bir kısmı kaçıp kurtulacaktır. Ölenler şehit olacak, kalanlarsa bir gün hesaplaşmak için silahlanacaktır. Daha radikal bir yolsa kadınlara tecavüz etmektir. Böylece onların namuslarını kaybettikleri için aşışılanmış olurlar ve babaları belli olmayan çocuklara

hamile kalırlar. Erkekler onları koruyamadıkları için utançlarından ölürler ve artık onlara sahip olamaz, onlardan yoksun kalmış olurlar. Böyle bir topluluk genellikle böyle bir iklimde, aynı yerde hayatını sürdürmeye devam edemez. Hiçbir savunma böyle bir saldırıya karşı etkili olamaz.” (Paris, 2013:128)

⁶Burada Almanca ve Latince kelimelere değinilmiştir.

⁷<https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/latein-deutsch/prostibilis>

⁸<https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/latein-deutsch/prostibulum>

⁹<https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/latein-deutsch/prostituta>

(fahişe), “Freuenmädchen” (zevk kızı), “Meretrix”¹⁰ (“Fahişe”-Lat.), “Vensterhenne”¹¹ (pencere tavuğu), “Pfaffenmagd” (rahip hizmetlisi)¹², “Grabennymphe” (çukur su perisi)¹³ vs. bulabiliyoruz. Yukarıda sayılan söz konusu tanımlamalar aslında fahişelerin nerede, nasıl ve kiminle olduklarının betimlenmesiyle ilgilidir. Örneğin; “Pfaffenmagd” (rahip hizmetlisi), rahiplerle gayri meşru ilişki yaşayan kadınlara takılan lakap olarak bilinir; “Grabennymphe” (çukur su perisi) ise genelde bu kadınların yol kenarlarında olmalarından türemiştir.

Avrupa’da Orta Çağ’da fahişelik yapan kadınlar ya “orospu” ya da Latince “meretrix” olarak adlandırılmışlardır. Bunun dışında din adamlarının metreslerine ya da sevilmeyen grupların eşlerine takılan isimler de genellikle karşımıza olumsuz bir betimleme ya da hakaret olarak çıkmaktadır.

Orta Çağ’da düşünürler, filozoflar ve din adamları için “fahişeliği” tanımlamak kolay olmamıştır, özellikle hukuk alanındaki tanım konusunda zorlanılmıştır. Bu tanımlamaya yönelik zorluklar içerisinde en önemli kıstas “eş sayısı” olarak belirlenmiş fakat buradaki tanımlamaların ve sayıların çelişkili oluşu durumun vahimliğini de ortaya çıkarmıştır. Buna örnek olarak bir kadın 50 erkekle ilişkiye girmiş ve para talep etmişse fahişe olarak tanımlanmazken, bu sayı 23.000’e ulaştığında fahişe olarak görülmüştür. Bu bakımdan “Fasciculus Morum”¹⁴ “Orospu sadece herkes ile para için ilişkiye giren ve talebi reddetmeyen kadına denilir” tanımı getirilmiştir.

Tanımlamalardaki eksiklik ve orantısız sayıların varlığı hem kafaların hem de tanımların ne kadar karışık olduğunu göstermektedir.¹⁵

Codex Justinianos’dan (Bizans ve Roma Hukuku) alınmış olan bu tanım daha sonra Orta Çağ hukukuna da aktarılmıştır. Aziz Hieronymus (4-5.yy) da bu tanımı kullanmıştır, ona göre “Meretrix, quade multorum libidini patet” yani kendini isteyerek çok kişiye sunan kadın, fahişedir (Schuster,1992, s.20).¹⁶

Romalı Hukukçu Ulpian (170-228) fahişeliliği “umuma” dair olarak tanımlar, ona göre sadece genelevde çalışan kadın kastedilmez; namus anlayışına sahip olmayan, zina yapan kadın da fahişe olarak görülmelidir. Karmaşık olan bu tanımlamalar içinde bedel istemeden kendini bir erkeğe sunan kadın da fahişedir, sonuç itibarıyla karmaşık düşüncelerin içinde farklı tanımlamalar bu konudaki karmaşıklığın göstergesidir (Hergemöller, 2001, s.58).¹⁷

Aslında tüm bu tartışmalar arasında, kadının fuhuşa yönelmesinin nedenlerine kimse değinmez. En büyük neden aslında erkeklerdir, daha sonra ise maddi yoksunluk, sosyal statü kaybı, cinsel eğilimler, nikâh öncesi cinsel ilişki ile itibar kaybetme, tecavüz veya gerçekleşmeyen evlilik sonrasında istemsiz hamile kalma en önemli nedenler arasında görülebilir. Kısaca kadını fahişe yapan en öncelikli neden erkeklerin olduğu bilinse de tarih boyunca hem fiziki hem de ruhsal aşağılanmayla bedel ödeyen yalnızca kadın olmuştur.

¹⁰ <https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/latein-deutsch/meretrix>

¹¹ <https://www.mittelalter-lexikon.de/wiki/Prostituierte>

¹² http://woerterbuchnetz.de/DWB/call_wbgui_py_from_form?sigle=DWB&mode=Volltextsuche&hitlist=&patter nlist=&lemid=GP02339

¹³ https://austria-forum.org/af/Bilder_und_Videos/Historische_Bilder_IM_AGNO/Prostitution/00120143

¹⁴ 15. yüzyıla ait rahiplerin el kitabı.

¹⁵ <http://deutschland-im-mittelalter.de/Kulturgeschichte/Sexualitaet/Prostitution.>

¹⁶ Hieronymus, Epistola ad Fabiolam, in: J.P.Migne(Hg.), Patrologia latina. Bd.22.o.O.o.J.Sp.610ff.

¹⁷ “Palam questum facere dicemus non tantum eam, quae in lupanario se prostituit, verum etiam si qua (ut adsolet) in taverna cauponia vel qua alia pudori suo non parsit. Palam autem sic accipimus passim, hoc est sine dilectu; non si qua adulteris vel stupratoribus se committit, sed quae vicem prostitutae susnet. Item quod cum uno et altero pecunia accepta commiscuit, non videtur palam corpore quaestum facere. Octavenus tamen rectissime ait etiam eam, quae sine quaestu palam se protituerit, debuisse his connumerari. »(Corpus Juris Civilis Dig.23.2.43.) in: Lömker-Schlögel, Annette, Prostituierte. umb vermeydung willen merers übels in der cristenhait.

3.HUKUKSAL VE TOPLUMSAL DURUMU

Orta Çağ'da fahişelik yapan kadının tanımı, bedel karşılığında cinsellik yaşaması ve cinsellik yaşadığı erkek sayısının hızla değişmesi ile belirleniyordu. Orta Çağ'da metres ve hizmetçiler ile rahiplerin birlikte yaşadıkları kadınlar bu kategoriye girmiyordu. Fahişelik sadece kadınlara mahsus olup o dönemde homoseksüellik yasaktı. Homoseksüeller ölüm cezasına çarptırılıyor, en ağır şekliyle yakılarak infaz ediliyorlardı. Homoseksüel olan ya da bununla suçlanan erkekler bazı bölgelerde kafeslere konulur, halkın kınaması için ifşa edilir; bazen de şehirden uzaklaştırılıyorlardı. Bu cezalar hem sapkın yoksullar hem de fahişeler için de uygulanmaktaydı:

Sapkın yoksullar için uygulanan bedensel cezalar saç kesme, teşhir etme ve kulak kesme gibi daha başka biçimleri de kapsardı. Bu cezaların her biri kamusal aşağılamanın farklı düzeylerini ima etmektedir. Örneğin teşhir etme, orta çağdan beri sahtekâr dilencilere uygulanmıştır. Serseriler için uygulanan diğer aşağılayıcı cezalandırma biçimleri yerel kökenlere sahipti. Örneğin "suçlunun oturtulup bağlandığı ve suya daldırılarak cezalandırıldığı sandalye" erken modern dönemde bazı İngiliz kentlerinde kullanılmıştı. Diğer suçluların olduğu gibi fahişelerin veya hilekâr tüccarların cezalandırılması için kullanılan bu sandalye, suçlunun oturtulup bağlandığı halkın alay etmesine maruz tutulduğu veya suya sokulup çıkarıldığı özel bir araçtı (Jütte,2011, s. 193).

Orta Çağ Dönemi ve öncesine ait hukuki belgelerin eksikliği, konuya ilişkin bilgilerin çelişkili olması, kayıtların tutulmamış olması; bilgilerin eksik olduğunun bir kanıtı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; fahişeliğin bir yandan lonca yapılanması olduğu düşünülürken öte yandan değişken haklara sahip kadınların durumu, şehir yönetimine bağlı olarak konulan

uygulamalarla idare edildikleri paradoksunu göstermektedir. Fahişelerin özel haklara sahip oldukları bilgisi de çelişkilidir, fahişeler genelde vatandaşlık haklarından mahrumdu. Ancak fuhuşu bıraktıktan sonra vatandaşlık haklarına sahip oluyorlardı:

Ortaçağın sonuna gelindiğinde, fahişeler özgür oldukları ve toplumda nispeten yüksek bir konuma sahip oldukları bir dönem yaşadılar. Bazıları diğer zanaat ve işletmelerin izinde, kendi ticaret loncalarını kuracak kadar güven kazandı. 15 yy'da Paris'deki 4000 fahişe bir federasyon kurup kraldan kendilerine özgü bir sancak, trampet ve fişre bandosu şeklinde armağanlar (S.89) aldılar. Avignon fahişelerine de kent genelevinin sahibi olan Napoli Kraliçesi Joanna tarafından armağanlar verildi. Omuza kırmızı bir örgü takma zorunluluğu bu kez bir damgalamadan çok, görev işareti olarak algılanıyordu (Roberts, 1998, s. 89).

"Normal" bir hayata geçiş, teoride mümkünken pratikte çok kolay değildi. Maddi açıdan akraba, arkadaş veya şehirlerin belediyelerinden destek gelmedikçe bu olasılık çok düşüktü. Genel olarak bu kadınlar çalıştıkları evlere borçlandırılıyordu. Giysileri genelev patronu veya patroniçesi tarafından sağlandığı için büyük borçlar altında çalışmaya başlıyorlardı. Evi işleten patron tarafından sürekli artırılan borçlardan kurtulmaları da mümkün değildi. Giysisinden tutun, yemeğine kadar fahiş fiyatlarla boğuşmak zorunda kalan bu kadınlar, ancak bulaşıcı hastalığa yakalandıklarında ya da öldüklerinde bu yazgıdan kurtulabiliyordu. Bu kadınların üzerindeki baskıya (hem görünür hem görünmez olmaları açısından) dikkat çeken George Duby ve Michelle Perrot "Kadınların Tarihi" (2005) adlı kitaplarında bu kadınların cezalandırma yöntemine Marsilya'dan bir örnek vermişlerdir:

Dikkatli fahişeler için, yazılı olmayan bir hoşgörü vardı. Dikkatli olmayanlar ya da sadece şanssız olanlar için korkunç cezalar vardı. Devriyeler ya da gece bekçileri tarafından fark edilen orospular, Saint-Martin tutukevine (daha sonra Hôtel de Brienne'e) götürülmekte ve bir süre sonra, iki ila altı ay kadar Salpetriere hastanesine kapatılma cezasına çarptırılmaktaydılar. Taşradaki cezalar daha aşırı olabiliyordu: On sekizinci yüzyılın birinci yansında Marsilya'daki fahişeler, bir maison de force'ta beş yıl geçirmekteydiler. Bu kadınlar, pis, kalabalık hastaneye girdikten sonra, bazen muayene bile edilmeden frengili ilan edilir ve cezalarının bir parçası olarak cıva "tedavi"sine tabi tutulurlardı (Duby/ Perrot, Kadınların Tarihi 3, 2005, s. 440).

Kayıtlı olan az sayıdaki dava belgelerinden yola çıkarak 13. yüzyılın son döneminden itibaren kayda alınmış fuhuş yapan kadınlarla ilgili davaların çoğu cinsellik, evlilik, zina ve aldatma ile ilgiliydi. En ağır cezalandırma nedeni ise; din dışı sayılan Yahudilerle, Hıristiyan olmayanlarla ve Araplarla ilişkiye girmektir. Hıristiyan olmayanların genelevlere gitmeleri yasaktı; bu kişiler yakalanmaları durumunda kastrasyon, kınama ya da ölümle cezalandırılıyorlardı. Şehir meclisini bazı durumlarda etkilemek mümkün olabiliyordu. 1388 yılında genelevde yakalanan Yahudi bir genç ölüm cezası ile cezalandırılır, fakat daha sonra babası tarafından ödenen yüklü miktardaki para karşılığında serbest kalırdı.¹⁸

Karara bağlanmış cezalar arasında Paris'te 1729-1756 yılları arasında verilen bir cezada, bir genelev patroniçesinin eşeğin üstüne ters bindirilip şehir içinde dolaştırılması, eyerin üstüne çingiraklar asılarak, sepet konularak ve tüye bulandırılarak dolaştırılması vardır. Fahişelere ve zina yapan kadınların üzerlerine zift ya da bal sürüldükten sonra tüye bulandırılıp teşhir edilmesi ve sokaklarda dolaştırılması olağan uygulamalar arasındaydı. Philippe Aries ve George Duby'nin "Rönesans'tan Aydınlanmaya Özel Hayatın Tarihi" (2007)'nden alınan bilgiye göre, la Celestine de Fernando de Rojas adlı kadın bu cezaya maruz kalmıştı. Ayrıca "Romen ve Germetik Avrupa'nın pek çok bölgesinde "popüler" kınama ritüellerinden olan diğer davranışlar - çatı uçurma, kapı ve pencere indirme, araba sökme, kuyu suyunu pisletme, suya daldırma...- da aynı şekilde, klasik çağa kadar resmi ceza dağarının bir parçası olmuşlardır" diye yazmaktadır (Aries/Duby: Özel Hayat: Rönesans/Aydınlanma, 2007, s. 620).

Hem suç işleyen hem de suça maruz kalan kadınların durumuna yönelik uygulamalar değişken olmaktadır. Değişkenlik göstermeyen ise erk/otorite sahibi gücün anlayışına göre cezaların ve kuralların uygulanmasıydı, bununla ilgili George Duby/ Michelle Perrot "Kadınların Tarihi"nde (2005) bilgi vermektedir:

Fahişeliğin suç haline gelmesi, fahişeyi şiddete ve hırsızlığa açık hale getirdi; onu, sert yargı sisteminin önünde savunmasız da bıraktı. Fransa'da 20 Nisan 1684 buyruğuyla başlamak üzere bir dizi yasa, fahişeliğe ağır cezalar (özel bir hastaneye kapatma) getirdi ve polis sefine ya da taşradaki eşdeğerine fahişeler üzerinde mutlak yetki verdi. 1713, 1724, 1734, 1776 ve 1777'de kraliyet buyrukları, ilk yasanın hükümlerini tekrarladı ve polisin

¹⁸ <http://www.stadtgeschichten-koeln.de/index.php/koeln-wissen/150-frauen-im-koelner-spaetmittelalter-15-und-16-jahrhundert>.

yetkilerini teyit etti. Bu kraliyet kararnamelerine rağmen, fahişlikle ilgili konularda yetki, daha önce olduğu yerde, belediyelerde kaldı. Paris'teki durum bir bakıma özeldi: Polis şefi, geniş yetkilere sahip bir kraliyet görevlisiydi ve başkentte düzeni korumak, taht için özellikle önemliydi. Taşrada, Marsilya, Nantes, Lyon ya da Montpellier'de yerel yönetimler, ahlaki koruma konusunda kendi başlarına bırakılmışlardı ve cezaların sertlik ve uygulanma derecesi, kasabadan kasabaya büyük ölçüde değişmekteydi. Bu bakımdan Ortaçağ'dan beri çok az şey değişmişti; topluluk, fahişeler üzerindeki otoritesini sürdürmekteydi (Duby/ Perrot: Kadınların Tarihi3: 2005, s. 439-440).

Hukuki belgelerin azlığından hak arama adına az başvurunun olduğu kanısına varmak mümkün, haksız ve hukuksuz yaşama durumunun fahişelere karşı işlenen suçların da cezasız kaldığı aşikârdır. Bu bakımdan Pieter Spierenburg, "Cinayetin Tarihi. Orta Çağ'dan Günümüze Avrupa'da Bireysel Şiddet" (2010) adlı kitabında

Fahişelerin şiddete karşı savunmasızlığı, genel geçer bir fenomendir. 15. yüzyıl Paris'inde fahişeler dövülmekten, tehdit edilmekten, kaçırılmaktan ve tecavüze uğramaktan yana dertliyidiler. Bazen iki yahut daha fazla adam bir fahişeye saldırır, bir güvenlik görevlisi fahişelerden birine saldırdığı için tutuklanır; bazı erkekler, kadınların kaldığı bir pansiyona gece vakti zorla girerlerdi. Ama erkekler ayrıca, genelevlerde başka erkeklerle saldırırken fahişelerden yardım alır, onlar tarafından teşvik edilirdiler.

Fahişelerin birçoğunun birbirlerine karşı davranışları da şiddet yüklüydü. Ortaçağ'ın sonlarında Almanya, Fransa ve İspanya'da genelev sahipliğinin kadınlardan erkeklere geçmesi, şiddeti bastırma ihtiyacındandır. Geneleve girerken silahların teslim edilmesi yükümlülüğüne karşın, müşteriler sıklıkla orospuları hırpalıyor ya da birbirleriyle kavga ediyorlardı. Alman şehirlerindeki kanuni düzenlemeler gereği, "ev sahibi"nin bıçak taşıyarak, kendini ve emanetindekileri savunma izni vardı, ama bu iznin iyi bir sebep olmaksızın bir müşteriye karşı kullanılmaması beklenirdi (Spierenburg, 2010, s. 69).

Fransa'da fahişeleri kontrol amaçlı hazırlanan yasalar ancak 12. yüzyılda hazırlanmaya başlandı, fakat uygulamada yaşanan sıkıntılar bu yasaların uygulanmasını güçleştiriyordu. Yasaların etkisiz olmasına rağmen hukuk kitaplarına fahişelerin yazılmış olması dahi bir dönüm noktası oluşturmaktaydı. Bu yasaların hazırlanmasında

kentli burjuvaziden laik hukukçular da işin içine giriyor; bir yandan fuhuşun varlığını kabul etseler de aynı zamanda bu ticaretle uğraşan kadınların toplum dışına itilip cezalandırılmalarını arzu eden Kilise yaklaşımını benimsiyorlardı. Hukukçuların stratejisi fahişelerin temel yasal haklarını ellerinden almaktı. Böylece bu kadınların mahkemede ifade vermeleri ve başkalarını kendilerine karşı suç işlemiş olmakla suçlamaları yasaklandı. Bu, erkekleri fahişeleri istismara davet etmekte. Normandiya'nın Tresanciencoutume 'ü- çok eski

geleneği- (1200) bunu daha açık bir biçimde ifade eder: Fahişelere tecavüz yasalar tarafından onaylanmaktadır (Roberts, 1998, s. 70).

Tüm bu cezalandırılmaların sayısının artmasının en geçerli nedenleri arasında bu kadınların mal varlıklarına ya da paralarına el konulması olarak gösterilir. Nickie Roberts *“Notre Dame de Paris’in arşivlerinde burada sürekli hayat kadınlarının tutuklandıkları anlaşılır. Kazanılan ödüller hatırı sayılır olmalı; çünkü kilise de müşteri toplarken yakalanan fahişeler özel dini mahkemeler tarafından cezalandırılır ve cezalar arasında kadının mallarına ‘el konulması’ bir yana, kazığa geçirilme ve bazı örneklerde damgalanma da vardı”* yazar (Roberts, 1998, s. 83).

İlginç bilgilerden biri de fahişelerin haçlı seferlerine katılmış olmalarıdır. Bu yolculuk sırasında fahişeler; hacı adaylarına bakar, turnuvalara katılırlardı. Gerçekleştirilen ilk Haçlı Seferine 1000 fahişenin katıldığı tahmin ediliyor. Sadece Haçlı Seferlerinde değil, başka alanlarda da fahişelerin varlığından söz edilir. Bu bakımdan bunu engellemek adına:

Kadınların savaş alanındaki mevcudiyetlerinin tartışılabilir bir hale gelmesi neticesinde onların katılımlarını engellemek üzere bir yasa çıkarma fikri ortaya çıkmış ve bunun üzerine Kayser I. Friedrich Barbarossa (1155-1190), III. Haçlı Seferine aralarında fahişelerin de bulunduğu 500 kadının katılmasını yasaklamıştır. 1188 yılında Le Mans ve Geddington bölgesinde gerçekleşen iki konseyde bu yasağın kimleri kapsadığı daha teferruatlı bir şekilde açıklanmış ve buna göre; soylu ve asilzade kadınların hiçbir şekilde savaşa

katılmamasına, ancak Haçlı askerlerine hizmet için çamaşırcı, aşçı vb. gibi hizmet sektöründe olanların katılabileceğine karar verilmiştir (İstek, 2019, s. 210).

Verilen izin ile birlikte ise kadınların bu görevlerin adı altında çalışmaya devam ettikleri söylenebilir. Askerlere eşlik eden fahişeler, askerlerin ihtiyaçlarını gidermenin yanında askere lojistik destek veriyor, hastalık ve yaralanmalarda hasta bakıcılık yapıyor; ganimet, silah ve malzemeleri taşımaya yardım ediyor ve yemek pişiriyorlardı.

15. yüzyılda 20 yaşından önce fuhuş yapan bir kadın, şehir genelevine giremez ve orada fazla kalamazdı. 30 yaşına geldiğinde ise o kadına yaşlanmış gözüyle bakılırdı. Çaresiz kalan bu kadınların yaşamlarını sürdürmek için fazla seçenekleri yoktu. Aralarından bazıları işletilen evlerin başına geçip yaşlılığını garanti altına alma şansını elde ederken bir kısmı manastırın güvenli duvarlarına sığınıp “Magdalılar”¹⁹ tarikatına katılmaktaydılar. Fakat bu tarikatların kadın kabul etme sayısı sınırlı olduğundan başvuruda bulunan kadınlara belirli kriterler uygulanarak manastırlara kabul ediliyorlardı. Kriterler arasında 25 yaşını aşmamış olmak ve “güzel” olmak da vardı (Rossiaud, 1994, s.41).

Roberts’ den alınan bilgilere göre

Magdala Evleri veya Magdala Manastırlarına Avrupa’nın tüm bölgelerinde bulunmaktaydı, çoğunlukla din adamları tarafından kurulan bu mekânlar arasında Majorka Kraliçesi Esclarmonda’nın Perpignan’da böyle bir ev kurduğu söylenmektedir. Kabul şartları da farklılık gösteriyordu: Bu Magdalene Evlerinde çeşitli sıklıkla rejimler uygulanıyordu.

¹⁹Reuerinnengemeinschaft ya da Magdalı Meryem’ den yola çıkılarak kurulan rahibeler tarikatı. Lat.: *Ordo Sanctae Mariae Magdalenae de poenitentia.*

(...) *Buraya her yaştan fahişe kabul ediliyordu. Yaşlıca kadınlar güvence içinde buraya çekilebiliyor, genç meslektaşlarıysa fuhuşu bırakıp saygın topluma geri dönmek istediklerinde bir yıllık deneme süresi geçirmelerine izin veriliyordu. (...) Avignon'daki evde arşivler yöneticilerin kabul ettikleri kadınlar konusunda titiz davrandıklarını göstermektedir. Yalnızca 25 yaşın altında olanları orada kalmasına izin veriliyordu ve bunlar için bile bir şart vardı- sekiz ya da on gün kaldıktan sonra kutsal yemin edip rahibeliğe girmeleri gerekiyordu* (Roberts,1998, s.68).

Bu Magdala Evleri maddi ihtiyaçlarını bağışçılardan sağlıyordu, halk arasında iyi itibara sahip olan bu evler arasında "*Viyana'daki (1384'te kurulmuş olan) Ruh Evi, kentin en zengin kurumu durumuna gelmesini sağlayacak kadar çok bağış alıyordu. 1480'de kadın amirlerden biri ve ev sakinlerinin pek çoğu hep birlikte eski alışkanlıklarına döndüklerinde üzücü bir skandal yaşandı*" (Tannahill, 2003, s. 237).

Fazla çıkış yolu bulamayan bu zavallı kadınların, genellikle sefaletle düşüp dilenmek zorunda kaldıkları ve yokluk içinde öldükleri gerçektir. Kendini şanslı sayabilenler ise bir rahibin yanında iş bulabiliyor, bazen onun metresliğini yapıyor, aralarında evlenip şehirde yaşamaya devam edenleri de bulmak mümkündür (Rossiaud, 1994, s. 41).

Genevlere bölgesel yönetimin el atmasıyla birlikte bir düzene ve yasalara kavuşan bu alanda, 14. yüzyıl sonunda Fransa'da fahişelere yasal haklar verilmeye başlandı. Bu haklara göre fahişeler mahkemede ifade verebilecek, isteğine göre ve özgürce sözleşmeler yapabilecek ve sahip oldukları menkullerini istedikleri kişilere miras bırakabileceklerdi; ancak en önemlisi, artık yasal olarak bir kadına sadece fahişe olması tecavüz edilmesi için mazeret sayılmayacaktı (Roberts,1998, s.87).

4.GİYSİLERİ

Philippe Aries ve George Duby'nın "Özel Hayatın Tarihi" adlı eserinde (n)esillerden beri "*tüccarı duruşundan, Venedikli senatörü siyah giysisinden, Yahudi'yi yıldızından, fahişeyi de elbisesinin sarı renginden tanımak mümkündür; (diye yazar) XIV. yüzyıl sonunda Venedik'te görülen bir davada bir batakhaneye kapatılan, kendisine giydirilen kıyafetleri görünce hangi mevki ve kaderin kendisini beklediğini anlayıp attığı çığlıklar sayesinde kurtarılan bir kızdan bahsedilir*" (Aries/Duby: Özel Hayatın Tarihi, 2005, s. 586).

Görünmeyen kadınların görünür hale gelmelerini sağlamanın en kolay yolu giysilerindeki renk, işaret ve işlemlerle onların diğer "erdemli" kadınlardan ayırt edilmelerini sağlamak oluyordu. Renklerin, şekillerin belirlenmesi ise hem bölgelerde hem de ülkelerde farklılık gösteriyordu. Buna örnek olarak Avrupa'da yöneticilerin karar verme özgürlüğü vardı, buna göre fahişelerin;

Leipzig'de mavi bilyeli, sarı manto giymesine; Viyana'da ise omuzlarına sarı eşarp bağlanmasına karar verildi. Augsburg'da yeşil kuşak bağlanacaktı. Bu arada Bern ile Züriç kırmızı başlık; Bergamo sarı pelerin, Milano da siyah pelerin şart koştu. Bristol'da da Londra'da olduğu gibi çizgili kapüşon takılacaktı. Avignon'daki yöneticiler özellikle sincap kürkünden ve kumaş astarlı kürklü pelerinleri yasakladılar. İpek ve simli kumaştan boneler, altın ve gümüş yüzükler ve mercan, kehribar, gümüş, ya da değerli taşlardan teşbihler de yasaklanmıştı. Bu lüks parçalardan herhangi biri bulursa hem el konuyor hem de büyük ceza alınıyordu. Sonunda Avignon'lu fahişeler Paris'tekiler gibi omuzlarına kırmızı fiyonk takarak kendilerini

göstermek zorunda bırakıldılar
(Roberts, 1998, s.73).

Bazı durumlarda giyim kanunların ihlal edildiği de görülmekteydi, bu ihlallerde ise şehir yönetimi bu giysilere (“günah karşılığı elde edilmiş giysiler” olarak da görülebilir) el koyma hakkına sahip oluyor ve büyük maddi gelir elde ediyorlardı. Roberts, “1459’da Parisli bir fahişeye ilgili davanın belgelerinden öğrendiğimize göre, kadının ‘iffetsiz’ giyinme gerekçesiyle çarptırıldığı ceza şuydu; kürk astarlı saten pelerini, gümüş kakmalı kemeri ve mercan tesbihi alındı. Kadının ‘gümüş tokalı’ saatler kitabına da el kondu: Kitaplar pahalı şeylerdi ve bu nedenle yalnızca dindarlar, eğitilmişler ve burjuvazinin ‘namuslu’ kadınları buna sahip olabilirdi” diye yazar (Roberts, 1998, s. 73).

Fahişelerin toplum içinde tanınmalarını sağlamak amacıyla giysilerinde belirli işaretlerin olması gerekiyordu. Mevcut giysi kurallarının arasında ayakkabı, kurdele veya örtülerde göz alıcı bir renk bulunması gerektiği bulunuyordu. Bu göze çarpan renk genellikle kırmızı, yeşil veya sarı oluyordu. Fakat şehirlerin kendine ait farklı renk tercihleri de mevcuttu. Örneğin; Köln’de “kırmızı başlık”, Hamburg bölgesinde beyaz örtünün kenarında iki parmak kalınlığında yeşil şerit, Frankfurt civarında ise eteğin üzerindeki sarı iplik çıkırığı fahişenin uzaktan tanınması için yeterli oluyordu. Fahişeler için belirli kıyafet ve mücevher kısıtlamalarının da olduğu bilinmektedir. Örneğin; Frankfurt bölgesindeki fahişelere uygulanan yönetmeliğe göre elbiseler, ayak bileğine kadar gelmeli, manto dizin üstüne çıkmamalıydı. İpek ya da kürk kumaş yasaktı. Bu kadınlar kesinlikle altın veya gümüş takı takamazdı. Saçları açık olmalıydı; çünkü sadece onurlu kadınlar saçını örterdi (Isenmann, 2014, 726).

“Hübschlerin”i diğer kadınlardan ayıran özellik, rahat tavır ve kışkırtıcı giysilere sahip olmasıdır. Sadece giysilerdeki aşırılık ile değil, makyaj ile de dikkati üzerine çekmek

zorundaydılar.²⁰ Bunun için göz çevresini kömürle belirginleştirir; yanak ve dudakları domuz yağı, kırmızı pancar suyu veya yaprak bitinin kırmızı rengi ile boyarlardı.

Farklı şehirlerdeki giysi yönetmeliklerine bakıldığında Viyana’da sarı şal, Leipzig’de mavi yıldızlı sarı manto, Zürih’te kırmızı başlık, Dijon/Avinjon’da elbise veya mantonun kollarında beyaz kolluk; Milan’da siyah, Bergamo’da sarı manto, Marsilya’da çizgili gömlek, Bristol’da çizgili başlık, Strazburg’da “Zuckerhut” denilen külah şeklinde şapka ve Floransa’da eldiven ve şapkada bulunan küçük bir çan fahişeleri toplum içinde görünür hale getirmekteydi.²¹

Açık sarı renkteki çember veya iplik çıkırığı şekli ise fahişelerin, dokuma ve ip eğirme yapılan evlerinden kaynaklanmaktadır. Dokuma ve ip eğrilen evler genellikle şehir merkezlerinde bulunur, fahişelik yapan kadınlar için geceyi geçirebilecekleri bir nevi “kadın evi” işlevi görürdü. Bu evler, genelevlerin başlangıcı olarak da düşünülmektedir. Giysilerin üzerindeki iplik çıkırığı ise kadınların yaptığı işi sembolize etmekteydi. Fahişelerin giysilerine getirilen kısıtlamalar arasında mücevher takma veya kürk giyme yasağı da bulunmaktaydı. Fakat Paris, Dijon, Metz şehirlerinde kadınlar; istediklerini giyip dolaşma imkânına sahiptiler (Rossiaud, 1994, s. 68).

5. SAĞLIK VE HASTALIK

Antik Yunan Döneminde bilinen genel korunma yöntemi; hamile kalmama, kürtaj, bebeği öldürme veya terk etmeydi. Aristoteles tarafından önerilen ve tıp tarihinde tavsiye edilen birçok karışım mevcuttu. Tavsiye edilen muska ve sihirden sonra hekimler mekanik ve kimyasal önerilerde bulunuyorlardı. Soranos (Efesli kadın doğum uzmanı M.S.200. yy.), menstrüasyon sonrası ve öncesi günlerde cinsel birleşmeden uzak kalmayı tavsiye ediyordu. Ayrıca sıkıştırıcı ve sperm öldürücü sıvıya batırılmış yün tampon, gebelik önleyici uygulamalar arasında bulunuyordu. Rahim içine

²⁰https://de.wikipedia.org/wiki/Prostitution_im_Mittelalter

²¹https://de.wikipedia.org/wiki/Prostitution_im_Mittelalter

Misy²² denilen bir koruyucu yerleştirmek Hipokrat tavsiyesi olarak bilinir (Reinsberg, 1989, 150). Mekanik etki için ise reçine ve bal öneriliyordu. Zararsız olanların yanında Üstübeç²³ gibi zararlı ilaçlar da kullanılmaktaydı. Hipokrat, kürtaşı zorunlu olmadığı hallerde tavsiye etmemekle birlikte, ağzından alınan bitkisel karışımları önermekteydi; buna benzer bir karışım, ardıç benzeri bir ağaç türü olan sabin ardıcından yapılıyordu. Bu bitkinin zehirli etkisi günümüzde hâlâ hekimler tarafından bilinmektedir (Reinsberg, 189, s. 150). Zıplamak da mekanik tavsiyeler arasında bulunmaktaydı.

Reay Tannahill “Tarihte Cinsellik” (2003) adlı kitabında “kök kupasından” bahsetmektedir. Üçüncü yüzyılda tüketilen bir içkinin hazırlanışını Raban Yohanan’ın açıklamasından aktarmıştır. Temel harcın oluşturulması için İskenderiye sakızı, sıvı şap ve bahçe safranının “*her birinin, bir dinar ağırlığında olmak üzere karıştırılması gerekiyordu. Bu karışıma üç fincan şarap katıldığında gebeliği önleyici etkisi olmaz, ama belsoğukluğuna iyi gelirdi; iki fincan birayla karıştırıldığında hem kişiyi kısırlaştırır hem de sarılığı tedavi ederdi. ‘Kökkupası’ nı yalnızca kadınlar içebilirlerdi*” (Tannahill, 2003, s. 68).

Nadiren gerçekleşen hamilelik durumlarında ise kürtaj en bilinen yöntemlerdendi. Hamile kalınmışsa 3 olasılık vardı:

1. Çocuğu doğurmak -ki o zaman da kadının çevre tarafından dışlanma cezası (bir nevi kınama) alması ve çocuğunu fakirlikte büyütmesi gerekiyordu.
2. Çocuğu bir yere terk etmek.
3. Çocuğu, 15. yüzyıldan itibaren şehirlerde gelişen sosyal yardımlaşma kurumlarına teslim etmek.

Sadece fahişeler değil, evlilik dışı çocuk sahibi olan kadınlar da bu kurumlara başvurabiliyordu. Böylelikle tek başına çocuk büyütmenin sosyal ve ekonomik zorluklarından kurtulabiliyorlardı. Hamile kalan fahişe iş yapamaz hale geldiğinde ise kendi başına kalmak zorundaydı.

Dönemin korunma yöntemlerine yönelik çok az bilgi mevcuttur. Orta Çağ’a ait bir rivayette de bu kadınların rahminin, fazla ilişki sonucunda kayganlaştığı için doğurganlığını yitirdiği aktarılıyordu. Korunma yöntemi olarak hayvan bağırsağı ve bazı bitkisel karışımların kullanıldığı bilinmekteydi. Dönemin en meşhur doktorlarından olan Efesli Soranus (98–138), doğurganlık dönemlerinde cinsel perhiz tavsiye ederken bunun mümkün olmadığı zamanlarda ise bal, yağ ve reçineye batırılmış yün tıkaç kullanmalarını ya da astrenjan çözeltiler içmelerini tavsiye ederdi (Dolby, 2014, s. 35).²⁴

Korunmanın öncelikle kadının sorumluluğunda olması, onu tüm önlemleri almaya mecbur bırakıyordu. Buna rağmen hamile kalınması durumunda ise kürtaj son çare olarak görülüyordu. Kürtaj ile oluşabilecek tehlikenin ve sakıncanın zamanlamasının da bilinmesi ve tespit edilmesi çok önemliydi. Platon, kürtajla hamileliğin sonlandırılmasını desteklemesinin en önemli nedeninin, bebeğin ancak doğduktan sonra ruhuna kavuşması ile açıklarken Aristoteles bu görüşe karşı çıkarak bebeğin hareket etmesinden sonra kürtaj yapılmasını etik bulmadığını bildirir.

Diğer yöntemler arasında doğmuş bebeği terk etme ve öldürme vardı. Ne kadar yaygın olduğu bilinmemekle birlikte, terk edilen bebeklerin daha sonra bulunmaları, ölü sanılan çocukların yeniden ortaya çıkma olayı, komedyalarda sıkça işlenmiş olması ve temsile dönüşmüş olması bu olayların çok sık ortaya çıktığı şeklinde de yorumlanabilir (Reinsberg, 1989, s.150).

²² Demir vitriol içerikli bir madde, az miktarda sulandırıp kullanıldığında bir yıl süreyle koruduğuna inanılıyordu.

²³ Alm. Bleiweiss (n), Fr. Céruse (f), İng. White lead. Hâricî boyalarda kullanılan ve esas itibarıyla kurşun karbonat olan bir pigment. Kurşun bileşikler zehirli

olduğundan üstübeç daha çok hâricî boyalarda kullanılır. Çok eski târihlerden beri bilinir. Alıntı Kaynağı: www.guncelkaynak.com

²⁴ Muhtemelen bu bilgi sözlü aktarımlar sayesinde Orta Çağ dönemine kadar gelmiştir.

Bu kadınların, bulaşıcı hastalıklara karşı savunmasız kaldıkları için kısır olma ihtimallerinin muhtemelen yüksek olduğunu da düşünmek gerekir. Şayet hamile kalınmışsa bile belirli bitkisel karışımlar ile hamilelik sonlandırılırdı. Fakat bu acılı ve tehlikeli müdahale, kadın için vahim sonuçlar doğurabilmekteydi. İstenmeyen hamilelikten kurtulmaya çalışanlar sadece fahişeler değil, evin oğlu veya evin erkeği tarafından tecavüze uğrayan hizmetçi kadın/kız çocuk da aynı yola başvuruyordu. Çünkü nedeni ne olursa olsun, kendi isteği dışında gerçekleşmiş hamilelik ve babasız bir çocuğu doğurmak, kadını toplum içinde her zaman itibarsızlaştırıyordu.²⁵

Bilinen hastalıklar arsında ise Andre Marali-Daninos “Cinsel İlişkiler Tarihi” (1991) adlı kitabında Colomb’un Amerika’dan denizcileriyle getirildiği söylenen, 15. yüzyılın sonlarından başlayarak İtalya’yı kasıp kavurmaya başlayan frengiden bahsedilir. Bu hastalığa İtalya’da “Fransız hastalığı”, Fransa’da ise “Napoli hastalığı”, deniliyordu. Da Vigo hastalığın gelişinin hemen ardından genellikle başarılı olan ama frengi vakalarının çoğunluğunda sinir komplikasyonlarına doğru gelişmeyi durduramayan cıva tedavisini başlattı. Bu iki hastalık zührevi hastalık adını Venüs’ten almıştır ve tanrının bir cezası olarak görülmekteydi (Marali-Daninos, 1991, s.41-42).

1494 tarihinden beri frengi (syphilis) hastalığının varlığından haberdarız. Muhtemelen bu hastalığın önceden var olduğu düşünülmektedir; fakat bu yıllar, frengi hastalığının resmen kayıtları ve yoğun olarak görüldüğü bir dönemdir. Bu açıdan George Duby, Südhoff’un kanıtlamaya çalıştığı bilgilerden yola çıkarak eski çağlardan beri fransozo (frenk) hastalığının varlığından söz eder. Söz konusu metnin, İtalya’da 15. yüzyılın ortasından önce kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Bu belgede frengi hastalığının cıvayla tedavi edildiği söylenmektedir. Klasik Antik Çağ’da ise başka belgelerde de rastlamak mümkündür.²⁶

Bilinen diğer bir hastalık ise “fıç” (çıban) ve “cüzzam”dır. Özellikle büyük veba salgını sırasında (1347-51) nüfusun 1/3 oranında azalması, korku ve ölümle karşı karşıya kalma durumu toplumun cinselliğe daha fazla yönelmesine neden olmuştur. Bu eğilimin önüne geçmek için fahişeler ile birliktelikten kaçınmanın, hastalıktan korunmada etkin önlem olacağı düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır (Dolby, 2014, s.58). Kurumsallaşan hamamlarda özellikle şehir yönetimi, salgın hastalık dönemlerinde önlem almaya çalışırdı. Bu önlemler arasında mekânları kapalı tutma kararı da bulunmaktaydı (Rossiaud,1994, s.13).

SONUÇ

Fahişeliğin temeline inildiğinde, kadın bedeninin nesneleştirilmesinin ataerkil düzene geçilmesiyle başladığını düşünmek yanlış olmaz. Fatmagül Berktaş’ın *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın* (1995) adlı kitabında şunlar belirtilmektedir:

I.Ö. 3500 ile 3000 yılları arasında Mezopotamya’da ilk kentsel toplulukların ortaya çıkması ve bunların giderek kent devletlerine dönüşmeleriyle birlikte aşağı yukarı aynı zamanlarda, yazının da keşfedildiğini görüyoruz. Kent devletlerinin gelişmesi, bunların kendi aralarında egemenlik mücadelelerine ve askeri rekabetin önem kazanmasına yol açtı. Bu ise, karşılığında hem erkek egemenliğini güçlendirdi, hem de askerlerin ve kayıt tutma bilgisini tekelinde tutan tapınak rahiplerinin mülk sahibi sınıfları oluşturduğu bir sınıflı toplumun doğmasını sağladı. Mülkiyet miras yoluyla babadan oğula geçmesini güvence altına alan ve dolayısıyla kadınların cinselliğinin denetimini erkeklere

25

<http://deutschland-im-mittelalter.de/Kulturgeschichte/Sexualitaet/Prostitution>

²⁶ 4. Yüzyılda geneleve gönderilmek istenilen bir genç kızın vücudunun gizli yerinde kokulu bir yaranın varlığından bahsederek kurtulmayı başarmıştır.

veren ataerkil düzen kurumlaştı, yasalar yazıldı ve devlet güvencesine kavuşturuldu. Bu çerçevede içinde kadınların cinselliği erkeklerin; öncelikle babanın, sonrada kocanın malı olarak belirlendi ve kadının cinsel "saflığı" (özellikle bekâreti), üzerinde pazarlık yapılabilen bir ekonomik değere dönüştü. Bu durum fahişeliğin ortaya çıkmasına ve böylece, cinselliği ve doğurganlığı yalnızca bir erkeğe ait olan "saygın" kadın ile cinselliği "herkese" ait olan fahişe arasında kesin bir ayrımın doğmasına yol açtı (Berktaş, 1995, s. 82).

Tarihe bakıldığında fahişeliğin ataerkil düzenin sonucu olduğunu, yani genel geçer insani bir olgu olmadığını görmek gerekir. Örneğin; Kuzey Amerika'daki Indigenler'deki gibi batı dünyası ile temas etmeyen bazı toplumların "fahişelik" bilmediğini söyleyebiliriz. Aslında fahişeliğin temelinde kölelik, yani kadınların özgürlüklerinden mahrum olmaları ve baskı altında istemedikleri ilişkiye zorlanmaları vardır. Kadınların itibar ve saygı görmediği toplumlarda fahişeliğin daha çok, kadının daha saygın ve itibar gördüğü topluluklarda ise daha az olduğu doğrudur. Yani fahişeliğin insanlık tarihinin başlangıcından beri var olduğunu iddia etmek gereksizdir.²⁷

Güç ve iktidarın eril güce geçmesiyle birlikte Messerschmidt'in de vurguladığı üzere

İktidar, biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel ilişkilerin önemli bir yapısal özelliğidir. Kadınlar ve erkekler arasındaki sosyal olarak yapılandırılmış güç ilişkileri, tarihsel olarak biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel tercih temelinde inşa edilir. Başka bir deyişle, belirli bağlamlarda, bazı

erkekler ve bazı kadınlar, diğer erkekler veya kadınlardan daha fazla güce sahiptir; bazı cinsiyetler diğer cinsiyetlerden daha fazla güce sahiptir; bazı cinselliklerin diğer cinselliklerden daha fazla gücü vardır ve güç kullanmayla, biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik yapma kapasitesi, çoğunlukla, birinin biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyetle cinsellikçe yapılandırılmış güç ilişkilerindeki yerinin bir yansımasıdır (Messerschmidt, 2019, s. 199).

Orta Çağın sonuna gelindiğinde fahişeler, özgür oldukları ve toplumda nispeten yüksek bir konuma sahip oldukları bir dönem yaşadılar. Bazıları diğer zanaat ve işletmelerin izinde kendi ticaret loncalarını kuracak kadar güven kazandı. 15. yüzyılda Paris'teki 4000 fahişe, bir federasyon kurup kraldan kendilerine özgü bir sancak, trampet ve fifre bandosu şeklinde armağanlar aldılar. Avignon fahişelerine de kent genelevinin sahibi olan Napoli Kraliçesi Joanna tarafından armağanlar verildi. Omuza kırmızı bir örgü takma zorunluluğu bu kez bir damgalamadan çok, görev işareti olarak algılanıyordu (Roberts, 1998, s. 89).

Kadının toplumsal, dinsel ve sosyal olarak daha aşağı gösterilmesinin nedeninin sadece bedensel olmadığını, bunun kadın bedeni üzerinden yapılan tahakkümün bir parçası haline gelmesinin çok uzun bir sürecin ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Zaman içindeki sorunların hâlâ mevcudiyetini koruduğunu, günümüzde kadınlara uygulanan şiddetin gerek bedensel gerekse sözel (ki bunların arasında en fazla kullanılan kadının bedeni ile ilgili olanların ya kendisine ya da annelere yöneltilen hakaretlerin) bir parçası olduğunu, ancak bu sözlerin kullanıma yönelik düşüncenin de değişmesi ile sözel şiddetin hafifleyeceği kanısındayım. Bu başlangıcının, tarih içindeki bu bilgilerin aktarımı ile eril bakış açısının bu konuya yönelik tutumunun yeniden formüle edilmesi ile mümkün olabileceğini düşünmekteyim. Bu yazı, kadına ve kadın bedenine yönelik hakaret söylemlerin kolay telaffuz edilen "fahişe" veya türevlerinin ifade nesnesi olan kadınların Orta

²⁷ <http://diestoerenfriedas.de/die-geschichte-der-prostitution-keineswegs-das-aelteste-gewerbe-der-welt/>

Çağ'daki hukuksal, toplumsal ve sağlık ile ilgili durumlarını gösteren bilgiler aktarmaya çalışmıştır. Karanlıkta kalmış “görünmeyen kadınların”

yazgısının, değişim olmuş olsa da Ortaçağ'dan günümüze kadar farkın çok büyük olmadığını kabul etmek gerekir.

KAYNAKÇA

Ariès, Philippe / Duby, George (1991): *Feodal Avrupa'dan Rönesans'a, Özel Hayatın Tarihi 2*. İstanbul: YKY.

Ariès, Philippe / Duby, Georges (2006): *Rönesans'tan Aydınlanma'ya, Özel Hayatın Tarihi 3*, İstanbul: YKY.

Berkowitz, Eric (2013): *Seks ve Ceza. Arzuyu Yargılamanın Dört Bin Yıllık Tarihi*. İstanbul: Kolektif Kitap.

Berktaş, Fatmagül (1995): *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. Hıristiyanlık ve İslamiyet'te Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, İstanbul.

Dolby, Karen (2014): *Bir Nefeste Cinsellik Tarihi*, İstanbul.

Duby, Georges/ Michelle Perrot (2005): *Kadınların Tarihi 3 (Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları)*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Foucault, Michel (2015): *Cinselliğin Tarihi*, İstanbul: Ayrıntı.

Hergemöller, Bernd-Ulrich (Ed.) (2001): *Randgruppen der spätmittelalterlichen Gesellschaft*. Warendorf.

Héritier, Françoise, Michelle Perrot, Sylviane Agancinski, Nicole Bacharan (2012): *Kadınların En Güzel Tarihi*, İşbankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Isenmann, Eberhard (2014): *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150-1550: Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtreger, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft*. BöhlauVerlag: Köln.

İstek, Gülşen (2019): *Haçlı Seferlerine Katılan Kadınlar*. Journal of Islamic Jerusalem Studies, 19 (2): 205-224. DOI: 10.31456/beytulmakdis.573436

Jütte, Robert (2011): *Erken Modern Avrupa'da Yoksulluk ve Sapkınlık*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Marali- Daninos, Andre (1991): *Cinsel İlişkiler Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Messerschmidt, James W. (2019) *Hegemonik Erkeklik, Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme*. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.

Paris, Ghislaine (2013): *Cinselliğin Önemi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Pastoureau, Michel (1997): *Şeytan Kumaşları Çizgilerinin ve Çizgili Kumaşların Tarihiçesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Reinsberg, Carola (1989): *Ehe, Hetärenum und Knabenliebe im antiken Griechenland*, Münih.

Roberts, Nickie (1998): *Batı Tarihinde Fahişeler*, İstanbul: Sabah Kitapları.

Rossiaud, Jacques (1994): *Dame Venus. Prostituion im Mittelalter*. Münih: Beck'sche Reihe.

Schuster, Peter (1992): *Das Frauenhaus*. Paderborn: Schöningh.

Spierenburg, Pieter (2010): *Cinayetinin Tarihi. Ortaçağ'dan Günümüze Avrupa'da Bireysel Şiddet*. İstanbul: İletişim.

Tannahill, Reay (2003): *Tarihte Cinsellik*. Ankara: Dost.

Yıldırım Koyuncu, Nevin (2015): *Karşıtlıkların İmhası. Kadın, Beden, Edebiyat*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

INTERNET KAYNAKLARI

[https://austria-forum.org/af/Bilder_und_Videos/Historische Bilder IMAGNO/Prostitution/0012014](https://austria-forum.org/af/Bilder_und_Videos/Historische_Bilder_IMAGNO/Prostitution/0012014)

<http://deutschland-im-mittelalter.de/Kulturgeschichte/Sexualitaet/Prostitution>

<http://diestoerenfriedas.de/die-geschichte-der-prostitution-keineswegs-das-aelteste-gewerbe-der-welt/>

http://woerterbuchnetz.de/DWB/call_wbgui_py_form_form?sigle=DWB&mode=Volltextsuche&hilit=&patternlist=&lemid=GP02339

<http://www.stadtgeschichten-koeln.de/index.php/koeln-wissen/150-frauen-im-koelner-spaetmittelalter-15-und-16-jahrhundert>

https://de.wikipedia.org/wiki/Prostitution_im_Mittelalter

<https://www.mittelalterlexikon.de/wiki/Prostituierte>

<https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/lateindeutsch/prostibilis>

<https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/lateindeutsch/prostibulum>

<https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/lateindeutsch/prostituta>

<https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/lateindeutsch/meretrix>

A QUALITATIVE RESEARCH ON GENDER-SENSITIVE MASCULINITY: “A WOMAN IS LIFE, WHAT HAPPENS TO A MAN AFTER LIFE?”

TOPLUMSAL CİNSİYETE DUYARLI BİR ERKEKLİK ÇALIŞMASI: EŞİ VEFAT EDENLERİN SOSYAL HAYATA KATILIMLARI

Tuğba CANBULUT¹

Gaye NİSANOĞLU²

Hilal KÜÇÜK³

ÖZ

Bu araştırma, sosyal bilimlerde yapılan herhangi bir çalışmanın toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olması gerektiği inancıyla tasarlanmış bir çalışmadır. Bu duyarlılığın hayatın daha fazla alanına yayılmasının cinsiyet eşitsizliği mücadelesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. 50 yaş ve üstü 21 eşi vefat etmiş erkeklerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu nitel araştırma Türkiye'nin 3 farklı kentinde (İstanbul-Adana-Elazığ) yapılmıştır. Araştırmada, eşlerinin ölümünden sonra karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlarla başa çıkma stratejileri görüşmecilerle tartışılmıştır. Bütün bunların cinsiyet eşitsizliğini pekiştirdiği ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın toplumsal cinsiyete duyarlı çalışmalara katkısı, erkeklerin günlük yaşamlarında cinsiyet eşitsizliğine dair gizli söylemleri yakalama çabalarında gizlidir. Bu bağlamda çalışma, eşleri vefat eden erkeklerin arkadaş, çocuk veya akraba gibi çeşitli sosyal yaşam alanlarıyla yeniden ilişkilendirilmesine ilişkin nitel veriler içermektedir. Bu verilerin erkeklik ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını harmanlayarak tartışılmasını, eril bir şekilde tasarlanan günlük yaşamın feminist bir eleştirisi olarak ele alınmasını sağlar.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet duyarlılığı, erkeklik, eşi vefat eden erkek, feminizm, toplumsal cinsiyet eşitliği

ABSTRACT

This research is a study designed with the belief that any study in social sciences should be gender sensitive. It is thought that spreading sensitivity to gender equality in more areas of life will contribute to the struggle for gender inequality. In-depth interviews were conducted with 21 widowed men aged 50 and over. This qualitative research was carried out in Turkey's 3 cities (İstanbul-Adana-Elazığ). In the study, the problems faced by their husbands after their deaths and the strategies to cope with these problems were discussed with the participants. It turns out that all this reinforces gender inequality. The contribution of this study to gender-sensitive studies is hidden in men's efforts to capture hidden discourses on gender inequality in their daily lives. In this context, this study contains qualitative data on the re-association of men whose spouses have died with various areas of social life such as friends, children or relatives. Discussing these data by blending masculinity and gender studies enables the data to be treated as a feminist critique of daily life designed in a masculine way.

Keywords: Gender sensitivity, masculinity, widow, feminism, gender equality

¹ İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Araştırma Görevlisi Doktor, Doi: 0000-0002-0055-1684

² Huzurevi ve Yaşlı Bakım Merkezi, Adana, Sosyal Çalışmacı, Doi: 0000-0001-6849-3540

³ Elazığ ŞÖNİM, Sosyal Çalışmacı, Doi: 0000-0002-0777-1102

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Tuğba Canbulut **e-posta:** tugba.canbulut@iuc.edu.tr

Gönderilme /Submitted: 01. 06. 2021 **Kabul/ Accepted:** 29.06.2022

1. INTRODUCTION

In June 2020, there was a trend hashtag in twitter (in Turkey) was called #erkekyerinibilsin means man should know his territories or place. It was a social media action. Moreover, it was including a discourse of women to be against life styles which based on patriarchal system. Here, in the masculine system, the subject of some sentences that women constantly heard and resisted not to internalize was changed to male. This action was initiated to make gender-based inequality visible. Women, men and trans people supported it via individual Twitter posts, and municipalities or some non-governmental organizations conveyed their institutional support from the same platform.

This research was prepared by three women researchers about a year before the mentioned social media action. Researchers were trying to put an exclamation point to 'women should be more active than current situation in all areas of life' against the patriarchal rhetoric. It was set out with the intention of arguing that sensitivity to gender equality is not a fad, not just a research topic, but a point of view. There are undoubtedly a variety of ways to demonstrate this: sometimes scientific research, sometimes street movements, sometimes social media actions etc... This research tries to show the sensitivity to gender equality by revealing the inequality that men re-product in social life.

Connell (1993) argues that although the consciousness of feminism is widespread, feminism is not adopted by many men. Gender sensitive studies are common in studies that generally describe the inequalities experienced by women through women's narratives or statistics on this issue. Moreover, active work on this issue is carried out not only by academics, but also by various activist structures that embrace feminism. This research started out by questioning whether doing reverse reading would contribute to the field or not. Because it is thought that supporting gender-sensitive studies with field research on different subjects or

institutions will pave the way for discussion of the subject in different fields. It is always important to reinforce the unequal relationships we read from women's stories or related statistics with male narratives. This reveals that gender-based inequalities are normalized, internalized, and thus perceived as if there was no unequal situation at all.

In this article, a field research was conducted with men aged 50 and over whose spouses have passed away. There are 21 participants. This study plans to contribute to gender studies and masculinity literature through a field study with widowed men. It is aimed to look at gender debates from a different perspective by revealing that the system interruption has an absolute relationship with the roles assigned to women.

The questions are:

- What kind of changes occur to men's social life if his spouse dies?
- Do marriages create and/or re-product unequal relationship between women and men?
- Do marriages cause the continuation of the unequal system that existed in pre-marital social life?
- In a marriage system, if wife dies, can men re-shape the social relations with others?

This study aims to show how these questions are handled by men. For this reason, the participants of the study were selected from the men whose wives died. Another criterion used in the selection of the participant is the idea that role sharing can be reinforced over the years. For this reason, the interviewed men were selected over the age of 50, assuming that they could have been married for a long time depending on their age.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK

This work takes its strength from feminist theory. With knowing that theoretically there is always

feminism in the background, two concepts are emphasized here: gender and masculinity. This section includes some arguments about gender and results of some field studies about masculinity and fatherhood. Field studies are mostly chosen from Turkey due to enrich the arguments of this research which was conducted in Turkey too.

Gender is the activity of managing established behavior based on normative concepts of attitudes and activities appropriate to one's sex category. Gender activities arise from claims of membership of a gender category and reinforce these claims (West, Zimmerman, 1987: 127). Butler (1999: 11) argues that gender is not for culture as sex, but for nature; gender is also a discursive / cultural tool meaning "gendered nature" or "natural sex". Later studies Butler (2004: 48) adds new ideas to gender and says that if gender is a norm, it is not the same as a model that individuals try to approach. Rather, it is a form of social power that produces the intelligible space of the subjects and a device in which the gender binary is established.

Feminist theory has provided the analytical, theoretical, and historical basis on which masculinity studies are based (Yeager, 2020: 3). Collinson and Hearn (1994: 6) argue that men's gender identities are apparently constructed, compared, and evaluated by themselves and others according to a wide variety of criteria indicating personal success in the workplace. Boratav et al (2017) claim that the patriarchal system oppresses both women and men and it is important for men to reach awareness as individuals. Within the scope of this study, it is thought that masculinity studies that can strengthen gender sensitivity will contribute to the discussion of field data. Masculinity studies are based on the idea of finding a space beyond patriarchy. Masculinity studies, like feminist studies, try to get rid of the limits of patriarchy (Yeager, 2020: 4).

Masculinities are discussed in different dimensions in various studies. Masculinity is nowhere and everywhere at the same time; As

Richard Dyer (1985) points out, it is a bit like air: you breathe all the time, but you are not very aware of it (Yeager, 2020: 3). According to Atılğan (2018, p.169), masculinity is the sum of the practices that include the roles and attitudes expected from the individual due to physical characteristics defined as male. These determine how a man will think, hear, and act. According to Topçu (2018), masculinity is evaluated not only based on anatomical differences from women, but also by separating this difference in the context of social positioning. In this context, Topçu treats the process as an exercise of power. In addition, Gilmore (2005) sees man as a challenge to overcome masculinity, a reward to be won through a struggle. This award differs from the physical nature of the man and the role of the male gender. Masculinity, associated with concepts such as hardness, endurance, physical competence, superiority, and success, is established as a form of power that has hegemony over others.

There are also various field studies on masculinities. For instance, Wetherell and Edley (1999: 5) argue that the exact content of the normative social norms that constitute hegemonic men remains unclear. It is also uncertain whether there is a single hegemonic strategy at any given time, or whether hegemonic strategies will differentiate in different parts of a social formation and create conflicts or tensions for individual males as they move between different hegemonic forms and social practices. Moreover, James and Messerschmidt (2019: 17) say that hegemonic masculinities are so open that people don't really "see" them - because they're everywhere, not anywhere - and this social situation points to a benign hegemony. According to Demetriou (2001: 337), he argues that hegemonic masculinity is not a purely white or heterosexual practice, but a hybrid bloc that combines practices from various masculinities to ensure the reproduction of patriarchy.

According to Cengiz and friends (2004) masculinity is noteworthy in feminist debates. In this

context, Sancar (2016) conducted a field study on various aspects of masculinity in daily life. In her work, Sancar questions male domination in politics and economics and that these issues are in the hands of the male elite. She argues that the hierarchical order that feeds the concept of the family man who makes bread should be changed. In another study, Özbay and Baliç (2004) stated that they did not remove men from the game by declaring them passive, mute, and criminal, but they invited them to establish a new structure bearing responsibility. In this context, they claim that the inner state of the man should be reviewed in line with this responsibility. Another important masculinity study was conducted by Uçan (2016). This study is based on the argument that the struggle for gender equality, which is one of the basic human rights, will be won by the cooperation of all genders. Based on the assumption that men try to dominate women in the simplest terms, he states that rather than approaches and practices aimed at protecting women, studies that encourage women to understand and change men should be carried out. Aygül and Arkonaç (2013) focus on the credibility and transformability of being a man in their studies on masculinity and otherness. Participants in the study drew attention to the fact that others in their living spaces are not men but women. Those who built the idea of being a man were shown like the others - in this case women. Barutçu's (2015) work talks about men's private lives while talking about their daily lives. The basis of his work is Lefebvre (1991, p. 30), who said that the social sphere is a social sphere of production. The study does not evaluate men's comments, but women's views and men's relationship to the home. In the research, 15 women were interviewed about their fathers. The interviews emphasize that these silences of men who prefer silence in the private sphere are masculine behaviors that are subtly different from silence.

Masculinity studies also overlap with 'fatherhood' studies. Zeybekoğlu (2013) sees being a father as one of the most difficult ways to understand being a man

and adds being a father for a man cannot be read like being a mother from birth. This study claims that biological difference causes uncertainty in male paternity. According to Donaldson (1993: 7), children also tend to have more discrete and impersonal relationships with their fathers. The problem is exacerbated by divorced fathers, many of whom have little emotional contact with their children. Glazer and friends (2010) also contribute to masculinity studies with fatherhood studies. According to them, understanding their role in the family was a problem for these parents. They had to understand their role as single parents and to what extent they had to take on the role of the other spouse in the family. They perceive those parental roles are often questioned. Parents criticize their parenting skills. They were unsure of general parenting skills, and particularly of parenting skills. They felt they were relearning the parental role as a single adult. They also saw that as parents they changed over time and processed their grief.

One of the quantitative studies on gender roles was conducted by Özmete and Z. Yanardağ (2016). The article includes a study on measuring and evaluating men's attitudes towards gender roles. In interviews conducted with 780 men aged 18-65 living in Ankara, it was observed that men's attitudes towards gender roles differ depending on variables such as age, marital status, education level and having children.

Bennett has contributed to the studies of masculinity and widowhood with different studies. In Bennett's (2005) article, the focus is on how survival strategies are established. This study focuses on survival strategies rather than gender roles. These strategies are shaped by steadiness. In another study of Bennett (2007: 349) says: "As well as being forced to confront cultural notions of what is 'masculine', widowers find themselves up against conventional ideas (both academic and popular) about what it is to grieve. Western society has constructed a set of expectations for the conduct of

people following the loss of their partners that have become normative. Both men and women are expected, for example, to show emotion (but not too much), they are expected to withdraw (at least for a short while) from society, and they are expected not to repartner too soon following their loss. These expectations are in opposition to two dominant masculine ideals: emotional control and public life. Widowed men, I might argue, are caught between a rock and a hard place. If they show too much emotion they are seen as not masculine enough, but if they do not show enough emotion they are seen as uncaring. If they withdraw from society, they are seen as unable to cope and powerless, and yet if they do not withdraw they are seen as failing to grieve properly". Bennett and friends (2003: 408) "Older widowed men were asked whether they believed men or women coped better. They were also asked about their own experiences. The paper discusses the similarities and differences between the views and experiences of these widowed men within a framework of masculinity. Men believe that women are better equipped to deal with widowhood. They explain this in terms of women's domestic abilities and social skills, and men's inability to talk about their emotions. These views can be understood in terms of masculinity. However, analysis of their experiences suggests that the picture is more complex. Men were found to be as socially engaged as women. Women believed that men received more support than they did; this was confirmed. Unexpectedly, men reported more depressive experiences than women. It is argued that the experiences of widowed men may be understood in a masculinity framework, if one incorporates notions of diversity and social change. On the other hand according to Lee et al. (2001: 60) widowhood appears to have a lasting depressive effect, especially for men, but the long-term effect is relatively small and non-widows adapt fairly well over time.

Similarly, Momtaz et al. (2015: 69) also evaluates the situation of men and women in case of death. This research aims to examine spousal death anxiety

among Malaysian middle-aged and elderly couples. The most important concern of elderly men that could increase marital death anxiety was care problems. For older women, financial security after widowhood was the most important factor leading to husband's death anxiety. Although this study provides data on both men and women, studies of women's social lives after the death of their spouse are more common. Researchers such as Van Den Hoonaard (2001) - women's lifestyles -, Conger (2009) - the relationship between women's marriage and the economy - and Fink De Backer (2010) - women's social status after husband died - studied these situations. women live after their husbands' death. Although these studies are not directly related to this article, they are important in terms of strengthening the discussion points of the article.

3. METHODOLOGY

This research is a kind of narrative study. "Narrative research, which has many application forms, uses various analytical processes and is based on different social and human disciplines (Daiute & Lightfoot, 2004; as cited in Creswell, 2013, p. 70). According to Creswell, when narrative is accepted as a method, it starts from the stories individuals tell and experience. This study aims to learn the life stories, daily life practices and experiences of men over 50 years old. There are three important criteria determined for the participants in the study which are male, over 50 years old, and his wife died (widow).

The most important limitation of this study was experienced in reaching the participants. Support was received from key people to overcome the restrictions on reaching the participants. These people are mukhtars, district municipality employees or tradesmen from Istanbul, Adana and Elazig provinces. Purposeful sampling was determined through these key persons and participants were reached. Since the research was based on a qualitative method, the number of people to participate in the study could not be clarified at the

first stage, and it was thought that the study would be satisfied when the data started to repeat each other.

A total of 21 people were interviewed. The minimum and maximum age attained is 51 and 88 years. On the other hand, due to ethical principles⁴, the date of birth, place of birth and professional information of participant 11 were not shared. The data were collected through semi-structured interviews with the participants and audio recordings of the interviews were taken. Due to ethical concerns, the participants were told that their names could not be used in the audio recordings if they wanted to and that they could stop the recording wherever they wanted. In addition, interviews were held in environments where the participants felt comfortable, active and productive. Only one participant wanted to answer questions in his own handwriting rather than recording. The interview was not used as data due to ethical concerns regarding handwriting sharing.

4. RESULTS

In this section, socially defined roles and findings obtained within the scope of social relations defined in the social field are discussed.

Within the topic of house roles described by society, there are four categories. All of these categories are related to the role of a woman. Three of them are housework, improving living conditions, roles assumed by children. The last one comes from past. It is a category includes a beginning "it was" the role of a woman and focuses on the experiences of men becoming responsible for children. Secondly, there is a topic focuses on the social place/space and social relations. Here, there are three categories:

opinions about widowed (women), domination relations, social life relations.

House Roles Described By Society

The majority of the participants agree on the separation of masculinity and femininity roles. The data obtained in this context were presented under the headings of Woman Role (it was) in line with the categories created according to the narratives of the participants.

The Role of Woman 1: Housework

The data in this section reveal that the tasks between spouses are actually shared by location and gender is an important determinant. In other words, the purpose of the division of labor is not to share a single job, each job has owners that vary according to gender, and these jobs are divided into indoor and outdoor sections.

The statements of the participants stating that housework is women are as follows:

"I don't even know how to cook rice because my wife never let me into the kitchen. It was her place."(I. 1)

"When you get home, it was warm. You were eating fresh food. Your clothes were washed, clean."(I.9)

As the two participants below point out, the woman takes the housework under her responsibility and drives the man away from this area. Women are sensitive to the participation of men in the region. The participant is accepted without questioning this situation. In addition, the participant emphasizes the importance of housework attributed to the role of

⁴ Ethics committee approval was received from Biruni University Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee Unit.

woman by interpreting the process after his wife's death as apocalyptic.

"No, she wouldn't want me in the kitchen, I didn't even know what was where?" (I. 2)

"Neighbors always said 'help your wife'. They would wash the dishes and stuff. I say God, God! But after I lost my wife, I got it. Until now I haven't washed glasses, I haven't even sliced watermelon, I can't even slice the bread. When you are alone, it is like doomsday, like hell." (I.6)

One participant stated that after the death of his wife, he had to do the housework for which women were responsible. He expressed his problems in this regard. He associated the causes of these problems with not being responsible for household throughout his life. He continues to be exempted from doing housework because he was married.

"There were two sisters and a mother at home since my childhood. As a result, they would do all the work, ironing, cooking. Then I chose such a wife that a loyal woman who never put me in the kitchen. I think I expect everything from women. Everything was always available to me until I was sixty years old. After I was 60, I felt shot when no one prepared anything for me. I was shot." (I.6)

In addition, this situation is supported by the following participant's statement that she did not have a mother in his childhood and therefore did not experience any negative situation while doing housework after her husband's death.

"I prepared myself, since I didn't have a mother in my childhood, I didn't have such a hard time, so I didn't have any difficulties as I raised myself as a child." (I.9)

One participant first argued that roles should not be separated by gender. Later, after the death of his wife, he stated that he experienced various difficulties while taking on domestic roles. Although this participant thinks he rejects it, it appears that he

internally believes there are roles separated by gender.

"I do not divide by gender. This is my view, as I said, I do not discriminate in terms of gender. There is no such thing as a man's duty, a woman's duty or responsibility. Everyone who is human has a duty and responsibility. Whether male or female ... But at home, It was very difficult at home. I did not approach because it was my wife's job. A man's duties are very different. After I lost my wife, I had all the duties." (I.8)

Another participant emphasizes that while trying to explain the success of the housework he started to do after the death of his wife, the person who should do housework is a woman. In addition, the participant combines his narrative with the doctrine that the researcher who conducts the interview knows her female identity and knows what she can do at home because of her female identity.

"I am like a half housewife now. I haven't had a housecleaner at home for ten years, I have cleaned it myself. Like a housewife or half like a housewife. You know better than me what the housewife is doing." (I.12)

Another issue that draws attention in the narratives about the roles is the narratives of the following participants who prefer to die before the woman instead of the female role:

"I always say this, let the man die first. As a man, you cannot do your own job. But the woman takes shelter in children and does her job easily.

"If the woman is alone, she will take better care of her. I said I don't even know how to cook the egg. Can't even cook an egg? Especially talentless man cannot live alone." (I. 12)

The Role of Women 2: Improving Living Conditions

Some participants stated that after the death of her husband, there was no positive article in their lives compared to the past. They said they were pleased that his wife intervened in various possibilities to improve life, and it was her duty.

“When I was with my wife there was something else, she was guiding me, doing something. For example, if I do something wrong she would ruin me. She was helping me by saying I did wrong. These disappeared after my wife died ”(I.5)

“If my wife had lived, we could have done everything as before. We did everything together. I have nothing when I'm single. Thank God I have a house, I have a place, I have everything. But after my wife died, I couldn't put anything on it” (I.21)

“We had a certain living condition there, and thanks to my wife, whatever I have achieved so far, they all thanked my wife. If it was up to me, I wouldn't buy anything. So if we're going to leave something for the children, it's all thanks to my wife today.” (I.6)

The Role of Women 3: Roles Assumed by Children

Follow-up participants stated that after wives died, their daughters undertook all the work that their wives were responsible for before died. These statements show how much the division of labor theory of looking at gender is not only between spouses but also between parents and children.

"Gentlemen who have daughters do not have any difficulties as girls do all kinds of work." (I.6)

“I have daughters, I can hold on. My food is made, ironing and cleaning are done. Do you understand me? But if I didn't have a daughter, what am I would do? (I.14)

“My children are very good. Every daughter calls me for dinner. They never leave me alone. When I go to my house, it's clean. My iron is done, everything

is clean, washed. My children are very good, thank God” (I.19)

The participant below states that a man should remain silent about his daughter's negative behavior after the death of his wife just because she is doing housework. Here, too, daughters are valued because they are women, gender roles are continuing.

“It is very difficult to live in need. And you must be respectful of your daughters. Even if it is a small madness you will ignore it” (I.1)

One participant, who did not mention the daughters, said that his two sons were cooking. As one of the reasons for this situation, the participant stated that his sons were prone to housework because of their profession (chef-restaurant management).

“For example, my two sons cook better than the best woman. Since they have been doing something in the restaurant for fifteen years, they have no food issues, they do everything no matter what. There is no such problem” (I.3)

(It was) The Role of Women 4: The Experiences of Men Becoming Responsible for Children

In the statements of the participants in this section, the dominant view is that child care is the responsibility of the woman. In addition, the participants stated that their spouses are a bridge between themselves and their children. Therefore, it is assumed that there is a change in the relationship between the father and the children after the death of the spouse. As Zeybekoğlu (2013) stated in her study, being a father is the hardest part of being a man. The participants gave an example to this situation with the following statements.

“But now, I got to know my daughters after my wife died.” (I.1)

“A lot has changed in my life after my wife's death. I was more comfortable with my wife, more, more cheerful. I lost it all after my wife died. I stayed with

two kids. Responsibilities, I had not taken responsibility for the child before. I was outside and my wife did it all, now I have full responsibility, now I'm dealing with them. "(I.21)

"Of course, in the early stages it means great sadness, trauma, staying with two children. I was a little confused. But after that, I had to start life somehow because I had to get myself together for the kids. (I.8)

Social Place/Space and Social Relations

Findings obtained from the interviews in this section are related to social relations.

Opinions about Widowed (Women)

One of the questions asked to the participants how they observed or interpreted the changes that might occur in the woman's life if her husband dies. There are stories here that women have a better chance of continuing their lives. These narratives can be interpreted as a way for the participants to express their difficulties in another way. These participants base their narratives by stating that women can do housework even after the death of their husbands, continue their lives without being isolated from social life, and that women are more comfortable than expressing their feelings.

"In other words, she continues to do what she knows like cooking, but if men haven't tried them before, of course, he falls into the gap.

"It is easier to continue living for women." (I.4)

"Well, I don't believe a lady suffers as much as we do. We, men, especially me, I think I was alone in the pursuit of a woman who sliced watermelon and removed the core and brought it to me. "(I.6)

"Woman will be more comfortable, her house will be more comfortable, women can stand without men, but men cannot be without women." (I.4)

"Widowed women are more fortunate than men. So they go everywhere, live with their daughters, live with their children. She can live with someone else, she can live with his children, but the man is a bit troubled, so living is a little difficult. "(I.19)

"Nobody's mouth stops. It's not like married life. When your partner is alive you will receive acceptance. But if you don't have a wife, no. Not for a woman, but for a man. It's okay for a woman, she fits everywhere." (I.18)

On the other hand, there is also an participant who stated that in the event of her husband's death, women have more difficulty than men. The participant associates this narrative with the ability to survive and says women are less fortunate than men.

"It is more difficult for women, men can stay on the street but women cannot. The situation is even worse for the woman. If the woman has a child, how will she take care of her? Which one will she be interested in? Will she think of bread money or will she take care of the children? "(I.10)

The discourse of another participant about women's work is an indicator of women's exposure to power relations limited to the boundaries of the home.

"I never sent my wife to work. She never worked. She was my housewife, she didn't work. Now my children have children, they did not work, they became the women of their homes. The same as their mother. Our marriage was beautiful. "(I.5)

Domination Relations

While examining the relations of the participants with their spouses before they die, it is useful to see the sub-texts of the dominance-based system. Situations such as being traditional and being from Anatolia are blessed.

"For example, today's ladies are self-righteous, you know. But my wife was a very different woman. She was always positive. She was not destructive, she had always been constructive. If I was born 100 times, I would choose the same woman as wife. " (I.16)

As seen in the quote below, the woman pretending to have a husband when her husband dies suggests that they are under the pressure of masculine domination:

"Big cities change, those who come from Anatolia act as if they have a husband" (I. 1)

One of the participants spoke about the domination relationship and controlling attitude. Stating that the paternalist approach is beneficial for women, the participant was quite convinced that this was not a restriction and that the woman needed it.

"Just as we have the right to everything, women also have the right to everything and I do not restrict it. But I didn't want him to go to his neighbor or something if I saw awkward things. You won't talk when I say it. I know what I'm talking about. It doesn't hurt me, she was a woman, and I know men can hurt" (I.10)

Another participant reveals the relationship of dominance with his views on how to communicate with women:

"If there are people who say that ladies are weak, these people are ignorant. OK? Obviously ignorant people. I think ladies are flowers, they need water, someone who knows how to water a flower blooms the roses. When they water the flowers, and they bloom when they talk sweetly to women. This is what I know" (I. 5)

Social Life Relations

The participants who have the following statements stated that their spouses are the ones who regulate social relations and play a key role in the

communication between their children. It covers an area of social relations regulation outside the home. This can be read as an indication that patriarchal bargaining and gender role theory covers only the interior. The participants also stated that the perspective of society is different to a married man and a man whose wife has passed away and that they cannot have the social life they had while living with their spouse after their spouse died.

"Men are relatively weak in social relationships. Women's social relationships are better than men, i.e. to meet, to find friends, etc. Women are more active, men a little more passive. " (I. 4)

"After being single, you cannot participate in some activities because you do not have a spouse, so you are abstaining from socializing. For example meeting with previously married friends... They come to me, but I'm afraid to go because I'm single. This is the simplest example. " (I. 8)

"Of course it has changed a lot. I used to go in and out of everybody's house very easily, joking, but after my wife died, these are perceived very differently in Turkish society. So I kept away all of them and I was doomed to loneliness" (I. 18)

"Let me tell you, you've come to a very good point. For example, when my wife was alive, I was going to my relatives, my sister. Could my dear sister think of anything else? She always tells me to visit her. But it was like shelter when I didn't have a wife. I feel that way. " (I. 16)

"There is a problem with men. Do you know why? Woman fits everywhere, man does not. " (I. 16)

The Conclusion and The Discussion

This research tries to question the participation of social life in different dynamics based on masculinity. In this context, three female researchers (there is a related discussion below) reached 21 male participants who were widows and over the age of 50. The most important factor behind the determination

of two criteria was the way of revealing the codes of the gender role established / strengthened by marriage. The narratives of the men interviewed within the scope of the study were evaluated in this way.

Two situations restricted the researchers throughout the study. First, there were difficulties in finding an i participant. While the participants were present, key contacts said that women who lost their husbands were easily accessible. But the men whose wives died were invisible. This also provided data supported in the research on the effects of relationships in social life after death. As a result of the research, the invisibility of widowed men can be associated mainly with women who regulate relationships in social life. In order to support the literature, in this study, the difficulties that women experience in social life after the death of their husbands appear to be weaker than men. It was possible for women to maintain the order they used by obeying the gender codes of this order. It is supported by both these studies and previous various studies that there will be no problem with the changes that may occur provided that the codes remain constant. On the other hand, in this study, there is a strong voice in the comments that men have difficulties in finding a place in the social field, maintaining order and maintaining relations with relatives, children or neighbors as before. It is important to read these comments correctly, because these interpretations are mainly about the lack of survival ability of a man, and the difficulties that a womanless man may experience were evaluated from a patriarchal perspective.

In fact, what is emphasized is not the difficulties that can be experienced in social life in terms of social relations, but a difficulty arising from the lack of women in the areas of work, earning money and living. For this reason, it is said that the participants generally agree that women are related to the roles of establishing, collecting and organizing inside and outside the home, and that men feel social exclusion

when they leave their wives due to death, and this is quite difficult to restore the inclusion.

Another situation restricts the researchers is that the participants are men and the researchers are women. In this case, narratives are added to the role teachings. Some problems with sexuality in particular were expressed through implicit expressions and through them. Given that gender continues to be a cultural taboo, the following question has been an important outcome of this research: "Even if researchers are men, do the same expressions still happen?" Moreover, implicit statements about sexuality are a hierarchy based on the age difference between the researcher and the participant. As a result, it is not known whether this situation causes another communication problem, but it is considered appropriate to leave it open to questioning and discussion.

The relationship between gender and space, the localization of roles both inside and outside the home, and the roles in fulfilling these responsibilities, deaths of women and men. Most of the participants say that housework is done by women before and after marriage. After the death of her husband, these jobs were transferred to other women or girls living together. The most thing was the saying about doing housework alongside a woman. In this case, it is possible to say that the roles have internalized their roles and sustainability and never question the context of gender equality. Another notable result is the effort to maintain gender-based power relations. The participants idealize male domination over what men and women should do. It is stated that the areas where men and women are the best shaped by the relationship of hegemony. This has undoubtedly been the subject of many other studies in feminist literature. In addition to all these, it is thought that the ages of the men interviewed will guide the study. The minimum and maximum age was 51-88 in the age variable defined as over 50 years old. These ages caused the social acceptance learned to be strengthened and the participants had adaptation

problems in the transition to a new life. In the context of this study, as in the narratives of the participants who talked about the difficulty of reconstructing social relations, this difficulty is also mentioned in some other studies in the literature. This research seeks to shed light on the gender sensitivity of studies based on various age groups and generations by taking age as a criterion. Indeed, it is important to emphasize that gender sensitivity is a scientific necessity of any study. Basically, research involves collecting data from individuals who lost someone they lived with. It is aimed to avoid the trauma of the participants as a result of ethical concerns and to consider the possibility of continuing the mourning process. For this reason, questions about the post-death struggle process were tried to be drawn more to social life. Undoubtedly, despite such an ethical concern, there were narratives of being alone and experiencing partial emotional moments during these narratives. In this study, researchers' attitudes towards not going into the depths of trauma contributed. The sections on this subject were not included in the findings during the interviews due to the course of the study and ethical problems. It is important to entrust the evaluation of sad processes to social researchers who specialize in this field in terms of re-participation in social life. In other words, it is also important to determine the relevance of this research through research that involves men in social life or within themselves, and to claim that it would be more meaningful to tackle inequality by increasing studies on men. There is evidence that lonely and single men who came with the death of their spouse made the participants feel left out. Especially in first-degree visits to relatives and friendships with married couples, narratives that are often hesitant are frequently encountered. Stating that social pressures result in self-control, the participants stated that they really feel the gender inequality.

Almost all of the participants have a "father" identity. There are studies in the literature that include the organization of fatherhood roles and re-

learning of fatherhood. Within the scope of this research, there is evidence that the father-child relationship is reshaped with the death of the 'mother'. As a matter of fact, the findings include the narratives of the participants who stated that they started to know their children after death and gained awareness of the difficulty of taking care of children. It should also be noted that the difference of this study from the age, social and cultural structure of the participants (elders) made good progress in breaking the structure with feminist struggles. On this occasion, it is important to emphasize more masculine relationships and the feminist background on the identity of the father. In addition, legal regulations on the subject should be better evaluated.

If marriage ends with the death of a woman, this study, which reveals gender inequality in terms of men, reveals what problems affect men over the age of 50. The work often supports other studies in the literature from a feminist perspective and turns the spotlight on gender sensitivity towards men. It should be kept in mind that in order for normalized role assumptions to be questionable, the number of studies dealing with the subject from any gender domain should be increased.

Gender sensitivity is a methodological perspective rather than a mere issue for feminist studies. In this context, the primary output of this study is the importance of evaluating the study subjects and / or objects from a gender sensitive perspective, regardless of age group or socio-cultural-economic demography. In this context, this study contributes primarily to the feminist literature with the results of gender-based interviews with widowed men over the age of 50 in the context of re-arranging their social lives. The participants presented their narratives about the place of women in their lives, mostly through gender roles. This situation forced men to adopt a new identity rather than a new lifestyle. This is an outcome of the gender inequality created by them and society. While it is mentioned that men shape their social lives on the

axis of women in their lives, the constitutive role of women limits their freedom in other areas. Moreover, this restriction is legitimized by the patriarchal system. This study challenges these legitimations in the context of an emphasis on the subject based on male narratives.

The subject studied is part of multiple disciplines and professionalism based on sampling determined by age, gender and marital status. In this context, it is believed that multidisciplinary studies will improve feminist literature. Therefore, it is hoped that many missing points such as evaluating the grief process, detailing relationships with children, detailing life before marriage, will be useful in this study.

REFERENCES

- Atılğan, E. Ü. (2018). Erkeklerin öldürme hakkı: Erkeklik indirimi. *Toplum ve Bilim* 145: 161-193.
- Aygül, Z. Sibel A. A. (2013). Eskişehir’de yaşayan bir grup erkeğin erkek olmaya dair açıklamalarında kullandığı dilsel kaynaklar. *Psikoloji Çalışmaları* 33(2): 31-48.
- Barutçu, A. (2015). Bir erkeklik stratejisi: Özel alanda eril suskunluk. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 7(1): 131-145.
- Bennett, M. K. (2005). “Was life worth living?” Older widowers and their explicit discourses of the decision to live. *Mortality* 10(2): 144-154.
- Boratav, B. H. Fişek, G. O. and Ziya, H. E. (2017). *Erkekliğin Türkiye halleri*. İstanbul: Bilgi University Press.
- Buttler, J. (1999). *Gender trouble*. New York: Routledge.
- Buttler, J. (2004). *Undoing gender*. New York: Routledge.
- Cengiz, K. Tol, U. U. and Küçükural, Ö. (2004). Hegemonik erkekliğin peşinden. *Toplum ve Bilim* 101: 50-70.
- Collinson, D. and Hearn, J. (1994). Naming men as men: Implications for work, organization and management. *Gender, Work and Organization* 1(1): 2-22. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.1994.tb00002.x>
- Conger, V. B. (2009). *The widows' might: Widowhood and gender in early British America*. New York: New York University Press.
- Connell, R. W. (1993). The big Picture: Masculinities in recent world history. *Theory and Society* 22: 597-623.
- Creswell, J. W. (2016). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. trans. edited by Selçuk Beşir Demir. İstanbul: Eğiten Kitap
- Demetriou, D. Z. (2001). Connell’s concept of hegemonic masculinity: A criptique. *Theory and Society* 30: 337-361. <https://doi.org/10.1023/A:1017596718715>
- Donaldson, M. (1993). What is hegemonic masculinity? *Theory an Society* Special Issue: Masculinities 22(5): 643-657.
- Fink De Baker, S. (2010). *Widowhood in early modern Spain: protectors, proprietors, and patrons*. London: Brill Publish.
- Glazer , H. R., Clark, M. D. Thomas, R. and Haxton, H. (2010). “Parenting after the death of a spouse.” *American Journal of Hospice and Pallative Medicine* 27(8): 532-536. doi:[10.1177/1049909110366851](https://doi.org/10.1177/1049909110366851)
- Lee, G. R. DeMaris, A. Bavin, S. Sullivan, R. (2001). Gender differences in the depressive effect of widowhood in later life. *The Journals of Gerontology: Series B* 56(1): S56-S61. <https://doi.org/10.1093/geronb/56.1.S56>
- Messerchmidt, J. W. (2019). Hidden in plain sight: On the omnipresence of hegemonic masculinities. *Masculinities- A Journal of Culture and Society* 12: 14-29.
- Momtaz, Y. A. Haron, S. A. Ibrahim, R. and Hamid, T. A. (2015). “Spousal death anxiety in old age: Gender perspective.” *OMEGA - Journal*

- of Death and Dying* 72(1): 69–80.
<https://doi.org/10.1177/0030222815574702>
- Özbay, C. and Baliç, İ. (2004). Erkekliğin ev halleri. *Toplum ve Bilim*. 101: 89-103.
- Özmete, E. and Yanardağ Zubaroğlu, M. (2016). Erkeklerin bakış açısıyla toplumsal cinsiyet rolleri: Kadın ve erkek olmanın değeri. *Türkiye Sosyal Olaylar Araştırmalar*. 1: 91-107.
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik imkansız iktidar: Ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. İstanbul: Metis.
- Topçu, G. (2018). Varsayılan aile kıskacında babalık: Türkiye’de farklı babalık algıları ve sosyal politika ilişkisi. *Toplum ve Bilim*. 145: 54-101.
- Uçan, G. (2016). Toplumsal cinsiyetin öteki yüzü: Erkek. In *Sosyal politikanın cinsiyet halleri*, edited by Derya Şaşman Kaylı and Fatih Şahin. Ankara: Nika Press.
- Van Den Hoonard, D. K. (2001). *The widowed self the older woman's journey thorough widowhood*. Canada: WilfridLaurier University Press.
- West, C. and Zimmerman D. H. (1987). Doing gender. *Gender and Society* 1(2): 125-151.
www.jstor.org/stable/189945.
- Wetherell, M. and Edley, N. (1999). “Negotiating hegemonic masculinity: Imaginary positions and psycho-discursive practices.” *Feminism & Psychology* 9(3): 335–356.
<https://doi.org/10.1177%2F0959353599009003012>
- Yaeger, D. A. (2020). "Directions for the study of masculinity: Beyond toxicity, experience, and alienation", *British Journal of American Legal Studies* (published online ahead of print), doi: <https://doi.org/10.2478/bjals-2020-0005>
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile. *Mediterranean Journal of Humanitie*. 3(2): 297-328.

KADIN KALARAK ANNE OLMANIN İMKÂNI: FEMİNİST POLİTİKA VE AMARGİ DERGİLERİNDE ANNELİK SÖYLEMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

THE POSSIBILITY OF BECOMING A MOTHER BY STAYING A WOMAN: A
RESEARCH ON MOTHERHOOD DISCOURSE IN FEMINIST POLICY AND AMARGİ
JOURNALS

Hesna KESEN²

ÖZ

Annelik evrende yalnızca dişiye diğer bir deyişle kadına verilmiş en büyük güçtür. Değişen dünya düzeni ve kapitalist sistem kadının annelik özelliği üzerine eleştiriler getirerek kadının bu gücünü doğal olarak kullanmasını önlemeye çalışmaktadır. Bu algı çalışması kadın hakları savunuculuğu olarak değerlendirilen feminizm ile gerçekleştirmeye çalışılmaktadır. Son elli yıldır kadının anneliği biyopsikososyal açıdan sürekli eleştirilmiş ve ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Kadının anneliği üzerinden birçok yaklaşım ve eleştiri getirilmesi, özellikle feminizm açısından değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında Türkiye’de uzun yıllar yayım yapmış Feminist Politika ve Amargi Dergileri içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi ile dergiler içerisinde yazar olan feminist bireylerin anneliğe bakış açısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Annelik, Feminizm, Baskı Aracı, Beden Kontrolü, Yabancılaşma.*

ABSTRACT

Motherhood is the greatest power given only to the female, in other words, to the female in the universe. The changing world order and capitalist system try to prevent woman from using this power naturally by bringing criticisms about the motherhood characteristics of woman. This perception study is tried to be carried out with feminism, which is considered as advocacy for woman’s rights. For the last 50 years, the motherhood of the woman has been constantly criticized and tried to be eliminated from a biopsychosocial point of view.

It is important to bring many approaches and criticisms through the motherhood of woman, especially in terms of feminism. For this reason, Feminist Politics and Amargi Journals published in Turkey for many years within the scope of this study were subjected to content analysis. Within content analysis, it was tried to reveal the perspective of feminist individuals who are authors in journals to motherhood.

Keywords: *Motherhood, Feminism, Oppression Implement, Body Control, Estrangement.*

¹ Çalışma, 2019 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji bölümünde sunulan "Feminist Teori ve Annelik: Feminist Politika (2009-2015) ve Amargi Dergilerinde (2006-2015) Annelik Olgusu" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Avrasya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Görevlisi hesna.kesen@gmail.com
Orcid No: 0000-0002-1118-4306

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Hesna Kesen **e-posta:** hesna.kesen@gmail.com

Gönderilme /Submitted: 03.06.2021, **Kabul/ Accepted:** 29.06.2022

1. GİRİŞ

Günümüzde kadınlar birçok toplumsal konunun merkezinde yer alıyor. Özellikle son elli yıllık dönemde kadınların hem biyolojik hem de toplumsal özellikleri farklı disiplinler tarafından yorumlanıyor. Bu yorumlama konularından en önemlisini ise biyolojik ve psikolojik açıdan yalnızca kadına özgü olan annelik oluşturuyor. Annelik kadınların biyolojik, psikolojik ve toplumsal durumları üzerinde etkili bir kavram olarak farklı şekillerde tanımlanabiliyor.

İnsanlığın var olduğu günden bugüne değin annelik; hem insan neslinin devamı hem de kadınların öznel bütünlükleri etrafında, günlük hayatın bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Bu noktadan hareketle anneliğin doğal ve toplumsal özelliklere aynı anda sahip olduğu düşüncesi annelik görüşünün en eski tanımlamasını oluşturmaktadır (Baherirad, 2016, s. 16). Dünya genelinde de kadının hamilelik süreci ve çocuğun doğumu doğal bir içgüdü olarak kabul görmektedir. Bu içgüdü ile kadınlar annelik ile ilgili duygu, düşünce ve davranış yapılarını hamilelik süreci başladığı anda otomatik olarak hayatlarına ilave etmeye başlamaktadır (Dedeoğlu, 2010, s. 3-5).

Kadınların annelik görevleri kendi hayatlarının yanı sıra toplumsal hayata katılım, uyum ve toplumsal normların düzenlenmesi noktasında en etkin taraflardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada annelik için fitri bir durum tanımlaması yapma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Anneliğin fitri bir durum olarak karşımıza çıkması onun eğlence ya da proje odaklı değil merhamet ve şefkat odaklı olmasından kaynaklanmaktadır. Şefkat ve merhamet bireyselliğin yıkılıp evrenselliğin başladığı noktada ortaya çıktığı için sosyolojinin temel argümanlarını bir araya toplamaktadır (Barbarosoğlu ve Şişman, 2021, s. 29-39). Bu açıklama ile anneliğin yalnızca kadınların kendi çocukları üzerinden gerçekleştirdikleri eylem ve duygulanımlar anlaşılmamaktadır. Tam aksine kadınların toplumsal ve evrensel anlamda gerçekleştirdikleri eylem ve duygulanımlar anlatılmaktadır. Bu nedenle toplumsal hayatın işleyişi, kültürel değerlerin devamı, toplumsal

normların aktarım-değişim-dönüşümü, bireylerin toplumsallaşması noktasında annelik merkez kuvvet olarak kendini göstermektedir.

Anneliğin üzerine yapılan tanımlamalar ve anlatılar farklı şekiller etrafında ele alınsa da özellikle 1970'lerden önce ve sonra olarak farklı iki dönem tanımlaması yapmak daha uygundur. Anneliğin 1970'lerden önce yapılan tanımlamaları kadınların doğal durumları ve toplumsallaşma noktasında merkez kuvvet olsa da; 1970'lerden itibaren bu durum farklı boyutlara evrilmeye başlamıştır (Marshall, 1994, s. 343-344). Özellikle feminist hareketlerin ortaya çıkması ile beraber biyolojik annelik sona ermiş toplumsal annelik ortaya çıkmıştır (Baherirad, 2016, s. 10). Miller (2005: 27-29) kadınların annelik bağlamı ile sürdürdükleri yaşamlarının aslında tarihsel, spesifik ve kültürel değişkenler etrafında oluşturulan yaşamlar olduğunu ifade ederek bu düşüncüyü desteklemektedir. Miller, anneliği biyolojik bir olay olmaktan çıkarak daha öte oluşumlar içerisinde değerlendirmektedir.

Anneliğin bu değişim ve dönüşümünün 1970'li tarihlere denk gelmesi bir tesadüf değildir. O döneme kadar devam eden ataerkil sistem ve oluşturduğu toplumsal cinsiyet algısı özellikle batı toplumlarında kadınlar tarafından eleştiri odağı haline gelmiştir. Kadınların eleştirilerine destek olarak Batı'da cinsellikle doğurganlığın ayrıştırılması, kimya ve tıp alanındaki gelişmeler, doğum kontrol araçlarının geliştirilmesi neticesinde kadınların doğurganlıkları farklı açılardan ele alınmaya başlanmıştır (Michel, 1993; Kandiyoti, 2013). Bu gelişmeler neticesinde dünya genelinde ortaya çıkan radikal hareketler kadının anneliği üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durumun temel nedeni atomize birey oluşumunu desteklemek, plastik cinselliği yaygınlaştırmak ve kadının kendi bedeni üzerinden yabancılaştırılmasının temelini oluşturmaktır. Savunulan bu düşünceler aslında kapitalist sistemin oluşturmak istediği toplumsal düzene katkı sağlayan faaliyetler arasında bulunmaktadır (Giddens, 2010: 30-32).

Feminist yaklaşımlar dünya üzerinde kurulmak istenen yeni düzene farkına varmadan destek

olmaktadır. Radikal feminizmin temel argümanlarından birini oluşturan yabancılaşma, kadının annelikten kurtularak tamamen özgürleşebileceğini savunmaktadır. Ancak burada göz ardı edilen husus, yabancılaşmanın bireyin kendinde var olmayan bir durumu benimsemesi sonucu oluşmasıdır. Halbuki kadının anneliği, kadına varlığı itibariyle verilen en kuvvetli güçlerden birini oluşturmaktadır.

2. FEMİNİZM VE ANNELİK: KURAMSAL YAKLAŞIM

Kadınlara özgü annelik sosyolojik açıdan yaklaşıldığında başlangıçta demografik olaylar ve çocuk yetiştirme üzerine yoğunlaşmıştır. Her iki yaklaşım tarzında da odak nokta nüfusun sayısal değerlendirmeleri sonucunda toplumun potansiyel yetişkin adayı olarak ele aldığı çocuktur (Marshall, 1994: 344). Bu noktada kadınların annelik özellikleri ayrı olarak değerlendirilmemekte ve çocuk yetiştirilme şekilleri üzerine de ayrı bir değerlendirme yapılmamaktadır. Bu durumun nedeni annelerin çocukları için özel bir zaman ayırmaması, hayatın kendi akışı içinde devam etmesidir (Barbarosoglu ve Şişman, 2021, s. 42).

1970'lerden sonra Dünya genelinde feminist hareketlerin yaygınlaşması ile beraber kadın hakları ve siyasal-toplumsal olaylar neticesinde anneliğe bakış açısı farklı bir döneme girmiştir. Ortaya çıkış tarihi Ortaçağ Dönemine kadar dayandırılan Feminizm özellikle 1789 Fransız İhtilali'nden sonra görünür bir konuma gelmiştir. Cinsler arasında ekonomik, politik ve toplumsal eşitliği; cinsel devrim amaçlarını belirleyici bir sistem olarak tanımlayan feminizm, Dünya savaşlarına kadar kadınların eğitim, sağlık ve çalışma hayatı açısından var olan hakları için faaliyetler sürdürmüştür (Millett, 1970, s. 147). 1940 yılında Simone De Beauvoir tarafından yazılan *La Duxieme Sexe* (İkinci Cins) kitabı ile beraber feminizmin savunuları hem biyolojik hem de toplumsal bir hale dönüşmüştür. De Beauvoir (1956, s.330) tarafından ortaya atılan “kadın doğulmaz, kadın olunur” savı biyolojik, psikolojik ve ekonomik olayların kader olmadığını, tamamen toplumsal olduğunu ifade eder.

De Beauvoir'ın İkinci Cins kitabının ardından feminizmin odak noktası, kadınların hak talepleri noktasından annelik özellikleri üzerine çevrilmiştir. Annelik biyolojik ve doğal bir olay olmaktan uzaklaştırılarak politik bir baskı aracı olarak ifade edilmektedir (Miller, 2005, s. 29). Feminizmin annelik konusunda ortaya koyduğu savlar zamansal ve toplumsal farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkan feminizm çeşitleri içinde değişiklik göstermektedir. Radikal feminizm başta olmak üzere Marksist ve sosyalist feminizm açısından annelik; kadınları baskılama aracı haline gelen bir rol olarak ifade edilmektedir.

Marksist feminizm; annelik ve çocuk bakımı konusuna kadınların kendilerine yabancılaşma nedenleri olarak yaklaşmaktadır. Kadınların annelik ve ev içi emekle kendinden, başkalarından ve anlam duygusundan koparak yabancılaştıkları savunulmaktadır. Yabancılaşma nedeniyle kadınlar toplumsal hayat ile bağlarını kopararak ezilen sınıfa ifade etmektedir. Bu argüman etrafında Marksist feminizm bilinç yükseltme seansları ile kadınların beden kontrolü, ev içi emek gibi konular üzerinde düşünceleri gerektiğini ifade etmektedir (Donovan, 2006, s. 82-98).

Sosyalist feminizm temel argümanlar üzerinden Marksist feminizmi tamamlama amacıyla ortaya çıkmıştır. Sosyalist feminizm ideolojisi içinde kapitalizm ve patriarkal konulardan hareketle erkeklerin, kadın cinselliklerini kısıtlayarak, kadın üzerinde denetim mekanizması kurduğu belirtilmektedir. Ayrıca patriarkal yapı ile kapitalizmin yakın bir ikili sistem oluşturduğu, bu sistemin kadınları anne olarak çocuk bakımı ile kısıtladığı iddia edilmektedir. Sosyalist feminizm bu noktada kadınların sadece iş hayatına katılımının onların var olan sorunlarını çözmeyeceğini belirtmektedir. Kadının annelik özelliği, kadını çalışma hayatında dezavantajlı durumu getirmeye devam edecektir. Değişen sosyal hayat ve ekonomik koşullar neticesinde çalışan kadın ve anne sayısı sürekli artış göstermektedir. Çalışma hayatının koşulları ile birlikte kadının anneliğinin getirmiş olduğu iş yükleri de kadınların yaşamında olumsuzlukların oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kadının anneliği ve çocuk bakımı devlete

devredilmelidir (Ferguson, 2012; Babahanoğlu, 2020).

Marksist ve Sosyalist feminizmin savlarının yetersiz olduğu ve kadınların net adımlar ile özgürleşebileceğini iddia eden radikal feminizm ise hem feminizmin hem de kadınlar ile ilgili en temel konuların katı kurallar çerçevesinde iyileştirilebileceğini ifade etmektedir. Radikal feminizm “Kişisel olan politiktir” sloganı ile aşkın kadınları savunmasızlığa, bağımlılığa ve sahiplenmeye doğru yönelerek gelişmeyi engelleyen bir kurum olduğunu belirtmektedir. Bu açıklamaya istinaden de kadının aile kurumu ve anneliğe itiraz etmesi gerektiğini, üreme yöntemlerinin rahim dışı yollar ile gerçekleştirilmesinin kadınların özgürlüğü için gerekli olduğunu iddia etmektedir (Donovan, 2006, s. 157). Radikal feminizmin bu savları dünya genelinde kurulan tüm toplumsal düzenin yıkılması, kadının yalnızca kendine ait gücü olan doğurganlık ve anneliğinin elinden alınmasını ifade etmektedir. Bu durum kadınların özgürleşmesi değil aksine kendilerine yabancılaşmalarının yolunu açmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI: ZORUNLU ANNELİK

3.1. Araştırmanın Amaç ve Önemi

20. Yüzyılın sonlarından itibaren dünya genelinde kadınların en temel ve öznel özellikleri arasında yer alan annelik, feminist söylemler üzerinden kadınların doğal durumu konumundan çıkarılıp bir baskı aracı haline getirilmek istenmektedir. De Beauvoir’ın (1956, s. 61-62) bu konu hakkındaki düşüncesine bakıldığında kadın bedeninin hamilelik ve annelik ile kısıtlandığı, kadınların özgürleşmesi için bedensel zaafardan (doğum) kurtulması gerektiği iddiası ortaya çıkmaktadır. Halbuki annelik insanoğlunun varlığından bugüne kadınların en büyük güçlerini temsil etmektedir. Kadınların hem biyolojik hem de psikososyal açıdan annelik halleri insanlığın devamı ve yönlendirilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra toplumsal hayat içerisinde bireylerin sahip oldukları roller ve sorumluluklar nasıl ki irade sahibi, ayakları yere sağlam basan bireyler olmasını sağlıyorsa kadınlar için de annelik

aynı görevi üstlenmiş durumdadır (Meryem, 2015, s. 27).

Bu araştırmada kadınların en temel özelliklerinden biri olan anneliğin feminizm açısından nasıl değerlendirildiği, Türkiye’de bulunan feministlerin anneliğe karşı bakış açılarının nasıl olduğu ve bu durumun nedenleri üzerinde durmak amaçlanmıştır. Çünkü annelik kadınlar nezdinde hem bireysel hem de toplumsal anlamda kilit noktalardan birini oluşturmaktadır. Annelik üzerinde gerçekleştirilmeye çalışılan değişim ve dönüşümler yalnızca kadın üzerinde değil küresel anlamda etki ortaya çıkaracak bir konuyu oluşturmaktadır. Bu nedenle her geçen gün yayılma oranı artmakta olan feminist bireylerin annelik olgusuna bakış açılarının ortaya çıkarılması önem arz etmektedir.

Çalışmanın başka önemli özelliği de Türkiye’de bulunan feminist bireylerin feminizmler içerisinde hangisine daha yakın olduğunu ortaya çıkarmaktır. Dünya genelinde birçok feminizm bulunmaktadır. Dünya genelindeki feminizmler dönemsel ve farklılıklar ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu durumun Türkiye’deki gelişimini ortaya çıkarmak, toplumsal düzenin ve kadının geleceği açısından önem arz etmektedir.

3.2. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Bu çalışma kapsamında feminizm ve savunucuları açısından anneliğin algılanış biçimini ortaya çıkarabilmek ve en fazla örnekleme ulaşabilmek amacıyla feminist bireyler tarafından uzun yıllar Türkiye’de yayımlanmış Feminist Politika ve Amargi Dergileri ele alınmıştır.

Amargi Dergisi 2006 yılının Haziran ayında bir grup feminist aktivist birey tarafından yayım hayatına başlamıştır. Dönemin mevcut iktidar sistemine yönelik eleştiri, ihmal-istismar olayları, siyasi açıdan kadınları ilgilendiren kanun ve kanun tasarılarına yönelik yazıları barındıran bir dergidir. 2006 yılından itibaren İstanbul’da çıkarılmaya başlanan ve üç ayda bir 2015 yılına kadar devam eden derginin toplam 37 sayısı bulunmaktadır. Dergi yönetimi 2015 yılında toplumsal değişimler ve hukuksal etkenler nedeniyle yayım hayatını

internet üzerinden devam ettirmeye karar vermiştir (Bora, 2015: 1-38).

Feminist Politika Dergisi 2009 yılının Ocak ayından itibaren bir grup sosyalist feminist bireyler tarafından yayım hayatına başlamıştır. Sosyalist Feminist Kolektif Vakfı'nın 2007 yılında kurulması ile beraber temelleri atılmaya başlanan Feminist Politika Dergisi 2009-2015 yılları arasında üç aylık bir dergi olarak toplam 28 sayı çıkarmıştır. 2015 yılına gelindiğinde dergi yönetimi yayım hayatını sadece internet üzerinden blog yazıları ile devam ettirmeye karar vermiştir (Anonim, 2008). Feminist Politika Dergisi ideoloji olarak sosyalist feminist bir yaklaşım belirlese de yazarlar ve içerisinde yer alan yazılar, radikal feminizm başta olmak üzere tüm feminizm ideolojilerini barındırmaktadır.

Araştırmanın gerçekleştirilmesi amacıyla nitel araştırma tekniklerinden içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, ortaya koyulmuş bir söylemi anlama-yorumlama bağlamında nesnel yaklaşım sağlama amacı taşımaktadır. İfade edilen mesajda bireyleri gizliden etkileyen yapı ve öğelerin belirlenmesi maksadıyla içerik analizi ikincil bir okuma olarak yer almaktadır (Bilgin, 2014, s. 1). Bu amaç etrafında araştırma esnasında Fairclough'a ait eleştirel söylem analizi kullanılmıştır. Söylemlerin analizinin yapılması Fairclough'a göre (1988, s. 99) üç boyut ile gerçekleştirilmektedir. Birinci boyutta söylem, bir metin olarak araştırılarak söylemin temeli oluşturulmaktadır. İkinci boyutta söylem, metin içinde yorum, üretim ve tüketim ilişkileri arasındaki etkileşimi ifade etmektedir. Son boyutta ise söylem, var olan metnin yorumlanarak üretildiği bir bağlamı temsil etmektedir.

Fairclough'un geliştirmiş olduğu tekniğe istinaden araştırma başlangıcında annelik üzerinden kodlar oluşturulmuştur. Kodların sıklık düzeylerine bağlı olarak temelde sekiz tema belirlenmiştir. Bu temalar sırasıyla "Kadın Bedeninin Kontrolü, Kadında Bir Amaç Olarak Cinsellik, Doğum, Doğurganlık, Kürtaj, Kutsal Aile/İdeal Annelik, Çocuk Bakımı, Çalışma Hayatı ve Annelik" olarak belirlenmiştir. Temaların belirlenmesi sonucu

ortaya çıkan metinler toplumsal bağlam çerçevesinde yorumlanmıştır.

4. DOĞAL SİYASAL TOPLUMSAL BİR İNŞA OLARAK ANNELİK: ZORUNLU ANNELİK

Araştırma kapsamında ele alınan Feminist Politika ve Amargi Dergileri konu itibarıyla anneliğe farklı açılardan eleştiriler getirmektedir. Bu eleştiriler anneliğin biyolojik bir özellik olmaktan öte kadınların kısıtlanması, kontrol altında tutulması ve toplumsal hayatta geri plana itilmesi için oluşturulduğunu iddia etmektedir.

Annelik, erkeğin kadın üzerinde otorite sahibi olabilmesi amacıyla toplumsal ve kültürel normlar tarafından oluşturulan yapay bir rol olarak ifade edilmektedir. Bu yapay rol ile kadınların özel alanda tutulmaya çalışıldığı fikrinin benimsenmiş olduğu, dergiler içerisinde yer alan yazılardan elde edilmiştir. Dergilerde yer alan düşünceler kadının anneliği reddi ile hayata tam katılım sağlayabileceğini iddia etmektedir.

Yer alan düşünceler içerisinde, anneliğin; siyasal açıdan dünya geneli ve Türkiye özelinde siyasal otorite sağlama aracı olarak kullanıldığı belirtilmektedir. "Siyasal olaylar istikrar ve kontrol kurma açısından kadınlar üzerinde anneliği kullanmaktadır" düşüncesi her iki dergide de sıklıkla ifade edilen bir durumdur.

Aşağıda yer alan temalar etrafında kadını anneliğe zorlamanın toplumsal, kültürel ve siyasal aşamaları olarak kabul eden feminist düşünceler ele alınmıştır. Bu temalar, Türkiye'deki feministlerin anneliğe bakış açısını daha net ortaya çıkarabilmek amacıyla detaylandırılmıştır.

4.1. Kadın Bedeninin Kontrolü

İnsanoğlunun varlığından bugüne kadar kadın ve erkek üzerinde her dönem ve toplumda farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Bu yaklaşımlar Sanayi Devrimi ve sonrası kadın üzerinde yoğunlaşarak; erkek egemen toplum anlayışı, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadının kendine yabancılaşması konuları üzerinden farklı düşünce yapıları ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkarılan argümanlar özellikle son dönemde kadının anneliği üzerine yoğunlaşmıştır. Feminizm

kadının anneliğini, “beden” konusunu temel alarak eleştirir. Bu konuda De Beauvoir (1956, s. 61) anatominin bir yazgı olmadığını kadınların adet, hamilelik ve doğum vasıtasıyla kısıtlandığını belirtmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan dergi yazıları da De Beauvoir’ın bu düşüncesini desteklemektedir.

Feminist Politika Dergisinin dördüncü sayısında yer alan aşağıdaki paragraf kadınlar üzerinde annelik ve heteroseksüel evlilik ile beden kontrolünün sağlanmaya çalışıldığını iddia etmektedir. Bu düşünce içerisinde kadınların biyolojik annelikten kurtulması ile beden kontrolünün sonlanması birbirine bağlı olarak ifade edilmektedir. Ancak annelik ve doğum dünya üzerinde sadece dişil olarak kadına verilmiş bir özellik, güçtür.

“(…) Hem adet kanımızın pisliğinden dem vuruluyor, hem de doğurganlığımız/ analığımız kutsanıyor. Hem cinselliğimizi bastırmamız, gizlememiz bekleniyor, hem bedenimiz fetişleştirilmiş cinsel organlar halinde parçalanarak seyirlik malzeme haline getiriliyor. (...) Öte yandan, kadınların doğurganlıklarıyla cinselliklerinin birbirinden tümüyle koparılmasının bir koşulunun da, biyolojik annelik yüceltmesinin aşılması olduğunu düşünüyorum. Hem lezbiyen, travesti ve transseksüel kadınların anne olma isteklerinin tam anlamıyla meşru sayılması ancak o zaman mümkün olabilir. Hem de kadınların bedenleri üzerindeki erkek denetiminin güçler kalesi heteroseksüel evlilik buna dayalı aile yapısı ancak böyle aşılır (Savran, 2009, s. 17-18).”

İncelenen metinler doğrultusunda kadının anneliğinin siyasal hayat içerisinde kadın bedeninin kontrol edilmesinde bir araç olarak kullanıldığı savunulmaktadır. Bu açıdan yaklaşıldığında yalnız modern dönem değil tüm insanlık tarihi “beden diyalektiği ve iktidar” üzerine kuruludur (Şişman, 2018, s. 46). Ancak burada sorun kadın bedeni üzerinden anneliğin uzaklaştırılarak kadın bedeninin özgür kılınacağı düşüncedir. Feminist Politika Dergisinde yer alan “(...) *Son dönemde iktidarın doğum kontrol yöntemlerine ulaşımı fiilen ve yasal olarak engellenerek, kadın bedenine*

yapışan eliyle kadınları doğurmaya zorlaması ve kent arasında kurulan ilişki de feminist hareketin teşhir ettiği bir iktidar oyunu. (Bayram, 2013, s. 15).” ve Amargi Dergisinde yer alan “(...) *Devlet kadın bedenine daha çok karışıyor, giyim kuşama müdahale yoluyla toplumsal cinsiyet normlarını toplumsal olarak güçlendirmekle kalmıyor, kadınları belli bir toplumsal cinsiyet rolüne, anneliğe mecbur etmek ve kadın istihdamını azaltmak için çeşitli politikalar uyguluyor (Direk, 2012, s. 4-5).*” düşüncesi kadının anneliğinin siyasal baskı ve kontrol aracı olarak kullanıldığı, kadın bedenine annelik ile müdahale edildiği düşüncesi belirtilmektedir. Bu düşünce 1960’lı yıllardan itibaren kapitalist sistem tarafından daha kolay denetimli bir toplum oluşturma ilkesini destekler konumdadır. Halbuki annelik kadının olgunlaşması, hayat deneyimini artırması ve sadece kendine özgü olan özelliğini kullanması için verilen bir güçtür (Conloer, 2007: 73-80).

4.2. Kadında Bir Amaç Olarak Cinsellik

Feminist bireyler tarafından anneliğin bir diğer eleştiri noktası da kadınların cinselliklerini kısıtladığı yönündeki iddiadır. Feminist bireylere göre kadınların cinsellikleri hamile kalma, doğum, doğurma gibi durumlar ile kısıtlanmaktadır. Kadın erkeğe nazaran cinselliğini hep kısıtlı bir hayat içerisinde yaşamaktadır. Kadının cinsel hayatını hamile kalma ihtimali ile özgürce yaşayamaması hem Feminist Politika hem de Amargi Dergisinde sıklıkla savunulan bir durumdur. Feminist Politika Dergisinin ikinci sayısında Atılgan (2009, s. 22) “(...) *Doğum kontrol yöntemlerinin çeşitlenmesi ile cinselliği “özgürce”, “sınırsızca” yaşamaya başladık. Ancak bu durum patriyarkanın kadınlara verdiği bir sus payı olsa gerek; ya da bazen ortaya çıkarılan istenmeyen yan etkisi gibi bir şey belki de.*” ifadesi ile cinselliği özgürce yaşamaya başlamanın, hamile kalma durumunun kontrol altına alınması sayesinde mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu düşünce kadının annelik özelliğinin cinsellik hayatını sekteye uğrattığını ve cinsel doyum için ancak doğum kontrol yöntemlerinin kullanılması gerektiğini iddia etmektedir.

Atılğan'ın düşüncesine paralel olarak aynı derginin sekizinci sayısında “(...)Kadının insan hakları arasında, çocuk doğurma hedefi olmaksızın istediği kişi ve istediği şekilde cinselliğini yaşama hakkı vardır. Cinselliğini yaşaması açısından evli ya da bekâr olması arasında bir fark yoktur. Yine çocuk yapmak ya da yapmamak konusunda özgürce karar vermek de bu haklar arasındadır (Uğurlu, 2010, s. 24).” ifadesine yer verilmiştir. Uğurlu, Atılğan'ın düşüncesini destekleyerek kadının cinselliğinin sınırsızlığını, hamile kalma özelliğinin olmamasına bağlamıştır. Savunulan düşünce feminizmler tarafından her dönemde ele alınan bir konudur. Kadının cinsel hayatını özgürce yaşamasının anneliği inkâr etme ile mümkün olabileceğini savunan bu düşüncenin çıkış sürecine bakıldığında 1960'lı yıllar karşımıza çıkmaktadır. Bu yılların temel özelliği ise Batı toplumu tarafından oluşturulmaya çalışılan plastik cinselliğin ortaya çıkmasıdır. Plastik cinsellik ile beraber sınırsız cinsel hayatın yaygınlaştırılması, bireyselleşmenin artırılması, sorumluluk bilincinin azaltılması ve toplumsal normların tamamen değiştirilerek kontrol edilmesi, kolay toplumların oluşturulması amaçlanmıştır. Bu amaç toplumsal bütünleşme ve düzenin ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir (Çeler, 2013: 163-178).

Kadının cinsel hayatının annelik ile bağlantısı Amargi Dergisinin on yedinci sayısında kadınların haz almasını engelleyen bir üreme kısıtacısı düşüncesi ile ele alınmaktadır. Üreme kısıtacısı tanımlaması kadınların anne olma özelliğinin cinsel hayat için kısıtlayıcı bir durum olduğu aşağıdaki yer alan düşünce ile detaylandırılmıştır:

“(…)Doğum kontrol haplarının en “devrimci” yanı, cinselliği üreme kısıtacısından kurtarması olmuştur. Hapların cinsel eşten bağımsız olarak işlev görmesi kadının cinselliğini çocuk sahibi olma ereğinin ötesinde bir “haz deneyimi” olarak da yaşayabilmesini mümkün kılmıştır. Dolayısıyla kadının cinselliği “görev”, erkeğin “haz” olarak görmesinden kaynaklı konumlanışı değişmiş, “poligamik cinsel başarı hikayeleriyle” kurgulanmış “hiper erkeklik” de sorgulanmaya başlanmıştır. Kadının eğitim açısından güçlenmesinin de bu duruma eklenmesiyle, eril iktidar yıkılmasa bile,

ciddi biçimde sarsılmıştır (Tözören ve Yasin, 2010, s. 9).”

Kadının cinsel hayatı ile ilgili bir diğer düşünce de cinselliğin saklanması noktasıdır. Tuğcu (2012, s. 19) Amargi Dergisinin yirmi altıncı sayısında kaleme aldığı “İktidar ve Kadın” konulu yazısında kadının cinsel hayatını annelik dürtüsü nedeniyle sakladığını şu cümleler ile ifade etmektedir:

“(…)Tarih boyunca kadınların büyük çoğunluğu, erkeğin cinsel zevkini sağlamak, çocuk doğurmak ve büyütme gibi işlevleri yüklenmiştir. Böylelikle kadın, analık ve birkaç ayrıcalık dışında cinselliğini saklar halde ancak beden işçiliği, ev işlerinden meydana gelen kısıtlı yaşamın angaryası içinde yaşamıştır.”

4.3. Doğum

Türkiye’de aktif olarak feminist politikanın içinde yer alan bireylerin bir diğer eleştiri noktasını doğum konusu oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında analiz edilen dergiler de doğum konusuna sıklıkla yer verildiği gözlenmiştir. Kadının annelik özelliğinin doğum ile başladığı ifade edilmektedir. Dergi yazılarında doğumun biyolojik açıdan normal bir olay olduğu, doğum sonrası anneliğin dayatma olarak ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Bu durum Feminist Politika Dergisinin altıncı sayısında yer alan Yuvarlak masa söyleşisinde şu şekilde yer almaktadır:

“(…) Benim doğurmaya karşı ne iştahım vardı, ne de bunu bir görev olarak görüyordum(...) Kadınların doğurması halinden rahatsız değilim, buna karşı değilim, bunun olmaması gereken bir şey olduğunu düşünmüyorum, hatta gayet kadımsal bir durum olduğunu düşünüyorum; yaşamak istedikten sonra bunu kadınların sonuna kadar en iyi koşullarda yaşamasını gerektiğini düşünüyorum. Doğurduktan sonrası içinse, annelik durumuyla ilgili bir sıkıntım var. (...)Ama bana yolun başındayken, bir sene önce, bugünden bir kesit gösterecek ve doğurduktan sonra bir günün böyle, bu duygularla geçecek deselerdi, ben doğurmazdım arkadaşlar... (Yuvarlak Masa, 2010, s. 52-53).”

Yukarıda yer alan düşünce Amargi Dergisinde de desteklenmektedir. Direk’in (2010, s. 64) on

altıncı sayısında kaleme aldığı “Doğum” başlıklı yazı da doğumun kültürel anlamda güzel bir olay olsa bile temelde iğrenç bir eylem olduğunu ifade etmektedir. Direk bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

“(…) Doğum, kültürel olarak “çok güzel bir olaydır, tabii...” ama her ne kadar itiraf etmesi zor olsa bile ‘iğrenç’tir. Yeni doğmuş bebek de doğum yapan anne de abjekt’tir. Her ayırım, ondan ayrılışla delice bir pazarlığa bağlı olduğu sürece, ‘anne’ en dehşet verici olan, ilk ‘abjekt’tir. Bu ‘abjekt’ ontoloji öncesi ve ötesidir çünkü ‘şey’ bile onun vücudunu ‘abjekt’ hale getiren bir fırlatmaya, doğuma bağlı olacaktır. Yalnızca anne değil, doğurma potansiyeline sahip olduğu adet kanamalarıyla işaretlenen dişi abjekttir. Dinin gözünde, adet kanamaları gören kadının ibadet bile edemeyecek kadar kirli sayılması, dişi vücudun verimliliği karşısında baba-erkek düzenlerin yaşadığı dehşetin bir ifadesidir yalnızca.”

Kadının doğum- annelik ilişkisi üzerinden gerçekleştirilen bir diğer değerlendirme doğum-taşıyıcı annelik ikilisidir. Feminizm düşüncesi etrafında biyolojik anlamda kadının doğum- annelik eylemini eleştirirken ortaya çıkarılan alternatif metotlarda kadınların hem cinsleri üzerinden sömürüye maruz kalmasına neden olmaktadır. Feminizm temel olarak kadın-erkek eşitliği ve erkeğin kadını sömürü metaı haline getirdiğini eleştirirken ortaya kadının kadını sömürüsüne dayalı bir uygulamayı çıkarmıştır. Amargi dergisinin otuz dördüncü sayısında Oran (2014, s. 102) bu durumu şu şekilde ele almıştır:

“(…) Çok sayıda Hintli kadın, yurt dışından çiftler için doğum yapıyor, bazıları birkaç defa. Hindistan yapay dölllenme, taşıyıcı annelik konusunda öncü. Bu iş toplumsal olarak da yaygın kabul görüyor. Geçenlerde Avustralyalı bir çiftin, Taylandlı bir taşıyıcı annenin onlar için doğurduğu ikizlerden sağlıklı olanını kabul edip diğerini almak istememeleri, bir skandala yol açmıştı.”

4.4. Doğurganlık

Doğum ve doğurganlık birbirini tamamlayan kavramlar olarak ele alınmaktadır. Ancak eleştiri

noktasında ayrı ayrı değerlendirilmeleri araştırma konusunun anlaşılması noktasında önemlidir. Doğurganlık konusu feminist bireyler arasında tıpkı doğum konusu gibi çelişkili bir noktadadır. Doğurganlık kadının biyolojik-doğal bir hakkı olarak değerlendirilirken doğurganlığın getirisi annelik eleştirilmektedir. Bunun yanı sıra kadın üzerinde doğurganlık özelliği nedeniyle baskının bulunduğu ifade edilmektedir.

Feminist Politika Dergisinin on altıncı sayısında Dinçsoy (2012, s. 64), “(…)Tersine köktenci kadın özgürlükçüleri sosyalist çözümlerini genişletebilir diyerek kadının ezilmesinin doğurganlığından (biyolojisinden) kaynaklandığı saptamasını yapıyor, baskının maddi temelini ekonomi yerine biyolojide görüyordu.” cümlesi ile doğurganlığın baskılanma aracı olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Dinçsoy’a paralel olarak derginin yirminci sayısında Feminist Politika ve Kent Talebi isimli yazısında Bayram (2013, s. 15) “(…) Son dönemde iktidarın doğum kontrol yöntemlerine ulaşımı fülen ve yasal olarak engelleyerek, kadın bedenine yapışan eliyle kadınları doğurmaya zorlaması ve kent arasında kurulan ilişki de feminist hareketin teşhir ettiği bir iktidar oyunu.” ifadesi ile doğurganlığı kadına dayatılan bir zorlama ve siyasal bir hareket olarak değerlendirmektedir.

Kadının doğurganlık özelliği Amargi Dergisinde Feminist Politika’da olduğu gibi kadını baskılama aracı olarak değerlendirilmektedir. Derginin yirmi dokuzuncu sayısında Tosuner (2013, s. 28) “Bedenin Bir Savaş Alanı” isimli yazısında doğurganlık durumunun tamamen kadın üzerinde yürütülen politik bir baskı aracı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“(…) Doğurma/doğurmama başlı başına kadın bedenine yönelik baskı aracı olarak, politik bir amaçla kullanılırken, doğumun kendisi de bir hastalık süreci olarak ele alınır. Doğum eylemi kadın bedeninin doğal bir eylemi, var oluşunun bir parçasıyken yine korkunç hale getirilmiştir. Sezaryen, epidural anestezi gibi çok çeşitli yöntemler vardır bu konuda.”

4.5. Kürtaj

Araştırma kapsamında kadın, doğum, doğurganlık ve annelik ile yakından ilişkili olarak zaman zaman tartışma konularının odağını oluşturan kürtaj konusu da değerlendirilmiştir. Medikal gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan kürtaj aktif olarak gündemde kendine yer bulan bir konudur. Kürtaj konusu her iki dergi yazarları tarafından kadının özgür cinselliğine engel olan politik bir olay olarak ifade edilmiştir.

Feminist Politika Dergi yazarlarından Baytok (2013, s. 16) derginin on dokuzuncu sayısında kadın olarak itiraz edilen cinsel yaşam, annelik reddi gibi konuların yalnızca feministler tarafından değil tüm kadınlar tarafından itiraz edildiğini “(...) *Kürtaj yaşağına, üç çocuk söylemine, özgür cinselliğine yönelik baskılara, annelik dayatmasına, erkek şiddetine itiraz eden kadınlar, feministler değil sadece.*” cümlesi ile iddia etmiştir.

Aynı derginin yirmi ikinci sayısında Günel (2014, s. 20) “Fetüsün Yaşam Hakkını Savunanlar, Aslında Neyi Savunuyor?” başlıklı yazısında kürtajı; kadının özgürlük alanı, kendi bedeni üzerinde söz hakkı, cinsel deneyim imkânı konularında kadına sağlanan bir koşul olarak tanımlamaktadır. Günel bu tanımlamayı aşağıdaki gibi ifade ederek kürtaj hakkının kurtarıcı olduğunu savunmuştur:

“(…) Kadınlar hamilelikten bedensel, ruhsal, cinsel olarak daha fazla etkilendiği patriyarkal ilişkiler içinde ve çocuk bakımının yükü kadınların üzerinde olduğu için kürtaj hakkını, kadınların kendileri kendi ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirme hakkını tanıyan, mümkün kılan bir koşul olarak savunuyoruz. (...) Oysa kürtaj hakkı, kadınların cinsel deneyimlerini endişe duymadan yaşama, doğurup doğurmayacaklarına karar verme, istediği sayıda çocuk doğurma gibi özgürleştirici hak ve taleplerini kapsar.”

4.6. Kutsal Aile/İdeal Annelik

Feminizmin eleştiri odağı olan kutsal aile ve getirisi olarak düşünülen ideal annelik bu çalışmada önemli bir yere sahiptir. Özellikle radikal feminizmin merkezini oluşturan aile kurumu

annelik ile eşdeğer tutulmuştur. Kadının tam özgürlük sağlayabilmesi radikal feminizm açısından aile kurumu ve anneliğin reddi ile mümkündür. Millett (1970) bu konu hakkında feminizmin dayanak noktasını oluşturan İkinci Cins kitabında aileyi erkeğin otorite kurması için oluşturulmuş bir yapı olarak ifade eder. Ataerkilliğin yeniden üretilmesinde aile çekirdek kurum, kadının anneliği ise destekleyici unsurdur.

Aile ve annelik üzerine var olan düşünceler Feminist Politika ve Amargi Dergi yazılarında en yoğun ele alınan konudur. Feminist Politika'nın üçüncü sayısında ele alınan bir yazıda anneliğin bir suçluluk olduğu şu şekilde ifade edilmiştir:

“(…) Kızımı doğurup büyüttüğüm süreçte anneliğin bitmez tükenmez bir suçluluk olduğunu da öğrenmiştim. Anneliğimi hep başka kadınlarla kıyaslamak ve oradan hiza almak zorundaydım. İkimiz içinde en doğrusunu yapmaya çalışmak, kalbim doğruyu yaptığımı söylese de suçluluğun yakamı bırakmadığı, zorlu zamanlara yayıldı (Yetener, 2009, s. 42).”

Benzer düşüncelere sahip Atılğan (2013, s. 32) Feminist Politika Dergisinin on yedinci sayısında “Artık Annesin, Durul Biraz” isimli yazısında anneliği kadın için bir organ olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu durum Atılğan için kadının kontrol edilmesindeki en büyük etmendir. Atılğan düşüncelerini şu cümle ile net bir şekilde ifade etmiştir:

“(…) Böylece bir sistemin işleyişinin devamı sağlanmış olur. Boynumuza geçirilen annelik organı hiç çıkmayacak şekilde sıkılaştırılır. Çocuk bakımı, bakım emeğinin her türlü ücretsiz bir şekilde halledilmiş olur. Kadınlığımıza dair her şeyimiz annelik rolüyle kontrol altına alınmış olur. (...) Çocuğun bakım işinin yalnızca annelerin işi olmadığını anlatabiliriz. Anne olmanın olmazsa olmaz bir istek olmadığını paylaşabiliriz.”

Aile- annelik ilişkisi için Amargi Dergi yazarları, Feminist Politika Dergi yazarlarına paralel bir düşünceye sahiptir. Anneliğin, aile ile desteklenerek kadını kontrol altına alan bir kurum olduğu iddia edilmektedir. On altıncı sayıda

Akkaya (2010, s. 67) “Çocuklar, Erkekler ve Kadınlar” başlıklı yazısında anneliği bir bataklık olarak ifade etmektedir. Akkaya anneliği, kadının toplumda yer alabilmesi için bir gereklilik olarak oluşturulan ve aile kurumuna mecbur bırakan bir çıkmaz olarak değerlendirmektedir. Bu düşünceler şu şekilde aktarılmıştır:

“(…) Üstelik bu vazifeler sadece çocuğa karşı tanımlananlarla sınırlı değil ne yazık ki. Bu konuya girmeden önce kısaca şunu belirtmek isterim, toplum tarafından parmakla gösterilen bir anne olmanın önkoşulunun şuurlu ya da şuursuz hiç önemli değil, annelik kurumuna üye olmanız, o bataklığa saplanmanızdır. Annelik kurumu sadece bir annenin olması ile de yürümez. Onun, patriarkanın göz nuru olan aile kurumuna ihtiyacı vardır, hem de yıkıldığı söylenen geniş aile kurumuna. Annelik anneden kıza, kaynanadan geline aktarılan bir deneyimdir. Bu deneyimin altın kuralı, annelikte rol alacakların sadece anne ve ailenin diğer kadınları arasındaki iş bölümü olduğudur.”

Akkaya (2010, s. 68) aynı yazısının devamında anneliği, kadını ev içine kilitleyerek zarar veren bir örgütlülük hali olarak tanımlamaya aşağıdaki ifadeler ile devam etmiştir:

“(…) Annelik ev içine kitlenmiş, nerde olursa olsun akli oraya yoğunlaşmış bir örgütlülük hali. Kadınlara epeyce zarar veren bir örgütlülüktür bu. Kendine zaman ayıramama, aileye artan bir bağımlılıkla bağlanma, çocuğuma yeterince zaman ayıramıyorum diyerek en ufak şey de kendini suçlama, hangi sınıftan olursa olsun çalışırken günün her saati kafasının bir yerinde acaba uyudu mu, bir yeri ağrıyor mu, gazını çıkardı mı gibi boktan konularla meşgul olmaktır.”

4.7. Çocuk Bakımı

Çalışma kapsamında kadının anneliğine yönelik feminist düşüncelere ulaşmak için oluşturulan diğer bir tema çocuk bakımınıdır. Çocuk bakımını, modern öncesi ve modern-post modern dönem olarak iki zamana ayırmak konunun daha net anlaşılmasını sağlayacaktır. Modern öncesi dönem, Nazife Şişman (2021)’ında ifade ettiği gibi “proje çocuk”

odaklı bir dönem değildir. Bu dönemde çocuğun ev içi ve ev dışı sorumlulukları bulunmakta olup, çocuk günlük yaşam akışı içerisinde aile bireyi olarak yaşamını devam ettirmektedir. Modern ve post modern dönem ise çocuk konusunda büyük değişikliklerin olduğu dönemlerdir. Bu dönemler modern öncesi dönemin aksine çocuğa sorumluluk vermektен kaçınmaktadır. Çocuk aile içerisindeki sorumlulukların çoğundan muaf tutularak “ailenin proje çocuğu” olarak yetiştirilmektedir. Feminizm ve savunucuları tarafından eleştirilen durum tam olarak modern dönem ve sonrası çocuk bakımınıdır.

Amargi Dergisinin ikinci sayısında Ahıska (2006, s. 22) “Kayıp Annelerinin Şiddete Tanıklığı” konulu yazısında çocuk bakımının kadını sonsuz fedakarlığa iten bir durum olduğunu aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“(…) Evin, ailenin ve çocukların bakımı için anne, kendi benini aşarak sonsuz fedakârlık göstermeli, özellikle de çocukların çağrısına koşulsuz olarak yanıt vermeli, onları her koşulda yaşatmaya çalışmalıdır. Bu idealin gerçekleşmesinin ne denli imkânsız olduğunu söylemeye gerek yok sanırım. ‘Bakım’ görevi sadece kadınlara verildiği, ailedeki duygusal ve maddi ekonomi kadınların sömürülmesi, şiddet ve baskı altında tutulmasıyla döndüğü sürece, kadınların bu türden bir sonsuz özeni ve bakımı yaşatmaya çalışmaları kendi üzerlerinde kurulan baskıyı kabul etmeleri anlamına gelecektir.”

Ahıska’nın ifade ettiği duruma ek olarak Vargün (2011, s. 8) derginin yirmi ikinci sayısında çocuk bakımını reddettiğini açıkça ifade etmektedir. Vargün “(…)Bir feminist olarak çocuk yetiştirmenin tüm günahlarını üstümüze almayı reddediyorum. Bunun çok büyük bir haksızlık olduğunu düşünüyorum. Fakat hala en ağır faturanın biz kadınlara ya da annelere kesildiği bir ülkede, bununla da baş etmek zorundayız.” cümlesi ile anneliğin bir getirisi olarak ortaya çıkan çocuk bakımını feminist bir birey olarak kabul etmediğini net olarak ifade etmiştir.

Çocuk bakımı, kadınları kürtaja yönlendiren etmen olarak da Amargi Dergisi içinde kendisine yer bulmuştur. Derginin yirmi altıncı sayısında

Direk (2012, s. 7) “Benim Bedenim/ Bedenim Benim” konulu yazısında çocuk bakımı ve kürtaj ilişkisini şu şekilde ifade etmiştir:

“(…) Bir çocuk doğurmak ona doğru dürüst bir hayat vermek için sürekli bir çaba sarf etmeyi göze almak, bu çocuğun bizden ayrılma sürecini örgütlemek, hayatımızı bu çocuğa göre ayarlamayı baştan kabul etmek anlamına gelir. Hayatı değiştirmek, bir aile kurmak, var olan bir aileye bir fert daha eklemek, ailedeki herkesin hayatını bu yeni gelene göre değiştirmesi gerekir. Bir veya daha fazla çocuğa bakmak ve onları okutmak zaten zorken, bu zorluğu hem kadının kendisi hem de diğer çocukları için daha da arttıracak olması da bir kürtaj sebebi olabilir. Pek çok kadın, var olan çocuklarının selameti için henüz dünyaya gelmemiş olanı feda eder.”

4.8. Çalışma Hayatı ve Annelik

Bu çalışma kapsamında feminizm ve feminist bireylerin anneliğe bakış açısını incelemek amacıyla çalışma hayatı ve annelik düşüncesine değinilmiştir. Feminizme göre kadının anneliği, çalışma hayatı açısından en büyük olumsuzluk nedenidir. Bu durum her iki dergi yazarları tarafından kadının çalışma hayatındaki engeldir. Feminizm öncesi ve sonrası düşüncelerini Feminist Politika Dergisinin üçüncü sayısında “Ev İşı Dediğin...” adlı yazısında kaleme alan Baki (2009, s. 29), çalışan kadın-anne ikileminin farkına feminizmle tanışıncaya kadar

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada Türkiye’de bulunan feminist bireylerin kadının annelik özelliğine yaklaşımları incelenmiştir. Türkiye’de bulunan feminist bireylerin kendilerini sosyalist feminist olarak tanımlamasına rağmen radikal feminizmin temel düşüncelerini benimsedikleri ortaya çıkarılmıştır.

Annelik kadının hem biyolojik hem de psikolojik boyutu ile erkekten üstünlüğünü ifade etmektedir. Kadın kendi bedeni ile hem yeni bir canlıya hayat vermekte hem de toplumsal ilerlemenin varlığını sağlamaktadır. Kadının var olan doğurganlık özelliği sonucu kadın annelik

varmadığını “(...)Çalışan kadın/ anne sıfatlarının üstüme bindirdiği yüklerdeki adaletsizliğin farkında olmaya başlamıştım. Ancak adaletin nasıl sağlanacağı hakkında kafamda karışıktı. Ta ki feminizmle tanışıncaya kadar... Bugün geriye dönüp baktığımda kendime söylediğim tek şey var. Ne kadar bilinçsiz ve safmışım!” cümleleri ile ifade etmiştir. Baki ile aynı düşünceleri paylaşan Amargi Dergisi yazarı Elçik (2007, s. 11) derginin altıncı sayısında kadın işçinin çalışma hayatı dışında annelik işçiliği ile muhatap olmak zorunda kaldığını aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

“(…) Neticede sınıf kavramının açıklamakta yetersiz kaldığı eşitsizlikleri feminizmin gözlükleriyle fark edebildiğimizi söyleyebiliriz. Kadın işçinin emeğinin erkek işçi ile aynı değerle karşılanmadığı tespiti sosyalizmin kadın hareketine yaptığı önemli bir hatırlatmaydı ama pek çok işçi kadının anneliği nedeniyle ilave bir işçiliğin muhatabı olduğunu haykıran feminizm oldu.”

Bu ifadelerle ilave olarak Amargi Dergisinin on beşinci sayısında Sirman (2009, s. 20) “Cuma, Cumartesi, Pazar Anneleri” başlıklı yazısında “(...) Annelik yapmak istemeyen, işini anneliğin önünde sayan ya da anneliğe farklı bir tanım getirmek için çevreleriyle mücadele eden gerçek annelere temsilde yer verilmez.” cümlesi ile anneliği reddeden kadının siyasal anlamda varlığının kabul edilmediğini ifade etmiştir.

rolüne sahip olur. Çocuk ile ilk temas, çocuğun ilk besin kaynağı, ilk sevgi kaynağı annedir.

Anne modern öncesi toplumlarda çocuğa günlük yaşam içerisinde özel bir zaman dilimi ayırmıyordu. Çocuk, bebeklik döneminin temel serüvenini atlattıktan sonra hem ev ilişkilerine hem de toplumsal ilişkilere kendi özelliklerine uygun olarak uyum sağlıyordu. Ancak modernliğin ortaya çıkması, bireyselleşmenin artması gibi nedenler aile yapısının değişmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Değişen aile yapısı içerisinde çocuk ailenin gelecek üzerine bir projesi olarak değerlendirilmiştir. Çocuğun “proje çocuk” konumuna getirilmesi, kapitalist sistem içerisinde ideal annelik, dijital

annelik, kanıta dayalı annelik algılarını ortaya çıkarmıştır. Bu noktada kadının fitri özelliği annelik, feminizm ve savunucuları tarafından kadına yüklenen toplumsal, siyasal ve kültürel baskı aracı olarak değerlendirilmiştir. Halbuki annelik kadının varlığından itibaren sahip olduğu en büyük güçtür. Çünkü kadın anneliği ile hem erkeğin sahip olamayacağı bir eylemi gerçekleştirmekte hem de insanlığın devamını sadece kendi bedenini benimseyerek sağlamaktadır.

Her iki dergi içerisinde yer alan yazılar incelendiğinde annelik konusunda paralel düşüncelerin yer aldığı görülmektedir. Dergi yazıları annelik üzerinden değerlendirilmeye tabi tutulduğunda karşımıza 1970'li yıllardan itibaren kapitalist sistem tarafından uygulanmaya çalışılan atomize birey, plastik cinsellik ve sekülerizm düşünceleri çıkmaktadır. Bu bağlamda feminizm aslında özgürlük boyutuna değil dünya düzeni için gerçekleştirilmeye çalışılan daha kolay kontrol edilebilecek toplumların oluşturulmasına destek olmaktadır.

Türkiye'de bulunan feminist kadınların annelik rolünü reddederek elde edeceklerini düşündükleri özgürlük aslında saf bir özgürlük isteği değildir. Tam aksine dünya genelinde yaygınlaştırılmak suretiyle toplumsal bilinci bozmaya çalışan uygulamalara hizmet ederek, kadınların kendilerine yabancılaşarak özgürleşmelerini savunmaktadır. Fakat özgürlük ve özgürleşme kavramları bireyin kendini tüm özellikleri ile olduğu gibi kabul ederek, bu özelliklerin getirdiği gücün farkına varılmasını sağlamaktır.

Kadın anneliği ile erkekten üstün bir güce sahiptir. Kadının sahip olduğu bu gücün doğru bir şekilde algılanıp değerlendirilmesi toplumsal düzenin sağlanması ve devam ettirilmesi açısından önemli bir husustur. Bu nedenle kadının günümüz toplumlarında anneliği ve toplumsal hayata katılımı doğrultusunda çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Toplumların ilerlemesi, bilgi birikimlerini devam ettirebilmesi, nüfus dengesinin sağlanabilmesi ve toplumsal yapının oluşturulabilmesi için kadının anneliği ile anneliğin oluşturduğu yeni düzene uygun uygulama ve yaklaşımların ortaya çıkarılması tüm toplumlar için benimsenmesi gereken önemli bir konudur. Bu doğrultuda Türkiye'nin nüfus ve toplumsal yapısı ele alındığında anneliğin önemi üzerinde daha fazla politika ve uygulamaların yapılması Türk toplum yapısının geleceği açısından faydalı olacaktır. Kadının kendi bedenini tüm özellikleri ile benimseyerek yaşamını devam ettirmesi yabancılaşmanın önüne geçecek bir engeldir. Bu bağlamda kadının toplumsal yapının kalıplarından ziyade sahip olduğu özellikler üzerinden bir algı oluşturması için gerekli farkındalık çalışmalarının daha kapsamlı bir şekilde yapılması önerilmektedir.

Ataerkil sistem içerisinde anne olmanın sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda neden olduğu dezavantajlı durumların analizi çıkarılarak olumlu uygulamalar ile değiştirilmesi anneliğin kadınlar tarafından kabul edilmesini kolaylaştıracak bir durumdur. Bu bağlamda Türkiye'de var olan uygulamaların olumlu ve olumsuzluklar nezdinde analiz edilerek anneliğe uygun uygulamalar ile değiştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahıska, M. (2006). Kayıp Annelerinin Şiddete Tanıklığı. *Amargi Dergisi*, Sayı 2, ss. 20-23.
- Akkaya, G. (2010). Çocuklar, Erkekler ve Kadınlar. *Amargi Dergisi*, Sayı 16, ss. 67-69.
- Anonim, (2008). Sosyalist Feminist Kolektif Arşiv Web Sitesine Hoş Geldiniz!. Erişim Adresi (15.05.2021): <http://www.sosyalistfeministkolektif.org/>.
- Atılğan, İ. (2009). Yağlı Süngerden Spirale. *Feminist Politika Dergisi*, Sayı 2, ss. 22-23.
- Atılğan, İ. (2013). "Artık Annesin, Durul Biraz". *Feminist Politika Dergisi*, Sayı 17, ss. 31-33.
- Babahanoğlu, R. (2020). Çalışan Annelerin Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 6(2), ss. 518-530.
- Baherirad, S. (2016). Kadın Gibi Kadın. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Baki, T. (2009). Ev İşi Dediğin.... *Feminist Politika Dergisi*, Sayı 3, ss. 28-30.
- Barbarosoğlu, F. ve Şişman, N. (2021). Adı Konmamış Çağda Yeni Anne Babalar. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bayram, D. (2013). Feminist Politika ve Kent Talebi. *Feminist Politika Dergisi*, Sayı 20, ss. 14-15.
- Baytok, C. (2013). Gezi, Kamusalıklar, Kadınlar. *Feminist Politika Dergisi*, Sayı 19, ss. 16.
- Beauvoir, S. (1956). *The Second Sex*. New York: First Vintage Books Edition.
- Bilgin, N. (2014). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Bora, A. (2015). Du Bakalım. *Amargi Dergisi*, Sayı 37, ss. 1-38.
- Conloer, P. (2007). Annelik Sanatı. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Çeler, Z. (2013). Annenin Serüveni: Kadının Anne Olarak Toplumsal Kurgulanışı. *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 63, ss. 163-179.
- Dedeoğlu, A. Ö. (2010). "Discourses of Motherhood and Consumption Practices of Turkish Mothers". *Business and Economics Research Journal*, 1(3): 1-15.
- Dinçsoy, K. (2012). Shulamith Firestone'u Kaybettik. *Feminist Politika Dergisi*, Sayı 16, ss. 64-65.
- Direk, Z. (2010). Doğum. *Amargi Dergisi*, Sayı 16, ss. 63-65.
- Direk, Z. (2012). Benim Bedenim/Bedenim Benim. *Amargi Dergisi*, Sayı 26, ss. 4-8.
- Donovan, J. (2006). *Feminist Theory*. New York: Continuum.
- Elçik, G. (2007). Feminizmin Sınıfı, Kadınlığın Kimliği. *Amargi Dergisi*, Sayı 6, ss. 11-12.
- Fairclough, T. (1988). Eleştirel Söylem Analizi. (T. Ilgaz çev.) İstanbul: Hil Yayınları.
- Ferguson, A. (2012). Annelik ve Cinselliği Tahayyül Etmek: Feminist- Materyalist Bir Yaklaşım, Sosyalist Feminist Proje Teori ve Politikanın Günümüz Okuması Cilt 1. Der. Nancy Holmstorm, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Giddens, A. (2010). Mahremiyetin Dönüşümü. (İ. Şahin çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Günel, S. (2014). Fetüsün Yaşam Hakkını Savunanlar, Aslında Neyi Savunuyor?. *Feminist Politika Dergisi*, Sayı 22, ss. 19-21.
- Kandiyoti, D. (2013). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Marshall, G. (1994). *The Concise Oxford Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Meryem, H. (2015). Aklımdaki Yılan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Michel, A. (1993). *Feminizm*. (Ş. Tekeli çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Miller, T. (2005). *Making Sense of Motherhood A Narrative Approach*. New York: Cambridge University Press.
- Millet, K. (1970). *Politica Sexual*. Madrid: Ediciones Catedra Universitat De Valencia Instituto De La Mujer.
- Oran, Ş. (2014). Hindistan'da Emanet Anneler. *Amargi Dergisi*, Sayı 34, ss. 102-108.
- Savran, G. (2009). Hala ve Yeniden:"Bedenimiz Bizimdir!". *Feminist Politika Dergisi*, Sayı 4, ss. 17-20.
- Sirman, N. (2009). Cuma, Cumartesi, Pazar Anneleri. *Amargi Dergisi*, Sayı 15, ss. 19-21.

- Şişman, N. (2018). Emanetten Mülke Kadın Beden Siyaset (6.Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tosuner, A. (2013). Bedenin Bir Savaş Alanı. Amargi Dergisi, Sayı 29, ss. 26-30.
- Tözören, A. ve Yasin, Y. (2010). Haptan Hazza 50 Yıl. Amargi Dergisi, Sayı 17, ss. 8-11.
- Tuğcu, F. (2012). İktidar ve Kadın. Amargi Dergisi, Sayı 26, ss.19-21.
- Uğurlu, G. (2010). Kürtaj Hakkının Yasal Zincirleri. Feminist Politika Dergisi, Sayı 8, ss. 24-25.
- Vargün, F. (2011). Tecavüz ve Bıraktığı İzler. Amargi Dergisi, Sayı 22, ss. 7-10.
- Yetener, M. (2009). Nasıl Feminist Oldum?, Feminist Politika Dergisi, Sayı 3, ss. 42-43.
- Yuvarlak Masa. (2010). Hem Feminist Hem Hamile. Feminist Politika Dergisi, Sayı 6, ss. 51-54.

COVID-19 PANDEMİSİNİN TÜRKİYE’DE KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINA KATILIMI VE İŞ-YAŞAM DENGESİNE ETKİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON WOMEN'S
WORKING LIFE AND WORK-LIFE BALANCE IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT
OF GENDER EQUALITY

Nazlı YÜCEOL¹

Serhat KAKI²

Işıl ÇEKÇİ³

ÖZ

Covid-19 pandemisi sosyal yaşamdan ekonomik hayata, sağlıktan, eğitime kadar pek çok alanda büyük etkiler yaratmıştır. Ancak pandemiden toplumun her kesimi eşit oranda etkilenmemiştir. Pandemi ile birlikte hâlihazırda var olan eşitsizlikler pek çok alanda daha da derinleşmiştir. Özellikle Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve pandemiye bağlı olarak derinleşen etkiler ile ilgili literatürde yoğun olarak çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmada amaç; Covid-19 ile birlikte Türkiye’de kadınların iş-yaşam dengesi ve çalışma hayatına katılım konularını Toplumsal Cinsiyet Eşitliği bağlamında ele alarak incelemektir. Çalışmada ulusal ve uluslararası literatür, TÜİK istatistikleri, ulusal ve uluslararası raporlar incelenmiş, ikincil kaynak kullanılmış ve elde edilen bilgiler derlenmiştir. Bu noktada Sürdürülebilirlik Hedeflerinin belirlendiği yıl olan 2015’den 2021’e bir değerlendirme yapılmıştır. Literatür incelemesi sonucunda elde edilen bilgiler derlenmiş ve bu doğrultuda değerlendirmelerde bulunulmuştur. İlk olarak iş-yaşam dengesi bağlamında Covid-19 öncesinde var olan eşitsizliğin Covid-19 sonrasında artarak devam ettiği görülmektedir. Bu durumda ise özellikle Covid-19 döneminde yaygın olarak kullanılan evden çalışma ve esnek çalışma uygulamalarının eşitsizliği daha da artırdığı söylenebilir. Bir diğer taraftan özellikle kadın çalışanların ağırlıklı olduğu sektörlerin pandemiden daha fazla etkilenmiş olması da konunun bir başka boyutu olarak değerlendirilebilir. Çalışma hayatına katılım bağlamında yapılan değerlendirmede Covid-19 öncesi kadınlar ve erkekler arasında eşitsizlik olduğu ancak bu eşitsizliğin Covid-19 döneminde belirgin bir artış gösterdiği görülmüştür. Covid-19 pandemisi sonrasında bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi adına ne tür adımların atılması gerektiği ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Covid-19, İş-Yaşam Dengesi, Kadın İstihdamı

¹ İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, Öğretim Görevlisi, nyuceol@gelisim.edu.tr, ORCID 0000-0001-8416-5707

² İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, Öğretim Görevlisi, skaki@gelisim.edu.tr, ORCID 0000-0003-4438-028X

³ İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, Öğretim Görevlisi, icekci@gelisim.edu.tr, ORCID 0000-0001-9059-2692

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Nazlı YÜCEOL e-posta: nyuceol@gelisim.edu.tr

Gönderilme /Submitted: 04.06.2021, **Kabul/ Accepted:** 20.06.2022

ABSTRACT

The Covid-19 pandemic has had a huge impact on many areas, from social life to economic life, from health to education. However, not all parts of society from pandemic are equally affected. The inequalities already exist with the pandemic have deepened in many areas. In particular, studies are carried out on the deepening effects of Gender Equality and pandemic in the literature. The purpose of this study is to examine the work-life balance and participation of women in Turkey with Covid-19 in the context of Gender Equality. In the study, national and international literature, TÜİK statistics, national and international reports have been reviewed and secondary resources have been used and the information obtained has been compiled. At this point, an assessment was made from 2015 to 2021, the year in which sustainability targets were determined the information obtained as a result of the literature review has been compiled and evaluated accordingly in the context of work-life balance, it is first seen that the disparity that existed before Covid-19 continued to increase after Covid-19. In this case, it can be said that the practice of working from home and flexible working practices, which are commonly used in the Covid-19 period, further increases the inequity. On the other hand, it is also another dimension that the sectors where women are predominantly affected are more affected than pandemic. In the context of participation in working life, it was observed that there was inequality between men and women before Covid-19, but that inequality increased significantly during the Covid-19 period, after the Covid-19 pandemic, inferences have been made about what kind of revision should be made in order to remove these inequalities.

Key Words: Sustainable Development Goals, Gender Equality, Covid-19, Work-Life Balance, Women's Employment

1. GİRİŞ

Eylül 2015'te 70. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen, Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi kapsamında bir dizi sürdürülebilir kalkınma hedefi belirlenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma için 2030 gündeminin temelini oluşturan 17 sürdürülebilir kalkınma hedefinin, sürdürülebilirliğin tüm yönlerini kapsayan 169 ilişkili hedefi bulunmaktadır (Rasoolimanesh, Ramakrishna, Hall, Esfandiar, & Seyfi, 2020, s. 4). Toplumsal cinsiyet eşitliği, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden beşincisidir ve “Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek” şeklinde ifade edilmektedir. Bu hedef kendi içinde 9 adet alt hedefi içermektedir. Bu hedefler;

- ✓ Kadınlar ve kız çocuklarına yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması,
- ✓ Kadınlar ve kız çocuklarına yönelik her türlü istismarın ortadan kaldırılması,
- ✓ Zorla evlendirilme ve kadın sünnetinin bitirilmesi,

- ✓ Ücretsiz bakım hizmetlerine değer biçilmesi ve hane içi sorumlulukların paylaşımının teşvik edilmesi,
- ✓ Liderlik ve karar almada tam katılımın güvence altına alınması,
- ✓ Üreme sağlığı ve haklarına evrensel erişim,
- ✓ Ekonomik kaynaklar, emlak mülkiyeti ve finansal hizmetlerde eşit haklar,
- ✓ Kadınların güçlendirilmesinin teknoloji yoluyla desteklenmesi,
- ✓ Toplumsal cinsiyet eşitliği için uygulanabilir mevzuatın ve politikaların geliştirilmesi ve güçlendirilmesidir (Küresel Amaçlar, <https://www.kureselamaclar.org/amaclar/toplumsal-cinsiyet-esitligi>, 2015).

Şekil 1: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Alt Hedefleri**Kaynak:**(Küresel Amaçlar,

<https://www.kureselamaclar.org/amaclar/toplumsal-cinsiyet-esitligi>, 2015).

Sürdürülebilirlik kavramı, sosyal, ekonomik ve çevresel koşulların daha yaşanabilir olması, gelecek için toplumsal refahı sağlayabilecek şekilde mevcut ihtiyaçları karşılamak olarak tanımlanmaktadır (Thiele, 2016, s. 2). Sürdürülebilir kalkınma kavramı ise WCED' in yayınladığı Brundtland Raporu'na göre, mevcut teknoloji ve sosyal organizasyonların iyileştirilerek ve geliştirilerek toplumdaki tüm bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması, daha iyi yaşam standartlarına erişimi için tüm fırsatların yayılmasını sağlayan kalkınma olarak tanımlanmaktadır (WCED, 1987, s. 16).

Cinsiyet, kişinin kadın veya erkek olarak genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerini ifade ederken, toplumsal cinsiyet toplumun bireylere yüklediği rol, görev ve sorumlulukları, kişinin toplumda nasıl görüldüğü, algılandığı ve toplumun kişilerden beklentilerini ifade etmektedir (Yanikkerem, Topsakal, & Boz, 2020). Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumda kadın ve erkeklerin kültürel ve sosyal alanlardaki farklı rol, tutum ve davranışlarını açıklamak üzere kullanılan ifadedir. Bu bağlamda cinsiyet ifadesi bireylerin fizyolojik ve anatomik olarak farklılıklarına odaklanırken, toplumsal cinsiyet ifadesi, kültürel ve toplumsal bağlamda kadın-erkek arasındaki farklılıklara odaklanır (Belli & Aynacı, 2020).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ise (gender equality) fırsatlara erişme ve kullanma, kaynakların ayrılması, kullanılması ve tüm bunlara ulaşmada kişinin cinsiyeti nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmamasını ifade eder (Akın A. , 2007).

Milli servetin ve dolayısıyla toplumsal refahın artırılmasında her gelişmişlik düzeyinde ki toplum için en değerli varlık olan insan emeğinin zayi edilmesi toplumların geleceğini bugünden karartacak; toplumsal yoksullukla birlikte büyük bir buhranın altyapısını hazırlayacaktır. Bu sebeple bireysel ve toplumsal kalkınmada üretim unsurlarının ekonomiye kazandırılması gereklidir. Bu noktada kadın işgücünün etkin ve verimli olarak işgücüne dâhil edilmesi yönünde politikaların izlenmesi ülke kalkınmasında, bireysel ve toplumsal refahın artmasında son derece önemlidir (Karabıyık, 2012, s. 255). Ekonomik ve toplumsal kalkınmada kadınların etkin olması, işgücüne katılımlarının artırılması, gerek toplumsal gerekse bireysel açıdan sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda kadın istihdamındaki artış, kadın yoksulluğunun önüne geçilmesi, hane içinde gelirin artması ve daha yüksek bir yaşam standardına ulaşmak demektir (Ecevit, 2010, s. 2). Kadınlar ve kız çocukları dünyada nüfusun %50' sini meydana getirmektedir. Bu durum dünyanın potansiyelinin de yarısını oluşturdukları anlamına gelmektedir (Küresel Amaçlar, 2020). Aynı durum Türkiye için geçerlidir. TÜİK tarafından açıklanan veriler 2019'da, kadın nüfusun 41 milyon 433 bin 861 kişi, erkek nüfusun 41 milyon 721 bin 136 olduğunu göstermiştir. Bir başka deyişle; kadınlar toplam nüfusun %49,8' ini erkekler ise %50,2' sini oluşturmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliği günümüzde ne yazık ki hala oldukça yaygın durumdadır. Bu durum ise toplumsal ilerlemenin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır (TÜİK, 2020). İlerlemenin önünde güçlü bir engel konumunda olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hassas bir şekilde araştırılması ve bu durumun ortadan kaldırılması için elde edilen veriler ışığında önleyici ve

engelleyici mekanizmaların oluşturulması sağlanmalıdır. 2000' li yılların başında Avrupa Birliği üyeliği yolundaki düzenlemelerin hızlanması ve kadınların işgücüne katılımını sağlayan gelişmeler, toplumsal alanda cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik düzenlemelerin artışı sağlamıştır. Anayasadaki düzenlemelere ek olarak pek çok düzenlemede cinsiyet eşitliği ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede gerek istihdama katkı, gerek sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler gibi birçok alanda eşitsizliğin önüne geçilmesi ve giderilmesi için "Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu" 2016 yılında faaliyete geçmiştir. Tüm bunlar toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama ve ayrımcılıkla mücadele noktasında önem arz etmektedir. Ancak atılan adımlara karşın özellikle işgücü piyasasında kadına yönelik ayrımcılığın devam ettiği görülmektedir. Devam eden bu durum, toplumun davranışsal kalıplarını değiştirecek türde cinsiyet eşitliği ile ilgili politikalara ve uygulamalara daha fazla odaklanılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliği her geçen gün daha da artan bir ilgiyle araştırmalara konu olmaya devam etmektedir (Erikli, 2020, s. 55). Kadınların iş hayatına katılımı ile ülke gelişmişlik düzeylerinin ve refah seviyelerinin arasında da oldukça yüksek bir bağlantı olduğunu söylemek mümkündür. OECD ülkelerindeki örnekler ile karşılaştırıldığında Türkiye, kadınların işgücüne katılımı bağlamında en düşük ülkelere biri durumundadır. 2020 Mart ayı "Türkiye' de Kadın Emeği Raporu" sonuçları, gerek iş gücüne katılım, gerek ücretlendirme politikaları, iş yaşam dengesinin kurulamaması ve ev içi bakım hizmetleri bağlamında, Türkiye' de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi adına ciddi çalışmaların yapılması gerektiği göstermektedir (Disk-Genelİş, 2020, s. 2).

Çin'in Vuhan kentinde 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi tüm dünyayı uzun bir süre etkisi altına almıştır ve etkisi sürmeye devam etmektedir. Virüsün hızlı yayılımı ile pek çok ülke salgını kontrol altında tutabilmek üzere; sosyal mesafe, izolasyon ve karantina gibi

bir takım önlemler almıştır (Ünal & Gülseren, 2020). Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi kuşkusuz ki insan hayatını her yönü ile etkilemiştir. Sosyal yaşam, ekonomi, çalışma tarzları, insan ilişkileri, satın alma davranışları, siyaset vb. pek çok alan pandeminin etkisi ile değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Özellikle çalışma hayatında esnek çalışma ve evden/ uzaktan çalışma uygulamaları birçok farklı boyutta etkiler yaratmıştır. Dünyada, salgın öncesi dönemde iklim değişikliği, ekonomiye katılımdaki güçlükler, güvenli gıda erişimi sorunu ve siyasette kadın sayısındaki durum cinsiyet eşitliği önünde engel oluştururken, Covid-19 pandemisi, virüsle mücadelede ev içerisinde kadına olan bağımlılığı daha da belirgin hale getirmiştir. Salgın ile kadınların karşılaştığı pek çok eşitsizlik daha da artmıştır. Sağlık, sosyal güvence, güvenlik, ekonomi bu yapısal eşitsizliğin görüldüğü alanlardan bazılarıdır. Salgından sonra daha da belirginleşen bu orantısız olumsuz etkilenmeyi engelleyebilmek adına yapılacaklar son derece önemlidir. Kadınların toplum içinde güçlü bir yere ve eşit haklara sahip olması gerekliliği sadece salgın döneminde değil, her zaman üzerinde durulması gereken bir konudur (skdturkiye, 2020). Bu noktada bu çalışma ile hedeflenen Covid-19' un Türkiye' de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine belirlenen başlıklar özelinde ne yönde etki ettiğinin incelenmesidir. Kadınların gerek aile içerisinde gerek ise çalışma hayatında pandemiye bağlı olarak, belirlenmiş alt hedefler ışığında durumdan ne yönde etkilendiği ile ilgili çıkarımlarda bulunulması hedeflenmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği toplumsal kalkınmayı birçok boyutu ile yakından ilgilendiren son derece önemli bir konu olması sebebi ile son yıllarda oldukça fazla araştırmaya konu olmuştur. Öcal'ın (2021) Türkiye' de işgücü piyasasında kadınların durumunu toplumsal cinsiyet eşitliği açısından incelediği çalışmasında konu işgücüne katılım, istihdam, ücret ve ev işleri ile çocuk bakımı bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre Türkiye' de kadınların, erkeklere kıyasla işgücüne katılımı

oldukça düşük olmakla birlikte AB ülkelerindeki kadın işgücüne katılımına kıyasla da düşük kaldığı görülmektedir (Öcal, 2021, s. 814). Çelik ve Gültaş'ın (2020) çalışmasına göre çalışan kadınların ağırlıklı olarak hak ettikleri ücrete erişemedikleri ve ücretlendirme noktasında eşitsizlikle karşılaştıkları, işletmelerde söz haklarının olmaması, terfi olanaklarının kısıtlı olması, iş ve aile sorumluluklarının yürütülmesinde yaşanan güçlükler ile karşılaştıkları görülmüştür (Çelik & Gürtaş, 2020, s. 284). Ersoy ve Ehtiyar'ın (2020) çalışmasında kadınların kariyer gelişimlerini etkileyen toplumsal cinsiyet faktörleri araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kadınların kariyer yapmasını zorlaştıran toplumsal cinsiyet rolleri olarak; cinsiyet ayrımcılığı; yoğun çalışma saatlerinin neden olduğu iş-aile çatışması, cinsel taciz faktörleri tespit edilmiştir (Ersoy & Ehtiyar, 2020, s. 14). Aynı zamanda iş hayatı, eğitim ve siyasi hayata katılımı, terfi etmede ve karar verme süreçlerine katılımı toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik ve ayrımcılık nedeniyle "Cam Tavan Sendromu" söz konusu olmaktadır (Ülger, 2018, s. 42). TBMM'deki milletvekillerinin cinsiyet bazında dağılımına bakıldığında, katılımı kadın-erkek dengesinin olmadığı göze çarpmaktadır (Şekil 2). TÜSİAD'ın 2020 yılında yayınladığı "Covid-19 Salgınının Kadın Çalışanlar Açısından Etkileri" başlıklı raporuna göre araştırmaya katılan kadınların %99'u karşılaştıkları en büyük sorunun artan ev işleri ve bakım sorumluluğu olduğunu iş-yaşam dengesi kurmanın zor olduğunu ifade etmiştir (Memiş, 2020)

Bu çalışmada Toplumsal Cinsiyet Eşitliği hedefinin alt hedeflerinden ikisi seçilmiş ve bu hedefler ile bağlantılı belirlenen iki konu özelinde değerlendirme yapılmıştır. Çalışmaya konu olan ilk hedef; ücretsiz bakım ve ev işlerinin kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikalarının sağlanması, hane ve aile içinde sorumluluğun ulusal açıdan uygun bir biçimde paylaşılmasının geliştirilmesi yoluyla tanınması ve değer görmesidir. Bu konu ile bağlantılı olarak

iş-yaşam dengesi başlığı değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada ikinci başlık ise Dünya Ekonomik Forumu (OECD) Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ölçütlerinden "Ekonomik Katılım ve Fırsatlar" başlığı ile bağlantılı olarak çalışma hayatına katılım konusu değerlendirilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde sürdürülebilirlik kavramı ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri açıklanmıştır. İzleyen bölümde Covid-19 ve iş-yaşam dengesi ele alınmıştır. Takip eden bölümde Covid-19 ve kadınların çalışma hayatına katılımı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği bağlamında ele alınmıştır. Literatür taraması sonucunda elde edilen bilgilerin derlenmesi ile Türkiye'de Covid-19 öncesi ve sonrası durum 2015-2021 yılları arasında değerlendirilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Günümüzde ülkeler arası rekabet, bireylerin tüketim çılgınlığı, azalan doğal kaynaklar, yaşanan küresel felaketler ve hastalıklar gibi olumsuz yaşam koşulları ile karşı karşıya kalınmaktadır. Yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve beraberinde bireylerinin kendilerine daha kaliteli iyi bir yaşam alanı oluşturabilmesi sürdürülebilirlik kavramını ön plana çıkartmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramından ilk olarak 1987'de Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından hazırlanan '*Ortak Geleceğimiz*' başlıklı Brundtland Rapor'da bahsedilmiştir. Kavram 'Sürdürülebilir Kalkınma' olarak ifade edilmiş olup günümüze kadar ilgi odağı olmaya devam etmiştir (Şen, Kaya, & Alpaslan, 2018, s. 3). Sürdürülebilirlik kavramı, sosyal, ekonomik ve çevresel koşulların daha yaşanabilir olması, gelecek için toplumsal refahı sağlayabilecek şekilde mevcut ihtiyaçları karşılamak olarak tanımlanmaktadır (Thiele, 2016, s. 2). Kalkınma, çeşitli toplumların kaliteli

bir yaşam sürdürülebilmesi için kendilerini geliştirme ve ülkelerinin ekonomik büyüme isteğine bağlı olarak sürekli değişkenlik göstermeye zorunlu bir kavramdır. Aynı zamanda, modernleşme ve farklılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Günümüzde bu kavram sürdürülebilir olmasıyla birlikte sürekli gelişimin devamlılığını sağlayacak önemli bir kavramdır. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri toplumların yaşadıkları çağda ayakta kalabilmeleri, yaşanan ve yaşanabilecek her türlü olumsuzluklardan en hasarsız şekilde çıkabilmeleri için yaşamsal bir öneme sahiptir (UNDP, 2018, s. 12).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ise WCED' in yayınladığı Brundtland Raporu'na göre, mevcut teknolojiye ilave sosyal organizasyonların iyileştirilerek ve geliştirilerek, toplumdaki tüm bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamakla beraber ve daha iyi bir yaşam için tüm fırsatların yayılmasını sağlayan kalkınma olarak tanımlanmaktadır (WCED, 1987, s. 16). Bu kavram, yaşadığımız çağda merkezi bir kavram olmasının yanında hem dünyayı anlamanın bir yolu hem de küresel sorunları çözmek için bir yöntem olarak görülmektedir (Sachs, 2015, s. 1).

Sürdürülebilir kalkınma, Şekil 2' de görüldüğü gibi yoksulluğun ve açlığın olmadığı, iyi sağlık ve refah, kaliteli eğitim, cinsiyet eşitliği, temiz su ve sanitasyon, ucuz ve temiz enerji, insani değer taşıyan iş ve ekonomik büyüme, sürdürülebilir şehirler ve toplumlar, endüstride inovasyon ve altyapı, sorumlu tüketim ve üretim, azaltılmış eşitsizlik, iklim eylemi, suyun altındaki yaşam, karada yaşam, barış ve adalet gibi 17 küresel hedeften oluşan, gelecek nesiller için daha iyi bir yaşam planı oluşturmayı sağlayan bir bütündür (Kukreti, Painolli, & Rana, 2021, s. 583).

Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri



Kaynak: (The United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), 2018).

Toplumsal cinsiyet, toplum içerisindeki kadın ve erkeğin kültürel ve sosyal alandaki farklı tutum, rol ve davranışlarını açıklamak üzere kullanılmaktadır. Cinsiyet bireylerin fizyolojik ve anatomik farklılıklarına odaklanırken, toplumsal cinsiyet, kültürel ve toplumsal bağlamda kadın ve erkeğin farklılıklarına odaklanır (Belli & Aynacı, 2020). Toplumsal cinsiyette eşitliği; fırsatların kullanımı, kaynakların ayrılması ve kullanımında, hizmetlere ulaşmada kişinin cinsiyetinden kaynaklı herhangi bir ayrımcılığa uğramaması anlamına gelir. Toplumsal cinsiyette hakkaniyet ise; kadın ve erkeğin farklı gereksinim ve güçlerinin bulunduğu, bu farklılıkların belirlenerek iki cins arasındaki dengeyi kuracak şekilde gerekenlerin yapılması anlamını taşımaktadır. (Türk Tabipler Birliği, 2008). Toplumsal cinsiyet, sosyal olarak belirlenmekte ve toplumdaki topluma farklılık göstermektedir. Toplumsal cinsiyet kadın ve erkeğin yer aldıkları toplumda ne şekilde algılandıkları, değerlendirildikleri ve kendilerinden beklenen davranış kalıpları bağlamında değer ve rollerini açıklayan, çok boyutu olan bir kavramdır (Türkmen & Alptekin, 2020, s. 609).

Sürdürülebilir kalkınma bütünü oluşturulan hedeflerden biri olan toplumsal cinsiyet eşitliği, bireylerin kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın, sahip oldukları ve gelecekte sahip olabilecekleri haklarını cinsiyet rollerine bağlı

olmadan kullanabilmeleri ve onlara sunulan fırsatların kullanılma özgürlüğü olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Gül, 2021, s. 680). Toplumsal cinsiyet, aile ortamlarında, yaşanılan toplumlarda ve çeşitli kültürlerde yaratılan erkek ve kadınların rollerini ve sorumluluklarını ifade eder (UNESCO, 2003). Bir başka tanıma göre toplumsal cinsiyet kavramı, toplumların kültürel farklılıklarına göre toplumun cinsiyetlerden beklentileri ve erkek/ kadınların eşit koşullarda ayırım yapılmaksızın eşit rolleri üstlenmesidir (Akkaş, 2019, s. 101). Kavram ilk olarak 1968’de Robert Stoller’ın ‘Sex and Gender’ isimli yayınında kullanılmıştır (Avşar, 2017, s. 225). Toplumların cinsiyet üzerinde yarattığı rol ve sorumluluk algısı kültürle göre değiştikçe eşitlik veya eşitsizlik durumu oluşabilmektedir (Akkaş, 2019, s. 101). Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayabilen gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin ekonomik yeterlilik ve sosyal kalkınma alanında kendinden söz ettirebilmesi, bu kavramı küresel olarak kalkınma hedeflerinden biri haline getirmektedir (Savaş G. , 2018, s. 102). Ancak bu kavramın kullanılmaya başlandığı dönemden günümüze kadar, kadın-erkek; özel-kamusal alan; cinsiyet-iktidar arasındaki eşitsizliğin, farklılığın ve adaletsizliğin hatta kadınlara yönelik talep edilen ve edilebilecek her türlü hakkın odağında yer alan bir olguya dönüştüğü görülmektedir (Güzel, 2020, s. 84).

2.2. Covid-19 ve İş-Yaşam Dengesine Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Bakış

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler ile küresel rekabet ortamında işletmelerin ayakta kalma çabaları, bireyleri yaşamlarını devam ettirebilmek için ekonomik anlamda ihtiyaç duyduğu ‘iş’ dünyasında her zamankinden daha yoğun çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Bu durum çalışan bireylerin gerek mental gerekse fiziksel olarak yıpranmasına neden olmaktadır. İşletmelerin verimliliği açısından çalışan bireylerin bireysel motivasyonları iş yaşam kalitesi için önemli hale gelmektedir. Bireylerin iş yaşamı dışında kalan özel hayatlarının da bireysel

motivasyonlarına etki edeceği düşünüldüğünde; zamanla bu iki yaşam biçiminin birbirlerinin alanlarını ihlal ettiğini söylenebilir (Akın, Ulukök, & Arar, 2017, s. 114). İş-yaşam dengesi, çalışan kişilerin yaşamdaki farklı roller arasında yaptığı tercihi ve bu rollerinin birbiri ile etkileşimini ifade eder (Özari, 2019, s. 23). İş yaşam dengesi kavramının sözlükteki karşılığı ise, ‘bireylerin aile ile geçirdikleri ve zevk aldıkları şeyleri yaptığı zamana kıyasla, iş yaşamında gerçekleştirdiği eylemler için harcanan zaman miktarı’ olarak tanımlanmaktadır (Cambridge Dictionary). Bireyler aile içinde geçen zamanın dışında, zamanlarının büyük bir bölümünü iş yerlerinde geçirmektedir. Bu yüzden aile içi yaşanan iletişimin sağlıklı veya tam tersi olumsuz, şiddet içerikli olmasının yansımaları işyerine; işyerinde yaşanan mobbing, stres veya iş arkadaşları ile iletişimin aynı ölçüde bireyler üzerindeki psikolojik yansımaları da aileye karşı olabilmektedir. Bu yüzden, bireylerin yaşadıkları bu ikili yaşam biçiminin sağlıklı olabilmesi ve her iki ortamda da doğru karar verebilmeleri iş-yaşam dengesini kaçınılmaz kılmaktadır (Kaliannan, Perumal, & Dorasamy, 2016, s. 349).

Kadınlar, ailelerine ekonomik katkı sağlayarak destek olmak, yaşam kalitelerini arttırmak, toplum içinde söz sahibi olabilmek, ekonomik özgürlüklerini kazanmak isteği ile iş yaşamında yer almaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitliğini bozan kalıp yargılar, kadın ile erkek arasında güç dengesizliğine, kadının erkeğin gerisinde kalarak kısıtlanmasına yol açmaktadır. Bu ana sorunun yanında çalışan kadınlar hem eğitimde hem de mesleki gelişiminde eşitsizlik, iş bulma/ iş yerinde terfi edilmeme, iş yerinde cinsel ve psikolojik taciz, kayıt-dışı çalıştırılma, sosyal haklardan mahrum bırakılma ve iş güvencesizliği gibi pek çok sorunla baş etmek zorunda bırakılmaktadır. Çalışan kadın iş yaşamındaki rolünün dışında aile içinde ev işlerinden sorumlu kişi, eş, anne gibi rolleri de üstlenmektedir. Dolayısıyla kadının üstlendiği roller iş-aile-yaşam çatışmasını beraberinde getirmektedir (Umutlu, 2021, s. 9).

İş yaşam dengesi, normal şartlar altında aile içi sorumlulukları ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konularla doğrudan ilişkili olmayan bireysel hakları vurgulayan bir kavramdır (Parlak, 2016, s. 9). Ancak bireyler, iş ve yaşam rollerini dengelerken birtakım zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır (Mary K. Feeney, 2019, s. 423). Bu bağlamda çalışmalar, kadınlara yüklenen ev işleri, çocuk bakımı, hane halkının yönetimi gibi sorumlulukları dikkate alındığında, iş yaşamında kadın çalışanları erkek çalışanlara oranla daha fazla zorluk yaşamak zorunda bıraktığını göstermektedir (Lewis & Beauregard, 2018, s. 6). Çünkü kadına toplum tarafından yüklenen algıyla beraber aile içi sorumlulukları yerine getirme beklentisinin üzerine bir de iş yaşamının gerekliliğini yerine getirme rolü eklenmiştir (Seval, 2017, s. 185). Bu durum ise iş-yaşam dengesini toplumsal cinsiyet eşitliği konusu ile bağlantılı hale getirmektedir. Pandemiden önce yapılan çalışmalar incelendiğinde; Gümüş ve Türkyılmaz' a (2017) göre, Türkiye' de toplumsal cinsiyet eşitliğinin istenilen seviyeye ulaşamaması, kadın istihdamının düşüklüğü, geleneksel aile yapısı ve aile politikalarına düşük pay ayrılması, kamu ve özel sektörün sağladığı çocuk bakım hizmetlerindeki yetersizlik, esnek çalışma modelinin yaygın olmayışı gibi nedenlerle iş-yaşam dengesi politikaları yeterli seviyede değildir (Gümüş & Türkyılmaz, 2017, s. 84). Seval (2017)' e göre, kadın; ev ve aile içinde sahip olduğu sorumlulukları, iş hayatına girmesiyle üzerinde edindiği yeni rollerle birlikte yerine getirirken uyum problemleri yaşayabilir. Kadınlar gerek iş hayatı gerek ise aile hayatının getirdiği rollere dair beklentilerin çok yüksek olmasından ve bu beklentilerin karşılanmasında yetersiz kaynak ve destekler sebebi ile iş-aile dengesini sağlayamamakta ve çatışma meydana getirmektedir. İş-aile dengesini sağlayamadığı durumlarda ise birey, aile, ilişki ve işsel problemler ortaya çıkmaktadır. Bu problemlerle her geçen daha fazla kadın karşı karşıya kalmakta ve bu durumdan her anlamda negatif yönde etkilenmektedir (Seval, 2017, s. 184). Sarıca ve Çağlı (2018) çalışmasında Türkiye' de çalışan

kadınlara potansiyel anne gözüyle bakılarak cinsiyetçi yaklaşım sergilenerek geleneksel-muhafazakâr- ataerkil bakış açısının devam ettirildiği, doğum izni veya çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği, kadın istihdamının teşvik edilmesinin yetersiz olduğundan bahsetmektedir (Sarıca & Çağlı, 2018, s. 114). Türkiye' de Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği(CEİD) tarafından 2018 yılında yapılan araştırmaya göre; çocuk, engelli ve yaşlı bakım hizmetleri ve eğitim kurumlarının yetersizliği, okulların iş saatleri ile uyumlu(tam gün) olmaması kadınların iş yaşamına dâhil olmamasına ya da iş yaşamından ayrılmasına neden olmaktadır (Toksöz & Memiş, 2018, s. 126).

Tarihte yaşanan salgın hastalıklar toplumlarda ekonomik ve sosyal kriz meydana getirerek bireyler üzerinde sağlık, eğitim, barınma ve sosyal yardım gibi harcamaların artmasına neden olmuştur (Yavuz, 2020, s. 184). Covid-19 salgını ile beraber bazı işletmeler uzaktan çalışma modellerine geçiş yapmış ve çalışanlarını evden çalıştırmaya devam etmiştir. Bazı bireyler ise birtakım tedbirlerle fiziksel olarak iş yerlerine gidip gelmeye devam etmiştir. Salgının seyri doğrultusunda alınan tedbirler kapsamında; işyerlerinin değişen çalışma koşulları, okulların kapanması ile çocukların uzaktan eğitimi, ev ödevlerinin kontrolü, hane içi yemek yapmak, temizlik yapmak gibi birtakım temel ihtiyaçların karşılanmasıyla birlikte kadınların iş yaşamı ile beraber hane içi işlerinin daha da katlanması güç bir hale gelmiştir (Akbaş & Dursun, 2020, s. 80). Bu nedenle salgın hastalıklar, kadınların sadece hane içinde ev işlerinden sorumlu bir birey olarak yer almasının yanında, iş yaşamında da aktif bir rol üstlenme isteğinde itici bir güç haline gelmiştir. Ancak kadınlara karşı sergilenen cinsiyetçi yaklaşımla birlikte özellikle Covid -19 salgınıyla beraber kadınların iş yaşamında yer alma oranı ne yazık ki ücretsiz izin, kısa çalışma ödeneği, uzaktan çalışma gibi yapılan çeşitli uygulamalarla erkeklere oranla daha az görülmektedir. Un Women Türkiye tarafından yapılan çalışmalara göre ülkemizde Covid-19 salgın sürecinin

başladığı andan itibaren iş yerlerinden izne ayrılan kadın çalışanlar, çalışan erkeklerin sayısına göre daha yüksektir (UN Women, 2020, s. 9). Yapılan araştırmalar, Covid-19 salgını ile birlikte son zamanlarda bireylerin daha fazla zaman baskısı altında olduğunu ve kadınların aile içinde edindikleri anne rolüyle erkeklere yani babalara kıyasla ücretli işe daha az, ev sorumluluklarına daha fazla zaman harcadıklarını göstermektedir (Andrew, ve diğerleri, 2020, s. 6)). “Covid-19 Gölgesinde Evden Çalışma ve İş-Yaşam Dengesi Araştırması” (2020) başlıklı araştırmada pandemi sürecinde, kadınlar erkeklere göre çok zorlanmıştır. Evden çalışma döneminde; kadın çalışanların işteki rollerinin ev sorumluluklarını, ailedeki rollerinin ise iş sorumluluklarını engellemesinden kaynaklı çatışmaları daha fazla yaşadığı görülmektedir. Araştırma sonuçları ayrıca kadınların, kendi kariyerleri eşlerinin kariyerlerinden daha öncelikli geldiğinde bile ev işlerini eşlerine kıyasla daha çok üstlendiklerini gözler önüne sermektedir (Yelçe, 2020). İş-aile, aile-iş çatışması bağlamında ise en yüksek grup altı yaşın altında çocuğa sahip kadınlardır. Araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer sonuç, pandemi sürecinde evde çalışan evli kadın çalışanların bekâr kadın çalışanlara göre daha fazla zorlanmalarıdır. Bulgulara göre evli olan kadın çalışanların ev işlerine daha fazla zaman ayırırken kendileri için daha az zaman ayırdıkları, işlerini evden ayrı tutmakta daha çok zorlandıkları görülmektedir. Medeni durum dışında ayrıca bir çocuğa sahip olmanın da evden çalışma durumunu ve iş –yaşam dengesini etkileyen faktörlerden biri olduğu görülmektedir. Çocuk sahibi olmayanlarda evden çalışmayı tercih edenlerin yüzdesi %35’ civarında iken, çocuk sahibi olanların yüzdesi %20’nin altındadır (Bayazıt, Türetgen, Ayyıldız, & Kosova, 2021, s. 41). Covid-19 krizi, kadınlara yönelik olarak gerçekleşen sosyal ve ekonomik toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ne yazık ki daha da ağırlaştırılmıştır (BM Kadın Birimi, 2020). Bir araştırmanın sonuçlarına göre, kadın istihdamı küresel salgının yarattığı ekonomik krizlerden erkeklere oranla çok daha fazla olumsuz etkilenmiştir ve etkilenmeye devam edecektir

(ILO, 2020, s. 15). TÜSİAD’ın (2020) yayınladığı “Covid-19 Salgınının Kadın Çalışanlar Açısından Etkileri” başlıklı raporda kadın ve erkek çalışanların yaşadığı sorunlar arasında en çok, iş-ev dengesi ve şiddetin artması alanlarında farklılık görülmektedir. Ev işlerinin ve bakım ile ilgili sorumlulukların artması ile ilgili artış kadınlarda %99, erkek çalışanlar ise %25 oranındadır (Memiş, 2020, s. 6). Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)’ nun yayınladığı ‘Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Şiddet ve Covid-19’ başlıklı 2020 yılı raporu da benzer yönde veriler içermektedir. Covid-19 salgını ile birlikte ev içerisinde kadına düşen sorumluluklar daha da ağırlaşarak yüklerini erkeklere kıyasla daha çok arttırmıştır (UNFPA, 2020, s. 1). “Covid-19 Salgını Döneminde “Zorunlu Evden Çalışma: İş ve Özel Yaşama Etkileri” (2020) başlıklı rapora göre kadın katılımcılardan yaklaşık %60’ ı, erkek katılımcıların %42’ si evden çalışmadan dolayı aileden kaynaklı sorumlulukların çoğaldığını ifade etmiştir. Evli olanların %58’ si, bekâr olanların %42’ si “evden çalışmadan dolayı ailevi sorumluluklarının arttığını” ifade etmiştir. Rapora göre; kadınların ve evlilerin ailevi sorumluluklarında görülen artış erkeklere ve bekarlara kıyasla daha yüksektir. Kadınlar, çok fazla şeyi aynı anda yapmaya çalıştığından uyku, düzenli beslenme ve hareket etme gibi “kişisel ihtiyaçlara” vakit ayıramamıştır (Kadınlarda % 57; Erkeklerde %46). Kadınlar, evdeki sorumluluklarının artması, evdeki aile üyelerinin pandemi sebebi ile izolasyonu ve sürekli evde olan insan sayısının çoğalmasıyla “artan sorumlulukları nedeniyle iş yüklerinin de fazlaştığını” ve “normal mesai sürelerinin dışında da sürekli çalışmak zorunda olduklarını” ifade etmiştir. Dikkat çeken bir farklılık da kadınların, erkeklere kıyasla, iş disiplini sağlama noktasında daha fazla zorlandığıdır. Bunun en temel nedenlerinden biri ise toplumumuzda ev ve aile sorumluluklarının kadının sorumluluğunda görülmesidir (Uşen, 2020, s. 11). Great Place to Work Enstitüsü tarafından 400 binden fazla katılımcı ile gerçekleştirilen araştırmada(2021), çalışan annelerde tükenmişlik yaşama olasılığının,

çalışan babalara oranla %28 fazla olduğu, pandemi döneminde işten ayrılanların %80' inin kadın çalışanlardan oluştuğu görülmektedir (www.hrdergi.com, 2021). Deloitte (2020) araştırmasına katılan çalışan kadınların çoğuna göre, salgın iş/özel hayat dengelerini alt üst etmiş ve beden ve ruh sağlıklarını etkilemiştir. Katılımcıların bazıları ise güncel ve uzun dönemli kariyer hedeflerini dahi sorgular hale geldiğini ifade etmiştir. Katılımcıların bir kısmı çalışma saatlerinin arttığını, bunun sebebi de bir yandan tam zamanlı çalışırken, bir yandan da salgınla ilgili değişen durumların (okulların kapanması, aile üyeleriyle ilgilenme vs.) bir sonucu olarak üstlerine fazladan bakım sorumluluğu yüklenmiş olduğunu ifade etmiştir. Salgın sonrası dönem için "ilerlemek isteyip istemediğinizi sorgulamanıza sebep olan nedir?" sorusuna verilen cevaplara bakıldığında katılımcıların %41' i iş hayatı/ özel hayat dengesinin olmayışını ifade etmiştir (Deloitte, 2020, s. 8).

2.3. Covid-19 ve Kadınların Çalışma Hayatına Katılımına Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Bakış

Dünya genelinde kadın farkındalığı artarken, dünya nüfusunun yarısını temsil eden kadınların siyasi temsilde erkeklerle eşit hale gelebilmesi adına 95, ekonomiye eşit katılım ve fırsat eşitliğinin sağlanması adına ise 257 yıla ihtiyaç olduğu öngörülmektedir. Dünya Ekonomi Forumu' nun Küresel Cinsiyet Eşitsizliği 2020 endeksinde yer alan bu çarpıcı sayıların değişmesi ve kadınların her alanda haklarını savunmalarının ve hak ettikleri yere ulaşmak için mücadele etmelerinin yeterli olmadığı görülmektedir (Alemdar, 2019, s. 5).

Türkiye'de dahil olmak üzere birçok ülkede kadın ile erkek yasalar önünde eşit olsa da bugün hala işgücü içerisinde kadının istihdam edilmesi ve edilse bile cinsiyete dayalı ayrımcılıkla karşılaşması söz konusu olabilmektedir. Geleneksel toplumsal roller, istihdam edilememe, çoğu kez toplumların yapısından kaynaklı olmakta ve ataerkillik bu

noktada ağır basmaktadır. Bu konu ile alakalı olarak ekonomik, toplumsal, demografik ve politik açıdan belirleyici faktörlerin de bulunduğunu ifade edilebilir. İstihdama katılan kadınlarda cinsiyete dayalı ayrımcılığın en çok işe alımlarda, ücretlendirmede ve terfi etme gibi alanlarda olduğu görülmektedir (Göcen, 2018, s. 315). Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde çalışanlar arasında ücret farkının bulunması doğaldır fakat bunun asgari seviyesinin bulunmaması ve ücret farklarının gittikçe artması normal bir durum olarak karşılanmamalıdır (Genç & Vural, 2018, s. 53). Avrupa ülkeleri ile Türkiye'deki kadın istihdamı karşılaştırıldığında, kadınların iş hayatına katılımı oldukça düşüktür. Kadın istihdamı alanında yapılan projelere bakıldığında ise kadınların daha çok girişimcilikle ilgili alanlarda ve meslek edindirme kurslarında desteklendiği görülmektedir. Avrupa Birliği katılımı ile ilgili olarak kadın erkek eşitliği bağlamında gerçekleştirilen projeler bakıldığında kadınlar bağlamındaki projelerin yetersiz olduğu göze çarpmaktadır (Cavlak & Akpınar, 2019, s. 44).

Dünyada bugün hala kadınların istihdama katılımı önemli bir sorundur. Bu durumun yarattığı cinsiyete dayalı ayrımcılık ise her toplumda bir sorun olarak ele alınmaktadır. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği hedefinin belirlendiği yıl olan 2015 yılı verileri dikkate alındığında Türkiye'de 15 yaş ve üstü nüfusun içerisinde istihdam yüzdesi %45,5' tir. Bu yüzde erkeklerde %64,8, kadınlarda ise %26,7'dir. 2016 yılı verilerine göre ise kadınların iş gücüne katılım oranı, Avrupa Birliği üyesi olan 28 ülkede %67,3 olarak gerçekleşmiştir. En yüksek katılım %86,2 ile İzlanda, en düşük katılım %55,2 İtalya'da gerçekleşmiştir. Aynı durum Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD) kıyaslaması bağlamında da söz konusudur. 35 üye ülkenin ortalamasında kadınların istihdama katılım yüzdesi %63,6' dır. OECD ülkeleri sıralamasında birinci sırada İzlanda yer alırken, sadece Meksika(%47) ve Türkiye'de katılım oranı(%32,5) %50' inin altındadır (Çetinkaya,

2018, s. 22). Aynı dönemde erkeklerin işgücüne katılım yüzdesi %72, tir. Çalışan ya da iş arayan nüfusun toplamına tekabül eden iş gücüne katılım yüzdesinden, halihazırda işsiz olanları çıkararak, sadece emek piyasasına aktif katılanlar dikkate alındığında ise erkeklerde istihdam oranı 2016' da %65,1 ve 2017' de %65,6' dır. Kadınlarda istihdam yüzdesi 2016' da %28 ve 2017' de %28,9' dur. ILO verilerine göre OECD ülkeleri arasında Türkiye, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında kadınların istihdama katılımı oranında en alt sırada yer alan ülkedir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2019). Dünya Ekonomi Forumu (WEF) 2017 Cinsiyet Ayrımcılığı Raporu' nda ise Türkiye 144 ülke arasında 131. sıradadır (WEF, 2017). Ülkemizde salgın öncesi 2018 yıllarına ait TÜİK verilerine bakıldığında 15-64 yaş grubunda toplam işgücüne katılım oranı sırasıyla %58.5 olarak görülmektedir. Bu oran erkeklerde %78.6 iken kadınlarda %38.3 olarak belirlenmiştir. Dünya Ekonomi Forumu (WEF) 2018 Cinsiyet Ayrımcılığı Raporu' nda ise Türkiye 149 ülke içinde 130. Sırada yer almaktadır (Savaş N. , 2019). Yaşadığımız Covid-19 salgını öncesinde ve sonrasında kadınların işgücüne katılım oranlarını karşılaştırdığımızda erkeklere oranla yetersiz olduğu ve salgınla beraber bu oranın daha da düştüğü görülmektedir (Gündüz, 2019). Pandemi öncesi dönemi kapsayan bu veriler ele alındığında, kadınların çalışma hayatında katılımı ve iş hayatındaki kazanımları ile ilgili bir eşitsizlik durumu olduğu görülmektedir.

Türkiye'de pandemi sonrası dönem incelendiğinde ise hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; 2019'da, Türkiye'de 15 yaş ve üstü istihdam edilenlerin yüzdesi %45,7' dir. Bu oran kadınlarda %28,7 iken erkeklerde %63,1' dir. 2019 yılında en yüksek istihdam %53,0 ile Tekirdağ, Edirne, Kırklareli'nde gerçekleşmiştir. En düşük istihdam ise %30,0 ile Mardin, Batman, Şırnak, Siirt'tir. En yüksek kadın istihdamı, %38,6 ile Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane'de, en yüksek erkek istihdam yüzdesi %71,3 ile Tekirdağ, Edirne, Kırklareli'ndedir. En düşük istihdam yüzdesi

kadınlar için %12,4, erkekler için %49,4 ile Mardin, Batman, Şırnak, Siirt bölgesindedir (İstatistiklerle Kadın 2020 Tuik, 2021). Covid-19 dönemini kapsayan çalışmadan elde edilen verilere göre; her dört kadından sadece birinin çalıştığı, geniş tanımlı kadın işsizliğinin %37,7 seviyelerinde olduğu, Covid-19 etkisiyle iş kaybı ve geniş tanımlı kadın işsizliğinin %43 oranında olduğu, Covid-19 döneminde kadınların aylık ortalama iş kaybının 1 milyon 484' e ulaştığı, kadın işgücünün ise son bir yılda yüzde 8,2 azaldığı ifade edilmektedir (Disk, 2021). Mart 2020' de yayınlanan 'Türkiye'de Kadın Emeği Raporu' na göre; işgücünde yer alan her 10 kadından 3'ü çalışmaktadır. 2019 yılında 500 bin kadın ev içi bakım hizmetlerine bağlı olarak işten ayrılmıştır. 12 milyon kadın ise ev işleri nedeniyle çalışma hayatına hiç dâhil olamamıştır. Türkiye'de kadın işsizlik oranı Avrupa Birliği üye ülkelerinin 2 katı, OECD üye ülkelerinin ise 3 katına ulaşmıştır. İşsiz kadın sayısına bakıldığında 2014 yılından 2019 yılına %52 artış göstermiş ve 2 milyona yaklaşmıştır. 1 milyondan fazla kadın uzun sürelerle ve kayıt dışı çalıştırılmış ve Türkiye'de erkekler, kadınlardan yüzde 8 fazla kazanmıştır (Disk-Genelİş, 2020). OECD (2020) Cinsiyet Ayrımcılığı Raporu'nda; Türkiye 153 ülke içinde kadınların ekonomiye katılımı ve fırsat eşitliği kategorisinde 136., işgücüne katılımında 135. sırada yer almaktadır (BBCNews). Covid-19 öncesi var olan cinsiyet eşitsizliğine ek, Covid-19 özellikle kadın istihdamının yüksek olduğu hizmet sektörünü derinden etkilemiş ve çalışma hayatındaki kadınlar, erkeklere kıyasla pandemiden çok daha yoğun olarak etkilenmiştir. Bu bağlamda erkeklere oranlar işini daha fazla kaybeden kadınların da etkisiyle 2020 yılında OECD ülkelerindeki işsizlik artmıştır (Pwc Türkiye, 2021).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden hareketle, Covid-19 salgınının kadın işgücü üzerindeki etkilerinin ele alındığı Diskar araştırmasına göre, kadınların emek piyasasındaki geri plandaki konumu, istihdam şekilleri, ücret adaletsizliği, cinsiyete dayalı ayrımcılıklar, karar

mekanizmalarında yeterli düzeyde bulunmamaları, cinsiyetçiliğe dayalı istihdam politikaları işgücü piyasalarında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin belli başlı göstergeleridir (TÜİK, 2020). Elde edilen bilgilerden hareketle, kadınların hayatın her alanında karşılaştığı eşitsizlik ve ayrımcılık durumu özellikle Covid-19 ile birlikte daha da görünür hale gelmiştir. Türkiye’de kadın istidamı özelinde bakıldığında 2015 yılından 2019 yılına kadar kadınların istihdama katılımında belirli oranda artış görülmektedir. Ancak OECD ülkeleri ve Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye’ de kadın istihdamı üye ülke ortalamalarının oldukça altında kalmaktadır. Pandemi sonrası dönemde ise 2019 yılı sonrasında kadın istihdamında ciddi bir düşüş görülmektedir. Dünya genelinde görülen kadın istihdamındaki düşüşe karşılık Türkiye’ de bu durum dünya ortalamasının altında kalmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bugün tüm kurum ve kuruluşların Covid-19 kriziyle mücadele etmeye yönelik eylem planlarında toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına daha da duyarlı olmaları gerekir (ILO, 2020). Bunun nedenlerine bakıldığında ise öncelikle eşit katılımın, demokrasinin insan haklarının ve iyi yönetimin en önemli unsurlarından biri olması gelmektedir. Eşit katılım ile tüm alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliği temelli politikaların hazırlanması ve uygulanması sağlanacak, kadınların sorunları ve ihtiyaçlarıyla ilgili daha etkili çözüm önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda eşitlik, kadının statüsünü yükseltecek çalışmaların düzenlenmesine ve hızlı, etkili ve sürdürülebilir kalkınmaya olanak sağlayacaktır (Savaş N. , 2019). Çalışmalar göstermektedir ki kadınlar iş-yaşam dengesini pandemiye bağlı olarak daha da kaybetmiş ve buna bağlı olarak da iş hayatından geçici veya kalıcı olarak çekilmeyi düşünür hale gelmiştir. Zaten pandemi öncesinde de Türkiye’de var olan istihdama katılım anlamındaki eşitsizlik bu duruma bağlı olarak daha da artma potansiyeline sahiptir. BM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlenmesi Birimi’ nin

araştırmasına göre birçok kadın işe geri dönmeyi düşünmemektedir. Bu durum, ücretli işlerde çalışan kadın sayısındaki azalma, kadınların sağlığının yanı sıra ekonomik bağlamda gelişmeleri ve bağımsızlıkları anlamında da pek çok negatif etki yaratacağını göstermektedir (Lungumbu & Butterly, 2020).

Mart 2021’de yayımlanan DİSK/ Genel-İş’in “Covid-19 Salgınının Kadın İşçiler Üzerindeki Etkileri Araştırması” raporu, kadın çalışanların%38’ inin gelirinin düştüğünü ve son bir yılda geniş tanımlı kadın işsizliğinin 1 milyon 346 bin kişi arttığını göstermektedir. Araştırmaya göre erkeklerde de iş gücüne katılımın düştüğü, ancak bu eğilimin kadınlarda daha hızlı olduğu görülmektedir. Son bir yıl içerisinde kadın istihdamında yüzde 6,5’ lik düşüş görülürken, erkek istihdamında yüzde 2,7 olarak gerçekleşmiştir. Buna ek olarak "ümitsizler" şeklinde ifade edilen, iş aramayan fakat çalışmak üzere hazır olan bir grupta, kadınlarda yüzde 171 artış görülmüştür. Bu artışta rol oynayan en büyük etkenin kadınların ağırlıklı olarak çalıştığı hizmet, perakende, ticaret, gıda sektörlerinin salgından en fazla etkilenen sektörler olması ve bu sektörlerde dair istihdam ümitlerinin azalması olduğu görülmektedir (2021). Tüm bunlar çalışma hayatına katılan kadın çalışanların, Covid-19’ a bağlı oluşan ekonomik olumsuzluklardan erkeklere göre daha fazla etkilenmelerine neden olmuştur (Deniz, 2020, s. 36).

Toplumsal cinsiyet kavramının, cinsiyetten farkı; cinsiyet, biyolojik olarak belirlenen, evrensel ve değişmez bir durum iken, toplumsal cinsiyet, sosyal olarak belirlenen, kültürel ve toplumsal olarak farklılık gösteren bir kavramdır. Farklı toplumlarda kadın ve erkeğe farklı rol ve sorumluluklar yüklenmektedir. Buna bağlı olarak toplumsal cinsiyete ilişkin roller, toplumun belirlediği, kadın ve erkeğin yerine getirmesini beklediği cinsiyete ilişkin beklentilerdir. Beklentilere bağlı olarak sosyalleşme sürecinde kadın ve erkeğe ilişkin rolleri öğrenen kişi farkında olmadan, toplumun ondan beklediği şekilde davranmaya başlamakta

ve sürekli toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpları yeniden öğrenmektedir. Bunların ortaya çıkardığı cinsiyet hiyerarşisiyle birlikte toplumsal cinsiyet ortaya çıkmaktadır (Şeker, 2020, s. 92). Kadına yönelik algının yalnızca çalışma yaşamında değil toplumsal hayattaki yerleşmiş biçimi de çalışma hayatındaki eşitsizliğin belirleyicileri arasında yer almaktadır. Toplumda ev işleri, çocukların eğitimi gibi konulardan kadınların mesul tutulduğu düşünüldüğünde, kadının çifte mesainin olduğu bir dünya kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum ise iş-yaşam arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmaktadır. Harvard Business Review’ da yayımlanan bir araştırmada Y Kuşağı temsilcilerine “Çocukla ilgilenmek kimin görevidir?” sorusu sorulduğunda %70’ten fazlasının “kadının görevidir” şeklinde cevap vermiştir. Yani günümüzde halen toplumdaki ataerkil yaklaşım etkisi azalsa da baskın kalmaya devam etmektedir. Bu durum ise iş ortamına yansımakta ve eşitsizlik ortaya çıkmaktadır (Turan, 2020, s. 19). Tüm bunlara bağlı olarak kadına yönelik bu algı özellikle pandemi döneminde kadının ev içindeki görev ve sorumluluklarını daha artırmıştır. Bu eşitsizliğe bağlı olarak ise kadın çalışanların belli bir kısmı iş hayatından çekilmek durumunda kalmaktadır. Yapılan araştırmalara göre pandemi döneminden sonra işe devam etmeyeceği öngörülen kadın çalışan sayısı erkek çalışanlara oranla daha fazladır (Lungumbu & Butterly, 2020). Bu durumun önüne geçmek gerek toplumsal cinsiyet eşitliği açısından gerek ise toplumsal ilerleme ve refah açısından son derece önemlidir.

Günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliği ülkelerin kalkınma ve demokratikleşme hedefleri arasında önemli bir yere sahiptir (Şahin & Bayhan, 2020, s. 60) Kadınların iş gücüne katılımının artırılması ve cinsiyet dayalı eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik politikaların uygulanması son derece önemlidir. Bu bağlamda kadınların toplumsal konumunun iyileştirilmesi ile ilgili olarak sosyal politikaların da birlikte uygulanması cinsiyet eşitliğini sağlamak üzere destekleyici olacaktır (İçli, 2018, s. 141). Bir diğer taraftan işgücü piyasasında kadınlara yönelik ayrımcılıkla

mücadele etmek üzere kota uygulamaları söz konusu olabilir. Genel olarak kadınların siyasal yaşama katılımlarını arttırmaya yönelik uygulanan bu tür uygulamaların, kurumlarda kotası belli pozisyonlarda belli bir oranın, ırkı, dini ya da cinsiyeti nedeniyle ayrımcılığa uğrayan dezavantajlı gruplara ayrılması şeklinde uygulandığı görülmektedir (Akbaş & Şen, 2013, s. 168). Örneğin Almanya’ da 2016 yılı itibariyle borsaya kayıtlı firmaların denetim kurullarında %30 oranında kadınlara yönelik kota uygulandığı ve kısa dönemli bile de olsa eşitliği sağlama yönünde olumlu sonuçlara ulaşıldığı göze çarpmaktadır (<https://www.dw.com>). Bu bağlamda özel veya kamu sektöründe belirlenecek kota uygulamaları ile toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama noktasına önemli bir adım atılabileceği düşünülmektedir (Erikli, 2020, s. 56).

Kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılmasını sağlama üzere; istihdam alanları yaratmayı sağlayacak yeni yatırımların yapılması, ev odaklı hizmetlerin kamu hizmetleri kapsamına alınması, ücretli çalışmanın alternatif düşünülmesi yönünde politikalar düşünülmelidir. Bu noktada; aktif işgücü politikalarının desteğiyle işgücü piyasasına girişin kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi gerekmektedir. İş yerlerinde çocuk bakımı sorunun ortadan kaldıracak kreş ve yaşlı bakımını yerine getirecek kamusal hizmet kuruluşlarının faaliyete geçmesi, kadınların çalışma yaşamına katılımını artıracığından kamu, sosyal devlet ilkesi gereği bu sorumluluğu üstlenmelidir. Devlet bu noktada kadın ve erkek istihdamındaki eşitliği sağlama noktasında politikaları yürürlüğe koymalı, herkesin sosyal güvenlik kapsamında, yasalara uygun, eşit istihdama katılımı için gerekli adımları atmalıdır (Karabıyık, 2012).

Covid-19 krizinin ve uzaktan çalışma esnasında karşılaşılan farklı faktörlerin erkek ve kadınları hangi noktalarda, ne şekilde farklı etkiler yarattığını görmek üzere, kurumların küresel salgınla ilgili veriler de dâhil olmak üzere, elde ettiği tüm bilgiler, toplumsal cinsiyet bağlamında ayrıştırılmış olmalıdır. Bu veriler kurumların

kadın ve erkek üzerindeki farklı etkilerin farkına varmalarını sağlayacaktır. Aynı zamanda bu verilere bağlı olarak farklılıkları anlamaları ile müdahale planlarını bu doğrultuda uygulamalarını sağlamak ve üzere üst düzey yönetici ve liderler arasında farkındalığı yaratmak için kullanılmalıdır. Kadın çalışanlara yönelik olarak gerçekleştirilen, çalışma saatlerini azaltmaktan veya onlara işten ayrılmaktan başka bir seçenek bırakmayan uygulamalardan vazgeçmek gerekir. Kadınların çalışma yaşamındaki ilerleyişlerinden geri kalma ihtimalini yok etmek üzere işverenler, kadın çalışanların ve bakım sorumlulukları bulunan çalışanlarının desteklenmesinde yaratıcı olmayı ve empati ile yaklaşmayı ön plana almalıdır (ILO, 2020).

Deloitte (2020) araştırmasına katılan kadın çalışanlar “Covid-19 süresince dirençli kalmanızı sağlamak için atabileceği en yararlı adımlar neler olurdu? sorusuna; %48 Daha esnek çalışma seçenekleri sunması, %45 Ruh sağlığını korumaya yönelik olanaklar sunmak, %44 Takımlarındaki iyilerden emin olmak için irtibat halinde kalmak, %42 Çocuk bakımı programları organize etmek ya da destek vermek şeklinde cevap vermiştir. Araştırmaya katılan kadınların iş dünyasında ilerlemelerinin önündeki engel addettikleri durumları ve bunları aşmaya yardımcı olacağını düşündükleri önlemleri dikkate alınca, şirketlerin cinsiyet çeşitliliğini sağlama çabalarına yardımcı olmak adına şu adımlar atılabilir;

- Esnek çalışmayı norm haline getirmek,
- Empati ve güvenle öncülük etmek,
- Çalışanların günlük hayatlarına uyan öğrenme fırsatları yaratılması,
- Her şeyden önce, çeşitlilik, saygı ve kapsayıcılık tartışılmaz hale getirilmeli ve şirketin günlük kültüründe deneyimlendiğinden emin olunmalıdır,
- Öğrenme ve büyüme için ağ kurma, rehberlik ve mentörlük teşvik edilmeli; bunun farklı programlar ve ihtiyaçlara uyacak şekil ve zamanlarda yapılması sağlanmalıdır,

- Ödül, halefiyet ve terfi süreçlerinin bilinçsiz önyargıları giderecek şekilde ilerlemesi sağlanmalıdır (Deloitte, 2020).

Bu çalışma özelinde ele alınmış olan iş-yaşam dengesi konusu Avrupa Komisyonunun Cinsiyet Eşitliği Stratejisinde de yer bulmuştur. Komisyonun 2015’te sunduğu “2016-2019 Cinsiyet Eşitliği Stratejisinde”, Avrupa Parlamentosu ile Üye Devletleri’nden, iş-yaşam dengesi önerisini kabul etmelerini istemiştir ve aynı yıl Avrupa Komisyonu kapsamlı politik ve yasal tedbirleri kabul edilmiştir. Tedbirler, çalışan ebeveyn ve bakıcılar için iş-yaşam dengesi inisiyatifi, ailevi nedenler için izinler ve esnek çalışma düzenlemeleri ile ilgili öneriler içermektedir. Bu direktif, babalık izni hakkının uygulanması ve mevcut ebeveynlik izinlerinin güçlendirilmesi, ciddi biçimde hasta ya da bakıma muhtaç akrabalarına bakmakla yükümlü çalışanlar için bakıcı izni, yeni çalışma saatleri, 12 yaşına kadar çocukları olan çalışan ebeveynler için daha esnek çalışma düzenlemeleri talep etme hakları gibi uygulamaları içermektedir. Ayrıca bakıma muhtaç akrabalarının bakımı ile yükümlü bakıcılar için de yalnızca zaman anlamında değil (esnek ve/veya daha az çalışma saatleri) ek olarak uzaktan çalışma düzenlemeleri de öngörülmektedir (Komisyonu, 2018, s. 4). Bu uygulamalara bakıldığında Covid-19 pandemisi öncesini kapsadığı görülmektedir. Pandemi şartları değiştirmiş ve iş-yaşam dengesi bağlamında kadın erkek eşitsizliğini birçok alanda artırmıştır. Bu duruma bağlı olarak benzer önlemlerin geniş çapta ülkemizde de uygulamaya alınması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada devletin desteği ve uygulamaları, belediyeler ve sivil toplum kuruluşlarının özellikle bakım evleri, kreş desteği ve sayılarının artırılması ile ilgili çalışmaları son derece önemlidir. Türkiye’de gerek kreş gerek ise bakım evi hizmeti veren kuruluş sayısı yeterli düzeyde değildir. Ayrıca devletin bu noktada sağladığı hizmetten faydalanmak üzere belirlenen sayı da yeterli değildir. Bu hizmetlerden faydalanan kişi sayısının artırılması ancak bu hizmeti veren

kurumların sayısının artırılması ile mümkün olabilecektir.

Önümüzdeki yıl, iş yerinde cinsiyet eşitliğini sağlama çabaları açısından kritik bir yıl olacaktır. İşletmeler; kadınların kariyer hedeflerini gerçekleştirmeleri ve çalışma hayatında kalabilmeleri için, esneklik, eşitlik ve kapsayıcılık hususlarını öncelikleri haline getirmelidir (Deloitte, 2020).

KAYNAKÇA

- Akbaşı, K., & Şen, İ. G. (2013, Eylül). Türkiye' de kadına yönelik pozitif ayrımcılık: kavram, uygulama ve toplumsal algılar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 165-189.
- Akbaşı, Ö. Z., & Dursun, C. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi Sürecinde Özel Alanına Kamusal Alanı Sığdıran Çalışan Anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 78-94. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1128136> adresinden alındı
- Akdemir, S., Davarcıoğlu Özaktaş, F., & Aksoy, N. (2019). Türkiyede ve Seçilmiş Ülkelerde Kadının İşgücü Piyasasındaki Yeri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 184-202.
- Akın, A. (2007). Toplumsal Cinsiyet (Gender) Ayrımcılığı ve Sağlık. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26(2), 1-9.
- Akın, A., Ulukök, E., & Arar, T. (2017). İş-yaşam dengesi: Türkiye' de yapılan çalışmalara yönelik teorik bir inceleme. *AKÜ İİBF Dergisi*, 19(1), 113-124.
- Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı. *EKEV Akademi Dergisi*, 97-119. http://www.ekevakademi.org/Makaleler/132721677_05%20Ibrahim%20AKKAS.pdf adresinden alındı
- Alemdar, Z. (2019). *Dış Politikada Kadınlar*. 05 13, 2021 tarihinde dspace.ceid.org.tr/
- <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/381/ekutuphane3.5.2.1.24.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- Andrew, A., Cattan, S., Dias, M. C., Farquharson, C., Kraftman, L., Krutikova, S., . . . Sevilla, A. (2020). *How are mothers and fathers balancing work and family under lockdown?* The Institute for Fiscal Studies.
- Avşar, S. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında tarihsel rollerini yitiren erkekliğin çöküşü: Küllerinden 'yeni erkek' liğin doğuşu. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 224-241.
- Bayazıt, M., Türetgen, İ. Ö., Ayyıldız, F., & Kosova, J. E. (2021). Covid 19 gölgesinde evden çalışma ve iş-yaşam dengesi araştırması (rapor 1). Sabancı Üniversitesi.
- Bayazıt, M., Türetgen, İ. Ö., Ayyıldız, F., & Kosova, J. E. (2021). *Covid-19 Gölgesinde Evden Çalışma ve İş-Yaşam Dengesi Araştırması (Rapor 1)*. Sabancı Üniversitesi. 05 15, 2021 tarihinde <https://sites.google.com/view/covid-19arastirmasi> adresinden alındı
- BBCNews. (tarih yok). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50822713>. 05 24, 2021 tarihinde www.bbc.com: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50822713> adresinden alındı
- Belli, A., & Aynacı, G. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerini. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, 4210. doi:10.26466/opus.663605
- Cambridge Dictionary. (tarih yok). Cambridge Dictionary.
- Cavlak, H., & Akpınar, İ. (2019). Türkiye-Avrupa Birliği Katılım Müzakereleri Sürecinde Sosyal Politika ve İstihdam Projelerinde Kadının Yeri. *IJEASS*, 40-58.
- Çelik, M., & Gürtaş, G. (2020). Kadın İş Görenlerin Karşılaştığı Sorunların İş

- Bırakma Eğilimlerine Etkisi: Gaziantep OSB Örneği. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 265-287. doi:DOI: 10.21798/kadem.2021266731
- Çetinkaya, Ş. (2018). Kadının İş Gücüne Katılması Ve Beşeri Sermaye Açısından Kadın İşgücünün Türkiye-AB Ülkeleri Karşılaştırması. *Dergipark*, 16-33. 05 13, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/618787> adresinden alındı
- Deloitte. (2020). *Salgının Çalışan Kadınlar Üzerindeki Etkisini Anlamak*. Deloitte. 05 21, 2021 tarihinde <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/about-deloitte/salginin-calisan-kadınlar-uzerindeki-etkisini-anlamak.pdf> adresinden alındı
- Deniz. (2020). *Çalışan Kadınlar Covid-19'a Yakalandı*. Bloomberg Businessweek Türkiye. 05 21, 2021 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_758432.pdf adresinden alındı
- Disk. (2021, 03 07). 05 16, 2021 tarihinde Disk Araştırma Covid-19 Döneminde Kadın İşgücünün Durumu Raporu: <http://arastirma.disk.org.tr/?p=5034> adresinden alındı
- Disk-Genelİş. (2020). *Türkiye'de Kadın Emeği Raporu*. Disk. Mart 26, 2021 tarihinde <https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/002/916/original/rapor.pdf?1583398048> adresinden alındı
- Ecevit, Y. (2010). *İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı*. Ankara: İşkur.
- Erikli, S. (2020). Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Görünümü. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 39-60.
- Ersoy, A., & Ehtiyar, V. R. (2020). Toplumsal Yük ve Kariyer: Konaklama Sektöründeki Kadın Yöneticilerin Kariyer Gelişimlerini Etkileyen Toplumsal Cinsiyet Faktörlerinin Analizi. *Journal of Economy Culture and Society*(62), 1-20. doi:DOI: 10.26650/JECS2020-0072
- Genç, Y., & Vural, F. (2018). İstihdam Politikalarının Çalışma Hayatına Etkisi ve Sosyal Hizmetler. *Asos Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(76), 53.
- Göcen, C. E. (2018). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılmadaki Yeri ve Uluslararası İstihdam Çabaları. *Econder International Academic Journal*, 2, 313-333. doi:: 0000-0001-8626-5808
- Gümüş, İ., & Türkyılmaz, B. (2017). Güney Avrupa Ve Türkiye'de İş-Yaşam Dengesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 64-88. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/329088> adresinden alındı
- Gündüz, R. (2019, Mart 8). OECD'de kadınların iş gücüne katılım oranının en düşük olduğu ülke Türkiye. Mart 26, 2021 tarihinde <https://tr.euronews.com/2019/03/08/oecd-de-kadınların-is-gucune-katılım-oranının-en-dusuk-oldugu-ülke-türkiye> adresinden alındı
- Güzel, B. (2020). Türkiye'deki Sosyal Hizmet Uzmanlarının Toplumsal Cinsiyet Algısının Belirlenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*(16), 82-100. doi:https://doi.org/10.46218/tshd.825323
- Hacıoğlu, A. B., & Sağlam, M. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Tüketici Davranışları ve E-Ticaretteki Değişimler. *MEDYA VE KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR DERGİSİ*, 16-29.
- İçli, G. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Küreselleşme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 141. doi:10.5505/pausbed.2018.91886
- İktisadiKalkınmaVakfı. (2019). *AB Katılım Sürecindeki Türkiye'nin Kadın İstihdamı Karnesi*. İstanbul: İKV. 05 20, 2021

- tarihinde
[https://www.ikv.org.tr/images/files/%C4%B0KV_Degerlendirme_Notu_AB_Kat%C4%B1%C4%B1m_S%C3%BCrecin_deki_T%C3%BCrkiyenin_Kad%C4%B1n_%C4%B0stihdam%C4%B1_Karnesi\(2\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/%C4%B0KV_Degerlendirme_Notu_AB_Kat%C4%B1%C4%B1m_S%C3%BCrecin_deki_T%C3%BCrkiyenin_Kad%C4%B1n_%C4%B0stihdam%C4%B1_Karnesi(2).pdf) adresinden alındı
- ILO. (2020). *COVID-19 Ortamında ve Sonrasında Uzaktan Çalışma- Uygulama Kılavuzu*. ILO.
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_759299.pdf adresinden alındı
- ipsos. (2020, 12 04). *Pandemi Sonrası Çalışma Modelleri Nasıl Değişecek? Kadının İstihdamı Nasıl Etkilenecek?* 05 21, 2021 tarihinde www.ipsos.com/tr:
<https://www.ipsos.com/tr-tr/pandemi-sonrasi-calisma-modelleri-nasil-degisecek-kadinin-istihdami-nasil-etkilenecek> adresinden alındı
- İstatistiklerle Kadın 2020 Tuik*. (2021, 03 05). 05 16, 2021 tarihinde Tuikweb:
<https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=37221> adresinden alındı
- Kaliannan, M., Perumal, K., & Dorasamy, M. (2016). Developing A Work-Life Balance Model Towards Improving Job Satisfaction Among Medical Doctors Across Differentgenerations. *The Journal of Developing Areas*, 50(5), 343-351. doi:10.1353 / jda.2016.0035
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXXII(I), 231-260.
- Komisyonu, A. B. (2018). *Kadın hakları ve cinsiyet eşitliği konusunda AB ne yapıyor?* Brüksel. 05 31, 2021 tarihinde <https://www.abbilgi.eu/tr/assets/docs/EU%20factsheet%20TR%20-%20Questions%20and%20Answers%20What%20is%20the%20EU%20doing%20for%20women's%20rights%20and%20gender%20equality.pdf> adresinden alındı
- Kukreti, A., Painolli, A. K., & Rana, N. (2021). Where Do We Stand: Factors Affecting Sustainable Development. *Prosedia Environmental Science, Engineering and Management* , 583-589.
- KüreselAmaçlar. (2015).
<https://www.kureselamaclar.org/amaclar/toplumsal-cinsiyet-esitligi>. 05 23, 2021 tarihinde www.kureselamaclar.org:
<https://www.kureselamaclar.org/amaclar/toplumsal-cinsiyet-esitligi/> adresinden alındı
- KüreselAmaçlar. (2020). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Neden Önemli?*
<https://www.kureselamaclar.org/> adresinden alındı
- Lewis, S., & Beauregard, T. A. (2018). The Meanings of Work-Life Balance: A Cultural Perspective. *The Cambridge handbook of the global work-family interface* (s. 720-732). içinde Cambridge University Press.
- Lungumbu, S., & Butterly, A. (2020, 11 26). *Covid-19 salgını kadınların eşitlik mücadelesini BM’ye göre 25 yıl geriletebilir*. 05 23, 2021 tarihinde www.bbc.com.tr:
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55087826> adresinden alındı
- Mary K. Feeney, J. M. (2019). Family-friendly policies, gender, and work–life balance in the public sector. *Review of Public Personnel Administration*, 39(3), 422-448. doi:10.1177/0734371X17733789
- Matos, K. (2015). *Modern families: Same- and different-sex couples negotiating at home*. New York: NY: Families and Work Institute. Mayıs 16, 2021 tarihinde <https://www.familiesandwork.org/research/other> adresinden alındı
- Memiş, E. (2020). *COVID-19 SALGINININ KADIN ÇALIŞANLAR AÇISINDAN ETKİLERİ*. Tüsiad.
- Memiş, E. (2020). *Covid-19 Salgınının Kadın Çalışanlar Açısından Etkileri*. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi. TÜSİAD.

- Onaran, B. T., Balsoy, G., & Pakkan, N. H. (2021). Özel Dosya: Toplumsal Cinsiyet ve Şiddet. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 5-9. doi:DOI: <https://doi.org/10.47613/reflektif.2021.11>
- Öcal, A. T. (2021). Türkiye’de İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği. *World Women Conference-II*.
- Özari, S. E. (2019). Çalışma yaşamı kalitesi ve iş-yaşam dengesi arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. İzmir.
- Parlak, N. K. (2016). *Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve AB Ülkelerinde İş-Yaşam Dengesi*. Ankara: TAEM (Türk-Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi) Yayınları.
- Pwc Türkiye. (2021). Çalışma Hayatında Kadınlar Endeksi: <https://www.pwc.com.tr/tr/hizmetlerimiz/insan-yonetimi-ve-organizasyon-danismanligi/yayinlar/calisma-hayatinda-kadınlar-endeksi-2021.html> adresinden alındı
- Rasoolimanesh, S. M., Ramakrishna, S., Hall, C. M., Esfandiari, K., & Seyfi, S. (2020). A systematic scoping review of sustainable tourism indicators in relation to the sustainable development goals. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-22. doi: <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1775621>
- Sachs, J. D. (2015). *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press.
- Salgın neden en çok kadınları vurdu? (2021, 03 07). 05 21, 2021 tarihinde <https://www.dw.com/tr/https://www.dw.com/tr/salg%C4%B1n-neden-en-%C3%A7ok-kad%C4%B1nlar%C4%B1-vurdu/a-56787185> adresinden alındı
- Sarıca, Y. P., & Çağlı, E. (2018). İş-Aile Yaşamında Dengeyi Bulma Çabaları: Ülke İncelemeleri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(1), 95-118.
- <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/467994> adresinden alındı
- Savaş, G. (2018). Türkiye’de Yaşayan Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği Algısı. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2(1), 101-121.
- Savaş, N. (2019). *Karar Alma Mekanizmalarında Toplumsal Cinsiyet*. 05 20, 2021 tarihinde [file:///C:/Users/nyuceol/Downloads/KARARALMAMEKANZMALARINDAKA DIN.pdf](file:///C:/Users/nyuceol/Downloads/KARARALMAMEKANZMALARINDAKA%20DIN.pdf) adresinden alındı
- Seval, H. N. (2017). Çalışan Kadınların En Büyük Sınava: İş-Aile Yaşamı Dengesi(zliği) ve Kadın Sağlığına Etkisi. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 184-193. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/400164> adresinden alındı
- skdturkiye. (2020). *Covid-19’dan en çok kadınları etkiledi*. 05 21, 2021 tarihinde <http://www.skdturkiye.org/>: <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/guncel/covid19dan-en-cok-kadınları-etkiledi> adresinden alındı
- Şahin , S., & Bayhan , A. C. (2020). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Ekonomik Boyutu. *Lectio Socialis*, 60.
- Şeker, A. (2020). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin İrrasyonelliği. *Curr Res Soc Sci*, 6(2), 92-102. doi:10.30613/uresosc.651457
- Şen, H., Kaya, A., & Alpaslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik Üzerine Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif. *Ekonomik Yaklaşım*, 29(107), 1-47. doi: 10.5455/ey.39101
- The United Nations Sustainable Development Goals (SDGs)*. (2018). 05 21, 2021 tarihinde <https://sdgs.un.org> adresinden alındı
- Thiele, L. P. (2016). *Sustainability*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Toksöz, G., & Memiş, E. (2018). İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. Ankara:

- Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD). Mayıs 21, 2021 tarihinde <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/ceidWeb1.4.1.1.4.pdf> adresinden alındı
- Turan, S. (2020). *Ş Dünyasında Kadın-Kökler düşündüğümüzden daha derinde ve değişim kolay değil*. Bloomberg Businessweek Türkiye. 05 21, 2021 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_758432.pdf adresinden alındı
- TÜİK. (2020). *İstatistiklerle Kadın*. TÜİK. 06 02, 2021 tarihinde tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33732 adresinden alındı
- Türk Tabipler Birliği. (2008, 03 07). *Türk Tabipler Birliği*. 02 21, 2021 tarihinde Türk Tabipler Birliği: <https://www.ttb.org.tr/875ydcj3> adresinden alındı
- Türkmen, D., & Alptekin, G. (2020). Ergenlerin Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 609. doi:10.35452/caless.2020.32
- Umutlu, S. (2021). *Kadınlarda İş-Aile-Yaşam Dengesi ve Tükenmişlik*. Ankara: Astana Yayınları.
- UN Women. (2020). *The economic social impact of covid-19 on women and men: rapid gender assesment of covid-19 implications in Turkey*. Ankara: UN Women, Türkiye.
- UNDP. (2018). *Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Toplam Faktör Verimliliği. Toplam Faktör Verimliliği için Politika Çerçevesi Geliştirilmesine Destek Projesi*.
- UNESCO. (2003). *UNESCO' s Gender Mainstreaming Implementation Framework*.
- UNFPA. (2020). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet(TCDŞ) ile koronavirus hastalığına(Covid 19) yönelik önlem, koruma ve müdahale*. UNFPA Turkey.
- Uşen, Ş. (2020). *Salgını Döneminde "Zorunlu" Evden Çalışma:İş ve Özel Yaşama Etkileri*. İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ İNSAN KAYNAKLARI ARAŞTIRMA MERKEZİ. 05 15, 2021 tarihinde <https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=ozet.-inkam.-evden-calisma.pdf> adresinden alındı
- Ülger, G. E. (2018). Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Uygulamalarıyla İlgili Bir Değerlendirme. *Yasama Dergisi*(31), 24-45.
- Ünal, B., & Gülseren, L. (2020). COVID-19 pandemisinin görünmeyen yüzü:Aile içi kadına yönelik şiddet. *Klinik Psikiyatri Dergisi*(23), 89-94. doi:DOI: 10.5505/kpd.2020.37973
- WCED. (1987). *Our Common Future*. New York: Oxford: Oxford University Press.
- WEF. (2017). *The Global Gender Gap Report-2017*. WEF. 05 24, 2021 tarihinde http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf adresinden alındı
- www.hrdergi.com. (2021, 02 02). *hrdergi.com*: <https://hrdergi.com/pandemide-isten-ayrılanların-yüzde-80%E2%80%99i-kadın> adresinden alındı
- Yanikkerem, E., Topsakal, Ö., & Boz, A. (2020). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 165.
- Yavuz, K. (2020). Covid-19 Salgınının Sosyal Politikanın Geleceği Üzerine Etkileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(45), 181-193. doi:10.29228
- Yelçe, A. D. (2020, 11 16). *hurriyet.com.tr*. 05 15, 2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ays-egul-domanic-yelce/covid-19-golgesinde-evden-calisma-ve-is-yasam-dengesi-41663387> adresinden alındı

Yıldırım, F., & Gül, H. (2021). Uluslararası Kalkınma Politikaları ve Kadınların Güçlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 679-695.

KADINSILIK VE CİNSEL MİTLERİN PSİKOJENİK İNFERTİLİYE ETKİSİ¹

EFFECT OF FEMININITY AND SEXUAL MYTHS ON PSYCHOGENIC INFERTILITY

Betül ÇUBUK²

ÖZ

Bu çalışmada, herhangi organik bir bozukluğu olmamasına rağmen çocuk sahibi olamayan, psikojenik infertil kadınlar ile fertil kadınların kadınsılık düzeyi ve cinsel mitlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; infertil kadınların erkeksi stereotiplerle özdeşim eğilimi düzeyinin fertil kadınlardan, fertil kadınların ise kadınsı stereotiplerle özdeşim eğilimi düzeyinin infertil kadınlardan yüksek olduğu tespit edilmiştir. İnfertil kadınların kadınsılık düzeyinin fertil kadınlara oranla düşük olduğu saptanmıştır. Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde anneliğin vurgusu arttıkça kadınlar kendilerini daha az kadınsı hissetmektedir. Bununla birlikte kadınsı rolleri benimsemekte de güçlük yaşamaktadırlar. Ayrıca literatürle uyumlu olarak; fertil kadınlar toplumsal rollerin getirdiği annelik ile kendilerini daha kadınsı hissetme eğilimindedir. İnfertil kadınlar ise doğurganlık ve kadınsı rollere uyum sağlamadığı için kendilerini daha erkeksi bir konumda görme eğilimindedir. İnfertil ve fertil kadınların cinsel mite inanma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak fertil kadınların cinsel mit ölçeğine ilişkin maddelere verdikleri doğru cevapların tanımlayıcı istatistikleri incelediğimizde en yüksek doğru cevabı verilen maddelerin “eşler birbirlerini sevdikleri takdirde sevişmekten nasıl zevk alacaklarını da bilirler” ve “cinsel ilişki sırasında eşler içgüdüsel olarak diğerinin ne istediğini ne düşündüğünü bilirler” olduğu tespit edilmiştir. Fertil kadınlar tarafından en düşük doğru cevap verilen maddenin ise “erkeğin eşi masum ve kutsaldır, daha doyurucu ve tatmin edici seks daha çok fahişelerle yapılmalıdır” olduğu tespit edilmiştir. İnfertil kadınların ise cinsel mit ölçeğine ilişkin maddelere verdikleri doğru cevapların tanımlayıcı istatistikleri incelediğimizde en yüksek doğru cevabı verilen maddenin “menopoz kadının cinsel isteklerinde ani bir azalmaya neden olur” olduğu tespit edilmiştir. İnfertil kadınlar tarafından en düşük doğru cevap verilen maddenin ise “cinsel ilişki sırasında cinsel fanteziler kurmak yanlıştır” olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Psikojenik İnfertilite, Fertilitate, Kadınsılık-Erkeksilik, Cinsel Mitler*

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the level of femininity and sexual myths of psychogenic infertile women and fertile women who cannot have children despite not having any organic disorder. According to the results of the research; It has been determined that the level of tendency of infertile women to identify with masculine stereotypes is higher than fertile women and the level of tendency of fertile women to identify with feminine stereotypes is higher than infertile women. It has been found that the level of femininity of infertile women is low compared to fertile women. As the emphasis of motherhood increases in women's gender roles, women feel less feminine. However, they also have difficulty adopting feminine roles. Also in accordance with the literature; fertile women tend to feel more feminine with motherhood brought about by social roles. Infertile women, on the other hand, tend to see themselves in a more masculine position because they do not adapt to fertility and feminine roles. There was no significant difference between the levels of infertile and fertile women's belief in sexual myth. However, fertile women of their right to the items on the scale of sexual myths answers the correct answer when we examine the descriptive statistics of the substances given the highest “the spouses have sex if they love they know how to take pleasure in each other,” and “they instinctively know what you're thinking what the other wants his wife during sexual intercourse” has been found. It has been found that the substance given the lowest correct

¹ Çalışma, 2018 yılında İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı'nda sunulan "Kadınsılık Ve Cinsel Mitlerin Açıklanamayan İnfertiliteye Etkisi" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Doğuş Üniversitesi, Kurum Psikoloğu bcubuk@dogus.edu.tr Orcid No: 0000-0003-3153-6046

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Betül Çubuk **e-posta:** bcubuk@dogus.edu.tr

Gönderilme /Submitted: 27.09.2021, **Kabul/ Accepted:** 29.06.2022

answer by fertile women is “the man's wife is innocent and sacred, the more satisfying and satisfying sex should be done with prostitutes”. When we examined the descriptive statistics of the correct responses of infertile women to substances related to the sexual myth scale, it was found that the substance with the highest correct answer was “menopause causes a sudden decrease in women's sexual desire”. It was found that the substance given the lowest correct answer by infertile women was “wrong to make sexual fantasies during sexual intercourse”. As expected, women feel less feminine as the emphasis on motherhood increases in women's gender roles. However, they also have difficulty adopting feminine roles. Also, Similarly to the literature, fertile women tend to feel more feminine with motherhood brought about by social roles. Infertile women, on the other hand, tend to see themselves in a more masculine position, as they do not adapt to fertility and feminine roles. In this context, it is worth noting the importance of therapies and research in the point of denial of femininity when differences produced by social factors eliminate differences of biological origin.

Keywords: *Unexplainable Infertility, Fertility, Masculine/Feminine, Sexual Myths.*

1. GİRİŞ

İnfertilite, 12 ay süre ile doğum kontrol yöntemi kullanılmaksızın yaşanan düzenli cinsel birlikteliğe rağmen hamileliğin oluşmamasına işaret etmektedir (Oğuz, 2004, s.5). Dünya çağında 60-80 milyon çiftte görülen infertilite; dünyada %8-12 arasında, Türkiye’de ise %10-20 arasında değişim göstermektedir. Dünya çapında çeşitli etmenlere bağlı olarak artış göstermesi kaynaklı infertilite 1980’lerden itibaren ciddi bir üreme sağlığı sorunu olarak kabul edilmeye başlamıştır. Ancak tüm araştırmalara karşılık oranların %10-15’inde infertiliteyi açıklayabilecek bir neden bulunmamaktadır (Kuş, 2008, s.68; Atak, 2009, s.6).

İnfertilite, bireylerde ve evlilik ilişkilerinde yarattığı duygusal sorunlar kaynaklı tıbbi bir durumdan çok hem bireyi ve hem de eş ilişkilerini içine alan gelişimsel bir kriz olarak da görülmektedir (Karaca ve Ünsal, 2012, s.81). Çünkü infertil hastalar için çocuk sahibi olmak, fizyolojik ve psikolojik zeminli karmaşık nedenlerden ötürü zor ve sorunlu olabilmektedir. Bu nedenle riskli ve ölümcül bir hastalık olarak sınıflandırılmamasına rağmen, basit bir jinekolojik hastalıktan çok daha fazlasını işaret etmektedir. Çünkü hem bireyi hem de toplumu etkileyen, biyopsikososyal ve kültürel boyutlar taşımaktadır (Kırca ve Pasinlioğlu, 2013, s.163). Bu nedenle, fizyolojik bir hastalık olarak adlandırılan infertilite sadece biyolojik kökenli değil aynı zamanda, psikolojik süreçleri olan karmaşık bir hastalık olarak ele alınmaktadır. Bu noktada psikojenik yani açıklanamayan infertilite; 12 ay süre ile doğum kontrol yöntemi kullanılmaksızın yaşanan düzenli cinsel ilişki sonrası hamileliğin gerçekleşmediği durumlarda yapılan testlerde biyolojik anlamda hiçbir patolojiye rastlanmaması olarak tanımlanmaktadır (Deniz, 2013, s.3).

Literatüre bakıldığında, tıp alanında denk gelmeyen psikojenik infertiliteyi tanımlamakta zorlanıldığı görülmüştür. Bu nedenle psikojenik infertiliteye bir neden bulmak için tıp alanında birçok çalışmalar yapılmıştır. Tıp alanındaki çalışmalara bakıldığında ruh ve beden arasında karşılıklı bir ilişki olduğu görülmektedir. Psikolojik etmenler bedensel patolojilere yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle baş olmadan göz, beden olmadan baş tedavi edilemeyeceği gibi beden de psikoloji göz önüne alınmadan tedavi edilememektedir (Sokrates, M.Ö 4000). Bu noktada bireylerin ruhlarında olanlar da bedenlerinde yankı bulmaktadır. Freud da bedensel hastalıkların etkili tedavisinde insanın

ruhsal yönünün ele alınarak psikolojik tedavi görmesinin etkili olabileceğini ifade etmiştir (Freud, 2014, s.72).

1900’lü yıllardan itibaren jinekoloji literatüründe, kadın hastalıkları (yalancı gebelik, vajinismus, cinsel soğukluk, menstrüasyon rahatsızlıkları ve infertilite gibi) üzerinde psikolojik kökenli etmenlerin çok büyük bir etkiye sahip olduğunu öne sürme eğiliminde olmaktadır (Horney, 1981, s.170). Bu noktada infertil kadınlarda da beden hamile kalmayı engelleyebilmekte ve çoğunlukla bu durumda psikoloji önemli bir konumda yer almaktadır (Habip, 1999, s.80). Bu doğrultuda 1950’li yıllardan başlayarak psikanalitik kökenli birtakım kuramcı ve klinisyen psikojenik infertiliteye sahip kadınlarda gebeliği etkileyen ya da önleyen bilinçdışı çatışmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Buna göre infertil kadınlar bedenlerinde olanı gerek genital organlarını, gerek yaratım olan çocuk sahibi olma yetisinin hormonal gerçekliğini, kendi psişik düşümlerine ve bilinçdışı temsillerine göre yorumlayan özneler olarak tanımlanmaktadır (Arthur, 1997, s. 1679). Bunun dışında pek çok olguda psikojenik infertiliteye neden olabilecek etmenler içerisinde hamilelik ile cinsel kimlik tasarımları üzerinden gelişen kadınsılıklarla ilgili bilinçdışı çatışmalar, korkular, kadınsı-annelik özdeşimin ve üretkenliğin reddi, özgür ve bağımsız olma arzusunun yer aldığı ortaya koyulmaktadır (Apfel ve Keylor, 2002, s.86; Wischman, 2003, s.486). Bu noktada psikojenik infertil kadınların hastalıklarının temelinde temel menstrüel durumlarını ve üreme konumlarını, kadınsılık rolünü inkar etmeleri, kadınsılıklarına yönelik çatışmaların olması, kadınsılığın kabulünde güçlük yaşanması ile cinsellikten kaçınmalarının bulunduğu ortaya koymaktadır. Bunun dışında erkek aile üyelerine karşı rekabet ve suçluluk, babaya yönelik özdeşim kaynaklı erkeksilik tutum takınma kaynaklı da infertilitenin oluşabileceği belirtilmektedir (Ford ve ark., 1953, s.456; Kipper ve Zadik, 1996, s.375; Kipper ve ark., 1997, s.353).

İlerleyen yıllarda psikolojik infertilite olgusunu açıklamaya yönelik yeni bir teori olan psikojenik infertilite modeli (PIM) geliştirilmiştir (Karaca ve Ünsal, 2012, s.82). PIM’in temellerini atan Wischmann (2003, s.493) kadın danışanlarının söylem analizine dayanarak psikojenik infertilitenin nedenlerini ortaya koymuştur. Bu model, kadında bilinçdışı psikolojik bir çatışmanın yer aldığını ortaya koymaktadır. Bu modele göre psikojenik infertilite vakalarının zemininde annelik rolüyle

bağlantılı bilinçdışı çatışmalar, psişik sorunlar, kadınsılık ve cinsellikle ilgili mitler yer almaktadır.

İnfertilitede önemli bir konuma sahip olan kadınsılık/erkeksilik kavramları, psikanalitik kuram haricinde toplumsal cinsiyet kuramında yer alan cinsiyet rolleri üzerinden de ortaya koyulmaya başlanmıştır. Cinsiyet şeması içerisindeki geleneksel kadınsı ve erkeksi rollere bakıldığında; kadınsı roller “edilgenlik”, erkeksi roller ise “etkinlik” üzerinden inşa edilmektedir. Aktiflik ve güce (analitik düşünme, cesaret, savaşıma gibi) yönelik her şey “erkeksi”, pasiflik ve güçsüzlüğe (duygusallık, annelik, bakım verme, eşini memnun etme gibi) yönelik her şey “kadınsı” olarak tanımlanmıştır (Akgün, 1993, s.7). Bu noktada toplumsal cinsiyet kuramı üzerinden geliştirilen stereotipler göz önüne alındığında ise annelik ve çocuk sahibi olmak kadınsı streotiplerin içerisindeki kadın olmanın bir gerekliliği olarak görülmektedir (Bem, 1974, s.156). Annelik, toplum içerisinde kadının var oluşunu sağlayan bir kimlik olup tüm sosyokültürel normları işaret ederken, anne olamamak da kadınsı olmanın önünde duran bir engel durumundadır (Burç, 2015, s.2). Bu nedenle de infertil kadınlar kadınsılığın karşı tarafına itilerek erkeksi bir konumda görülmektedir. Zaman içerisinde kadınlar toplumun kendilerine yüklediği kadınsı bu streotipleri yerine getirmediklerinde değer görmeye başlamakta ve kendilerini “yeterince kadın” hissedememektedir. Çünkü bu kadınlar için var oluşunun, yaşamın ve mutlu olmanın koşulu çocuk ile özdeştir. Başka bir ifade ile toplumsal karşılığın bakıldığında çocuk sahibi olamamak çoğunlukla cinsel işlevlerde yeterli ve işlevsel olamama üzerinden biçimlenen “yeterince kadın olamamak” olarak konumlanmaktadır (Sever, 2015, s.80). Bu nedenle de kadınsılık streotipi içerisinde yer alan annelik; üretkenlik, neslin devamını sağlama anlamlarına gelirken; infertilite yetersizlik, hemen giderilmesi gereken eksikliğe denk düşmektedir (Habip, 1999, s.82). Başka bir ifadeyle, biyolojik açıdan çocuk “yokluk”u çeken bu kadınlar, sosyal ve psikolojik olarak da simgesel bir “la femme n'existe pas”³ konumuna geçmektedir. Kadın yoktur. Çünkü erkeğin simgesel düzlemdeki Fallusu (güç temsili) görünür bir düzlemdeyken görülemeyen ve gizli olan kadın cinsel organının simgeseli ancak hamile kaldığında gözle görülür bir duruma gelmektedir. Bu noktada bunun da olmayışı kadını tekrar ve tekrar

simgesel bir “yokluk” konumuna düşürmektedir (Koçdemir, 2012, s.36; Willette, 2018, s.33).

Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında da infertilite tanısı alan kadınların stres ve anksiyete düzeylerinin yüksek olmasının yaşamalarının altında yatan en önemli nedenin üretkenlik ve neslin devamlılığının yitimi olduğu görülmektedir (Sezgin ve Hocaoğlu, 2014, s.165). Bu durum kadınların kadınsılıklarını azaltmakta, kadınsılıklarını reddetmelerine ve kendilerini kadın olarak görmemelerine yol açmaktadır. Çünkü bu kadınlar kadın olmak için anne olmak gerektiğine dair inançlara sahip olmakta, kadın olarak kendilerini ortaya koyamadıkları ve işe yaramadıklarına yönelik korkular yaşamaktadır. Bu noktada kadının kendi hamilelik deneyimi ve kadınsılığına dair tasarımları kendinin ve ebeveynlerinin bilinçdışı süreçlerinin birleşimini içermektedir (İkiz, 2000, s.171; Apfel ve Keylor, 2002, s.85; Atak, 2009, s.151; Abrevaya, 2007, s.15; Faure, 2009, s.23; Şen, 2011, s.271). Bununla birlikte cinselliğine ve kadınsılığına yatırımı düşen infertil kadınlarda cinsel mitlere inanma oranının fertil kadınlara oranla daha yüksek olduğu görülmektedir (Uyar, 2015, s.48). Çünkü kadınların, cinsel mitlerin oluşumu toplumsala cinsiyet streotipleri üzerinden geliştirilen kadın cinsel şemaları üzerinden olmuştur. Bu şemalar kadına, iyi kız olma, eşini tatmin etme ve onun isteklerine uyarak cinsellikte pasif olma ile eşinin onu uyarmasını beklemeyi gerektirmiştir (Kamalı, 2019, s.19). Bu noktada cinsel mitler üzerinden kadın, bedenini arzuya yönelik bir mekanizma olarak cinselleştirilen ve bir cinsiyet olarak cinselliğin öznesi hâline getirilen bir konuma yerleşmiştir (Tatar, 2019, s.16).

İnfertilite tanımına baktığımızda da üreme yeteneğinin istek dışında azalması ya da kaybolmasını işaret etmektedir. Bu nedenle bu araştırmada herhangi organik bir bozukluğu olmamasına rağmen çocuk sahibi olamayan, psikojenik infertil kadınlar ile fertil kadınların kadınsılık düzeyi ve cinsel mitlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu noktada infertil kadınların psişik yapılanmalarının zeminini ortaya koymanın yanı sıra, kadınsılıkların psikanalitik ve toplumsal kuramlar çerçevesinde okunması ve cinsel mitlerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Son yıllarda giderek artış gösteren ve yüksek oranlarda gözlenen psikojenik infertilitenin fizyolojik olmakla birlikte psikolojik süreçleri olan bir zemininin de olması ve

³ Kadın yoktur

cinsel mitlerden de etkilenmesi kaynaklı psikoloji etrafında ele alınması gerektiğini ve psikoterapinin bu noktada destekleyici olacağı düşünülmektedir. Ancak ülkemizde ve dünyada psikojenik infertileye ve ele aldığımız değişkenlere yönelik yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda psikojenik infertilite oranı yüksek olmaya devam ettikçe ve tedavisi yapılmadıkça birçok kadının bu sorunu yaşamaya devam edeceği düşünülmektedir. Bu nedenle infertilitenin ele alınışını toplumsal cinsiyet ve psikanalitik kuram etrafında ele almanın psikojenik infertiliteye açıklayıcı bir boyut kazandırabileceği ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Modeli ve Örneklem

Araştırma tanımlayıcı ve kesitsel niteliktedir. Araştırmaya infertilite tanısı alan 50 ve çocuk sahibi olan 50 kadın olmak üzere 100 kişi dahil edilmiştir. Uygulamalar çocuk sahibi olan kadınlar için Medipol Hastanesi'nde Çocuk Bölümü'nde ve tedavi gören infertilite tanısı almış hastalarla Ankara Medicana ve Medical Park Hastanesi'nde sürdürülmüştür. Etik Kurul onayı alınmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Katılımcılardan "Sosyo-demografik Bilgi Forumu" ile birlikte 2 adet ölçek doldurmaları istenmiştir. Bu ölçekler ayrıntılı olarak aşağıda aktarılmıştır.

Sosyo-demografik Bilgi Formu: Çalışmaya katılan kişilerin yaşları, eğitim durumları, aile özellikleri, aile içindeki doğum sıraları, istenen çocuk olup olmadıkları, algılanan ebeveyn tutumları, klinik geçmişleri, tüp bebek tedavisindeki aşamaları ve infertilite öyküsü ile ilgili bilgi edinmek amacıyla bir demografik form verilmiştir.

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri (BCRE): Bem (1974, s.155) tarafından geliştirilen ölçekte 400 kişilik özelliği belirlemiştir. Bunların yarısı olumlu değeri olan ya kadınsı ya da erkeksi özelliklerdir, diğer yarısı da nötr değeri olan ne kadınsı ne de

erkeksi özelliklerdir. Bu özellikler bağımsız hakemler (üniversite öğrencileri) tarafından değerlendirilerek toplumun kadınlar için ve erkekler için daha uygun bulunduğu özellikler belirlenmiştir. Ölçek toplam 60 maddeden ve 7'li likert tipinde (1: Bana göre kesinlikle doğru değil; 7: Bana göre her zaman doğru) oluşmaktadır. Ölçeğin Türk toplumuna uyarlanan formunun psikometrik özellikleri Dökmen (1999, s.27) tarafından belirlenmiş olup ölçekte kadınsılık, erkeksilik ve androjen olmak üzere üç alt boyut bulunmaktadır. Ölçek içinden istatistiksel olarak seçilen 20 kadınsı özellik Kadınsılık Ölçeğini (K), 20 erkeksi özellik de Erkeksilik Ölçeğini (E), ne kadınlar için ne de erkekler için uygun bulunduğu belirlenen özelliklerden 20'si ise Sosyal Beğenirlik Ölçeğini oluşturmaktadır.

Cinsel Mitleri Değerlendirme Formu (CMDF): Zilbergeld (1999, s.9) tarafından ortaya konan cinsel mitler değerlendirme formu, cinsel terapistlerce de ilgi görmüş, genişletilmiş ve yaygın olarak her iki cinsten de kullanılmaya başlanmıştır. Bireyler tarafından doldurulmak üzere 46 madde ve evet ya da hayır yanıt seçeneklerinden oluşan ölçekte her bir madde bir cinsel yanlış inancı içermektedir.

2.3. Veri Analizi

Yapılan bu çalışmada elde edilen nicel veriler SPSS aracılığı ile analiz edilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin için frekans, yüzde ve ortalama değerler verilmiştir. Ölçeklerin maddelerine verilen cevapların tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir. Ölçeklerin alt düzeylerinin güvenilirlik analizi Cronbach Alfa katsayısı ile test edilmiştir. Araştırmanın değişkenlerinin normal dağılıp dağılmadığına bakmak için Kolmogorov-Smirnov normallik testi yapılmıştır. Demografik özelliklere göre cinsel mit, kadınsılık ve erkeksilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespiti için Kruskal-Wallis H ve Mann-Whitney U testleri yapılmıştır. Gruplar arası ikili farklılığın tespiti için Bonferroni metodu ile ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Analizler %95 güven aralığında yapılmıştır.

Tablo 1: Demografik Özelliklerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	N	%
Yaş		
32 ve altı	24	24
33-36	22	22
37-42	30	30
43 ve üzeri	24	24
Eğitim durumu		
İlköğretim	5	5
Lise	25	25
MYO	8	8
Üniversite	62	62
Çalışma durumu		
Çalışıyor	73	73
Çalışmıyor	27	27
Evlilik süresi		
6 yıl ve altı	38	38
7-14 yıl	40	40
15 yıl ve üzeri	22	22
Yaşamın çoğunun geçtiği yer		
Köy-kasaba	5	5
İlçe	11	11
İl	16	16
Büyükşehir	68	68
Kardeş sayısı		
1 kardeş	8	8
2 kardeş	39	39
3 kardeş	31	31
4 ve üstü kardeş	22	22
Kaçıncı çocuk		
Kardeşim yok	8	8
İlk çocuk	38	38
Ortanca çocuk	32	32
Son çocuk	22	22
Aile yapısı		
Çekirdek aile	70	70
Geniş aile	30	30

Çalışmaya alınan 100 kadının %30'u 37-42 yaş arasında, %62'si üniversite mezunu, %73'ü çalışan, %40'ının evlilik süresi 7-14 yıl arası olmaktadır. Katılımcı bireylerin %68'i yaşamının çoğunu büyükşehirde geçirmekte, %39'u iki kardeş, %38'i kardeşler arasında ilk çocuk, %70'inin aile yapısı çekirdek aile ve %45'inin ebeveyn tutumu koruyucu ve kollayıcıdır.

Tablo 2: Katılımcıların Rahatsızlık ve Tedavilerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikleri

	N	%
İnfertilite süresi		
1 yıldan az	4	8
1-2 yıl	13	26
3-5 yıl	17	34
6 ve üst	16	32
Tedavi süresi		
1 yıldan az	13	26
1-2 yıl	18	36
3-5 yıl	8	16
6 ve üst	11	22
Daha önce bir psikiyatrist ya da psikologdan yardım alıp almama		
Evet	29	29
Hayır	71	71
Tedavi Biçimi		
Bireysel	13	42
İlaç	18	58
Daha önce zarar verici davranışlarda bulunup bulunmama		
Evet	5	5
Hayır	95	95

Katılımcıların rahatsızlık ve tedavilerine ilişkin tanımlayıcı istatistikleri incelediğimizde %34'ünün infertilite süresinin 3-5 yıl arası, %36'sının tedavi süresinin 1-2 yıl arası, %71'inin daha önce bir psikiyatrist veya psikologdan yardım almadığı, %58'inin tedavi yöntemi olarak ilaç aldığı ve %95'inin daha önce kendini zarar verici davranışlarda bulunmamaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Cinsel Mit Ölçeğine İlişkin Maddelere Verdikleri Doğru Cevapların Tanımlayıcı İstatistikleri

<i>f</i> =100	Fertilite		İnfertilite		Toplam	
	<i>X</i>	<i>s.s</i>	<i>X</i>	<i>s.s</i>	<i>X</i>	<i>s.s</i>
1. Erkek her zaman seks ister ve her zaman sekse hazırdır	0,60	0,49	0,2	0,44	0,43	0,50
2. Cinsel ilişkiyi daima erkek başlatmalıdır	0,26	0,44	0,12	0,33	0,19	0,39
3. Sevişme cinsel birleşmeye eşittir	0,44	0,50	0,28	0,45	0,36	0,48
4. Erkeğin penisi sertleştiğinde en yakın zamanda boşalmalıdır	0,28	0,45	0,16	0,37	0,22	0,42
5. Sevişme her zaman doğal ve kendiliğinden olmalıdır sevişme hakkında düşünmek ve konuşmak doğallığını bozar	0,48	0,50	0,22	0,42	0,35	0,48

6. Tüm fiziksel temaslar cinsel birleşmeye gitmelidir	0,20	0,40	0,34	0,48	0,27	0,45
7. Erkekler duygularını belli etmemelidir.	0,16	0,37	0,12	0,33	0,14	0,35
8. Her erkek her kadına nasıl zevk vereceğini bilmelidir	0,68	0,47	0,24	0,43	0,46	0,50
9. Sevişme ancak çift aynı anda orgazm olabilirse güzeldir	0,64	0,48	0,30	0,46	0,47	0,50
10. Seksi erkek yönetir, kadının seksini başlatması ahlaksızlıktır	0,08	0,27	0,34	0,48	0,21	0,41
11. Eşler birbirlerini sevdikleri takdirde sevişmekten nasıl zevk alacaklarını da bilirler	0,86	0,35	0,30	0,46	0,58	0,50
12. Cinsel ilişki sırasında eşler içgüdüsel olarak diğerinin ne istediğini ne düşündüğünü bilirler	0,86	0,35	0,24	0,43	0,55	0,50
13. Mastürbasyon pis ve zararlıdır.	0,32	0,47	0,34	0,48	0,33	0,47
14. Cinsel ilişki sırasında mastürbasyon yanlıştır	0,40	0,49	0,26	0,44	0,33	0,47
15. Oral seks pistir	0,38	0,49	0,58	0,50	0,48	0,50
16. Sertleşmiş büyük bir penis iyi sevişmenin anahtarıdır	0,46	0,50	0,20	0,40	0,33	0,47
17. İyi sekste amaç cinsel birleşmedir	0,48	0,50	0,54	1,58	0,51	1,17
18. Cinsel ilişki sırasında cinsel fanteziler kurmak yanlıştır	0,18	0,39	0,02	0,14	0,10	0,30
19. Erkeğin penisinde sertleşmenin kaybı eşini çekici	0,18	0,39	0,14	0,35	0,16	0,37

bulmadığı anlamına gelir						
20. Erkekler ve kadınlar 60 yaşından sonra cinselliğe ilgilerini kaybederler	0,34	0,48	0,48	0,50	0,41	0,49
21. Erkek veya kadın sevişmeye hayır diyemez	0,28	0,45	0,28	0,45	0,28	0,45
22. Sekste kesin, evrensel doğrular vardır	0,28	0,45	0,20	0,40	0,24	0,43
23. Erkekler daima kadınlardan daha çabuk orgazma ulaşırlar	0,54	0,50	0,30	0,46	0,42	0,50
24. Cinsel ilişkinin başlangıcında sertleşme güclüğü olursa büyük olasılıkla iktidarsızlık gelişecektir	0,28	0,45	0,14	0,35	0,21	0,41
25. Eğer erkek uyarılırsa mutlaka cinsel birleşme ister bu yüzden cinsel ilişkiye girilmeyecekse ona yaklaşmamak gerekir	0,36	0,48	0,20	0,40	0,28	0,45
26. Erkek cinsel organının ebatları cinsel açıdan önemlidir	0,40	0,49	0,28	0,45	0,34	0,48
27. Seks doğaldır, öğrenilemez	0,64	0,48	0,54	0,50	0,59	0,49
28. Erkeğin eşi masum ve kutsaldır, daha doyurucu ve tatmin edici seks daha çok fahişelerle yapılmalıdır	0,08	0,27	0,24	0,43	0,16	0,37
29. Cinsel birleşme için en doğal pozisyon, erkeğin üstte olmasıdır	0,20	0,40	0,20	0,40	0,20	0,40
30. İlk cinsel birleşmede başarılı olunması sonraki cinsel yaşam boyunca başarılı	0,20	0,40	0,20	0,40	0,20	0,40

olacağının göstergesidir						
31. Gebelikte cinsel ilişki doğacak çocuğa zarar verir	0,24	0,43	0,56	0,50	0,40	0,49
32. Gebelikte kadınların cinsel isteği azalır	0,42	0,50	0,56	0,50	0,49	0,50
33. Kızlık zarı yırtılınca acı verir	0,38	0,49	0,62	0,49	0,50	0,50
34. Cinsel birleşme yorar, tüketir	0,27	0,45	0,48	0,50	0,37	0,49
35. Kadınlar eller kullanılmadan penis hareketleriyle orgazm olmalıdırlar	0,10	0,30	0,14	0,35	0,12	0,33
36. Penis vajinanın içine alamayacağı kadar büyüktür	0,12	0,33	0,10	0,30	0,11	0,31
37. Penisin vajinaya girişinde mutlaka çok ağrı olur	0,12	0,33	0,62	0,49	0,37	0,49
38. Penisin vajina içine ilk girişinde aşırı kanama olur	0,16	0,37	0,56	0,50	0,36	0,48
39. Cinsel ilişkiye girememe süreci uzarsa evlilik boşanmayla sonuçlanır	0,32	0,47	0,26	0,44	0,29	0,46
40. Cinsel organın görünümü tiksindiricidir	0,08	0,27	0,28	0,45	0,18	0,39
41. Modern bir kadın olabilmek için orgazm olabilmek gerekir	0,10	0,30	0,10	0,30	0,10	0,30
42. Eşcinsellik psikiyatrik bir hastalıktır tedavi edilmelidir	0,46	0,50	0,56	0,50	0,51	0,50
43. Cinsel yönelim istemli bir seçimdir, değiştirilebilir	0,46	0,50	0,38	0,49	0,42	0,50
44. Kalp krizi ve inme geçiren erkekler cinsel ilişkiden kaçınmalıdırlar	0,30	0,46	0,48	0,50	0,39	0,49
45. Menopoz kadının cinsel	0,46	0,50	0,66	0,48	0,56	0,50

isteklerinde ani bir azalmaya neden olur						
46. Ameliyatla rahmi alınmış kadın artık orgazma ulaşamaz	0,18	0,39	0,30	0,46	0,24	0,43

Katılımcıların cinsel mit ölçeğine ilişkin maddelere verdikleri doğru cevaplarının tanımlayıcı istatistikleri incelediğimizde en yüksek doğru cevabı verilen maddelerin “Seks doğaldır, öğrenilemez” ($X = 0,59$; $ss = 0,49$) ve “Eşler birbirlerini sevdiği takdirde sevişmekten nasıl zevk alacaklarını da bilirler” ($X = 0,58$; $ss = 0,50$) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar tarafından en düşük doğru cevap verilen maddelerin ise “Cinsel ilişki sırasında cinsel fanteziler kurmak yanlıştır” ($X = 0,10$; $ss = 0,30$) “Modern bir kadın olabilmek için orgazm olabilmek gerekir” ($X = 0,10$; $ss = 0,30$) ve “Erkek cinsel organı (penis) kadın cinsel organının (vajina) içine alamayacağı kadar büyüktür” ($X = 0,11$; $ss = 0,31$) olduğu tespit edilmiştir.

Çocuğu olan kadınların cinsel mit ölçeğine ilişkin maddelere verdikleri doğru cevapların tanımlayıcı istatistikleri incelediğimizde en yüksek doğru cevabı verilen maddelerin “Eşler birbirlerini sevdiği takdirde sevişmekten nasıl zevk alacaklarını da bilirler” ($X = 0,86$; $ss = 0,35$) ve “Cinsel ilişki sırasında eşler içgüdüsel olarak diğerinin ne istediğini ne düşündüğünü bilirler” ($X = 0,86$; $ss = 0,35$) olduğu tespit edilmiştir. Çocuğu olan kadınlar tarafından en düşük doğru cevap verilen maddenin ise “Erkeğin eşi masum ve kutsaldır, daha doyurucu ve tatmin edici seks daha çok fahişelerle yapılmalıdır” ($X = 0,08$; $ss = 0,27$) olduğu tespit edilmiştir.

Çocuğu olmayan kadınların cinsel mit ölçeğine ilişkin maddelere verdikleri doğru cevapların tanımlayıcı istatistikleri incelediğimizde en yüksek doğru cevabı verilen maddenin “Menopoz kadının cinsel isteklerinde ani bir azalmaya neden olur” ($X = 0,66$; $ss = 0,48$) olduğu tespit edilmiştir. Çocuğu olmayan kadınlar tarafından en düşük doğru cevap verilen maddenin ise “Cinsel ilişki sırasında cinsel fanteziler kurmak yanlıştır” ($X = 0,02$; $ss = 0,14$) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: Fertilite/İnfertilite İle Cinsel Mit, Kadınsılık, Erkeksilik ilişkisi

		<i>f</i>	<i>X</i>	<i>s.s</i>	<i>U</i>	<i>z</i>	<i>p</i>
Cinsel mit	Fertilite	50	15,70	7,50	1149,000	-0,698	0,485
	İnfertilite	50	14,72	4,78			
Kadınsılık	Fertilite	50	120,36	15,55	518,000	-5,051	0,000*
	İnfertilite	50	107,42	18,37			
Erkeksilik	Fertilite	50	100,50	16,84	826,500	-2,91	0,000*
	İnfertilite	50	109,44	19,64			

Katılımcı bireylerin fertilite/infertilite durumuna göre kadınsılık/erkeksilik ve cinsel mit düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespiti için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Araştırmamızdaki bulgular sonucunda Fertil olan kadınların ($X = 120,36$) kadınsılık düzeyinin infertil olanlara ($X = 107,42$) oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İnfertil olan katılımcıların ($X = 109,44$) erkeksilik düzeyinin fertil olanlara ($X = 100,50$) oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. “Cinsel mit” ($p = 0,485$) düzeyinin infertilite/fertilite durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 5: Kadınsılık/Erkeksilik ve Cinsel Mit Düzeyleri ile Yaş İlişkisi

Fertilite		<i>f</i>	<i>X</i>	<i>s.s</i>	<i>x²</i>	<i>sd.</i>	<i>p</i>
Cinsel mit	32 ve altı	18	18,78	6,66	6,774	3	0,079
	33-36	7	16,29	11,83			
	37-42	13	14,38	6,81			
	43 ve üzeri	12	12,17	4,88			
Kadınsılık	32 ve altı	18	108,56	13,84	0,110	3	0,991
	33-36	7	109,00	9,78			
	37-42	13	108,23	15,55			
	43 ve üzeri	12	103,92	21,15			
Erkeksilik	32 ve altı	18	97,00	17,88	2,461	3	0,482
	33-36	7	105,86	14,40			
	37-42	13	104,23	12,46			
	43 ve üzeri	12	98,58	20,66			
İnfertilite		<i>f</i>	<i>X</i>	<i>s.s</i>	<i>x²</i>	<i>sd.</i>	<i>p</i>
Cinsel mit	32 ve altı	6	18,83	6,62	3,148	3	0,369
	33-36	15	14,07	3,83			
	37-42	17	14,71	4,33			
	43 ve üzeri	12	13,50	4,96			
Kadınsılık	32 ve altı	6	121,83	5,42	3,009	3	0,390
	33-36	15	125,00	9,81			
	37-42	17	121,41	13,88			
	43 ve üzeri	12	112,33	31,39			
Erkeksilik	32 ve altı	6	108,33	15,63	3,746	3	0,290
	33-36	15	116,93	13,27			
	37-42	17	107,06	20,67			
	43 ve üzeri	12	104,00	25,38			

Sosyo-demografik değişkenlere göre cinsel mit, kadınsılık ve erkeksilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının tespiti için Kruskal-Wallis H testi yapılmıştır.

Fertil ve infertil olan kadınlarda yaşa göre cinsel mit, kadınsılık ve erkeksilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 6: Kadınsılık/Erkeksilik ve Cinsel Mit Düzeyleri ile Eğitim Durumu İlişkisi

Fertilite		f	X	s.s	x²	sd .	p
Cinsel mit	İlköğretim	3	20,67	10,50	8,990	3	0,029*
	Lise	20	17,25	7,30			
	MYO	6	20,17	4,07			
	Üniversite	21	12,24	6,89			
Kadınsılık	İlköğretim	3	124,00	7,55	7,797	3	0,565
	Lise	20	101,55	16,53			
	MYO	6	108,00	14,66			
	Üniversite	21	110,48	13,70			
Erkeksilik	İlköğretim	3	109,00	8,89	3,325	3	0,344
	Lise	20	96,75	19,65			
	MYO	6	97,33	11,06			
	Üniversite	21	103,76	15,81			
İnfertilite		f	X	s.s	x²	sd .	P
Cinsel mit	İlköğretim	2	16,50	9,19	2,035	3	0,050*
	Lise	5	16,40	4,16			
	MYO	2	21,00	11,31			
	Üniversite	41	14,12	4,26			
Kadınsılık	İlköğretim	2	112,50	20,51	4,401	3	0,221
	Lise	5	126,40	8,96			
	MYO	2	109,50	16,26			
	Üniversite	41	120,54	19,36			
Erkeksilik	İlköğretim	2	92,50	51,62	3,761	3	0,288
	Lise	5	102,60	16,53			
	MYO	2	97,00	4,24			
	Üniversite	41	111,71	18,58			

Fertil ve infertil kadınlarda “kadınsılık” ve “erkeksilik” düzeylerinin eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Eğitim durumu ilköğretim olan kadınların ($X=20,67$) cinsel mit düzeyinin eğitim durumu üniversite olan katılımcılardan ($X=12,24$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Kadınsılık/Erkeksilik ve Cinsel Mit Düzeyleri ile Çalışma Durumu İlişkisi

Fertilite		<i>f</i>	<i>X</i>	<i>s.s</i>	χ^2	<i>sd.</i>	<i>P</i>
Cinsel mit	Çalışıyor	35	16,54	7,93	196,000	-1,410	0,158
	Çalışmıyor	15	13,73	6,20			
Kadınsılık	Çalışıyor	35	108,46	15,47	228,500	-0,720	0,471
	Çalışmıyor	15	105,00	16,00			
Erkeksilik	Çalışıyor	35	100,86	15,53	251,000	-0,244	0,808
	Çalışmıyor	15	99,67	20,13			
İnfertilite		<i>f</i>	<i>X</i>	<i>s.s</i>	χ^2	<i>sd.</i>	<i>P</i>
Cinsel mit	Çalışıyor	38	13,71	3,99	116,000	-2,557	0,011*
	Çalışmıyor	12	17,92	5,79			
Kadınsılık	Çalışıyor	38	121,82	18,65	170,500	-1,314	0,189
	Çalışmıyor	12	115,75	17,39			
Erkeksilik	Çalışıyor	38	112,00	18,07	173,000	-1,250	0,211
	Çalışmıyor	12	101,33	22,94			

Fertil ve infertil kadınlarda kadınsılık ve erkeksilik düzeylerinin çalışma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Fertil kadınlarda cinsel mitler çalışma durumuna göre değişmezken infertil kadınlarda çalışmayanların ($X=17,92$) cinsel mit düzeyinin çalışanlara ($X=13,71$) oranla yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8: Kadınsılık/Erkeksilik ve Cinsel Mit Düzeyleri ile Aile Yapısı İlişkisi

Fertilite		<i>f</i>	<i>X</i>	<i>s.s</i>	χ^2	<i>sd.</i>	<i>P</i>
Cinsel mit	Çekirdek aile	31	15,55	7,54	281,500	-0,260	0,795
	Geniş aile	19	15,95	7,64			
Kadınsılık	Çekirdek aile	31	106,06	13,25	221,000	-1,470	0,142
	Geniş aile	19	109,63	18,90			
Erkeksilik	Çekirdek aile	31	101,84	16,71	270,000	-0,490	0,624
	Geniş aile	19	98,32	17,26			
İnfertilite		<i>f</i>	<i>X</i>	<i>s.s</i>	χ^2	<i>sd.</i>	<i>P</i>
Cinsel mit	Çekirdek aile	39	15,10	4,41	162,500	-1,224	0,221
	Geniş aile	11	13,36	5,95			
Kadınsılık	Çekirdek aile	39	121,44	19,21	159,500	-1,296	0,195
	Geniş aile	11	116,55	15,21			
Erkeksilik	Çekirdek aile	39	112,92	17,89	111,000	-2,426	0,015*
	Geniş aile	11	97,09	21,45			

Fertil ve infertil kadınlarda evlilik süresine, yaşamının çoğunu geçirdiği yere, kaçınıcı çocuk olma durumuna göre cinsel mit, kadınsılık ve erkeksilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Fertil kadınlarda cinsel mit, kadınsılık ve erkeksilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık göstermemesine rağmen; infertil kadınlarda erkeksilik düzeyi çekirdek aileye sahip olanların (X =112,92) geniş aileye sahip olanlara (X =97,09) oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

İnfertil kadınların erkeksi stereotiplerle özdeşim eğilimlerinin fertil kadınlara oranla yüksek olduğu hipotezimiz yapılan araştırmanın bulgularıyla doğrulanmaktadır. Yaptığımız araştırma sonucunda infertil kadınların erkeksi stereotiplerle özdeşim eğilimleri fertil kadınlara, fertil kadınların ise kadınsı stereotiplerle özdeşim eğilimleri infertil kadınlara oranla daha yüksek bulunmuştur. İnfertil kadınların söylemlerine bakıldığında doyurulmayan bir çocuk arzusu bulunmaktadır. PIM teorisini destekler biçimde bu arzu, kadının preoidipal dönemde sahip olamadığı penis arzusunun yetişkinlikteki yansıması olarak açıklanabilmektedir. Kadının penise sahip olma arzusu da doğrudan erkeklere toplum tarafından tanınan ayrıcalıklara, yüklenen değerlere, bağımsızlığa, güç ve cesarete sahip olma arzusunun sonucu olmaktadır (Horney, 1999, s.60). Kadın gerçekte fallusun kendini değil kültür tarafından yüklenen simgesel değerini arzulamaktadır. Bu nedenle, kültürün düzeni içerisinde kendine konum alırdırmek adına yitirdiği şeyin peşine düşmektedir: Fallusun. Bu çaba kadını kültürün ve toplumun metaforik yüceltmeler dünyasına ilıştirmektedir. Bu dünyada fallusun yerine denk gelen toplum tarafından kadına yüklenen “annelik” kavramı üzerinden tekrar edinilebilecektir. Bu görüşler ışığında diyebiliriz ki infertil kadınlar, hamile olmaktan çok bir çocuk simgesine ihtiyaç duymaktadır. Bu çocuk, onların anneleriyle arasındaki hesabın ödenmesine, kaybettikleri penise ve fallusun göstereni olan her şeye denk gelmektedir. Tam da bu yüzden “çocuk sahibi olma arzu” su ile “hamile kalma arzusu” nun kadında birbirinden farklı konum almaktadır. Çünkü hamilelik kadınların, annelik öncesi yaşantılarının canlanması, anneye duyulan sevginin yanında suçluluk, rekabet, nefret gibi çeşitli emosyonların da ortaya çıkması söz konusudur. Yani bilinçdışı oldukça etkin çalışmaktadır. Bu sebepten dolayı hastalar hamileliğin sadece fiziksel boyutundan değil psişik zorluklarından da korkmaktadırlar. Ortaya konan bu dürtüsel şiddete karşı infertilite semptom

olarak ortaya çıkabilmektedir (İkiz, 2002, s.171). Bulgularımızı destekler biçimde Çetin (2012, s.1) çalışmasında infertil tedavisi için jinekoloji bölümüne başvuran kadınların umutsuzluk duygusu içerisinde, çocuğu olmadığı için kendilerini daha az kadınsı hissettiği sonucuna varmıştır. Akçin (2005, s.83) de infertilitesi olan kadınların kadınsı rolleri kabullenmede güçlüklerinin olduğunu bildirmiştir. Yaptığı çalışma sonucunda infertil kadınların kontrol grubuna oranla erkeksilik düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak infertil kadınların kadınsılık yatırımlarının çocuk sahibi olamamakla birlikte daha da zayıfladığı söylenebilmektedir. Bu noktada kadınsılığın eksik ve düşük düzeyde olmasının bir neden mi sonuç mu olduğu önemli bir soru olmaktadır. Kadında fallusa yani simgesel güce denk gelen bebek üzerinden biçimlenen kadınlar annelik üzerinden bir doyum yaşarken; bebek sahibi olamayanlar ise toplumda erkeğe atfedilen erkeksi streotiplere yatırım yapmaktadır. Bu yatırımlar kadının çalışma hayatında daha çok mevki sahibi olması, güce ve fallusun toplumsal simgesine erişme arzusuna denk gelmektedir. Kadının buradaki konumu penisin eksikliğinin inkârına ve simgesel olarak konumlanan fallusun bir üstünlük olduğu düşleminde fiksase olmasına denk düşmektedir. Bu sonucu açıklar biçimde Fenichel (1993, s.73) uygarlığın kadınların erkeklere özenmesini açıklayacak pek çok nedeni olduğunu ve farklı biçimler gösterebilen erkeksi eğilimlerin birincil penis hasedine ilave olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum özellikle de kadınlık alanında maruz kalınan frustrasyon ve regresyon deneyimlerinden sonra gerçekleşmektedir. Kız çocuğu eksiklik duygusu üzerinden bilinçdışında bir erkek bir organı olan penise sahip olma fantezisini kadınsılığını reddederek ve erkeksi streotipler üzerinden geliştirdiği fantezilerle sürdürebilmektedir. Kadınsı ve erkeksi olarak değerlendirilen bu özellikler bir uygarlıktan diğerine büyük değişimler göstermekte ve bu kültürel yönelimler, anatomik farklılığın psikolojik sonuçlarını aşırı ölçüde karmaşık bir hale getirmektedirler. Bu çerçevede kadın ve

erkek arasındaki biyolojik farklılıklar karakteristik farklılıklara dönüşmekte; bu farklılıklar ise doğrudan toplumsal etmenler tarafından üretilmiş farklılıklarda temellenmektedir (Habip, 199, s.30). Bu toplumsal etmenler biyolojik kökenli farklılıkları elimine edebilecek, abartabilecek ya da tam tersine döndürebilecek güce sahip olmaktadır. Buna göre kadınsılık sorunlarının psikik sisteminin zemininde kadınsılık rolünü üstlenmenin ve kadınsılığın bir yadsıması mevcuttur. Toplumsal cinsiyet çalışmaları etrafında bakıldığında ise bir kadının kadınsılık stereotiplerine yönelik özellikler çocuk sahibi olma ve çocuğa bakma ile yakından ilişkili olmaktadır (Zubaroglu ve ark., 2016, s.100). Bu nedenle bu kadınların kadınsı stereotiplerle özdeşim eğilimlerinde çocuk sahibi olmadığı için düşüş olduğu söylenebilmektedir.

İnfertil kadınların demografik bilgileri etrafında bakıldığında aile yapısı değişkenine göre kadınsılık ve erkeksilik düzeyleri farklılık göstermektedir. Çekirdek aile yapısına sahip infertil kadınların erkeksilik düzeylerinin geniş aileye sahip olanlara oranla daha yüksek olduğu bulundu. Bunu açıklar biçimde kız çocuklarının küçük yaşta geniş aileye sahip olması neticesinde kadınsılık tasarımlarını üç nesli de bir arada görebilmesi kaynaklı daha sağlıklı oluşturabildiği söylenebilmektedir. Başka bir ifade ile bu kadınlar üç nesli de bir arada görebilmesi kaynaklı daha sağlıklı oluşturabilmektedir. İnfertil kadınlar, kadınsılık tasarımlarını kolektif bir yapı içerisinde çekirdek aile yapısına oranla daha sağlıklı bir biçimde inşa edebilmektedir. .

Araştırma sorularımızın bir diğeri olan cinsel mitler, infertil ve fertil kadınlarda farklılık göstermemektedir. Görüşümüzü destekler nitelikte Emeç (2016, s.40-41) çalışmasında infertil ve fertil kadınların cinsel mitlere inanma ve cinsellikle ilgili problem sahibi olma değişkeni arasında anlamlı bir fark bulmamıştır. Buna karşın bu bulgularımız Uyar'ın (2015, s.48) infertil kadınların cinsel mitlerini araştırmak üzere yaptığı çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmemektedir. Çalışma sonucund cinsel mitlerin infertil kadınlarda fertil kadınlara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın sebebini anlamak için gerek Uyar'ın araştırmasının demografik bilgilerine gerek kendi araştırmamıza baktığımızda dikkat çekici bir nokta bulunmaktadır. İki araştırmanın demografik bilgi formunda yer alan verileri incelediğimizde iki araştırmanın katılımcılarının eğitim durumu

olarak farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Bunu göz önünde bulundurarak kendi örneklemimizi incelediğimizde eğitim durumu ilköğretim olan kadınların cinsel mitlerinin eğitim durumu üniversite olanlardan fazla olduğu görüldü. Bu nedenle cinsel mitlerin eğitim değişkeni ile ilişkili olduğu ancak infertilite ile ilişkili olmadığı söylenebilmektedir.

Sonuç olarak; kadınların toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde anneliğin vurgusu arttıkça kadınlar kendilerini daha az kadınsı hissetmektedir. Bununla birlikte kadınsı rolleri benimsemekte de güçlük yaşamaktadırlar. Ayrıca literatürle uyumlu olarak; fertil kadınlar toplumsal rollerin getirdiği annelik ile kendilerini daha kadınsı hissetme eğilimindedir. İnfertil kadınlar ise doğurganlık ve kadınsı rollere uyum sağlamadığı için kendilerini daha erkeksi bir konumda görme eğilimindedir. Bu çerçevede toplumsal etmenler tarafından üretilen farklılıkların biyolojik kökenli farklılıkları elimine etmesi üzerine kadınsılığın yadsınması noktasında terapilerin ve araştırmaların önemi dikkati çekmektedir. İnfertil kadınlar kendileri kadın olarak görememekte ve toplumsal roller içerisinde bu durum kadınsılığın tersine denk gelmektedir. İnfertil kadınlarda dilsel yapılanma tam ya da yarım olma üzerinden inşa edilmektedir. Bu nedenle de bu kadınlar çocukları olmadığı için eksik ve yarım olduklarını düşünmektedirler. Toplumsal olarak da annelik kadının yüksek statüsü olarak tanımlanmakta ve kadına fallusu kazandırmaktadır. Bu doğrultuda çocuk sahibi olamama statüden düşmeye denk gelmektedir. Çünkü kadın da erkek de cinsiyet stereotiplerini devam ettirerek anneliğin doğuştan geldiğine ve kadını tamamladığına inanmaktadır. Organlara statü yüklemeye üzerinden kadının doğuştan getirdiği rahim döllendiği sürece “tam” sayılmaktadır. Ancak rahim döllenmedikçe ya da döllenemedikçe “yok”laştırılmakta ve bu durum da kadınların kadınsılıklarının yok sayılmasına yol açmaktadır. Bir zaman sonra infertil kadınlar da kendilerini kadınsı değil erkeksi olarak konumlandırmaktadır. Çocuk sahibi olmanın cinsel yaşamı birebir etkilediği düşünüldüğünde ise bu çiftlerin cinselliği sadece çocuk yapmak için yaşadığı ve bu nedenle de cinsel mitler dışında yer almaktadırlar. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet streotipleri üzerinden biçimlenen kadınsılığın infertil kadınlarda yeniden inşası için toplumsal farkındalığın yanı sıra, psikoloji alanında

araştırma, eğitim ve terapilerin oluşturulmasının oldukça önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abrevaya, E. (2007). Annelik ve kadınsılık. *Psikanaliz Yazıları*, 14,15-22.
- Akçin, F.(2005). *İnfertil çiftlerin psikiyatrik semptomlar, cinsel işlev bozukluğu, baş etme düzenekleri, cinsiyet rolü algıları açısından değerlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi, Gazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Ankara.
- Akgün, S. (1993). *Cinsiyet rolüne ilişkin kalıpyargılara uygun davranıp davranmamanın çekiciliğe etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Ankara.
- Apfel, R.J. & Keylor, R.G. (2002).Psychoanalysis and infertility: Myths and realities. *International Journal of Psychoanalysis*, 83,85-103.
- Arthur, G. (1997). Infertility and psychological distress: A critical review of the literature.*Social Science & Medicine*, 45(11):1679-1704.
- Atak, İ. (2009). *Açıklanamayan İnfertilitede kadınlık ve anne-kız ilişkisinde anneliğin iletimi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42(2),155-162.
- Burç, P. E. (2015).Popüler kültür ve annelik: Anneliğin farklı görünüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Araştırmalar E-Dergisi*,1-15.
- Çetin, İ.(2012). İnfertilite ve psikoloji. https://www.tavsiyeeiyor.com/makale_8837.htm (14 Mart 2021).
- Deniz, Y. (2013). *İnferilite nedeniyle tetkik edilen endometriozis, açıklanamayan infertilite veya tekrarlayan abortus olgularda çölyak hastalığı ve otoimmütiroid hastalığı sıklığının araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi,Fırat Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Elazığ.
- Dökmen Y. Z. (1999).Bem cinsiyet rolü envanteri kadınsılık ve erkeksilik ölçekleri Türkçe formunun psikometrik Özellikleri, *Kriz Dergisi*,7(1),27-40.
- Emeç, Z.(2016).*Fertil ve infertil kadınların cinsel fonksiyon bozukluğunun tanımlanması ve karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Erzurum.
- Faure, S. (2009).Kadında çocuk isteği yalnızca eksik olan penisin bir ikamesi midir?, *Psikanaliz Yazıları*, 19,23-34.
- Ferenczi, S. (2013). *Psikanaliz açısından cinsel yaşamın kökenleri*. Çev. H. Portakal. İstanbul:Cem Yayınevi.
- Freud, S. (2014) *Psikanaliz üzerine*. Çev. Kamuran Şipal. İstanbul:Cem Yayınevi.
- Ford, S. E, Forman, I., Willson, R., Char, W. & Scholz, C. (1953).A psychodynamic approach to the study of infertility. *Fertility and Sterility*,4(6),456-465.
- Habip, B.(1999). *Kadınlık yeniden*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Horney, K.(1981). *Kadın psikolojisi*. Çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınları.
- Horney, K. (1994).*Psikanalizde Yeni Yollar*. Çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınları.
- İkiz, T. (2002). Anneden kıza: Anneliğin reddi. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 37(3),170-176.
- Kamalı, Y.(2018). *Kadınların vajinismusla ilişkili deneyimlerinin nitel yöntemle incelenmesi*. Yüksek Lisans, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaca, A. ve Unsal, G.(2012).The effects of infertility on women's mental health and

- role of psychiatric nursing. *Journal of Psychiatric Nursing*, 3(2),80-85.
- Kırca, N. & Pasinlioğlu, T.(2013).İnfertilite tedavisinde karşılaşılan psikososyal sorunlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*,5(2),162-178.
- Kipper, D. A. & Zadik, H. (1996). Functional infertility and femininity: A comparison of infertile women and their mothers. *Journal of Clinical Psychology*,52(4),375-382.
- Kipper, D. A., Shani, Z., Serr, M. D. & Insler, V. (1977). Psychogenic infertility, neuroticism and the feminine role: A methodological inquiry. *Journal of Psychosomatic Research*,21(5),353-358.
- Koçdemir, O.(2012).İnfertilite ve sosyokültürel etkileri. *İnsanbilim Dergisi*,1(1),27-38.
- Kuş, C. (2008). *İnfertilite durumunda kadınların yaşam kalitesi ve algıladıkları sosyal desteğin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Oğuz, H. D. (2004). *İnfertilite tedavisi gören kadınlarda infertilitenin ruh sağlığına, evlilik ilişkileri ve cinsel yaşama etkileri*. Uzmanlık Tezi, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi 12.Psikiyatri Birimi,İstanbul.
- Sever, M. (2015).Kadınlık,annelik,gönüllü çocuksuzluk: Êlisabeth Badinter'den kadınlık mı annelik mi?,tina miller'dan annelik duygusu: Mitler ve deneyimler ve Corinne Maier'den No Kid üzerinden bir karşılaştırmalı okuma çalışması. *Feminist Eleştiri Dergisi*,7(2),72-86.
- Sezgin, H. & Hocaoğlu, Ç.(2014). İnfertilitenin psikiyatrik yönü. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*,6(2),165-184.
- Şen, S.(2011). *İnfertil kadınlarda damgalanma deneyimi*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tatar, Ö. (2019). *20. yüzyıl batı sanatında şiddet kavramının kadın bedeninde plastik yorumu*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir.
- Uyar, B.(2015). *İnfertilite tedavisi gören kadınlarda cinsel mitlere inanma düzeyi*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Diyarbakır.
- Willette, J. (2018). Lacan ve kadınlar. Çev. Zeynep Duran. *Düşüncül Dergisi*,69(12),32-36.
- Wischman, T. (2003). Psychogenic infertility: Myths and facts. *Journal of Assisted Reproduction and Genetics*,20(12),485-494.
- Yılmaz, F. M. (2014). *Erişkin evli kadınlarda toplumsal cinsiyet rolü ile cinsel doyumun ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,İstanbul.
- Zilbergeld, B. (1999). *The New Male Sexuality*. New York: Batam Books.
- Zubaroglu, M., Özmete, E. & Yanardağ, M. (2016).Erkeklerin bakış açısıyla toplumsal cinsiyet rolleri: Kadın ve erkek olmanın değeri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*,1,91-107.

İSTİHDAMDA ENGELLİ KADIN: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

DISABLED WOMEN IN EMPLOYMENT: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Burcu GEDİKLİ¹

ÖZ

Engellilik, insanlık tarihi boyunca her toplumda var olan toplumsal bir olgudur. Engelli bireyler, tarih boyunca gelişmiş, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yaşamalarından bağımsız olarak neredeyse toplumsal yaşamın tüm alanlarında ayrımcılıklarla, sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorun alanlarından birisi de çalışmanın konusunu oluşturan istihdam alanıdır. Engelli bireylerin, engelliliğe yönelik toplumsal algıların da etkisi ile toplumsal dışlanma yaşamaları söz konusu olmaktadır. Halbuki engelli bireylerin, kendilerine güvenebilmelerinin sağlanması, topluma yük olarak görülmelerinin önüne geçilmesi, yetenek ve becerilerini geliştirebilmeleri, toplumsal saygınlık elde edebilmeleri, toplumsal dışlanmanın ortadan kaldırılabilmesi ve toplumsal etkileşimlerinin gelişebilmesi için çalışma yaşamına dahil olabilmeleri önem arz etmektedir. Engelli bireylerin, her toplumda karşılaştıkları istihdam sorunları, engelli bireyin kadın olması ile daha fazla hissedilen bir sorun olmaktadır. Özellikle ataerkil değerlerin egemen olduğu toplumlarda, kadın ve engelli bir birey olunması, kesişimsel ayrımcılıkların yaşanmasına, yoğun bir biçimde hissedilmesine neden olmaktadır. Bu düşünceden hareketle bu çalışmanın amacı, engelli kadın bireylerin istihdam alanında sahip oldukları ulusal ve uluslararası kanun ve sözleşmelerin, hakların neler olduğunun ortaya koyulması, uygulamada bu kanun ve sözleşmelerin istatistiklere nasıl yansıtıldığına belirlenmesi, olması gereken ve olan durumların açıklanmasının ardından var olan politikaların geliştirilmesi, yeni politikaların oluşturulabilmesine yönelik önerilerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Engelli Kadın, Engelliliğe Yaklaşımlar, İstihdam, İstihdamda Ayrımcılık, Türkiye.

ABSTRACT

Disability is a social phenomenon that has existed in every society throughout human history. Throughout history, disabled individuals have faced discrimination and problems in almost all areas of social life, regardless of whether they live in developed, underdeveloped or developing countries. One of these problem areas is the field of employment, which is the subject of the study. Disabled individuals experience social exclusion with the effect of social perceptions of disability. However, disabled individuals should participate in working life so that they can trust themselves, develop their talents and skills, gain social prestige, get rid of social exclusion and engage in social interactions, in short, be included in all areas of life. Employment problems faced by disabled people in every society is a problem that is felt more by the fact that the disabled person is a woman. Being a woman and a disabled individual, especially in societies where patriarchal values are the dominant, causes intersectional discrimination to be experienced and felt intensely. With this in mind, the aim of this study is to reveal the national and international laws and conventions and rights that women with disabilities have in the field of employment, and to reveal how these laws and conventions are reflected in statistics in practice. Finally, suggestions are presented for the development of existing policies and the creation of new policies.

Keywords: Disability, Disabled Women, Approaches to Disability, Employment, Discrimination in Employment, Turkey.

¹ Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji, burcuturkdogan@gmail.com ORCID: 0000-0002-5339-6366

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Burcu Gedikli e-posta: burcuturkdogan@gmail.com

Gönderilme /Submitted: 03.12.2021, **Kabul/ Accepted:** 29.06.2022

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan engellilik, geçmişte de günümüzde de ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok olumsuz tutum ve davranışa maruz kalan engelli bireylere bakış açısı, günümüz toplumlarında önceki dönemlere nazaran daha olumlu olsa da yeterli olmamaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında işgücü açığı kapatmak için emeğine başvurulmuş engelli bireyler, ikinci sınıf insan yerine koyulmalarına karşı haklar elde etmek için düzenlemiş oldukları gösteriler ve yaptıkları protestolar sonucunda, 1970-80'li yıllarda Avrupa ve Amerika'da haklarını kazanmaya başlamışlardır. Dünya nüfusunun %15'ini oluşturan engelli bireyler neredeyse dünyadaki en büyük dezavantajlı grubu oluşturmaktadır (<https://www.worldbank.org/en/topic/disability#3>).

Türkiye'nin Anayasasında yer alan sosyal devlet olma ilkesinden hareketle, devletin, halkının refahını sağlaması gerekliliği doğmaktadır. Bu ilkedeki hareket eden ülkelerin, vatandaşlarının ekonomik, sosyal, siyasal tüm haklardan yararlanmalarının önünü açmaları, insanların herhangi bir engelle karşılaşmasının önüne geçmeleri beklenmektedir.

Nüfusumuzun %12,29'unun engelli bireylerden oluşuyor olması hasebiyle devletin bu bireyler için de uygun bir hayat sunması beklenmektedir.ⁱ Ancak geçmişten günümüze tüm toplumlarda, az ya da çok şekilde karşımıza çıktığı üzere engelli bireylere yönelik toplumumuzda da bir ötekileştirme, onları dezavantajlı konuma düşürme durumu ile karşı karşıya kalmaktayız.

Özellikle bu engelli birey, toplumsal cinsiyet olgusunun etkilerinin yaygın ve baskın bir şekilde görüldüğü bir toplumda engelli bir kadın ise tüm bu ötekileştirmeye ve ayrımcılığa daha fazla, daha sık maruz kalmaktadır. Özellikle ataeril toplumdaki kaynaklı cinsiyetçi söylemler dolayısıyla engelli kadınlar, normal olarak adlandırılan kadınlara nazaran iki kat daha fazla ayrımcılığa uğramakta, erkeklere ve hatta engelli erkeklere nazaran hizmet, kaynak ve fırsatlara erişmekte zorluklar yaşamaktadırlar.

Engelli bireylerin toplumla bütünleşmeleri için uluslararası yükümlülüklerden kaynaklı olarak da olsa yasal bazı düzenleme ve düzeltmeler yapılmakta ise de uygulama noktasında bunların yeterince gerçekleştirilmediği görülmektedir. İstihdam konusunda ortaya çıkan sorunların da temelinde, toplumun engelliliğe ve hatta kadına yönelik algısı bulunmaktadır. Bu tür önyargılar nedeniyle de standart bir istihdam politikası oluşturulamamaktadır.

Kesişimsel ayrımcılığa sıklıkla maruz kalan engelli kadınların, ayrımcılığı deneyimledikleri alanlar istihdam, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, siyasal ve toplumsal yaşama katılım, erişilebilirlik, özel alan olarak ifade edilebilir. Bunlar arasında kişinin bağımsızlık duygusuna sahip olabilmesi, kimlik gelişimine destek olması, kendini gerçekleştirmenin sağlanabilmesi, özgüvenli bireyler olarak yetişebilmesinde, toplumda görünür olunabilmesinde, bireyin kendisini ailesine ve ülkesine bir yük olarak algılamamasında, engelli bireylerin sosyal dışlanmasının önüne geçilmesinde, ülkelerin gelişmişlik seviyesini göstermesinde istihdamda yer almanın önemi tartışmasıdır.

Bu düşünceler ve açıklamalardan hareketle de bu çalışmanın amacı kendini gerçekleştirmenin önemli bir aracı olan istihdam alanında engelli kadınların var olan durumlarının ortaya koyulmasıdır. Bu amaçla kurum ve kuruluşların istihdam verilerine dayanan doküman incelemesine başvurulmuştur. Ayrıca çalışmada toplumsal cinsiyet bakış açısı ile kesişimsel yaklaşım benimsenmiştir.ⁱⁱ

Çalışmada ilk olarak kısaca benimsenen kesişimsel yaklaşımın ne olduğu üzerinde durulmuştur. Daha sonra mevcut durumun daha anlaşılır olabilmesi amacıyla engellilik kavramı ve engelliliğe yaklaşımlara değinilmiştir. Ardından engelli bireylerin istihdam biçimleri açıklanarak istihdam oranları tablolar halinde sunulmuş, engelli bireylerin istihdamına yönelik ulusal ve uluslararası kanun ve sözleşmeler, kanun ve sözleşmelere rağmen ortaya çıkan ayrımcılık, bu ayrımcılığın olası sebepleri ifade edilmiştir. Son olarak bu ayrımcılıkları ortadan kaldırmaya yönelik çözüm önerileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer pek

çok alanda olduğu gibi istihdam konusunda da engelli ve kadın olmasından dolayı kesişimsel ayrımcılığa maruz kalan kadınların, bu alandaki sorunlarına ışık tutulması ve farkındalık yaratılması yoluyla kadına bakış açısının değişmesi, kadının toplumda daha görünür ve bağımsız olması açısından büyük bir önem taşımaktadır.

1. Kesişimsel Ayrımcılık

“Ayrımcılık, kolektif önyargılar tarafından damgalanan toplumsal gruplar veya sınıfların resmi ya da gayri resmi ayrıştırılmasına neden olan önyargılı tutumları oluşturan toplumsal bir pratiktir” (Lemert, 2020, s. 81). Çalışmanın odağını oluşturan engelli kadınların yaşadığı ayrımcılık hem engelli hem de kadın olmalarından kaynaklı olarak ortaya çıktığı ve bu ayrımcılığın daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için farklı ayrımcılık kavramsallaştırmalarının netleştirilmesine ihtiyaç vardır.

Makkonen (2002, s. 9-10, 55), toplumsal hayatta ayrımcılığın birçok görünümünün bulunduğunu ve ayrımcılığa dair “çoklu dezavantajlar”, “çoklu ayrımcılık”, “kesişimsel ayrımcılık”, “bileşik ayrımcılık” gibi kavramsallaştırmalar yapıldığını ifade etmiştir. Bu farklı kavramsallaştırmalar arasında ilk kez 1989 yılında kullanılmış olan kesişimsel ayrımcılık ise akademik alanda, sosyal bilimlerde alanında kullanımı daha çok tercih edilen kavram olmuştur.

Garry’e göre kesişimsel ayrımcılık, baskının çeşitli formlarının birbirleriyle çoklu, karmaşık yollarla kesişmesini ifade etmektedir (2011, s. 826). Giddens ve Sutton’a göre ise kavram, tek boyutlu kavramsallaştırmalardan ziyade ayrımcılığın daha karmaşık modellerinin üretilmesine olanak sağlayan sınıfı, “ırk/etnisiteyi”, toplumsal cinsiyetleri, özürüllüğü ve cinselliği içeren sosyal eşitsizliklerin birbiri içine girmesini ifade etmektedir (2014, s. 190). Dolayısıyla kesişimsel ayrımcılık, farklı alanlardaki ayrımcılığın aynı zamanda, birbirinden ayrılamayacak şekilde ortaya çıkmasıdırⁱⁱⁱ.

Bu kavrama, çalışma bağlamında engelliliğin diğer dezavantajlı alanlarla kesiştiğinde bireylerin hayatlarında büyük bir dezavantajlılık durumunun ortaya çıktığını göstermek için başvurulmuştur.

Kesişimsel dezavantaja sahip olan bireyler toplumsal hayat içerisinde diğer dezavantaja sahip bireylerden daha dezavantajlı bir durumla karşı karşıya kalmaktadırlar. UNICEF Innocenti Research Center’a göre birer sosyal olgu olan engellilik ve toplumsal cinsiyet bir araya geldiğinde engelli kadınlar hem engelli olmaları hem de kadın olmalarından kaynaklı kesişimsel ayrımcılıktan ciddi bir biçimde etkilenmektedirler (2007, s. 15). Bu durumun bir örneği de engelli kadınların istihdamında görülmektedir.

Bu noktada kısaca değinilmesi gereken ve engelli kadın için engeli dışında kesişimsel ayrımcılığa neden olduğunu ifade ettiğimiz toplumsal cinsiyet olgusu bulunmaktadır. Bireyler belli bir kısıtlılığa, yeti yitimine dolayısıyla biyolojilerinden kaynaklı sınırlılıklara sahip olsa da toplumsal bir varlık olan insan için sahip olunan kısıtlılıklar içinde yaşanan kültürün cinsiyet algısından kaynaklı olarak daha da kötü olabilmektedir. Biyolojik cinsiyetlerden bağımsız olarak toplumun erkek ve kadın arasındaki sosyal ve kültürel farklılıklarını ifade eden toplumsal cinsiyet bakış açısı, sosyalleşme sürecinde içerisinde toplumun değer ve düşünme biçimlerine uygun olarak erkek ve kadın rollerinin öğrenilmesini ifade etmektedir. Özellikle egemen değer sisteminin geleneksel, katı ataerki olduğu toplumlarda kadın dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde kadına tanımlanan annelik, eş olma, ev kadınlığı, akrabalık rolleri gibi ev ve bakım işlerini karşılayamayan kadın ise “eksik” olarak görülmektedir. Dolayısıyla engelli kadınların engellilikleri ile içinde buldukları toplumların cinsellik, annelik, ilişkiler gibi kadına yönelik toplumsal cinsiyet algıları kesişimsel dezavantajlı durumlarını oluşturmaktadır (Sallan Gül ve Dericioğlu Ergun, 2020, s.134-137).

2. Engellilik Tanımlamaları

2.1. Uluslararası ve Ulusal Mevzuatlara Dayalı Engellilik Tanımlamaları

TDK, cinsiyeti “Bireye; üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişi ayırt ettiren yaratılış özelliği, eşey, cinslik, seks” olarak tanımlamıştır (sozluk.gov.tr, 20.04.2020).

Engelliliğe yönelik, farklı kurum ve kuruluşların, farklı açılardan hareketle çeşitli tanımlamalar yaptıkları görülmektedir. Türkiye özelinde, tanımlamaların ilk önce sakat kavramı ile ortaya koyulduğu görülmektedir. Bu kavramın, olumsuz anlamlar içerdiğinin görülmesi ile özürlü kavramı kullanılmış, daha sonraki süreçte ise engelli kavramı kullanımı yaygınlaşmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün, 1980 yılındaki engellilik ile ilgili raporundan hareketle yapılan tanımlamalara bakıldığında, engellilik bir şemsiye kavram olarak ve sağlık boyutuna vurgu ile ele alınmakta ve yetersizlik (impairment), özürlülük (disability) ve engellilik (handicap) şeklinde sınıflandırılmaktadır. Yetersizlik, bir organda meydana gelen işlev kaybını tanımlamaktadır. Özürlülük, insanın normal kabul edilen bir faaliyeti gerçekleştirme konusunda yetersizlikten kaynaklı olarak bu faaliyetlerde yaşadığı kısıtlılığı ya da eksikliğini yani kişisel boyuta işaret ederken engellilik, kişilerin yetersizlik ve özürlülük hallerinden kaynaklı olarak, normal olarak tanımlanan yaşamsal gereklilikleri yerine getirememesini yani toplumsal boyutu ifade etmektedir

([https://www.who.int/bulletin/archives/79\(11\)1047.pdf](https://www.who.int/bulletin/archives/79(11)1047.pdf)).

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme olarak adlandırılan ve 13 Aralık 2006 tarihinde kabul edilen sözleşmedeki tanımlamada özürlü “diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişi” olarak tanımlanmıştır

(<https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaIliskinSozlesme.pdf>)

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün, 1983 yılında kabul edilen Engellilerin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Sözleşmesi'ne göre ise iş yaşamında karşılaşılan kısıtlanmalar üzerinden bir tanımlama yapılmıştır ki bu tanımlamaya göre engelli, “uygun bir iş temini, muhafazası ve işinde ilerlemesi hususundaki beklentileri, kabul edilmiş ortopedik veya zihinsel bir özür sonucu önemli ölçüde azalmış olan birey”dir

(https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377302/lang--tr/index.htm).

2005 yılında çıkarılan, 5378 sayılı Engelliler Kanunu, engelli bireyi “Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak tanımlamaktadır

(<https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf>)

Türkiye İş Kurumu “Aktif İşgücü Hizmetleri Yönetmeliği” 4. madde (ç) bendine göre engelli, “bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerle kaybetmesi nedeniyle çalışma gücünün en az yüzde kırkıdan yoksun olduğu sağlık kurulu raporları ile belgelenen ve çalışabilir durumda olan kişileri” ifade etmektedir (<https://mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.17197&MevzuatIliski=0&s>).

657 sayılı Kanunun 53'üncü maddesine dayanılarak hazırlanan “Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik” 4. maddesinde yapılan tanımlamaya göre engelli, “Doğuştan veya sonradan; bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yetenekleri bakımından engel oranının yüzde kırk veya üzerinde ve çalışabilir durumda olduğunu mevzuat hükümlerine göre alınacak sağlık kurulu raporu ile belgeleyen” kişidir (<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140207-23.htm>).

Bu noktaya kadar yapılmış tanımlara bakıldığında engellilik kavramının üzerinde anlaşılmiş net bir tanımının olmadığı ve tüm koşul ile etkileri içerecek kapsamlı bir tanımlama yapmanın zorluğu görülebilmektedir. İlk dönem tanımlamalarda engelliliğin bireysel ve toplumsal yönü arasında ayırım bulunmakta ve engellilik bireye atıfla açıklanmaktadır. Ancak sonraki bölümde daha detaylı görülebileceği gibi sosyal modelin gelişimi ile engelliliğin toplumsal bir olgu olduğu, bireysel ve toplumsal boyutlarının karşılıklı etkileşiminin bir arada ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çalışma bağlamında ise sosyolojik bir bakış

açısından hareketle engelli birey, toplumsal yaşam içerisinde anlamaya ve anlaşılmaya çalışılmakta, engel toplumdan bağımsız olarak görülmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da engelli bireyin sosyal bir varlık olmasından hareketle engellilik, içinde bulunulan toplumun kültürel, siyasal, ekonomik yapısından bağımsız ele alınamayacak toplumsal bir olgu olarak kabul edilmiştir (Burcu Sağlam ve Eker, 2020, s. 88-93).

3. Engelliliğe Yaklaşım Modelleri

Toplumların engelliliği, bu alanda ortaya çıkan sorunları ve etkileri anlama ve açıklama amacıyla iki temel yaklaşımdan hareket ettikleri görülmektedir. Engelliliğe yönelik temel bakış açısı farklılığından kaynaklı olarak ortaya çıkan iki yaklaşım, aslında bir nevi neler yapıp yapılamayacağını şekillendiren bir düşünce biçimini de yansıtmaktadır. Bunlardan biri medikal model, diğeri sosyal modeldir. Ancak bir de son dönemlerde ifade edilmeye başlanan insan hakları yaklaşımı bulunmaktadır. Özellikle engelliliğin bir sorun olarak algılanmaya ve buna yönelik çözümler bulunmaya çalışıldığı ilk dönemlerde, özellikle Dünya Savaşları'nın ardından gelen dönemde, engelliliği biyolojik ve bireysel bozukluklar temelinde açıklama çabaları, bunu bir hastalık olarak görme biçimi, medikal modele dayalı yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Bu bakış açısında engellilik, normal beden anatomisi ve işleyişi dışında olmaya işaret eden bir olgu olarak ele alınmıştır (Burcu, 2015, s. 3). Fiziksel sorunlara odaklanan bu yaklaşımın bakışına göre engelli birey, kendisinden ya da hastalığından kaynaklı sorunlardan dolayı topluma uyum sağlayamadığından kendisini değiştirmek zorundadır. Sosyal sorunlardan ziyade bireye ve onun fiziksel özelliklerine odaklanan bu yaklaşımda, kişinin herhangi bir çaba göstermemesi sonucunda topluma uyum sağlayamaması söz konusudur. Dolayısıyla bu yaklaşım, engelli olma nedenini bireylerin farklılıklarına bağlamakta, engelli olanlar ile olmayanlar arasındaki farkı şu şekilde göstermektedir (Johnstone, 2011, s. 17):

Engelli Olmayan	Engelli Olan
Normal	Anormal
İyi	Kötü
Temiz	Temiz olmayan
Formda	Formda olmayan
Bağımsız	Bağımlı

Bu medikal yaklaşım, temel olarak Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan iş gücü ihtiyacında engelli bireylere bakış açısını belirlemede temel etken olmuştur. İnsanın olması gerektiği gibi görünmeyen ya da hareket edemeyen şekli olarak engelli bireyler, eksiksiz, normal insan karşısında kusurları bulunan, tedavi edilmesi gereken bireyler olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla sağlıklı ve normal bir toplum içerisinde engellilik, bireysel bir sorun olarak ortaya çıkmakta, bu bireyler anormal olarak değerlendirilmektedir (Patır, 2012, s. 16-17; Okur ve Erdugan, 2010, s. 250).

Bu modelin devam ettiği dönemlerde engelli bireylere karşı toplumsal alanda görülen olumsuz tutum ve davranışlar da söz konusu olmuş ve engelli olmak, bireyin hatası olarak değerlendirilip, bu bireyler aciz bireyler olarak görülmüşlerdir.

“Türkiye’de dahil olmak üzere pek çok ülkede medikal modelin 'normal'-'anormal' şeklinde yaptığı sınıflamanın özürsüz bireylere yönelik ayrımcı tutumları güçlendirdiği söylenebilir. Ayrıca modelin özürsüz bireyleri 'tam' değil de 'daha az' kabul etmesi, insanların 'farklılıkları' olabileceği gerçeğine ters düşmektedir

(http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2009/08/sosyal_model_ozurluler.pdf).”

Ancak bu yaklaşımın sorunları, 1970’li yıllarda özellikle haklara yönelik mücadelelerin de başlaması ile birlikte fark edilmeye başlanmıştır ve bu noktadan itibaren toplumsal bir perspektiften engellilik konusuna yaklaşım ortaya çıkmıştır. Sosyal model, engelin sebebini kişi ya da biyoloji kaynaklı değil çevre veya kültür kaynaklı olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım özellikle Oliver’ın

toplumsal bir perspektiften yola çıkarak engelliliğe yaklaşımının sonucunda ortaya çıkmıştır (<https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/finkelstein-The-Social-Model-of-Disability-and-the-Disability-Movement.pdf>). Böylece engelliliğe bakışta “bozulmuş”, “düzeltilmesi gereken” beden algısı yerini engelli bedenin toplumsallaşma sürecine bırakmıştır.

Bu sosyal modelin bakış açısına göre engellilik, kişiden ya da onun fiziksel yapısından yola çıkılarak değil (medikal modelin tersine) toplumsal yaşamın engelli bireylere uygun düzenlenmemesi ve bu durumun sonucunda da onların uygun şekilde toplumsal yaşama katılamamalarının bir sonucu olarak da ele alınmaktadır. Başka bir ifadeyle istihdam, eğitim, sağlık, ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik gibi toplumsal hayatın her alanında ortaya çıkan olumsuzluklar nedeniyle engelli bireylerin, toplumsal yaşama katılımı kısıtlanmaktadır ki bu da sorunun engelli bireyden ziyade toplumsal yaşamın düzenlenmesinde yani problemin toplumda olduğunun kanıtıdır. Medikal modelin iddialarının aksine engellilik, biyolojik, bireysel bir durum değildir, toplumsal cinsiyet kavramında ortaya çıkmış olduğu gibi aslında toplumsal bir inşadır (Okur ve Erdugan, 2010, s. 253). Barton (1998, s. 56), UPIAS (United of Physically Impaired Against Segregation) ve Engellilik İttifakı'nın oluşturduğu “Engelliliğin Temel Prensipleri” çalışmasında engelli bireylerin toplum tarafından engellendiğinin belirtildiğini aktarmıştır: “Bize göre bedensel engellileri engelli yapan toplumdur. Engellilik, gereksiz bir şekilde tecrit edilmemiz ve topluma tam katılımdan dışlanmamız nedeniyle üzerimize dayatılan bir şeydir. Bu nedenle engelliler toplumda ezilen bir gruptur.” Bu yaklaşımın benimsenmesi ile birlikte engellilere yönelik hiçbir şey yapılmayan bir toplum modelinden, fiziksel koşulları düzenlenmiş çevre, ayrımcılığın olmadığı eğitim ve istihdam politikaları oluşturulmasına ve uygulanmasına başlanan bir toplum modeline geçilmiştir. Bu yaklaşımın benimsenmesi ile fark edilen ve düzenlenmeye çalışılan bir konu da engelli kadınlar olmuştur. Çünkü birçok toplumda kadın olmaktan kaynaklı

sorunlar yaşanırken bu duruma engellilik de eklenince hissedilen ve yaşanan sorunlar iki katına çıkmaktadır.

Engelliliği bir insan hakkı meselesi olarak ele alan insan hakları modeli ise bir nevi medikal model ve sosyal modelin temel argümanlarından hareket etmektedir. Bu yaklaşımı savunanlara göre, engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar, sadece onların bireysel durumlarından ya da sadece toplumun olumsuz tutumlarından, erişilebilir olmayan çevreden kaynaklanmaz. Engelli bireylerin sorunlar yaşamalarının temelinde, bu kişilerinde hakları olduklarının, herkesin sahip olduğu haklardan doğal olarak onların da faydalanmaları gerektiğine dair bir anlayışın yerleşmemiş olması bulunmaktadır. Bu nedenle bu yaklaşımdan hareket edenler açısından hukuki yollardan, engelli bireylerin de diğer tüm bireyler gibi temel hak ve özgürlüklere sahip oldukları ve bu haklarını herkes gibi kullanabileceklerini göstermek önem arz etmektedir. Albert ve Hurst'a göre engellilik, bir insan hakları sorunudur ve engelliliğin, engeli olan kişilerin eşitlik ve adalette karşılaştıkları engeller olarak tanımlanması gerekmektedir (<https://pdfs.semanticscholar.org/bd51/f5ecf571cf152b45c8cf6195eaa66242eb89.pdf>).

Bill Albert, 2004'teki “The Social Model of Disability, Human Rights and Development” adlı yazısında BM Engelliler Özel Raportörü olan Begnt Lindqvist'ten aktararak bu yaklaşımı özetlemektedir:

“Engellilik bir insan hakları meselesidir! Tekrarlıyorum: engellilik bir insan hakları meselesidir. Biz engelliler, ihtiyaçlarımızı toplumun karşıladığı ve bir vatandaş olarak yokmuş veya uzaydan gelen yabancılarımız gibi davranıyoruz. Biz eşit değere sahip eşit hak iddia eden insanlarız. Sorulduğunda, politikacılar ve diğer karar vericiler de dahil pek çok insan bizimle aynı fikirdedir. Sorun bu prensibin sonuçlarının gerçekleşmemesi ve buna göre harekete geçmeye hazır olmamalarıdır (<http://www.codkosovo.org/wp-content/uploads/2018/03/pitanja-Social-Model-Briefing-KaR-2004.pdf>).”

TÜİK verilerine göre 83,614,362 olan toplam Türkiye nüfusunun 41,698,377'sini oluşturan kadınların 1,097,307 kişisi engelli kadınlardır (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>; https://www.aile.gov.tr/media/89297/eyhgm_istatistik_bulteni_agustos2021.pdf).^{iv} Biz ve öteki, normal ve anormal anlayışın hâkim olmasından kaynaklı, engellilere yönelik pek çok ayrımcılık ve dışlama her toplumda ve neredeyse her dönemde görülmektedir. Engelli olmanın yanı sıra pek çok toplumda özellikle de ataerkil anlayışın hâkim olduğu toplum tiplerinde kadın olmak da bir insanın ayrımcılığa maruz kalması, dışlanması, şiddet görmesine neden olmaktadır. Burcu (2007)'nin "Türkiye'de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma" çalışmasının verilerinde de görülebileceği gibi kadın engelli olmak, çoğunlukla bu ayrımcılık, dışlanma durumlarından iki kat etkilenmeye sebep olmaktadır. Dolayısıyla kadın bireyler hem kadın olmaktan yani cinsiyetinden hem de engelli olmaktan dolayı sorunlar yaşamaktadırlar.

Bu duruma sebep olan temelde içinde bulunulan toplumun kadın ve engelli algısından da kaynaklanmaktadır. Engelli bir kadının durumu, yaşanılan ülkenin seviyesine, bireysel durumuna göre değişim gösterse de kadınlar genellikle daha az desteklenmekte, toplumsal katılımı yeterince gerçekleştirememekte, iş yaşamına yeterince katılmamakta hatta çoğu zaman yüksek işsizlik oranları görülmekte, eğitim olanaklarından yararlanamamakta, fiziksel, psikolojik şiddete, ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Toplumda tüm dezavantajlılar arasında en fazla dışlanmış grubu oluşturan kadınlar içinde de engelli kadınlar pek çok hakka sahip olamamaktadırlar (Küçükkaraca, 2005, s. 52; Özcan, 1996, s. 177).

Disabled Women: An International Resource Kit 1996 (<https://www.independentliving.org/docs2/daakit62.html>) eylem kaynak setinden yola çıkarak engelli kadınlarla ilgili şu sonuçlar dikkat çekicidir:

Engelli kadınların iyi eş ya da iyi anne olamayacakları, engeli nedeniyle bir işe

giremeyecekleri ya da o işte uzun süre kalamayacakları; erişilebilir bilgiye ihtiyaçlarının olmadığı, cinsel isteklerinin olmadıkları ya da olamayacağı, eğitimin engelli kadınlar için önemli bir konu olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca engelli kadınların, daha fazla şiddete maruz kaldıkları, istihdam, eğitim gibi konularda daha fazla ayrımcılık yaşadıkları, hareket özgürlüklerinin daha fazla engellendiği, medya aracılığı ile de engelli kadının sadece engelli kadın olarak vurgulandığı ve engelli kadının eş ya da anne olmasına dair vurguların olmadığı ifade edilmiştir.

4. Türkiye'de Engelli Kadının İstihdamı

Uluslararası ve ulusal mevzuatlara dayalı olarak yapılan engellilik tanımlamaları ve engelliliğe yaklaşım modellerinden bahsedilmesinin ardından bu bölümde engelli bireylerin istihdam biçimlerine kısaca değinilmiştir. Daha sonra engelli bireylere yönelik istihdamda ayrımcılığın engellenmesine dair kanun ve sözleşmelere değinilmiştir. Tüm bu kanun ve sözleşmelere rağmen uygulamada ortaya çıkan ayrımcılık kurum ve kuruluşlardan elde edilen verilerden hareketle oluşturulan tablolarla gösterilmiş ve ayrımcılığın olası sebepleri ifade edilmiştir.

4.1. Genel Olarak Engelli Bireylerin İstihdam Biçimleri

Pek çok araştırmacının da ortaya koyduğu gibi, istihdama katılma, bireysel ve toplumsal anlamda çok önemli bir olgudur. Tüm bireylerin, kendini gerçekleştirme, özgüvene sahip olması bakımından istihdam içerisinde bir konuma sahip olabilmeleri büyük bir önem arz etmektedir. İstihdam içerisinde bulunmak temelde bir ekonomik özgürlüğe sahip olabilmenin yanı sıra toplumsal yaşamın diğer alanlarında da var olabilmenin yolunu açmaktadır. İstihdamın sağlamış olduğu toplumsal yaşama aktif dahil olma, bireyler için hem bir hak hem de bir gereksinimdir. Bu nedenle toplumsal yaşama aktif katılımı sağlayacak alanlardan biri olan istihdam, engelli bireylerin yaşamında da önemli bir alan oluşturmaktadır (Erkan, 1991, s. 96- 104, 108; Özgüven, 2000, s. 146-147).

Engelli ödeneklerine vurgu yapan OECD Sickness, Disability and Work: Breaking the Barriers, 2010 raporunda engellilerin düşük istihdamının, yüksek maliyetlere neden olmasından dolayı hem yardım bağımlılığının ortadan kaldırılması hem de engelli bireylerin dışlanmışlıkları ile mücadele etmek amacıyla engelli bireylerin istihdama dahil edilmeleri ileri sürülmektedir

(<https://www.oecd.org/publications/sickness-disability-and-work-breaking-the-barriers-9789264088856-en.htm>).

Engelli bireylerin, nasıl istihdam edileceğine dair tartışmalar engelli istihdamı ile ilgili farklı yöntemleri ortaya çıkarmıştır. Bunlar kota yöntemi, korumalı işyeri, kişisel çalışma, evde çalışma, kooperatif çalışma ve destekli istihdamdır.

Kota yöntemi, ülkemizde diğer yöntemlere nazaran daha fazla uygulama alanı bulan bir yöntemdir. 1919 yılında ilk kez Almanya'da uygulamaya koyulan bu yöntem ile özellikle savaşta sakatlanan insanların, istihdamını kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Engelli bireylerin istihdamında, toplumsal bir zorunluluğu temel alan bu yöntem, savaş nedeniyle engelli olan bireyleri kapsayacak şekilde başlasa da zamanla kapsamını genişletmiştir (https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_106625.pdf ; Seyyar, 2000).

Kamu ve özel sektörde olmak üzere, işverenlerin çalıştırılan işçi sayılarına oranla engelli bireyleri de istihdam etme yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu uygulamanın neo liberal politikalarla uyuşmadığı görüşünden hareketle Amerika, Kanada ve İngiltere'de bu uygulamaya son verilmiştir (Uşan, 1999, s. 90). Ülkemizde ise 4857 sayılı İş Kanunu'nda 2003 yılında yapılan değişiklik ile 30. maddesine istinaden 50 ve daha fazla işçi çalıştıran özel işyerlerinde %3, kamu iş yerlerinde ise %4 engelli istihdamı zorunluluğu getirilmiştir (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>). Engellilerin özellikle engelli kadınların iş gücüne girmelerinde zorluklar yaşadıkları bir ortamda, bu uygulamanın iş gücüne dahil olmanın

kolay bir yolu olduğu ifade edilebilir. Ancak bu yararına karşı, engelli birey çalıştırmayan iş yerlerinin ceza ödeme zorunluluğu, bu cezadan ya da fiziksel düzenleme masraflarından kurtulmak isteyen işletmelerin 50'den az kişi çalıştırmaları ve dolayısıyla 50 kişiden az işçi çalıştıran iş yerlerinde engelli birey çalıştırmaya yönelik herhangi bir talebin olmaması gibi olumsuzlukları da ortaya çıkarmaktadır.

Korumalı işyeri yöntemi, normal iş gücüne dahil edilemeyecek olan engelli bireylerin iş gücüne dahil için devletin sağlamış olduğu mali ve teknik destek aracılığıyla iş gücüne katılmalarını ifade etmektedir (<https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf>).

Ağır engelli bireylerin iş yaşamına katılmasını ve engelli bireyin özgüven sahibi olmasını sağlamak, hizmet ve mal üretimini sağlamak gibi pek çok amaca hizmet eden bu yöntemle normal iş gücü piyasasına katılmayan engellilerin, istihdamı sağlanabilmektedir. Ancak bu işyerlerinde engelli bireylerin bir arada çalışıyor olması normal kabul edilen bireylerle bir araya gelmelerini neredeyse çok azalttığı için, toplumsal hayata katılımında bir dezavantaj da oluşturabilmektedir.

Kişisel çalışma yöntemi, engelli bireylerin iş veren oldukları bir yöntemi ifade etmektedir. Bağımsızlık duygusunu oluşturması bakımından önemli bir yöntem olmasına rağmen, engelli bir bireyin yalnız çalışabilmesi için gerekli maddi, eğitimsel, teknik gerekliliklere sahip olması gibi nedenlerle çoğu zaman uygulanması çok zor bir yöntemdir (Meşhur, 2004, s. 183).

Evde çalışma yöntemi, değişen çalışma yaşamının sonucunda ortaya çıkmış olan bir yöntemdir. Bu sayede evden çıkmakta zorluklar yaşayan, başkalarının yardımına ihtiyaç duyan bireylerin, özellikle internetin de yardımı ile iş gücüne katılımı söz konusu olabilmektedir. Ancak bu yöntem ile ilk olarak engelli bireyler, toplumsal hayattan uzaklaşmakta, daha az görünür olmaktadır. İkinci olarak, özellikle ülkemiz bağlamında bakıldığında engelli kadınların, toplumsal hayata katılımından ziyade normal kabul edilen kadınlar gibi sürekli ev içinde kalmasında da

bir sakınca görülebilmektedir (Selek Öz ve Orhan, 2012, s. 44).

Kooperatif çalışma yöntemi, engelli bireylerin kendi imkanları ile ya da devlet desteği ile oluşturdukları kooperatifler aracılığıyla iş gücü piyasasına dahil oldukları bir yöntemdir. İş birliği esasına dayanan bu yöntem sayesinde engelli bireyler, yeteneklerine uygun bir şekilde içinde buldukları sektöre katkı sağlayabileceklerdir (Meşhur, 2004, s. 183).

Destekli istihdam, 1980'li yıllarda ABD'de başlayan ve Avrupa ülkelerinde de yaygınlık kazanan "açık işgücü piyasasında ücretli istihdama erişmek ve bunu sürdürmek için engelliler ve diğer dezavantajlı grupların toplumun diğer kesimleri ile birlikte çalışmak için desteklenmesi için kullanılan bir yöntem"dir (Arıkan, 2018, s. 147).

Bu yöntem esasında korumalı iş yeri yöntemine bir eleştiri sonucu ortaya çıkmıştır denilebilir. Korumalı iş yeri yönteminde, sürekli belli tip işleri yapan, engelli bireylerin, normal kabul edilen bireylerden ayrı iş yerlerinde çalıştıkları ve genellikle daha düşük ücretle çalıştıkları çalışma koşulları bulunmaktadır. Ancak destekli istihdam yönteminde temel amaç, eşit işe eşit ücretin olduğu, engellilerin diğer bireylerle bir arada çalıştıkları ve işe uygun olarak engelli bireylerin eğitim ve destek hizmetlerinden faydalanabilmesidir. Özellikle destekleyici uzmanlar ya da iş koçlarının iş yerleri, aileler ve engelli bireyler ile iş birliği neticesinde işe yerleşme konusunda sorunlarla karşılaşan bireyler için, bu yöntem büyük bir önem taşımaktadır. Böylece engelli bireyler gerçek çalışma ortamlarında, diğer bireylerden izole olmadan çalışma yaşamında var olabilmekte, eşit işler yaptıkları için eşit ücretler alabilmekte, engelli bireyler de istedikleri işlerde çalışabilmektedir -ki bu durum engele değil yeteneklere odaklanan bir yaklaşımı ortaya çıkarmaktadır (Arıkan, 2018, s. 145-150).

4.2.İstihdamda Ayrımcılığın Önlenmesine Yönelik Kanun ve Sözleşmeler

Normal olarak tanımlanan bireyler gibi engelli bireylerin de istihdam içerisinde yer alması hem kişisel hem toplumsal anlamda önemli bir unsurdur

ve bu bireylerin de ekonomik ve toplumsal hayata etkin katılımlarını sağlayacaktır. Engelli bireylerin istihdamının sağlanmasında haklarının yasal güvence altında olması önemlidir. Bu nedenle hem ulusal hem de farklı devletlerin önderliğinde uluslararası alanda çalışmalar yapılmış, konferanslar düzenlenmiş ve ortaya çıkan düzenlemeler neticesinde, taraf devletlerin gerekliliklerin yerine getirilmesi için çalışmalarını başlatmaları söz konusu olmuştur.

Türkiye Anayasasına bakıldığında 49. maddede ifade edilmiş olan, çalışmanın herkesin hakkı ve ödevi olması ifadesinde her ne kadar engelli kavramı yer almasa da buna işaret edildiği düşünülebilir. Ancak ardından gelen 50. Madde, yetersizliği olanların ve dolayısıyla çalışamayacak olanların korunması, onlar için özel düzenlemeler yapılmasının gerekliliğini ortaya koyan bağlayıcı bir madde olmaktadır. Ayrıca yine anayasanın 42. maddesine istinaden eğitim hakkından hiç kimsenin yoksun bırakılmaması, 60. maddede sosyal güvenlik hakkına herkesin sahip olması gibi hükümler, engellilerin eğitim-öğretim faaliyetlerinden, çalışma yaşamından dışlanamayacaklarını yasal güvence altına almaktadır. Bunlara ek olarak anayasanın 48. maddesinde her ne kadar engelli ibaresi bulunmasa da herkesin dilediği alanda çalışma hürriyetine sahip olduğu ve devletin bu konuda tedbirler almasının gerektiğine dair ifadeden de engelli bireyler açısından diledikleri alanda çalışabilecekleri ve sözleşme yapabilecekleri çıkarılabilir. Yine anayasanın 61. maddesi ile devlet tarafından gerekli tedbirlerin alınması konusu da anayasal güvenceye kavuşturulmuş ve böylece engellilerin toplumsal yaşama katılımının önü açılmıştır.

Anayasaya ek olarak engelli istihdamını sağlamaya yönelik uluslararası sözleşmeler dışında Türkiye'de iki temel sözleşme oluşturulmuştur. Bunlardan biri 2003 yılında çıkarılan 4857 sayılı İş Kanunu ve diğeri içerisinde engelli istihdamına yönelik de maddeye sahip olan 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Kanunu'dur. Her iki kanunun ilgili maddeleri ile anayasa doğrultusunda engelli bireylerin iş yaşamına dair hakları belirlenip, yasal güvence altına alınmıştır.

İş Kanunu'nun (4857 sayılı) 5. maddesine göre, iş ilişkisinde engellilik de dahil olmak üzere kişilere ayırım yapılamaz. Engelli ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu başlığı altında 30. madde gereğince 50 kişi ve üzeri işçi çalıştıran özel iş yerleri çalışan sayısının %3'ü kadar, kamu kurumları ise %4 oranında engelli çalıştırmakla yükümlüdür (<https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf>). Buna uymayan iş yerlerine, para cezası öngörülmektedir. Ayrıca yine bu maddenin devamında engelli bireylerin çalışabilecekleri alanların belirlenmesi kapsamında yer altı ve su altı işlerde çalıştırılmayacağı da ifade edilmiştir.

Engelliler Kanunu (5378 sayılı), birçok alanda yaşanabilecek ayrımcılıkları önlemeye ve engelli bireylerin yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik önemli kanunlardan bir diğeridir. Ayrıca engellilerin sahip olması gereken hakların, farklı kanunlarda yer alması nedeniyle oluşan karmaşayı ortadan kaldırması ve engellilerin tüm haklarını tek bir kanun altında toplaması noktasında da önemli bir kanundur. Bu kanun içerisinde yer alan 14. madde ile engellilerin iş başvurularında ve çalışma hayatında ayrımcılığa uğramaması, yaşanabilecek ayrımcılıkların önlenmesinin gerekliliği ifade edilmektedir.

“İşe başvuru, alım, önerilen çalışma süreleri ve şartları ile istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi, sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları dâhil olmak üzere istihdama ilişkin hiçbir hususta engelliliğe dayalı ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz. Çalışan engellilerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, engelinden dolayı diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz (<https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf>).

Bunlara ek olarak engellilere yönelik oluşturulacak olan sosyal politikalarda, yerel yönetimlerin de rolü artmaktadır. Buna örnek olarak ise 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile 2006 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediyeleri Engelli Hizmet Birimleri Yönetmeliği gösterilebilir. Bu kanun ve yönetmeliklerle, engelli bireylerin mesleki habilitasyon^v, rehabilitasyon ve erişilebilirliklerine

dair düzenlemeler yerel yönetimlerin sorumlulukları dahilinde bulunmaktadır.

Ulusal kanunların yanı sıra, uluslararası arenada da kabul edilmiş olan kanun ve sözleşmelere de Türkiye taraf olmuştur. Uluslararası kanun ve sözleşmeler açısından bakıldığında, engellilerin istihdama dahil olmasında herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaması için Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan Türkiye, bu sözleşmenin Çalışma ve İstihdam başlığını taşıyan 27. maddesini de doğal olarak kabul etmiştir ki bu madde, engelli bireylerin de diğerleri ile eşit koşullarda çalışmasının gerekliliğini belirtmektedir. Buna ek olarak maddede işe alım, istihdam, istihdamın sürdürülmesi gibi her türlü koşulda, ayrımcılıkla mücadele edileceği, engelli bireylerin de çalışma şartları, ücretler gibi konularda adil ve uygun koşullarda çalıştırılacağı, mesleki eğitimlerden yararlanacakları, istihdam konusunda fırsatlara sahip olabilmeleri konusunda önlerinin açılması ve desteklenmeleri ile girişimciliklerinin teşvik edilmesinin gerekliliği vurgulanmış ve Türkiye tarafından da kabul edilmiştir.

Bu sözleşmeye ek olarak, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün 1983 yılında kabul etmiş olduğu, Türkiye'de ise 2000 yılında yürürlüğe girmiş olan 159 sayılı Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında Sözleşme bulunmaktadır. Bu sözleşme ile amaçlanan, “her üye ülke, mesleki rehabilitasyonun gayesini, bir sakatın uygun bir iş edinmesi, sürdürmesi ve işinde ilerlemesini muktedir kılmak ve bu şekilde sakatın topluma entegrasyonunu veya reentegrasyonunu kolaylaştırmak, geliştirmek” olarak ifade edilmiş ve engelli kadınların yanı sıra engelli erkekler için de fırsat ve muamele eşitliği ön görülmüştür.

Bu sözleşmelere ek olarak, 1993 yılında, Birleşmiş Milletler kurulunda kabul edilmiş olan Engelli Bireylerin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar adlı karar da bulunmaktadır. Bu kararda engelli kadın ifadesi bulunmasa da engelli bireylerin toplumun her alanında toplumla bütünleşebilmeleri ve işlevsel olmaları için kurallar oluşturulmuştur. Ayrıca istihdam başlıklı 7. kuralda da istihdamın, engelli bireyler için de en doğal hak olduğu,

devletlerin bu prensibi kabul etmeleri gerektiği, istihdamla alakalı olan kanunlarda engelli bireylere yönelik herhangi bir ayırım yapılmayacak şekilde kanunların oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir.

4.3.İstihdamda Ayrımcılık ve Olası Sebepler

Engelli bireylerin çalışma yaşamında ayrımcılığa maruz kalmamasına yönelik pek çok ulusal ve uluslararası kanun ve sözleşmeler bulunmaktadır. Fakat Barnes ve Mercer (2005, s. 536) günümüzde, çalışmanın kutsal bir hal aldığı ve çalışmayı sadece para karşılığı yapılan işlere indirgeyen bir toplumsal değerler sisteminin varlığının engelli bireyler için dışlayıcı olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak hem günlük yaşamda hem çalışma yaşamında, istatistiklerin sonuçlarına dayalı olarak engelli bireylerin özellikle de engelli kadınların pek çok ayrımcılığa maruz kaldıkları ortaya çıkmaktadır.

Fremstad (2009)'un belirttiği gibi engelli bireylerin işgücüne katılım oranları, dünya nüfusuna oranla çok daha düşük düzeylerde kalmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 2011 yılında yayınlamış olduğu raporda da istihdamda yer alan engelli erkeklerin oranı %52.8, engelli kadınların oranı ise %19.6 olarak belirtilmiştir. Bu sonuçlara göre engelli kadınlar, istihdamda yer alan engelli erkeklerin yanı sıra istihdamda yer alan engelli olmayan kadın (%29.9) ve erkek oranlarına (%64.9) göre de istihdam oranlarının düşük olduğu ortaya çıkmıştır (<https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability>). Buna ek olarak Baldwin ve Johnson (2000)'a göre engelli bireyler, iş gücüne dahil olsalar da düşük maaş alarak veya engellerinden dolayı ya da her ikisinden de dolayı ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar.

İstihdam içerisinde yer almanın sağlayacağı statü, ekonomik gelir, sosyal güvenlik, yönetim içerisinde yer alabilme, bunların sağladığı bağımsızlık ve güven duygusundan kadınların mahrum kalması ve geleneksel roller ile sınırlanmaları ile kadınlar sadece iş hayatında değil aslında toplumsal yaşamın diğer alanlarında da görünür olmaktan uzak kalmış olmaktadır. Kadınların, cinsiyetlerinden dolayı yaşamış oldukları bu ayrımcılık ve dışlamaya bir de engellilik eklenince engelli kadınların iş bulması,

istihdama katılması, gelir elde edip birine bağımlı olmadan sosyal güvenliğine sahip olabilmesi çok daha zor olabilmektedir.

Tarihsel açıdan bakıldığında, özellikle savaş sonrası dönemlerde ülkelerin yeniden ayağa kaldırılması için ülkelerin güçlü, sağlıklı iş gücüne yöneldikleri görülmektedir. Ancak bu dönemler yaşlı, çocuk, engellilerin geri plana atılmasına neden olmuştur. Fakat günümüz toplumlarının birer bilgi toplumuna dönüşmesi ile artık bedensel güçten ziyade bilgiye sahip olma, bilgiyi kullanma önemli hale gelmeye başlamıştır. Bunun sonucunda engelli insanların da istihdama katılması, onların da işgücünden yararlanma yani hem kendi hem ülke ekonomisine katkı ve bu sayede onları da destekleme, topluma yük olarak görülmemelerini, kendilerine güven duymalarını, bağımsızlaşmalarını sağlamaya yönelik çalışmalar başlamıştır (Bilgin, 1993; Meşhur, 2004).

Ancak tüm bu düşüncelere ve hatta bazı ülkelerde uygulamaya geçilmesine rağmen Türkiye açısından bakıldığında hala çok sayıda engellinin ve daha da önemlisi engelli kadınların, istihdam dışında kaldıkları görülmektedir. Türkiye Özürlüler Araştırması (2002, s. 14-15) verilerine göre işgücüne dahil olan ve olmayan kadınların oranına bakıldığında, kadınların erkeklere göre daha az oranda (%6.71) iş hayatında yer aldığı ve işsizlikten erkeklere göre daha fazla ve olumsuz olarak (%21.54) etkilendiği görülmektedir.

Tablo 1: İşgücüne Dahil Olan Engelli Nüfus Oranı

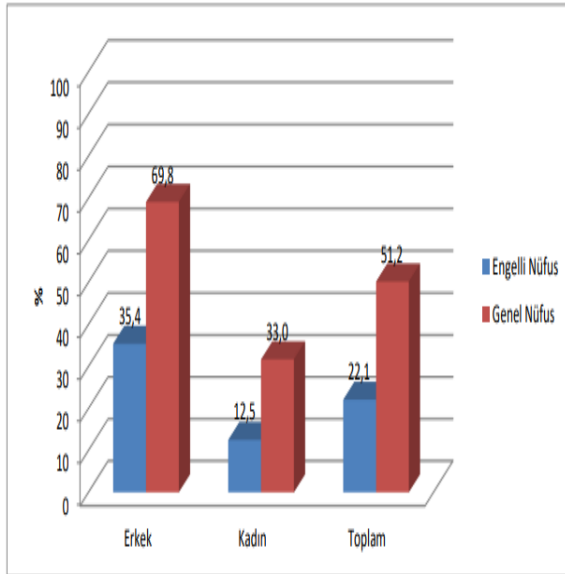
	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	İşgücüne dahil olmayan engelli nüfus oranı (%)
Erkek	32.22	14.57	67.78
Kadın	6.71	21.54	93.29
Türkiye	21.71	15.46	78.29

(2002 Türkiye Özürlüler Araştırması, s. 15).

Türkiye’de 2002 yılında toplam nüfusun işgücüne katılım oranları ise %52.3’dür. Engelli kişiler arasında, toplam nüfusa göre bu oran çok düşük bir seviyede kalmıştır (http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_İşgücüPiyasası.pdf).

İstihdamda bulunan engellilerin oranlarına dair, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün Ağustos 2021 bülteni verilerine bakıldığında, engelli kadınların (%12.5) hem genel nüfusa hem de engelli erkeklere (%35.4) kıyasla iş gücüne katılımında düşük bir oran görülmektedir. Bu veriler 2002 yılı verileri ile kıyaslandığında kadın engelli işgücüne katılım oranının artması açısından kısmi bir iyileşmenin olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Engelli ve Genel Nüfusun Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları



(EYHGM, 2021, s. 19).

Nüfus ve Konut Araştırması (2011)’na dayalı olarak engellilerin işsizlik oranlarına bakıldığında, %9.5 olan engelli erkek işsizlik oranları, %7.3 olan engelli kadınların oranından daha yüksek bir seviyededir

(<https://ailevecalisma.gov.tr/media/5677/nufus-ve->

[konut-arastirmasi-engellilik-arastirma-sonuclari.pdf](#)).

Engelli kadınların hatta genel olarak engelli bireylerin istihdam edilmemesi ya da daha az oranda istihdamda yer almalarının ailesel, eğitimsel, çevresel, toplumun kadın algısı, yoksulluk ve toplumun engellilik algısı gibi nedenleri bulunmaktadır.

Ailesel faktörlere bakıldığında engelli bir bireye sahip olan ailelerin, bu engelli kişiyi ya hiç önemsememesi ya da aşırı korumacı davranışları, bireylerin hayatlarını olumsuz etkilemektedir. Kişinin, başarılı bir benlik algısı geliştirebilmesinin en önemli noktası, özgüven sahibi olması ve bağımsız hareket edebilmesidir. Ailelerin özellikle daha sonra ifade edilecek olan toplumun kadın algısından da hareketle, engelli kadınları çevreden gizlemeye çalışmaları, onların eğitim almasına ya da çalışmasına gerek olmadığını düşünmeleri, olumsuzluklardan onları korumak için engelli bireyin, kadının yapabileceği her şeyi ailenin üstlenmesi ya da aksine engelli kadına zaman ayırmamaları gibi davranışlar sergiledikleri görülebilmektedir. Ancak bu aşırı korumacı ya da kabulleneme gibi tavırlar nedeniyle, engelli kadınların bağımsız olma, karar alma, bağımsız yaşam becerilerini gerçekleştirebilme becerileri olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla bu gibi nedenlerle toplumsal yaşama ve hatta eğitime küçük yaşlarda dahil olamayan kadınların, sonraki dönemlerde istihdama dahil olabilmesi de zor olmakta hatta çoğu zaman mümkün olamamaktadır (Burcu, 2007, s. 234).

Ailesel faktörlerin bir nevi sonucu olarak ele alınabilecek bir diğer istihdamı engelleyen faktör ise *eğitim*dir. Türkiye Özürlüler Araştırması’nın, engellilerin eğitim durumlarına ilişkin verileri incelendiğinde (Tablo 2), engelli kadınların genel olarak her eğitim seviyesinde, eğitim düzeylerinin engelli erkeklere oranla çok daha düşük olduğu görülmektedir (2002, s. 11).

Tablo 2: Tamamlanmış Eğitim Durumuna Göre Engelli Nüfus Oranı

	Bitirilen okul – Completed school (%)						
	Okuma yazma bilmeyen Illiterate	Okuma yazma bilen Literate	Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen Literate but no school completed	İlkokul Primary school	Ortaokul veya dengi meslek okulları Junior high school and equivalent	Lise veya dengi meslek okulları High school and equivalent	Yüksek öğretim Higher education
Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel özürü nüfus Orthopedically, seeing, hearing, speaking and mentally disabled population							
Türkiye - Turkey	36.37	63.62	7.69	40.97	5.64	6.90	2.42
Yerleşim yeri Place of residence							
Kent - Urban	27.40	72.58	6.85	42.75	8.00	10.62	4.36
Kır - Rural	45.36	54.64	8.54	39.17	3.31	3.16	0.47
Cinsiyet - Sex							
Erkek - Males	25.75	74.22	7.95	47.21	6.98	8.98	3.10
Kadın - Females	51.26	48.74	7.32	32.22	3.78	3.97	1.45
Bölge - Region							
Marmara - Marmara	25.22	74.78	8.22	48.28	5.87	8.36	4.04
Ege - Aegean	33.13	66.76	9.37	43.38	6.09	5.92	2.00
Akdeniz - Mediterranean	40.59	59.41	7.11	37.82	5.22	6.75	2.51
İç Anadolu Central Anatolia							
Karadeniz - Black Sea	29.43	70.57	7.62	44.24	7.64	7.78	3.28
Doğu Anadolu East Anatolia	41.54	58.46	7.50	40.23	3.83	6.39	0.52
Güneydoğu Anadolu Southeast Anatolia	53.82	46.18	5.42	30.04	4.94	5.18	0.60
	59.32	40.68	6.61	23.38	4.40	4.91	1.38

(2002 Türkiye Özürüleri Araştırması, s.11).

Bu oranlardan da yola çıkarak istihdam verilerinde engelli kadınların, genel nüfustaki normal olarak adlandırılan kadınlardan da daha düşük oranlarda yer almalarının temel sebeplerinden birinin, eğitim olduğu ifade edilebilir. Engelli kadınlar için örgün ve mesleki eğitime ulaşma normal olarak adlandırılan kadınlara ve engelli erkeklere nazaran çoğu zaman daha zordur. Çoğunlukla engelli kadının eğitiminin düşük olma nedenleri arasında fiziksel çevrenin uygun olmaması, ev ile okul arasındaki mesafe, engelli kadının okula yalnız başına gönderilmek istenmemesi, cinsel saldırı tehdit ve ihtimali, ailenin engelli kadından beklentisinin düşük olması sayılabilir. Bu gibi sebepler neticesinde, eğitim alamayan engelli kadınlar, istihdama da dahil olamamaktadır. Bunun yanı sıra eğitime geç başlamış olması durumunda ya da eğitimlerini tamamladıklarında diğer bireylerle eşit şartlarda iş bulabilmeleri ya da işte yükselebilmeleri mümkün olamamaktadır (Küçükkaraca, 2006, s. 100).

İstihdamda engelli kadınların sayısının az olma nedenlerinden bir diğeri *çevresel* sorunlardır. Erişilebilirlik, toplumsal hayata katılmanın,

toplumsal hayat içerisinde görünür olmanın en önemli unsurlarındandır. Fiziksel çevrenin, binaların, açık alanların, ulaşım araçlarının, engellilerin bağımsız hareket edebilmeleri, toplumsal hayata katılmaktan kaçınmayacakları bir şekilde tasarlanması, planlanması ve yapılması gerekmektedir. Aksi halde uygun olmayan fiziksel düzenlemeler ve ulaşım araçlarının engelli bireylerin hareketini kısıtlamasından kaynaklı olarak, engelli bireyler istihdam, eğitim, sağlık hizmetlerinden faydalanamamakta, toplumsal hayatta görünürlükleri azalmaktadır (Tiyek, Eryiğit, Baş, 2016, s. 228-230).

İstihdamda engelli kadın sayısının azlığının nedenlerinden birisi de *toplumun kadın algısı*dır. Günümüz toplumlarında, özellikle de sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte beden algımızda değişiklikler yaşanmıştır. Özellikle kadın bedeninin belli ölçülerde olması, ince olması, kadınların zarif olmaları gerektiği gibi söylemler kadının nasıl olması gerektiğine dair belli kurallara uyması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kadın bedeni için ortaya koyulan bu prototipe uymamak ise etiketlenme ve dışlanmaya neden olmaktadır. Bunun

en temel sebebi, toplumsal alanda kişilerin, bedenleri üzerinden bir değerlendirme ile karşı karşıya kalmalarıdır. Dolayısıyla kadın bedeninin sürekli belli kalıplar altında tanımlanmaya çalışılması, belli kalıplara sokulması, bu kalıplar dışında kalmanın olumsuzlanması ve bunun öncelikli olarak kadın bedeni üzerinden yapılması erkek ve kadın bedeni arasında bir nevi hiyerarşik bir ilişkiyi de ortaya çıkarmaktadır. Normal olarak tanımlanan kadın ve erkek cinsiyetleri arasında ortaya çıkan bu hiyerarşik ilişki, engellilik söz konusu olduğunda daha da sorunlu olmaktadır. Çünkü engelli bireyler, ilk olarak kadın ya da erkek olması yani cinsiyeti fark etmeksizin öteki, normal olmayan, belli işlevleri yerine getiremeyen olarak tanımlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Bu noktada, engelli bireyin cinsiyeti fark etmeksizin ayrımcılığa, dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Ancak toplumun kadın algısı kadını yalnızca cinsel obje gibi görme, kadını “nesne” olarak görme ve sahip olan kişi dışındakilerin bu “nesne”yi görmemesi, ya da onunla temas halinde olmaması şeklinde olduğunda, engelli kadınlar engelli erkeklere nazaran daha fazla dezavantajlı bir konuma sahip olmaktadır. Özellikle geleneksel değerlerin hâkim olduğu toplumlarda, engelli kadınlar hem cinsiyetlerinden hem de engellerinden kaynaklı olarak ayrımcılığa uğramakta, haklarını kullanamamaktadırlar (Akdağ Şenyurt, Aksaç Tanay, Şimşekcan Temur, Kara, 2016, s. 25-26).

Engelli kadınların istihdamda az sayıda olma nedenlerinden biri olarak *yoksulluk* da ifade edilebilir. Temel toplumsal sorunlardan biri olarak ele alınan yoksulluğu ortaya çıkaran bireysel ve toplumsal nedenler olmakla birlikte, engellilik ile yoksulluk genellikle bir arada değerlendirilen iki unsurdur. Neden-sonuç ilişkisi kurma konusunda temkinli davranmak gerekmektedir. Ancak yoksul ailelerin özellikle doğum öncesi, sırası ve sonrasında gerekli kontrol ve tedbirleri almada maddi anlamda yeterli olamaması başka bir deyişle sağlıklı bir hamilelik dönemi geçirilememesi, hamilelik dönemi gerekli kontroller altında geçirilse de doğum sonrasında engelli bireylerin tedavileri için çok fazla para harcanamaması ya da zeka gelişimi için gerekli toplumsal ve ekonomik çevrenin bulunamaması gibi

sebepler neticesinde engelliliğin yoksullaştırması ya da yoksulluğun engelliliğe neden olan sebeplerden biri olduğuna dair görüşler ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda dünya çapında yoksulluktan etkilenen kesimler daha çok kadınlar olmaktadır. Bu durum, engelli kadınlar için daha da zor olmaktadır. Çünkü yoksul, engelli bir kadının hem yaşam kalitesi daha düşük olmakta hem de toplumsal alandaki haklardan faydalanma konusunda geri planda kalmaktadır (Buz, Karabulut, 2015, s. 37- 38).

İstihdamda engelli kadınların daha az sayıda olma nedenlerinden bir diğeri ise *toplumun engellilik konusundaki algısıdır*. Toplumun engellilik konusundaki algısı, o toplumun sosyo-kültürel gelişmişliği ile bağlantılıdır. Toplumlarda, farklı bireylere yönelik olumsuz tutumların bulunması, aslında dışlanmış ya da ötekileştirilmiş bu kişilerin, toplumla bütünleşmelerini engellemekte, bu kişilerin üretici, topluma katkı sağlayan, bağımsız bireyler olmasının önünü tıkamaktadır. ÖZİDA tarafından 2009 yılında yapılan “Özürlülük Eğitimi: Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Temel Araştırması”nda görüşme yapılan kişilerin, özürlü denildiğinde ne anladığına bakıldığında %24.2 yardıma muhtaç kişi olarak cevap vermiştir. %5.3 sağlıklı olmayan kişi derken, %3.9 acınacak insan olarak tanımlamıştır. Yine aynı araştırmada görüşülen kişilerin %32’si ruhsal ve duygusal engellilerle arkadaş olmam derken, %28.2’si zihinsel engellilerle arkadaş olmam diye cevap vermektedir. %30.1’i zihinsel engellilerle çalışmam derken; %19.1’i zihinsel engellilerle komşu olmam, %25.9’u ruhsal ve duygusal engellilerle komşu olmam demiştir. Ancak yine aynı araştırmada sorulan sorular kapsamında görüşülen kişiler, engellilerin eğitim almasını, çalışmasını desteklemektedir. Dolayısıyla buradan, insanların çevrelerinde engelli birey görmek ya da onların sorumluluklarını almak istemedikleri ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar aslında en temelde insanların, engelli bireylerle bir arada yaşama konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Engelli bireylere karşı nasıl davranılması gerektiğini ya da onların ne gibi farklılıkları olabileceği konusunda, insanların bilgi sahibi olmamaları, bu kişilerin engelli bireylere karşı

bilgisizlikten kaynaklı olarak ayrımcılık uygulayabileceklerini göstermektedir. Yine aynı araştırmada, kişilerin kendilerine ait iş yerleri olması halinde hangi engel gruplarından insanları çalıştırabilecekleri sorulduğunda %32.4'ü işitme engelliler derken, %29.2'si ortopedik engelliler demiştir. Ardından ise dil ve konuşma bozukluğu olanlar (%25.9), süregen hastalığı olanlar (%25.2) şeklinde cevaplar verilmiştir. Dolayısıyla normal kabul edilen insanlar, engelli bireylere dair bilgi eksikliğinden de kaynaklı olarak daha kolay idare edebilecekleri, kendilerince çok fazla sorun ile karşılaşmayacakları engelli bireyleri istihdam etme yönünde bir eğilime sahiptirler. Bu durum, toplumun kadına yönelik algısı ile de birleştiğinde engelli kadınların, toplum içerisine dahil olması, toplumla bütünleşmeleri ve haklarını kullanmaları konusunda pek çok güçlüklerle karşılaştıkları görülmektedir (ÖZİDA, 2009, s. 63, 69- 70, 71, 74; Karataş, Gökçearslan, Çiftçi, 2010, s. 149- 151).

Yukarıda ifade edilen istihdamda engelli kadınların az sayıda olma nedenleri istihdamda yer alamamanın ön koşulları olarak adlandırılabilir. Ancak engelli kadınlar, sadece istihdam öncesi aşamalarda ayrımcılık ile karşılaşmamaktadırlar. İstihdamda yer alan engelli kadınlar da hem engelli erkeklere oranla hem de normal olarak adlandırılan kadın ve erkeklere oranla sorunlarla, ayrımcılıkla, dışlanmışlıkla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Genel olarak kadınların çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar arasında, niteliksiz işlerde görevlendirilmeleri, terfi etmenin çok zor ya da hiç olmaması, mobbing (cinsel, duygusal, psikolojik) ve cam tavan olarak adlandırılan engeller vardır. Engelli kadınlar, bu sorunlara ek olarak sürekli olarak iş kaybı korkusu, erişilebilirlik bakımından uygun olmayan iş yerleri ve çalışma arkadaşlarının tutumları gibi sorunlarla da karşılaşabilmektedirler (Akdemir, Çalış Duman, s. 2017: 518).

Pek çok ülkede sorunlu bir durum olan engelli bireylerin belirli iş alanlarında istihdam edilmesi, 2011 yılında yayınlanan “İşgücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi” araştırmasında görülen istatistiklerde de ortaya çıkmaktadır. Bu istatistiklere göre, engelli bireyler %35.5 oranında nitelik

gerektirmeyen işlerde ve bunu takiben ise %31.3 ile büro ve müşteri hizmetleri gibi alanlarda yoğun olarak istihdam edilmektedir. Ancak bu araştırmada, engelli kadınların hangi meslek alanlarında daha fazla yoğunlaştığını görmek mümkün değildir. Engelli bireylerin, gerekli düzenlemeler yapılmaktan kaçınıldığı ya da bu düzenlemelerin çok maliyetli olmasından dolayı basit işlerde çalıştırıldığı düşünülebilir. Böylece nitelikli de olsalar bu bireylerin iş gücü dikkat gerektirmeyen, çoğu zaman niteliksiz işlere yönlendirildiği görülmektedir (s. 92).

Engelli Ayrımcılığı Araştırması'nın engelliler ile yapmış oldukları anket sonuçlarının verildiği bölümde, her ne kadar cinsiyet belirtilmemiş olsa da engellilerin %13.1'i eğitimine uygun bir pozisyon olduğunda dahi bu pozisyonda çalıştırılmadığını ifade ederken, %5.8'i işlerini kolaylaştıracak araç-gereç temin edilmediğini belirtmiştir. %6.3 aynı işi yapmasına rağmen diğerlerine göre daha düşük ücret aldığını, %6.8 meslekte yükselmediğini, %5.2 engeli dolayısıyla taciz edilerek işten ayrılmaya zorlandığını belirtmiştir (2012, s. 136).

Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması sonuçlarına göre ise kayıtlı olan engellilerin %36.4'ü sağlık sorunları nedeniyle işe yeteri kadar devam edemediği için işten ayrıldığını belirtirken, %15'i ekonomik sorunlardan dolayı işten çıkarıldığını ifade etmiştir. %12.2'si işin özürlüye uygun olmadığı için ayrıldığını, %4.8'i ücretin yetersiz olmasından dolayı iş yerinden ayrıldığını belirtmiştir (2010, s. 44).

“İş gücü Piyasasının Özürlüler Açısından Analizi” raporunda sunulan bir başka veri ise işverenlerin engelli bireyleri istihdam etmeme gerekçeleridir. Bu noktada işverenlerin %31.6'sı işe ya da sektöre uygun engelli bulamadıklarını ifade ederken, %19.2'si vasıflı/mesleki eğitilmiş/ kalifiye engelli bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu cevaplara ek olarak %3.6'sı uyum/iletişim sorunları yaşadıklarını, %2.0 ise verimli olamadıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu cevaplardan yola çıkarak engelli bireylerin, eğitim fırsatlarından yeterince yararlanamamalarının istihdam konusunda sorunlara neden olduğu ve yine eğitimle bağlantılı olarak toplumdaki hem engelli hem de normal kabul edilen

bireylerin bilinçlenmesinin sağlanamadığı görülmektedir (2011, s. 85).

Tüm bu ulusal ve uluslararası kanun ve sözleşmelerin engelli bireylere yönelik gerçekleşen ayrımcılığı önleme çabalarına rağmen, ayrımcılık görünür olmakta ve bu nedenle de kadroların engelli kotasında açıklar bulunmaktadır. İŞKUR istatistiklerine göre engelli birey çalıştırma zorunluluğu olan iş yeri sayısı Ağustos 2021 yılı itibariyle kamuda 1.307, özel de ise 17.032'dir. Aynı şekilde İŞKUR'un istatistiklerine bakıldığında engelli çalıştırma zorunluluğu olan iş yerlerinde görülen kota açığı Ağustos 2021 yılı itibariyle kamuda 4.112, özel sektörde 21.017'dir. Kamuda istihdam edilen engelli memur sayısı Temmuz 2021 yılı itibariyle 58.520'dir. Ancak bu memurların sadece 15.398 kişisi engelli kadınlardan oluşmaktadır (<https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/>;

https://www.aile.gov.tr/media/89297/eyhgm_istatistik_bulteni_agustos2021.pdf). Engelli bireylerin memur olarak istihdamında bakanlıklar ve mahalli idareler bağlamında ele alındığında toplam 7.797 kişi engelli kontenjan açığı bulunmaktadır. Bu

Sonuç ve Değerlendirme

Ulusal ve uluslararası anlaşma ve sözleşmeler vasıtasıyla, engelli bireylerin işe alımda ve çalışma yaşamında ayrımcılığa maruz kalmamaları gerektiği savunulsa da verilerden de görülebileceği gibi engelli bireyler ve özellikle de çalışmanın konusunu oluşturan engelli kadınlar sıklıkla hem engellerinden hem de toplumsal cinsiyetlerinden kaynaklı kesişimsel ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. İstihdam önemli bir konudur çünkü bir ülkenin insan kaynağını ne kadar etkin kullanıp kullanmadığı istihdam oranlarına bakarak anlaşılabilir. Engelli kadınların, kesişimsel ayrımcılık nedeniyle engelli olmayan kadınlardan ve engelli erkeklerden daha dezavantajlı bir biçimde toplumsal yaşama katılımın temel alanlarından biri olan istihdama katılımında yaşadıkları bu sorunların ortadan kaldırılabilmesi için farklı çözüm önerileri sunulabilir. Bu çözüm önerilerinden bazıları şunlar olabilir:

sayının 6,609 kişisi bakanlıklara bağlı kontenjan açığından kaynaklanmaktadır (https://www.aile.gov.tr/media/89297/eyhgm_istatistik_bulteni_agustos2021.pdf).

İstihdamda yer alan engelli bireylerin, istihdamda yer alamayanlara nazaran az sayıda olması ve kota açıklarının yüksekliği, engelli bireylerin istihdamda ayrımcılığa maruz kaldıklarının temel göstergelerinden biridir. Bunun yanı sıra istihdamda engelli kadınların oranının, engelli erkeklere nazaran daha da düşük seviyede kalmış olması engelli bir kadının hem normal olarak adlandırılan kadın bireylere nazaran ayrımcılığa maruz kaldığını hem de engelli erkek bireylerle karşılaştırıldığında ayrımcılığa maruz kaldığını göstermektedir. Bu durum engelli kadınların, “kesişimsel ayrımcılık” kavramı ile de ifade edilebilecek olan durumlarını ortaya çıkarmaktadır. Başka bir ifadeyle, engelli bir kadın için çok sayıdaki ayrımcılığın eş zamanlı olarak görülmesi söz konusu olmaktadır. Bu bireyler hem engelli hem de kadın olmalarından kaynaklı olarak iki kat dezavantajlı bir konuma itilmektedirler (Kahraman Güloğlu, 2019, s. 264- 268).

Engelliliğe bakışta insan hakları yaklaşımından yola çıkarak öncelikle engelli bireylerin de hakları olan bireyler oldukları kabul edilmelidir.

Bireyin engelli ve kadın olmasından kaynaklı ortaya çıkan kesişimsel ayrımcılık durumlarının ortadan kaldırılması için toplumsal cinsiyet bakışı açısı ve kesişimsel yaklaşımı dikkate alan, toplumsal cinsiyet ve engelliliğe yönelik önyargıların azaltılmasına/ortadan kaldırılmasına yönelik stratejiler geliştirilmelidir.

Yapılacak tüm politika ve programlarda toplumsal cinsiyet ve engellilik kesişimi göz önünde bulundurulmalıdır.

“Herkes bir engelli adaydır” şeklinde sıklıkla dile getirilen bir nevi acıma içeren bu yargıdan yola çıkılmamalıdır. Bunun aksine engelli bireyler, farklı yetenekleri olan bireyler olarak kabul edilmeli ve

kamuoyunda bu düşüncenin yaygınlaşmasına çalışılmalıdır.

Engelli kadınların, eğitimden tam ve eşit şekilde yararlanmaları sağlanmalıdır. Bunun için öncelikle okulların (anaokulundan üniversiteye kadar) eğitim programları farklılıkların bir zenginlik olduğunu fark ettirecek şekilde düzenlenmeli, eğitim programlarında bu konu ile ilgili bir standart oluşturulmalıdır.

Engelli kadınların, beceri ve yeteneklerine uygun olacak şekilde mesleki eğitimler arttırılmalıdır. Böylece engelli kadınların neleri yapamadıklarından ziyade neleri yaptıklarına odaklanılacaktır.

Mesleki eğitimlerde bölgenin ihtiyacı olan iş gücü teminini sağlayabilmek için iller bazında engelli kadınların da yetenekleri göz önünde bulundurularak farklı eğitimler düzenlenebilmelidir.

Mesleki ve teknik eğitimden yararlanan engellilerin, iş bulabilmesi için İŞKUR bünyesinde iş verenlere bu bilgiyi verecek bir komisyon oluşturulabilir. Böylece iş verenler belirli bir iş kolu için nitelikli bir çalışana daha hızlı ulaşabilirler.

Okulların, konutların, iş yeri ve toplu taşıma araçlarının başka bir deyişle tüm şehrin fiziksel yapısı her bireyin rahatça ve bağımsız bir şekilde hareket edebilmesini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir.

Engelli bireylerin istihdam yöntemlerinden biri olan kota uygulaması kaldırılmalıdır. Çünkü zorla istihdam edilen herhangi bir işçinin, iş yerinde büyük oranda gerek iş veren gerekse diğer çalışanlar tarafından dışlanma, göz ardı edilme gibi olumsuz tutumlara maruz kalma oranı yükselmektedir. Bu sebeple veciz bir ifade olarak zorla güzellik olmaz atasözü ile de özetlenebilecek bir şekilde engelli bireylerin diğer çalışanlardan hiçbir farkı olmaksızın istihdamının sağlanması esas ilke olmalıdır. Buna dayalı olarak ise İş Kanunu ile tespit edilen engelli kontenjanından engelli çalıştırılacak iş yerlerinin 50 kişi ve daha fazla sayıda işçi çalıştıran iş yerleri olması kuralı da kaldırılmalıdır. Böylece daha az

sayıda çalışanı bulunan iş yerlerinde de çalışmak isteyen engelli bireylerin istihdamı sağlanabilecektir.

Ancak kota uygulaması ile işe yerleştirme devam ettirilecekse engelli çalıştırmakla yükümlü kamu ve özel tüm iş yerlerine yönelik denetimler ve caydırıcılık bakımından para cezaları arttırılmalıdır. Buna ek olarak da 50 kişiden az sayıda çalışanı bulunan ancak farklı illerde iş yerleri olan aynı işverenlerin de engelli birey çalıştırması zorunlu olmalıdır.

Engelli bireylerin istihdam yöntemlerinden olan kota yöntemi dışındaki diğer istihdam biçimi olan destekleyici istihdam yöntemi devlet tarafından desteklenmelidir.

Engelli bireylerin, engel durumlarından kaynaklı olarak çalışabilecekleri meslek alanları engel durumlarına uygun olarak tanımlanmalıdır. Diğer bir deyişle farklı engel türlerinin olduğu fark edilmeli ve farklı engel türlerine yönelik olarak farklı istihdam politikaları belirlenmelidir.

Engelli kadınlar evde çalışmalarını için zorlanmamalıdır. Ancak evden çalışmak isteyen engelli kadınların sosyal güvenceleri de devlet tarafından garanti altına alınmalıdır.

Engelli bireylere yönelik oluşturulacak politikalarda, diğer ülke örneklerinden faydalanmanın yanı sıra ülkenin ve o ülkede yaşayan engelli bireylerin ihtiyaç ve öncelikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

İş yerinde engelli bireylerin ihtiyaç duyabilecekleri araç gereçlerin temini konusunda, iş yeri ve devlet birlikteliği olmalıdır. Başka bir ifadeyle devlet, gerektiğinde pahalı ya da hacim olarak büyük araç gereçleri iş yerine tedarik etmelidir.

Her ne kadar daha önceki öneride kısmen işaret edilmiş olsa da engelli birey çalıştırılan iş yerlerinde, iş veren ve diğer çalışanların bir engelli birey ile bir arada olma konusunda rehberlik ve danışmanlık hizmetleri alması sağlanmalıdır.

Engelli maaşı alan çoğu çalışabilecek durumdaki engelli kadın, maaşının kesilmemesi için istihdama dahil olmak istememektedir. Eğitim sistemindeki düzeltmelerle de bağlantılı olarak bu bireylere çalışma bilinci kazandırılmalıdır. Özellikle engelli kadınların, engelli maaşı almalarından dolayı evde kalmalarından ziyade eğitim ve çalışma yaşamına katılmalarına destek olunmalıdır. Bu sayede kayıt dışı engelli istihdamının da önüne geçilebilecektir.

İstihdamda daha çok sayıda engelli kadının yer alabilmesi için engelli maaşının önkoşulu gibi sunulan muhtaç durumda olma kriteri kesinlikle kaldırılmalıdır.

İstihdamda yer alan engelli kadınların işe başlamalarının ardından, gerekli izleme ve değerlendirmeler ilgili kuruluşlarca düzenli olarak gerçekleştirilmelidir.

Kent merkezlerinde yaşayanların yanı sıra kırsal alanda yaşayan engelli kadınların da istihdam içerisinde yer alabilmesi için düzenlemeler yapılmalıdır. Bir engelli kadın, çalışmak istiyor ancak şehir merkezine taşınmak ya da her gün gidip gelmek istemiyorsa günümüzün değişen iş koşulları da göz önünde bulundurularak uygun iş koşulları ile

bireyin çalışma yaşamına aktif katılımı desteklenmelidir. Engelli bireye uygun iş imkanları yaratılmalıdır. Günümüz toplumlarında daha etkin olan teknolojik gelişmelerin bu konudaki kullanımının artırılmasına çalışılmalıdır.

Engelli bireylerin istihdamı konusunda engelli birey, işveren, aile, devlet (Sağlık Bakanlığı, MEB, İŞKUR, EYHGM gibi), sendika ve sivil toplum kuruluşları ortak hareket etmelidir.

Çalışma yaşamından dışlanarak maddi, aynı desteklerle hayatlarını idame ettirmeye çalışan engelli kadınlara yönelik bu pasif istihdam uygulamasından vazgeçilmelidir.

Sunduğumuz bu öneriler ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına, özel sektöre, yerel yönetimlere, sivil toplum kuruluşlarına, üniversitelere ve medyaya, engelli bireylerin haklarına ilişkin büyük görevler yüklerken aynı zamanda bunun bir de engelli birey tarafının bulunduğu ve onların da yapmaları gereken sorumluluklarının olduğu unutulmamalıdır. Böylece önerilerin hem yapısal hem de bireysel boyutta ele alındığı takdirde sorunun çözümüne katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, S. (Koordinatör). (2012). *Engelli ayrımcılığına araştırması ve engelli ayrımcılığına karşı çözüm önerileri raporu*. Engelli Ayrımcılığı Önleme ve Mücadele Platformu.
- Akdağ, Şenyurt, A., Tanay, Aksaç, G., Temur, Şimşekcan, N., Kara, Ö. (2016). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve engelli kadın el kitabı*. Ankara.
- Akdemir, B. Çaliş Duman, M. (2017). Kadın çalışanların performansında cam tavan sendromu engeli. *International Journal of Academic Value Studies*, 3 (15), 517-526.
- Arıkan, s. Ve Ayyıldız, E. (Ed.). (2018). *Engelli bireylerin destekli istihdamı*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

- Aslan, F. (2017). Çocukluk dönemi engelliliğinde rehabilitasyon uygulamaları ve hemşirelerin rolleri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 4 (3), 260-266.
- Baldwin, M. L. ve Johnson, J. W. (2000). Labor market discrimination against men with disabilities in the year of the Americans with disabilities act. *Southern Economic Journal*, 66 (3), 548-566. DOI: 10.2307/1061425.
- Barnes, C. Ve Mercer, G. (2005). Disability, Work and Welfare: Challenging the Social Exclusion of Disabled People. *Work Employment Society*, 19(3), 527-545. DOI: 10.1177/0950017005055669
- Barton, L. (1998). Sociology, disability studies and education. T. Shakespeare (Ed.), *Disability reader social science perspectives* (ss. 53-64). London and New York: Continuum.

- Bilgin, K. U., (2000), Özürlülerin çalışma hayatındaki sorunları ve çözüm önerileri. *Kamu- İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, 5 (4), 21- 38.
- Burcu, E., (2007). *Türkiye’de özürlü birey olma temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Burcu, E., (2015). *Engellilik sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Burcu Sağlam, E. ve Eker, H. (2020). Engellilik ve sosyal organizasyon ilişkisi üzerinden dezavantajlılık ve inşası. F. Arık ve L. Taş (Ed.), *Dezavantajlılar ve dezavantajlılık sosyolojisi* (ss. 85-117). Ankara: Nobel akademik yayıncılık.
- Buz, S., Karabulut, A. (2015). Ortopedik engelli kadınlar: Toplumsal cinsiyet çerçevesinde bir çalışma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 25-45.
- Erkan, H. (1991). *Ekonomi sosyolojisi*. İzmir: Alper Matbaası.
- Fremstad, S. (2009). *Half in ten-why taking disability into account is essential to reducing income poverty and expanding economic inclusion*. Center for Economic and Policy Research.
- Garry, A. (2011). Intersectionality, metaphors, and the multiplicity of gender. *Hypatia*, 26(4), 826-850. DOI: 10.1111/j.1527-2001.2011.01194.x
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2014). *Sosyolojide temel kavramlar*. (A. Esgin, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- İşgücü piyasasının özürlüler açısından analizi*. (2011). Ankara: T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Johnstone, D., (2011). *An introduction to disability studies*. London.
- Kahraman Güloğlu, F. (2019). Uluslararası çalışmaların gündeminde engelli kadın ayrımcılığının ifadesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 260-285.
- Karataş, K., Gökçearslan, Çiftçi, E. (2010). Türkiye’de engelli kadın olmak: Deneyimler ve çözüm önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 147-153.
- Küçükkaraca, N. (2005). *Feminizm ve engelli kadın*. İstanbul: Engelli Kadınların Sorunları ve Çözümleri Sempozyumu.
- Küçükkaraca, N. (2006). *Engellilik, engelli kadınlar ve feminizm birlikte yaşayamadıklarımız*. Birlikte Yaşamak İçin Küresel ve Yerel Çözümler Özürlüler Kongre Sergi ve Sosyal Etkinlikleri. İstanbul: Özürlüler Vakfı.
- Lemert, C. (2020). Ayrımcılık. B. S. Turner (Ed.), *Sosyoloji sözlüğü* (ss.81). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Makkonen, L. L. M. T. (2002). *Multiple, compound and intersectional discrimination: Bringing the experiences of the most marginalized to the fore*. Institute For Human Rights. Abo Akademi University.
- Meşhur, H., F., A., (2004). Engellilerin çalışma yaşamına katılmalarının gereği ve uygulanan istihdam politikalarının değerlendirilmesi. *Öz- Veri*, 1(2), 176-193.
- Okur, N., ve Erdugan, F.,E., (2010). *Sosyal haklar ve özürlüler: özürlülük modelleri bağlamında tarihsel bir değerlendirme*. İstanbul: Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II.
- Özcan, N. (1996). *Feminist bakış açısından Türkiye’de kadın suçluluğu üzerine sosyolojik bir inceleme* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Özgül, İ. E. (2000). *Çağdaş eğitimde psikolojik danışma ve rehberlik*. Ankara: Sistem Ofset.
- ÖZİDA. (2002). *Türkiye özürlüler araştırması*. Ankara.
- ÖZİDA. (2009). *Özürlülük eğitimi: Toplum özürlülüğü nasıl anlıyor temel araştırması*. Ankara.
- Patır, Ç., (2012). *Özürlülük olgusunun tarihsel sürecinde 1980 sonrası söylem ve politikaların küreselleşme ortamında hayata geçirilebilirliği üzerine bir tartışma: Türkiye örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi. Ankara.
- Sallan Gül, S. ve Dericioğulları Ergun, A. (2020). Kadın olmak dezavantajlı olmak mıdır?: Türkiye örneğinde toplumsal cinsiyet ve dezavantajlılık sorunsalı. F. Arık ve L. Taş (Ed.), *Dezavantajlılar ve dezavantajlılık sosyolojisi* (ss. 117-161). Ankara: Nobel akademik yayıncılık.
- Selek Öz, C. ve Orhan, S. (2012). Özürlü istihdam yöntemlerinin uygulanabilirliği üzerine bir değerlendirme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 36-48.
- Seyyar, A. (2000). Uluslararası boyutuyla özürlüler kota sistemi. *Kamu-İş Sendikası Dergisi*, 6(1).

Sönmez, P. (2006). Küreselleşme, Avrupa Birliği ve istihdam: Çalışma ilişkilerinde yaşanan dönüşüm. *Ankara Avrupa Çalışma Dergisi*, 5 (3), DOI:10.1501/Avraras_0000000042

Tiyek, R., Eryiğit, B. H., Baş, E. (2016). Engellilerin erişilebilirlik sorunu ve TSE standartları çerçevesinde bir araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12. 225-261.

TÜİK. (2010). *Özürümlerinin sorun ve beklentileri araştırması*. Ankara.

Uşan, M. F. (1999). *İş hukukunda sakat istihdamı*. Ankara: Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını.

Çevrimiçi Kaynaklar

<https://www.worldbank.org/en/topic/disability#3> (Erişim Tarihi: 11.03.2022)

<https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest13-disability.pdf> (Erişim Tarihi: 11.03.2022)

[https://www.who.int/bulletin/archives/79\(11\)1047.pdf](https://www.who.int/bulletin/archives/79(11)1047.pdf) (Erişim Tarihi: 22.11.2021)

<https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaIliskinSozlesme.pdf> (Erişim Tarihi: 22.11.2021)

https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377302/lang--tr/index.htm (Erişim Tarihi: 23.11.2021).

<https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf> (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

<https://mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.17197&MevzuatIliski=0&s>

<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140207-23.htm> (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

http://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2009/08/sosyal_model_ozurluler.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

<https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/finkelstein-The-Social-Model-of-Disability-and-the-Disability-Movement.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

<https://pdfs.semanticscholar.org/bd51/f5ecf571cf152b45c8cf6195eaa66242eb89.pdf> (Erişim Tarihi: 2.12.2021).

<http://enil.eu/wp-content/uploads/2012/07/The-social-model-of-disability-human-rights->

[development_2004.pdf](#) (Erişim Tarihi: 3.12.2021).

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuculari-2020-37210> (Erişim Tarihi: 3.12.2021).

https://www.aile.gov.tr/media/89297/eyhgm_istatistik_bulteni_agustos2021.pdf (Erişim Tarihi: 3.12.2021).

<https://www.independentliving.org/docs2/daakit62.html> (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

<https://www.oecd.org/publications/sickness-disability-and-work-breaking-the-barriers-9789264088856-en.htm> (Erişim Tarihi: 29.11.2021).

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_emp/--ifp_skills/documents/publication/wcms_106625.pdf (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

<https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf> (Erişim Tarihi: 1.12.2021).

<https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf> (Erişim Tarihi: 1.12.2021).

<https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability> (Erişim Tarihi: 14.03.2022)

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/09_İsgücüPiyasası.pdf (Erişim Tarihi: 1.12.2021).

<https://ailevecalisma.gov.tr/media/5677/nufus-ve-konut-arastirmasi-engellilik-arastirma-sonuculari.pdf> (Erişim Tarihi: 2.12.2021).

<https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> (Erişim Tarihi: 2.12.2021).

https://www.aile.gov.tr/media/89297/eyhgm_istatistik_bulteni_agustos2021.pdf (Erişim Tarihi: 2.12.2021).

<https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/34054/istatistik-bulteni-aralik2019.pdf> (Erişim Tarihi: 2.12.2021).

[https://www3.ohrc.on.ca/sites/default/files/attachments/An intersectional approach to discrimination% 3A Addressing multiple grounds in human rights claims.pdf](https://www3.ohrc.on.ca/sites/default/files/attachments/An%20intersectional%20approach%20to%20discrimination%203A%20Addressing%20multiple%20grounds%20in%20human%20rights%20claims.pdf) (Erişim Tarihi: 11.03.2022)

NOTLAR

- i 2002 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre Türkiye nüfusunun %12,29'u engelli bireylerden oluşmaktadır. 2011 Nüfus ve Konut Araştırması'na göre en az bir engeli olan nüfusun oranı %6,9'dur. 2016 Türkiye Sağlık Araştırması'na göre nüfusun %16,2'si engelli bireylerden oluşmaktadır
(<https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf>;
<https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/engelliler-konfederasyonu-2020-yili-genel-degerlendirme/>;
https://www.aile.gov.tr/media/89297/eyhgm_istatistik_bulteni_agustos2021.pdf)
- ii Kesişimsellik kavramının yaşanan ayrımcılık durumlarını tanımlamasının yanı sıra yapılan araştırmalarla bağlantılı olarak bir araştırma çerçevesi, yaklaşımı veya analiz aracı sunduğu belirtilmiştir. Ontorio Human Rights Commission'a göre de kesişimsel yaklaşım, tarihsel, sosyal ve politik bağlam çerçevesinde ayrımcılık deneyimlerinin kabul edilmesini ve düzeltilmesini sağlamaktadır
(https://www3.ohrc.on.ca/sites/default/files/attachments/An_intersectional_approach_to_discrimination%3A_Addressing_multiple_grounds_in_human_rights_claims.pdf). Çalışma ekseninde ise kesişimsel yaklaşım, bireylerin hayatlarında farklı alanlardan kaynaklı ayrımcılıkların bir arada ve aynı anda etkin olabileceğinin dikkate alındığını göstermektedir.
- iii Makkonen (2002, s. 10, 55), çoklu ayrımcılık kavramı ile kesişimsel ayrımcılık kavramının farklı tanımlara sahip olduğunu ifade etmektedir. Buna göre çoklu ayrımcılık, bireylerin farklı ayrımcılık alanlarında, farklı zamanlarda maruz kaldığı ayrımcılığı ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kavram her seferinde belli bir gerekçeyle gerçekleşen ayrımcılık deneyimlerinin zaman içerisinde birikmesi ile tanımlanmaktadır. Kesişimsel ayrımcılık ise farklı alanlarda ortaya çıkan ayrımcılıkların bir arada, aynı zamanda etkin bir biçimde tecrübe edilmesine işaret etmektedir. Böylece dezavantajlı bireyler içerisinde daha da fazla dezavantajlı olan bireylerin (çalışma kapsamında engeli olmayan kadınlar ve engelli erkeklerden daha fazla ayrımcılığa maruz kalan engelli kadınlara işaret eder) görünürlüğü sağlanabilmektedir.
- iv Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni'nin, Ulusal Engelli Veri Sistemi'ne dayalı olarak ortaya koyduğu sonuçlara göre, toplamda 2,511,950 kayıtlı engelli bulunmaktadır. Bu engelli bireylerin 1,414,643'ü erkeklerden oluşmaktadır.
- v Rehabilitasyon kavramı, bireyin bilmediği/yapamadığı becerileri geliştirmek anlamına gelmektedir. Kavram, engellilik bağlamında, bireyin yaşamını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini amaçlayan ve bu doğrultuda bireye fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki becerilerin kazandırılması anlamına gelmektedir (Aslan, 2017).

KADIN VE KIZ ÇOCUĞU CİNAYETLERİNE YÖNELİK KAVRAMSAL TARTIŞMALAR: *FEMİSİD*, *FEMİNİSİD* VE CIUDAD JUÁREZ ÖRNEĞİ

CONCEPTUAL DEBATES ON KILLINGS OF WOMEN AND GIRLS: FEMICIDE,
FEMINICIDE AND THE CASE OF CIUDAD JUÁREZ

Onur AĞKAYA¹

ÖZ

Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet, Latin Amerika’da ve bilhassa Meksika’da çok ağır bir krize dönüşmüştür. Anlaşılır biçimde, söz konusu duruma yönelik uluslararası akademik ve siyasal ilgi artmaktadır. Bu makale, söz konusu duruma dair tartışmalara ve akademik çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla, kadın ve kız çocuğu cinayetlerini farklı kuramsal konulardan anlamak ve açıklamak için kullanılan kavramlar olan “femisid” ve “feminisid”i tanıtmakta ve tahlil etmektedir. Bu kavramların gelişiminin ve kullanılmasının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla da çalışma, 1993’ten beri binlerce kadın ve kız çocuğunun kurban hâline geldiği Meksika’nın Ciudad Juárez şehrindeki feminisid krizini ele almaktadır. Başlıca, feminist, kriminolojik ve insan hakları yaklaşımlarından faydalanan çalışma, Meksika’daki yetkililerin ihmalleri ve politikaları sonucu ortaya çıkan tablo itibarıyla, söz konusu cinayetlerin siyasal olduğunu savunmaktadır. Juárez vakasını detaylı biçimde tanıtmak ve analiz etmek suretiyle, bu çalışmayla birlikte Türk akademisinde var olan ve gelecekte yapılacak kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet çalışmalarına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet, femisid, feminisid, Ciudad Juárez, Meksika.

ABSTRACT

The case of violence against women and girls in Latin America and particularly Mexico presents a grave crisis. Understandably, there is increasing international academic and political interest concerning the subject. Aiming to contribute to the debates and academic works on the subject, the main objective of this article is thus to introduce and analyse the most central concepts of “femicide” and “feminicide”, which are deployed to understand and explain the killings of women and girls through different theoretical perspectives. To better understand the development and application of the concepts, the study elaborates on the feminicide crisis in Ciudad Juárez, Mexico, where thousands of women and girls have become victims since 1993. Drawing mainly on feminist, criminological, and human rights approaches, the article argues that the killings are political since the Mexican authorities’ criminal neglects and policies set the stage for the ongoing violence. By introducing and analysing the Juárez case in detail, the study aims to contribute to the existing literature in Turkey on violence against women and girls.

Keywords: Violence against women and girls, femicide, feminicide, Ciudad Juárez, Mexico.

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi Dr., onuragkaya@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-3044-5978.

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Onur Ağkaya **e-posta:** onuragkaya@gmail.com

Gönderilme /Submitted: 13.01.2022, **Kabul/ Accepted:** 29.06.2022

1. GİRİŞ

Kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddet, başta Latin Amerika'nın modern tarihinde ve dünyanın birçok bölgesinde bugün bile iyileşmenin gözlemlenmediği kronik sorunlardan biridir. Latin Amerika'nın sosyo-ekonomik yapısının sonucu olarak, bu bölgede kadınlar ve kız çocukları, yalnızca ekonomik anlamda sömürülmemekte; ayrıca, cinsel istismarın birçok türüne, fiziksel şiddete maruz kalmakta ve sistematik biçimde öldürülmektedir (Fregoso ve Bejarano, 2010). Meksika'nın Chihuahua Eyaleti'ne bağlı Ciudad Juárez'de yaşananlar ise yalnızca Latin Amerika'da değil, birçok yönüyle tüm dünyadaki örnekler arasında en aşırı boyutlara ulaşan bir örnek konumundadır. Hâlihazırda, güvenlik zafiyetinin korkunç boyutlarda olduğu ve dünyanın en tehlikeli şehirlerinden biri olarak sayılan Ciudad Juárez'de (Consejo Ciudadano Para la Seguridad Pública y la Justicia Penal, 2010; 2018) kadınlar ve kız çocukları, ağır ekonomik sömürünün yanında, organize suç örgütlerine, seri katillere ve devlet görevlilerine karşı daha da savunmasız hâle gelmiş; insan kaçakçılığının, cinsel istismarın, zorla kaçırılarak kaybedilmeninⁱ, cinayetlerin kurbanlarına dönüşmüştür (Uluslararası Af Örgütü, 2005; El País, 24/2/2020).

Öte yandan, Ciudad Juárez'deki kadın ve kız çocuğu cinayetlerinin sonucunda ortaya çıkan toplumsal mobilizasyon ve bunlarla bütünleşmeyi başaran akademik çalışmalar; teorik çalışmalarda, hukuksal düzenlemelerde ve pratikte yeni kavramların ve stratejilerin oluşturulmasına giden yolu aralamıştır. Bu durum, başta İspanyolca'da ve İngilizce'de

yapılan Sosyoloji, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Kadın Çalışmaları disiplinlerinde belirgin bir külliyat yaratmıştır. Bunlardan en önemlileri kadın ve kız çocuğu cinayetlerini açıklamak için kullanılan "femisid" [*femicide*] kavramının Ciudad Juárez örneği ile birlikte Küresel-Güneyli yazarlar tarafından "feminisid" [*feminicidio*] olarak yeniden yorumlanarak kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddeti anlamak ve açıklamak için önemli birer kuramsal ve kavramsal araca dönüştürülmesini içermektedir (Diana Wilson, 2014; Monárrez-Fragoso, 2018). Ancak, Türkçe yapılan çalışmalarda *femisid*, *feminisid* ve Ciudad Juárez örneğinin göreceli olarak çok fazla ilgi görmediği gözlemlenmektedir.ⁱⁱ Bu doğrultuda, bu çalışmayla birlikte hem mevcut hem de ileride yapılacak çalışmalara yönelik tanıtıcı ve analitik bir örnek sunulması amaçlanmaktadır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır: İlk bölüm, kadın ve kız çocuğu cinayetlerine göndermede bulunmak için kullanılan ve bu çalışmanın vaka analizinde kullanılacak olan *femisid* ve *feminisid* kavramlarına, farklı disiplinlerin ortaya koyduğu argümanlar ve yaklaşımlar üzerinden odaklanmaktadır. İkinci bölümde ise vaka analizi gerçekleştirilmektedir. Çalışmada, kriminoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, hukuk ve kadın çalışmalarından faydalanan inter-disipliner bir yaklaşım benimsenmiştir. Çalışmanın temel kuramsal ve kavramsal çerçevesini oluşturan *femisid* ve bilhassa *feminisid*'in tanımları, ele alınan vakanın, bu kavramların dönüşmesine olan etkilerinin daha kolay takip edilmesini sağlayabilmek adına önce kriminoloji disiplinindeki tanımlarıyla verilmiş, daha sonra ise kavramların zaman içinde

siyasallaşarak farklı biçimlerde kullanılmasına ve hukuksal düzenlemelerdeki dönüşümüne dikkat çekilmiştir. Makalede, konuya yönelen nicel çalışmalardan, başta Uluslararası Af Örgütü olmak üzere konuya dair gözlemlerde bulunan uluslararası ve bölgesel kuruluşların raporlarından hem de bölgede uzun yıllar boyunca kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddetin birçok yönünü ele alan antropolojik ve etnografik çalışmalardan istifade edilmektedir.

2. KADINLARI VE KIZ ÇOCUKLARINI HEDEF ALAN ŞİDDETE DAİR KURAMSAL VE KAVRAMSAL TARTIŞMALAR

Kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddeti açıklamaya dair altı temel yaklaşımdan bahsedilebilir. Bununla birlikte, odak noktaları birbirinden farklılaşmakla birlikte, bu yaklaşımların benimsedikleri yöntemler ve ulaştığı sonuçlar itibariyle birçok noktada kesiştiğini gözlemek mümkündür. Genel tanımlarla gitmek adına, söz konusu yaklaşımlardan ilki; kadınlara ve kız çocuklarına uygulanan şiddeti, failin kişisel olarak mental durumuna veya evrimsel gelişime bağlı olarak kadınları ve kız çocuklarını cinsel bir obje ve mülk olarak gören erkekler arasındaki rekabet unsurlarını göz önünde bulundurarak açıklayan “psikolojik yaklaşım”dır (DeKeseredy ve Schwarz, 2011). İkincisi, kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddetin sebeplerini, failin içinde yaşadığı ve özneleştiği toplumların sosyo-kültürel değerleriyle ilişkilendiren, ayrıca ekonomik ve sınıfsal farklılıkların belirleyiciliğine göndermede bulunan “yapısalcı yaklaşım”dır (Barberet, 2014; Henn, 2019). Üçüncü yaklaşım, cinsiyetler arasındaki eşitsizlik ve patriyarkal iktidar ilişkilerinin sonucu olarak kadınların ve kız çocuklarının cinsiyetlerinden ötürü şiddete maruz kalmalarından yola çıkan ve aynı zamanda

aktivizmin koşullarını araştıran “feminist yaklaşım”dır (Caputi, 1989, s.438; Taylor ve Jasinski, 2011, ss.342-344). Feminist yaklaşıma göre, cinsiyet, doğal bir biyolojik nitelik olmaktan ziyade, toplumsal olarak üretilmiş ve gündelik hayat içinde sürekli olarak yeniden inşa edilen bir kategoridir (Gerson ve Peiss, 1985, ss.323-325). Bu yaklaşım, şiddetin, cins ve cinsiyetin doğal belirleyiciliği ön-kabulü üzerinden okunması yerine, kadınların ve kız çocuklarının şiddete karşı savunmasızlığını arttıran toplumsal ve söylemsel normlara, eşitsizliklere ve iktidar formlarına bakılması gerektiğini savunur (Fregoso ve Bejarano, 2010, s.4). Dördüncüsü, feminist yaklaşıma benzer şekilde, kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddetin siyasallığına vurgu yapan ve kurbanları suçlu, şiddeti ise aile içi meseleler olarak gösteren, başta Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki “namus cinayetleri” örneklerine dikkat çeken “de-kolonyal yaklaşım”dır (Corradi vd., 2016, ss.982-983). Bu yaklaşım, Batılı değerler ve akademik araştırma yöntemlerinin hegemonyasına karşı, kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddeti açıklamada, ağırlıklı olarak yerelliğe, kültürel ve yapısal unsurların belirleyiciliğine odaklanmaktadır (Barberet, 2014, s.27).

Beşinci yaklaşım, kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddetin daha çok ölümle sonuçlanan ve aşırı formlarını hukuksal bir düzlemde ve adalet üzerinden ele alan “insan hakları yaklaşımı”dır (Corradi, Marcuello-Servós, Chaime, ve Weil, 2016, s.982). Bu yaklaşım, aynı zamanda, farklı ülkelerdeki kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddet formlarını inceler ve Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası örgütleri ve sivil toplumu harekete geçirmeyi hedefleyen insan hakları aktivizminin koşullarını araştırır (Barberet, 2014, s.54). Son olarak, “kriminolojik yaklaşım”, insan hakları yaklaşımına benzer şekilde kadınları ve kız

çocuklarını hedef alan şiddeti legal düzlemde ve bilhassa kadın ve kız çocuğu cinayetlerini daha ayrıntılı ve çok boyutlu olarak ele almaktadır (DeKeseredy ve Schwartz, 2011, ss.4-5).ⁱⁱⁱ Bu çalışmanın odak noktası, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin en aşırı boyutu olan cinayet türü olduğu için, tanımlama ve kavramsallaştırma kısmında son bahsedilen üç yaklaşıma –feminist, insan hakları ve kriminolojik– başvurulacak, daha sonra diğer yaklaşımların argümanlarından da faydalanılarak çok yönlü bir analiz ortaya konulacaktır.

Yukarıda kısaca değinilen yaklaşımlara ek olarak, kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddeti konu edinen akademik literatürün ve aynı zamanda politik aktivizmin, genel itibarıyla “savaş sırasında” ve “çatışma sonrası” dönemlerde kadınlara ve kız çocuklarına karşı sistematik formlara odaklandığı görülmektedir. Bu tür bir ayırımın temelinde “cinsiyet temelli şiddetin, savaşın, içsel ve yaygın bir bileşeni” ve aynı zamanda “kaçınılmaz bir yan ürünü” olarak gören normleştirme bulunmaktadır (Fregoso ve Bejarano, 2010). Nikolić-Ristanović’in (2002) sıklıkla başvurulan kategorizasyonuna göre; savaş ve çatışma dönemleri esas alınarak gözlemlenen kadınlara ve kız çocuklarına yönelik birincil derecedeki şiddet türleri: “tecavüz ve diğer cinsel istismar türleri; zorla kaçırılma, fuhuşa zorlanma ve seks kölesi olarak kullanılma; sınır dışı edilme; mültecilere yönelik cinsel, ekonomik ve duygusal istismar; korkutulma; mental ve fiziksel işkence; şantaj; cinayet veya zorla kaybedilme; (eşinden) zorla ayrılma; zorla hamile bırakılma; savaşla bağlantılı olarak ev içi şiddet; barınmadan yoksun bırakılma; kuşatma altında yaşatılma” iken ikinci derecedeki şiddet türleri ise: “istismara uğrayan kadınların, medyada sunularak ve ayrıca, gazeteciler, bilirkişiler ve sığınma merkezlerindeki memurlar tarafından

yeniden mağdur edilmesi; uluslararası ve ulusal mahkemelerde tanıklık yaptırılarak yeniden mağdur edilmesi; iltica talep eden ve mülteci kadınların, yetersiz barınma ve sosyal destek, siyasal manipülasyon, insani yardımın kötüye kullanılmak suretiyle yeniden mağdur edilmeleri”nden müteşekkildir. Ne var ki, ağırlıklı olarak savaş sonrası veya çatışma sonrası dönemlerde gözlemlenen kadınlara ve kız çocuklarına yönelik sistematik şiddet türlerinin hemen hepsi, bilhassa 90’lı yıllar, yalnızca Latin Amerika, Orta Doğu ve Afrika’da değil dünyadaki hemen her bölgede “barış zamanı” olarak sayılan dönemlerde de gündelik yaşamın birer parçası hâline gelmiştir (Fregoso ve Bejarano, 2010, s.3). Dolayısıyla, kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddet türlerinin sınıflandırılmasında, savaş sırasında, çatışma sonrasında ve barış sırasında ayrımları, pratikte, işlevselliğini gözle görülür biçimde yitirmeye başlamıştır. Söz konusu kadın ve kız çocuğu cinayetleri olduğunda ise polemolojik terminolojinin açıklayıcılığı çok daha azalmaktadır.

Kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddetin en aşırı türü olan cinayeti anlamak ve açıklamak için kullanılan en yaygın kavram *femisid* (*femicide*) (Corradi, Marcuello-Servós, Chaime, ve Weil, 2016). Kavram, genel olarak “kadınların, cinsel ve/veya duygusal ilişki yaşamakta olduğu/ yaşayıp sonlandırdığı veya yaşamak istedikleri” ve genellikle yakın oldukları [*intimate*] partnerleri tarafından öldürülmelerini ifade etmektedir (Basile ve Black, 2011, s.115; DeKeseredy ve Hall-Sanchez, 2018, s.889).^{iv} Bandelli’nin (2017, ss.61-62) dikkat çektiği üzere, *femisid* kavramı, kullanım amacına göre ilk olarak, maktulün kadın (ve kız çocuğunun) veya erkek olmasına bakılmaksızın kurbanın kadın (ve kız çocuğu) olduğu cinayetlere göndermede bulunmak için kullanılan “doğal” bir anlam taşımaktadır.

Kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddet çalışmalarına önemli katkılar sunan Caputi (2010, s.280), *femisidi* “kadınların; misojininin yanı sıra erillik, namus, aşk, gurur, zevk, din, kültür ve kadınları mülk olarak görme güdüleri gibi maskülen kavramlara dayanan erkekler tarafından öldürülmesini imleyen nefret suçu” olarak tanımlamaktadır. Yine, Caputi ve Diana E. H. Russell (aktaran Gaspar de Alba, 2010, s.83), *femisidi*, “kadınları ve kız çocuklarını hedef alan terörizm” olarak niteleyerek en geniş tanımlamalardan birini önerirken bu şiddet türünün kapsamını şu şekilde anlatmaktadır:

“Femisid, aralıksız devam eden kadın-karşı terörün en aşırı noktasındadır. Bu terör, tecavüz, işkence, seks kölesi olarak kullanma (bilhassa fuhuş yapturma), ensest ve ailenin dışından olan çocukları taciz, fiziksel ve duygusal darp, (telefonda, sokaklarda, çalışma yerinde ve eğitim alanlarında) cinsel taciz, (klitoridektomi, eksizyon, infibulasyon gibi) genital sakatlama, gereği olmayan jinekolojik ameliyatlar, heteroseksüellik için zorlama, annelik için zorlama, beyin cerrahisi, bazı kültürlerde kadınlara yemek verilmemesi, kozmetik cerrahi, güzelleştirme amaçlı diğer operasyonlar gibi sözlü ve fiziksel istismarın birçok türünü içermektedir”.

Marcuello-Servós, Corradi, Weil ve Boira'nın (2016) dikkat çektiği üzere, *femisid* kavramının en ayırıcı özelliği “basitçe, kadın ve kız çocuğu cinayetleri” yerine bu türün aşırı şiddeti imlemesidir. 2012’de dünyada şiddetli biçimde artan ve cezasız kalan vakalara karşı Viyana’da bir araya gelerek “alarm” veren ve aksiyona geçilmesi için çağrı yapan Birleşmiş Milletler Akademik Konseyi’nin bildiri kitabında da (ACUNS, 2013) *femisid*, “kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddetin en aşırı boyutu” şeklinde tanımlanmış ve farklı biçimler alabileceğine vurgu yapılmıştır

Tarihsel açıdan bakıldığında, *femisid* kavramının ilk olarak 1976’da, Diana H. Russell tarafından sosyal bilimlerde, kadınların ve kız çocuklarının (genelde aşırılık içeren) şiddet sonucu öldürülmesine göz yuman siyasal düzeni eleştirmek ve dönüştürmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir (Toledo Vásquez, 2009, s.23).^v Kavram, 1980’lerden itibaren, İspanyolca’ya *feminisid* (*feminicidio*) olarak çevrilmiş ve daha spesifik bir anlam kazanarak Latin Amerika’daki kronik soruna dikkat çekmek ve durumun iyileştirmesine yönelik bir etki yaratmak amacıyla kullanılmaya başlamıştır (Carrón, vd., 2007; Corradi vd., 2016, s.976). Lagarde’nin ilk olarak 1987’de önerdiği ve sıklıkla atıfta bulunulan *feminisid* tanımı bunun en önemli örneğidir (Fregoso ve Bejarano, 2010, s.5).

1990’lardan itibaren, *feminisid* kavramının en başta Meksika’da ve özelde Ciudad Juárez’deki şiddet pratiklerini kapsamak üzere daraldığı veya genişlediği görülmektedir. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet çalışmalarının önde gelen araştırmacılarından Monárrez-Fragoso (2002), erken tarihli sayılabilecek bir çalışmada *feminisid* Ciudad Juárez’de sistematik olarak işlenen ve kurbanın birçok vakada öldürülmeden önce veya sonra cinsel istismara uğradığı şiddet formunu anlatmak üzere kullandı. 1993 ve 2001 yılları arasında, Ciudad Juárez’de yüzlerce kadının ve kız çocuğunun aynı şekilde öldürüldüğünü öne süren Monárrez-Fragoso (2002, s.279), *feminisid* kavramını, buradaki kurbanları görünür kılmak ve cinayetlerin işlenmesine ortak kalmak derecesinde sessiz kalan iktidar politikalarını gündeme getirmek için kullandığını ifade etmiştir. Kavramı “cinsel seri *feminisid*” olarak formüle eden Monárrez-Fragoso’nun (2002, 2006, 2018) bu ve sonraki çalışmalarının, Ciudad Juárez’deki cinayetlerin görünürleşmesine ve *feminisid*’in bu şehirdeki

spesifik şiddet türü için kullanılmasına doğrudan katkı sağladığını söylemek mümkündür (Corradi et al, 2016, s.984).

Uzun yıllar boyunca ve hatta bugün de Juárez'deki spesifik şiddet formunu imlese dahi (Schatz, 2017), *femisid*, yine başta Meksika'daki ve Latin Amerika'daki (özellikle Orta Amerika'daki) diğer ülkelerde kadın ve kız çocuğu cinayetlerini gündeme getirmek ve açıklamak için kullanılmaya devam etmektedir. Staudt'un (2008) ifade ettiği gibi, kavram, yalnızca seri katiller tarafından işlenen kadın ve kız çocuğu cinayetlerini değil, aynı zamanda hem kişiler arasındaki ve toplumsal ilişkiler sonucunda kadınları ve kız çocuklarını hedef alan ve cinayetle sonuçlanan çok daha yaygın bir sorunu işaret etmektedir.

Meksika'dan sonra, kadın ve kız çocuğu cinayetlerinin fazlalığı ve aşırılığıyla gündeme gelen ülke Guatemala olmuştur (Diana Wilson, 2014, s.5). Bu ülkede de yüzlerce kadın ve kız çocuğu, Meksika'dakine benzer şekilde aşırı biçimlerde öldürülmüş, ölümlerinden önce veya sonra cinsel istismara uğramıştır (Prieto-Carrón, Thomson ve Macdonald, 2007, ss.25-27; Staudt and Campbell, 2008, s.17). Dolayısıyla, vakaların artması, şiddet formlarının ve hedef kurbanların değişmesi de *feminisid* kavramının paralel biçimde tanımlanma girişimlerine yansımıştır. Kavramı ilk kez gündeme getiren Russell'i takip ettiğini ve söz konusu kavramı geliştirme girişiminde bulunduğunu ifade eden Lagarde (2006a, s.221), göreceli olarak daha yakın zamanlı bir çalışmada *feminisidi* şu şekilde tanımlamaktadır:

“Çoğunlukla; eşitsizliğe, ikincil konuma itilmeye, sömürülme veya baskılanmaya ve özellikle de mahrum bırakılmaya maruz kalan kadınlara karşı, toplumsal, cinsiyet bağlamında, hukuksal, ekonomik, siyasi, ideolojik ve her

formda üstte konumlanmış erkekler tarafından uygulanan şiddettir.”

Bu tanımlamadaki karakteristiklere ek olarak, kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddetin *feminisid* olarak değerlendirilmesine neden olan diğer özellikler, vakaların, belirli bir bölgede sistematik olarak gözlemlenmesi; devamlılığı; farklı bölgelere sirayet edebilmesi; kurbanların toplumun her katmanından ve meslek grubundan olması; şiddetin özel veya kamusal alanda gerçekleşmesi; şiddetin kurumlar veya topluluklar tarafından da uygulanması; ve son olarak failin yaygın olarak suçunun cezasız kalmasıdır (Lagarde, 2006a, ss.223-224; Toledo Vásquez, 2009, ss.24-25).

Hukuksal düzlemde gelişim ve tanımlama sürecine bakıldığında, *feminisidin*, 2007'den itibaren Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu (*Inter-American Commission on Human Rights*) tarafından önce kadınlara ve kız çocuklarına karşı Bolivya'daki sistematik şiddeti tasniflemek için kullanıldığı; 2008'de ise “Feminisid Deklarasyonu”nda kadınlara ve kız çocuklarına karşı en ağır ayrımcılık ve şiddet formu olarak tanımlandığı görülmektedir (Amerikalı Devletler Örgütü, 2008). *Feminisidin* hukuksal olarak tanınmasındaki en önemli ve bilinen örnek, yine Ciudad Juárez'de, 11 Kasım 2001'de bir pamuk tarlasında sekiz kadının cesedinin bulunmasından sonra, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2007'de cinayetlerden üçünün davasının kabul etmesiyle başlayan süreçtir (Driver, 2015, s.33). “Pamuk Tarlası Vakaları” olarak isimlendirilen ve bağlayıcılığı olan mahkemenin 2009'da, Meksika devletini, Claudia Ivette González, Esmeralde Herrera Monreal ve Laura Benice Ramos Monárrez'in öldürülmelerini önleyememek ve ölümlerinin araştırmalarındaki ihmallerden dolayı mahkûm etmiştir. Davanın gerekçeli kararında cinayetler,

Monárrez-Fragoso'nun önermesine doğrudan atıfta bulunularak “feminisid” olarak tanımlanmıştır (Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 2009, s.23, para. Q). 2010'dan itibaren, *feminisid* kavramı Latin Amerika'da birçok ulusal ve uluslararası yasal düzenlemede yer bulmaya başlamıştır. vi Bununla birlikte, hem siyasal aktivizmin hem de akademik çalışmaların kazanımı olan bu sonuç, aynı zamanda, kavramın, uzun vadede salt yasal bir terime dönüşerek *feminisid* özellikle vurgu yaptığı kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddetin siyasallığını ortaya koyma mücadelesinin ve yol alınan politik zeminin altını oyma tehlikesi de içermektedir (Prieto-Carrón, Thomson ve Macdonald, 2007, s.25; Toledo Vásquez, 2009, s.17). Bu öngörünün haklılığının en önemli kanıtı, yine, Meksika'daki yasal düzenlemeler ve kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet türlerinde ortaya çıkmıştır. Hem ulusal çaptaki siyasal mücadelenin hem de başta Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin “Pamuk Tarlası” kararı ve aralarında Avrupa Parlamentosu'nun da bulunduğu birçok uluslararası oluşumun baskıları sonucunda, 2010 yılında Meksika'da Guerrero ve Ciudad de México *feminisidi* ayrı bir suç olarak düzenleyerek kabul etmişlerdir (García-Del Moral ve Neumann 2019, s.468). İki eyaletle birlikte başlayan düzenleme, 325 Sayılı Yasayla 2012'de Federal Ceza Kanunu'na eklenebilmiş, ancak, cinayetlerin ve tartışmaların merkezi konumundaki Chihuahua Eyaleti Meclisi *feminisid* suçunu özel bir kategori olarak ancak 2017'de onaylamıştır. Buna rağmen, Eyalet Ceza Kanununun 126. Maddesinin ekinde söz konusu suç ve cezayı müeyyideleri tanımlanırken, Federal Ceza Kanunu'ndan farklı olarak *feminisid* yerine “kadınları cinsiyetinden ötürü öldürmek” ibaresi kullanılmıştır (*Código Penal del Estado de Chihuahua*, 2020). Bunların da ötesinde, çalışmanın bir sonraki bölümünde daha detaylı

biçimde ele alınacağı üzere, Meksika gibi ihbarların ve suçların araştırılma oranının çok düşük olduğu ülkelerde yasaların yapılmasından ziyade uygulanmaları daha büyük önem arz etmektedir.

Buraya kadar verilen tanımlamaların ortaya koyduğu gibi kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddeti açıklamak için önerilen kavramlar, pratiklerin ve iktidar ilişkilerinin değişmesine bağlı olarak genişlemekte ve dönüşmektedir. 2000'li yılların ortalarından itibaren, *femisid* ve *feminisid* kavramlarının angaje olarak dünyanın birçok ülkesinde geçişken biçimde açıkça birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Driver, 2015, s.9; Bandelli, 2017, s.64). vii viii Her iki kavramın kullanımın da temelde eşitsizlik yaratan ilişkilere, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik sistematik şiddeti (başta cinayet olmak üzere kategorik anlamda yukarıda sayılan diğer şiddet türleri) anlatmak, bunların siyasallığına vurgu yapmak, bunun da ötesinde söz konusu şiddete yol açan, bunların –kasıt olmasa dahi– cezasız kalmasını sağlayan veya izin veren düzeni ve politikaları eleştirmek, farkındalık yaratmak ve dönüştürmek amacı taşıdığı unutulmamalıdır. Yine, *feminisid* kavramının, Küresel Güney'in, İngilizce konuşulan Kuzey'de üretilen bir kavram olan *femisidi* eleştirerek yerelliğin ve kültürün belirleyiciliğini ekleyerek geliştirmesinin sonucu ortaya çıktığı da (Marcuello-Servós, Corradi, Weil ve Boira, 2016) hatırlanmalıdır.

Son olarak değinilmesi gereken noktalardan biri, kavramı öneren ve geliştiren Russell gibi yazarların, lingüistik nüansları göz önünde bulundurarak *femisid* kavramının İspanyolca'ya çevrilirken *feminisid* kavramının kullanılmasının daha bütüncül olacağını kabul etmeleridir. Bu bağlamda, Russell ve Diana'nın editörlüğünü yaptığı ve ilk olarak 1992'de

İngilizce hazırlanan *Femicide: The Politics of Woman Killing* (Femisid: Kadın Cinayetlerinin Siyaseti) adlı çalışmanın 2006'da İspanyolca'ya çevrilen ve Lagarde'nin sunduğu versiyonunda, her iki yazarın da doğrudan "kadın cinayeti" anlamına gelecek "*femicidio*" yerine "*feminicidio*"nun daha doğru olacağını tasdik ettikleri belirtilmiştir (Lagarde, 2006b, s.17). Russell ve diğer Batılı yazarların, *feminisid* kavramının kullanılmasının söz konusu cinayetlerin siyasal yönüne atıfta bulunması ve başta Meksika ve diğer Latin Amerika ülkelerindeki yazarların kavramı ve süreci bir tür mücadele olarak görmesi ve uygulamasına katkı sağlayacağını öngördüğünün hatırlatılmasında fayda görülmektedir.^{ix}

Tüm bunlar göz önünde bulundurularak, Fregoso ve Bejarano'nun (2010) ifade ettiği gibi *femisid* yerine *feminisid* kavramının kullanılması, Güney yazarlarının literatüre ve aktivizme yaptığı katkıların; kültürün ve yerel şartların belirleyiciliğinin ve aynı zamanda lingüistik bağlamda trans-kültürelliği imleyen kapsamın korunmasını sağlarken dinamizme ve diyaloga açık kapı bırakmaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmada, hem temelde Russell hem de Lagarde ve diğer yazarlar tarafından tanımlanan ve geliştirilen, literatürde büyük ölçüde kabul gören ve atıfta bulunulan *feminisid* kavramı kullanılacaktır. Aynı şekilde, bu makalede *feminisid* kavramsallaştırmasının vurgu yaptığı, kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddetin devamlılığına, aşırılığına ve sürekli olarak yeniden üretilmesine yol açan unsurların; mevcut düzen –doğrudan veya dolaylı; kasıtlı yahut değil– politikalar ve kurumlar olduğu savunulmakta ve dolayısıyla, *feminisid*'in siyasal bir çıktı, durum ve olgu olduğu kabul edilmektedir. Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, Ciudad Juárez'deki vakaların ve tarihsel sürecin *feminisid* kavramının zamanla *femisid* kavramına dönüşmesinde

önemli bir örnek ve kırılma noktası teşkil etmiş olmasıdır. Bu bağlamda, *femisid* ve *feminisid* kavramları arasındaki geçişliliğin ve yakınlaşmanın ve ayrıca, *feminisid* kavramının önce kadın ve kız çocuklarını hedef alan spesifik bir şiddet türüne işaret edecek şekilde kullanılmasından hukuki metinlere geçerek yaygınlaşmasının daha iyi anlaşılabilmesi için çalışmanın bir sonraki bölümü, Ciudad Juárez'deki 1993 ve 2010 yılları arasındaki süreci analiz edecektir.

3. CIUDAD JUÁREZ'DEKİ FEMİNİSİD VAKALARININ İNCELENMESİ

Ciudad Juárez'deki *feminisid* örneği Latin Amerika'daki ve dünyada akademik olarak en çok bilinen ve üzerine çalışmalar yapılan vakadır (Barberet, 2014, s.36; Corradi et al., 2016, s.984). Başta Birleşmiş Milletler ve hatta Avrupa Parlamentosu olmak üzere birçok uluslararası örgüt, sürekli olarak *feminisid* krizine dikkat çekmekte ve Meksika'daki hükümetleri eleştirmektedir (Anaya-Muñoz, 2011, ss.342-343). Buna ek olarak, söz konusu vaka, birçok popüler sanat çalışması, roman, konferans, seminer, film, belgesel^x, tüm Kuzey Amerika'ya ve diğer kıtalara ulaşan toplumsal hareketlere^{xi} ve uluslararası duyarlılık kampanyalarına konu olmuştur (Arriola, 2010, s.25; Jeffries, 2013). Daha önce değinildiği gibi çalışmanın bu kısmında, çalışmada ortaya konulan *feminisid* tanımlamalarının ortaya çıkışının ve geçirdiği dönüşümün daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, önce, Ciudad Juárez'deki 1993 ve 2006 yılları arasındaki sürece daha sonra ise organize suçla mücadelede militarize politikaların somut bir belirleyici olduğu ve buna bağlı olarak Meksika'nın genelinde şiddetin aşırı biçimde arttığı 2006'dan sonraki döneme odaklanılarak analiz edilecektir.

3.1. 1993-2006 Arası Dönem: "Juárez'in Ölü Kadınları"

Meksika'nın kuzey sınırında, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Teksas Eyaleti'ne bağlı El Paso şehrinin tam karşısında bulunan Ciudad Juárez, 1.332.000 kişilik nüfusuyla (INEGI, 2010) ülkenin altıncı ve Chihuahua Eyaleti'nin en büyük şehridir. Sınırdaki tüm şehirler gibi Juárez'in ABD'ye olan coğrafi yakınlığı; ekonomik, kültürel ve politik olarak şekillenmesinde büyük rol oynamıştır ve oynamaya devam etmektedir (Fregoso, 2003). Sınır şehirleri arasında bilhassa Ciudad Juárez, yirminci yüzyılın başından itibaren yoğun yasadışı faaliyetlerin etkisiyle, yolsuzluğu ve işlenen suçların cezasız kalmasını norm olarak kabul eden yoğun bir enformel kültürün gelişimine sahne olmuştur (Staudt, 1998; Campbell, 2009). 1920'lerde ve 1930'lardaki ABD'de alkol yasakları karşısında kaçakçılar için güvenli geçiş bölgesi misyonu yüklenen şehir (Recio, 2002), aynı zamanda 1960'lara kadar geçen Amerikalı turistler ve askerler için bir tür "eğlence ve fuhuş" merkezi olarak kalmıştır (Cepeda ve Nowotny, 2014; Rodríguez, 2019, ss.105-106).

1965'te "Sınır Sanayileştirme Programı"nın (*Programa de Industrialización Fronteriza*) yürürlüğe girmesinden itibaren Ciudad Juárez, *maquiladoras*^{xiii} olarak adlandırılan ve ağırlıklı olarak el emeğine dayalı tekstil, kimya, metal ve otomotiv sektörlerinin ucuz işgücüne rahatça ulaşabildiği "devasa bir yatırım sahasına" dönüşmüştür (Nathan, 1999, s.24). 1980'lerden itibaren sayılarında çok büyük artış yaşanan *maquiladora* tesislerinde "erkek çalışanlara kıyasla daha uysal, uyumlu, becerikli, militanlığa ve sendika üyeliğine mesafeli" durmaları ve ortalama ücretlerden daha azına çalıştırabilmeleri sebebiyle kadın işçiler çok daha yüksek oranlarda istihdam edilmiştir (Skclair, 1989'dan aktaran Kopinak, 1995, s.32). Önceleri geçici bir büyüme ve istihdam artırma programı olarak düşünülen *maquiladora* sanayileşmesi, on yıllar içinde Meksika ekonomisinin payandalarından birine dönüşmüştür (Contreras ve Munguía, 2007, s.76). Yatırımcıları teşvik eden yeni yasal

düzenlemelerle birlikte, başta ABD merkezli birçok girişim, kadınları işe almadan önce kendilerinden hamilelik testi istemeye, çalışma dönemlerinde gebeliği önleyici ilaçlar kullanmaya zorlamakta, hamile kalması durumunda ise işten çıkarma uygulamalarına başlamıştır (Wright, 1999, s.467; Arriola, 2010, ss.32; 47).

1990'larda, Ciudad Juárez, Meksika'nın kuzeyindeki *maquiladora* tesislerinde istihdam sayısının en yüksek olduğu şehre dönüşmüştür. Bu dönemde, yarısından fazlasının kadınların oluşturduğu tesislerde, yüksek stres altında ve sağlıksız çalışma koşullarında, yine çoğunluğunu 16-17 yaşındaki nüfusun oluşturduğu 150.000 kadar işçi çalışır duruma gelmiştir (Staudt, 1998, s.38; Nathan, 1999, s.25). NAFTA anlaşmasının 1994'te yürürlüğe girmesinden sonra bu tip büyüme modelinin ağırlığı Meksika ekonomisinde daha da artmıştır. 2000 yılına gelindiğinde, Meksika'nın tamamındaki yaklaşık 3.500 *maquiladora* tesisinde 1.350.000 işçi çalışmaktaydı ve bu sayının yaklaşık 230.000 kadarı Juárez'de bulunmaktaydı (Contreras ve Munguía, 2007, ss.74-75; Nathan, 1999, ss.24). Bu ortamda, Ciudad Juárez'in 1950'de 122.600 olan nüfusu 1990'da 800.000'e ve 2000 yılında 1.300.000'e çıkmıştır (Boullosa ve Wallace, 2015, ss.100-101). Şehre yeni yerleşenlerin çoğu, Meksika'nın güney ve orta bölgelerinden gelen tarım işçileriydi. Bununla birlikte, Juárez'in altyapısı, bu nüfus artışına cevap verebilecek yeterlikte olmadığından, sonradan göç edenlerin çoğu yalnızca okullara, hastanelere, parklara ve toplu taşımaya değil su, kanalizasyon ve elektrik sistemlerinden bile mahrum hâlde yaşayacak biçimde, şehrin etrafında gecekondu tipi yerleşim birimlerinde derme-çatma yapılarda yaşamaya başlamıştır (Arriola, 2010, s.26). *Colonia* olarak anılan Anapra, Valle de Juárez, Lomas de Poleo ve Lote Bravo gibi mahalleler,

maquiladora fabrikalarında çalışan düşük gelirli işçilerin öncelikli ve bir boyutta “zorunlu” ikamet alanlarına dönüşmüştür (Fregoso, 2003, s.2).

Öte yandan 1980’lerin ortalarından itibaren ABD’ye giren yasadışı maddelerin en önemli kaçakçılık rotalarından biri olan Ciudad Juárez’in önemi uyuşturucu trafiği için daha da artmıştır (Campbell, 2009, s.41).^{xiii} Yine 1990’ların başından itibaren Meksikalı karteller, uluslararası uyuşturucu ticaretinde lider konumuna yükselmişlerdir.^{xiv} Uyuşturucu ticareti ve beraberinde getirdiği şiddet, şehirde zaten var olan yolsuzluk ve suçların cezasız kalması kültürüne olumsuz yönde daha çok etki etmiştir (Campbell, 2011, s.22). Dolayısıyla, coğrafi konumu, hem insanların hem legal hem de yasadışı ticaret mallarının ABD’ye geçişinde önemli bir durak olması, kemikleşmiş karakterdeki yolsuzluk ve suçların cezasız kalması kültürü, sürekli olarak işçi göçü alması ve tüm bunlara ek olarak, Meksika’nın ulusal karakterinin bir bileşeni olarak görülen “*macho*” ve kadına karşı şiddeti normalleştiren kültürünün burada göreceli olarak daha yaygın olması gibi spesifik özellikler, Ciudad Juárez’i, Meksika’nın ve Latin Amerika’nın diğer şehirlerinden farklı kılmaktadır (Monárrez-Fragoso, 2002, ss.288-289; Ensalaco, 2006, s.420; Fregoso ve Bejerano, 2010, s.14).

Geçişken ekonomik ve sosyal yapısıyla Ciudad Juárez, özellikle 1993 ve 1994 yıllarından itibaren zorla kaçırılmış, öldürülmeden önce veya sonra cinsel istismara uğramış, işkence edilmiş ve kamuya açık alanlara atılmış onlarca kadının ve kız çocuğunun bedenlerinin bulunmasıyla ulusal ve uluslararası kamuoyunun gündemine gelmeye başlamıştır (Nathan, 1999, s.25; Monárrez-Fragoso, 2002). Çalışmanın ilk bölümünde sunulduğu gibi *feminisid* olarak adlandırılan bu

tipteki vakaların sayılarının hızla artmasıyla birlikte 1993’ten itibaren^{xv}, Juárez’de sivil toplum harekete geçmiş ve artarak devam eden krize karşı “*anti-feminisid*” protestolarına başlamıştır (Wright, 2007, s.401).^{xvi} Protestoların ve sosyal mobilizasyonun hedefinde, öncelikli olarak, kadınların ve kız çocuklarının kaybolmasından itibaren ölümlerinin araştırılması noktasına kadar, farklı resmî kurumların, suçlularla işbirliği olmasa dahi, kapasite bakımından yetersizlikleri ve yaptıkları ihmallerle “işbirliği derecesine varan uygulamalar”ı ve söylemleri bulunmaktaydı (Anaya-Muñoz, 2011, s.345, Rodríguez, 2019, s.117).

Söz konusu uygulamalara ilk örnek, *feminisid* kurbanlarının sayıları üzerine yaşanmıştır. Ensalaco’nun (2006, s.419) resmî istatistikleri ve sivil toplum kuruluşlarının verdiği rakamları derlediği çalışmasına göre, Chihuahua Eyaleti Genel Savcılığı Bürosu’na göre 1993 ve 2002 yılları arasında öldürülen kadın ve kız çocuğu sayısı 268; Ulusal İnsan Hakları Komisyonu’na göre 1993 ve 2003 arasında 233; 1998’de kurulan Kadın Cinayetleri Araştırmaları Özel Savcısının raporuna göre bu tarihler arasındaki sayı 232’dir. Öte yandan, Esther Chávez Cano tarafından kurulan *8 Mart Feminist Grubu* ve bir başka sivil toplum inisiyatifi olarak ortaya çıkan *Casa Amiga*’nın 1993’ten itibaren kayıt almaya başladıkları *feminisid* kurbanlarının 1993 ve 2003 arasındaki sayısı 265 iken Uluslararası Af Örgütü, 370 sayısına ulaşmıştır. 2007’de, yayınlanan, bölgenin en önemli kadın hakları savunucusu konumundaki hükümet-dışı örgütlerinden biri olan CLADEM (*Comité de América Latina y El Caribe para la Defensa de los Derechos de la Mujer*) raporu ise Meksika’daki birçok *feminisid* vakasının, rakamların düşük gösterilmesi amacıyla manipüle edildiği tespitinde bulunmuştur (Medina Rosas, 2007, s.92).

Feminisid kurbanlarının sayısına tam olarak ulaşılamamasına neden olan bir diğer unsur ise Latin Amerika özelinde ve Meksika’da çok yaygın bir şiddet formu *desapariciones*’dir^{xvii} (Human Rights Watch, 2013). 2003 yılında Ciudad Juárez’deki *feminisid* krizi için özel olarak hazırlanan Uluslararası Af Örgütü raporuna göre, 1993’ten sonraki on yılda kaç kadın ve kız çocuğunun zorla kaçırılarak kaybedildiği bilinmemektedir. Söz konusu kurbanlar, bedenleri bulunmadığı takdirde hayatını kaybetmiş olarak sayılmamaktadır. Fregoso’nun (2003, s.2) aktardığına göre 1993 ile 2001 yılları arasında Ciudad Juárez’de zorla kaçırılan ve kaybedilen kadınların sayısının 450 kadar olduğu tahmin edilmektedir.

Bir başka olumsuz unsur, Meksika’da yaygın olarak norm hâline geldiği şekliyle, güvenlik güçleri veya organize suç örgütleri tarafından işlenen suçların, kurbanların aileleri tarafından, tehdit edilme veya diğer üyelerinin hayatlarının riske atılması korkusuyla ihbar edilmemesidir (Human Rights Watch, 2008; 2011; Anaya Muñoz, 2011, s.345). Bu faktör, kurbanların yakınlarının emniyet merkezlerinde karşılaştıkları muamelenin sonucu ve yetkililerin söylemlerinin de etkisiyle birçok ihbarın yapılmamasıyla veya şikayetlerin geri çekilmesiyle ve nihayetinde, Meksika’da adalet sistemine karşı topyekûn güvensizlikle ilgilidir.

Ciudad Juárez’de ilk *feminisid* kurbanlarının ortaya çıkmasından itibaren, yerel ve federal yetkililerin bu krize dair ilk politikaları, konuyu görmezden gelmek olmuştur (Fregoso, 2003; Wright, 2004). 1993’ten itibaren başlayan protestolarla birlikte uluslararası kamuoyunun da konuya ilgi göstermeye başlamasıyla birlikte, resmî yetkililer, kurbanların genelde normal işçi ve aile üyesi görüntüsü altında bir tür “çifte hayat” (*doble vida*) yaşayan “hafifmeşrep kadınlar” veya “seks işçisi oldukları”ni iddia

etmişlerdir (Fregoso, 2003, s.6). “Çifte hayat” retoriği, hem kurbanları kamuoyu önünde açıkça itibarsızlaştırmak için hem de kurbanların emniyet merkezlerine müracaatta bulunan yakınlarına karşı polisler tarafından suçlayıcı imalarda bulunmak için kullanılmıştır (Wright, 2004, ss.377-379). Bu şekilde, Meksikalı yetkililer önce krizin varlığını inkâr etmiş ardından da kurbanları suçlama yoluna gitmişlerdir.^{xviii}

“Çifte hayat” retoriği bir başka açıdan *feminisid* kurbanlarına yönelik hem bir genelleştirme hem de aşırıcı boyutta cinsiyetçi saldırı içermekteydi: 1993’ten itibaren, 11 ila 20 ve ağırlıklı olarak 13-17 yaş aralığındaki işlerine gitmekte veya işlerinden evlerine dönmekte olan genellikle fakir, esmer tenli, siyah saçlı “*las inditas del sur*” (Gaspar de Alba ve Guzmán, 2010, s.1)^{xix} olarak adlandırılan *maquiladora* işçileri özellikle görünür hâle getirilen kurbanlar olmuştur (Wright, 1999; Fregoso, 2003, s.3; Ensalaco, 2006, s.420). Bu tipoloji ve genelleme o kadar yaygınlaşmıştır ki, *feminisid*, ilk dönemde uluslararası kamuoyunun gündemine “*maquiladora* cinayetleri” olarak gelmiştir (Gaspar de Alba, 2010, s.64). Halbuki, her ne kadar uzun yıllar boyunca *anti-feminisid* kampanyalarının ve literatürün merkezinde olsalar da daha sonra yapılan birçok çalışmanın ortaya koyduğu üzere; öldürülen *maquiladora* işçileri, kurbanların sadece az bir kısmını oluşturmaktaydı (Lagarde, 2006, s.224).^{xx}

Driver’ın (2015, s.7) dikkat çektiği gibi kurbanların birçoğu, yaşadıkları yerlerde toplu taşıma imkânlarının, sağlık, yol ve aydınlatmanın olmaması itibariyle sadece ekonomik açıdan değil coğrafi ve toplumsal olarak da marjinalize edilmiş durumdaydı. Kurbanların bedenleri, çoğunlukla ıssız bölgeler olan *colonialarda* ve şehrin daha çok dış marjinlerinde bulunmaktaydı (Fregoso, 2003,

s.3). “Çifte hayat” yaşama yaftası, gündüzleri *maquiladora* tesislerinde çalışan ve çoğunlukla çalıştıkları yerlerden evlerine gitmek için ıssız bölgelerden geçen kadınların, yakınlarının bilgisi olmadan kazandıkları paraları eğlenmek için harcarken veya seks işçiliği yaparken saldırıya uğradığı iması içermekteydi. Aslında, yetkililerin, kurbanların kendi ölümünden sorumlu tutma girişimi içeren bu retoriği, birçok yazarın dikkat çektiği gibi neo-liberal dönüşümün getirdiği sosyo-ekonomik yeniliklerin, eril ve maço kültürün ağırlıkta olduğu geleneksel Meksika toplumunda, “erkeğin eve ekmek getirme rolünü” aşındıran veya kamuya açık alanlarda eğlenebilen kadınları ve kız çocuklarını değersizleştirme çabasının yansımasıdır (Nathan, 1999, s.27; Fregoso, 2003, s.177; Volk ve Schlotterbeck, 2010, ss.131; 137).

Anti-feminisid protestoları ise en somut biçimde, 1995 yılında *8 Mart Grubu*’nun organize ettiği sokak yürüyüşleri ve başta Birleşmiş Milletler olmak üzere büyük uluslararası kuruluşları fiilen şehre davet etmeleriyle başlamıştır (Nathan, 1999, s.25). Bu tarihten itibaren gösterilere ve sivil toplum oluşumlarına katılan kurbanların yakınları ve eylemciler tehdit edildiklerini ifade etmişlerdir (Wright, 2004, s.378). Kurbanları suçlama ve değersizleştirme stratejisine benzer biçimde, sivil toplum inisiyatiflerine liderlik eden aktivistler, resmî yetkililer tarafından Meksika’yı uluslararası kamuoyu önünde küçük düşürmeye çalışmakla, Ciudad Juárez’in imajını bozmakla ve ölümler üzerinden ticaret yapmak ve kâr sağlamakla suçlanmışlardır (Wright, 2013, s.832). Öte yandan, 1990’lardan itibaren sürece dahil olmaya başlayan uluslararası örgütlerin temsilcileri, *feminisid*lerin araştırılmasında sayısız ihmal ve prosedür ihlali olduğunu belirtmişlerdir.^{xxi} Bu doğrultuda, 1993 ve 2001 yılları arasındaki *feminisid* vakalarının ele alınışı

bazı açılardan ihmaller barındırmış ve kurumlara olan güveni sarsmıştır.

2001’de, Juárez’deki *feminisid* krizinde, “Pamuk Tarlası Cinayetleri” vakası önemli bir dönüm noktası olmuştur. On’dan fazla kadını öldürdüğü tahmin edilen iki seri katilin, AMAC’ın (*Asociación de Maquiladoras – Maquiladora Birliği*) hemen önündeki araziye öldürülmeden önce tecavüz edilmiş, işkence yapılmış ve parçalanmış dokuz kadının cesedini bırakmasından sonra, dava, çalışmanın ilk bölümünde açıklandığı üzere krize dair uluslararası duyarlılığı ve *8 Mart Feminist Grubu* ve *Casa Amiga* gibi sivil toplum örgütlerinin doğrudan katılımını arttırmıştır. 2003 yılından itibaren ise Nogales, Matamoros, Mexicali ve Nuevo Laredo gibi sınıra yakın diğer şehirlerde de “Juárez stili” adı verilen yüzden fazla *feminisid* kayıtlara geçmiştir (Gaspar de Alba ve Guzmán, 2010, s.21).^{xxii} 14 Şubat 2004’te ise *anti-feminisid* protestoları en yüksek noktasına ulaşmıştır. Aralarında önemli film yıldızlarının da bulunduğu yaklaşık 5.000 kişilik bir grup, kadın ve kız çocuğu cinayetlerinin durdurulması talebiyle ABD sınırından geçerek Juárez’deki on binlerce protestocuyla buluşmuştur (Staudt, 2008, s.98; Wright, 2010, s.226).

Öte yandan, yerel yetkililer ve bazı medya kuruluşları, sivil toplum kuruluşlarını kurbanların acıları üzerinden kâr elde etmek ve Ciudad Juárez’in imajını göstermekle suçlamıştır. *Anti-feminisid* oluşumları bu tarihten itibaren mücadelelerini farklı stratejiler ve platformlara kanalize etmeye başlamış ve bu da 2002’den sonra “*Ni Una Más!*” platformunun çok-başlılığa evrilmesiyle sonuçlanmıştır (Wright, 2010, s.227). Buna rağmen, *feminisid* krizinin ağırlaşması ve kurbanların sayılarının her geçen yıl daha da artması gibi unsurlar Meksika’da sivil toplumun mobilizasyonunu,

başta uluslararası örgütler ve tanınmış kişilerin destekleriyle uluslararasılaştırmış ve devlete baskı uygulanmasını sağlamıştır (Anaya-Muñoz, 2011, s.341; Castañeda, 2016, s.4).^{xxiii}

3.2. 2006 Sonrası Dönem: Organize Suçla Mücadelenin *Feminisidlere* Etkisi

2006'dan sonra, organize suç örgütlerine karşı mücadelenin tüm yönleriyle militarize hâle gelmesi hem Ciudad Juárez'de hem de Meksika'nın diğer şehirlerinde bugün dahi devam eden bir şiddet patlamasına neden olmuştur. 2006 ve 2007 yıllarında uyuşturucuya karşı mücadele ve organize suç örgütlerinin kendi aralarındaki çatışmalar, başta Sinaloa ve Tamaulipas eyaletlerinde somut biçimde şiddeti arttırmıştır. Söz konusu durumun yansımaları ise bilhassa 2007'den itibaren Chihuahua Eyaleti ve Ciudad Juárez'de de görülür hâle gelmiştir. 2008'de, Juárez'e gönderilen binlerce asker ve federal polis şehri bir tür "askerî abluka"ya almıştır (Campbell, 2011, s.20). Bu andan itibaren (kesin sayılar tam olarak bilinmemekle birlikte) 2008'de 1.600, 2009'da 2.700 ve 2010'da 3.100 cinayet işlenmiş ve Ciudad Juárez tüm dünyadaki şehirler içinde en tehlikelisi olarak kayıtlara geçmiştir (Consejo Ciudadano Para la Seguridad Pública y la Justicia Penal, 2010; Campbell, 2011).^{xxiv}

2008'den itibaren Ciudad Juárez'deki *feminisid* krizine yönelik tartışmalar bilhassa iki yönden farklı bir boyuta girmiştir: İlk olarak, bu tarihe kadar varlığı aşikâr olan kadınlara ve kız çocuklarına karşı devam eden sistematik şiddet ve geliştirdiği şiddet kültürü, uyuşturucu ticaretiyle bağlantılı şiddetin bir parçasıymış gibi görülmeye veya yansıtılmaya başlanmıştır (Staudt, 2008; Anaya-Muñoz, 2011, s.346). Örneğin, konuyu nicel yönden ele alan bazı yazarlar, Ciudad Juárez'deki kadın ve kız çocuğu cinayetlerinin "abartıldığını", şehirdeki şiddetin cinsiyet ayrımı yapılmaksızın herkesi

etkilediğini ve oransal olarak erkek ölümlerinin daha çok olduğunu savunmuşlardır.^{xxv} Ne var ki, birçok gözlemcinin ifade ettiği gibi *feminisid* vakalarının incelenmesinde yalnızca kantitatif bir perspektif kullanmak birçok açıdan sorun teşkil etmektedir: Öncelikle, söz konusu bölgede kesin olan şiddet ve öldürülen insan sayılarına ulaşmak mümkün değildir ve örneğin, kaçırılan insanların akıbetinin belirsizliği kullanılan istatistiklerin güvenilirliğini sorgulanır hâle getirmektedir. Ayrıca, çalışmanın ilk bölümünde ele alındığı üzere yapılan *feminisid* tanımları, kurbanın yalnızca kadın veya kız çocuğu olmasını yegâne kıstas olarak almamaktadır. Ciudad Juárez'deki vakaların ortaya koyduğu gibi kadınların yahut kız çocuklarının aksine, erkek kurbanlar oransal olarak daha az kaçırılmakta, alıkonulmakta, bedenleri parçalanmakta ve cinsel istismara uğramaktadır (Monárrez-Fragoso, 2003, s.289; Gaspar de Alba, 2010, s.81; Anaya-Muñoz, 2011, s.346).^{xxvi} Ayrıca, uyuşturucuya karşı ve organize suç örgütlerinin kendi aralarındaki savaşta, kadın ve kız çocuklarının bedenleri, geleneksel anlamda düşmanı aşağılamak, mesaj vermek ve borç tahsili için kullanılan objelere dönüşmeye başlamıştır (Agnew, 2015, s.441). Son olarak, uyuşturucuya karşı savaşta güvenlik birimlerinin önceliğinin organize suç örgütlerine yönelmesiyle, *feminisid* vakaları, kurumların birçok çalışma tarafından dikkat çekilen ilgisizliğine daha çok kurban olmuştur. Bu ortamda, *feminisid* vakalarında cezasız kalan suçların oranı yüzde 90.02'ye ulaşmıştır (Incháustegui, 2014, s.397). Dolayısıyla, çalışmanın ilk bölümünde ele alındığı üzere, *feminisid* için yapılan çalışmalarının ve *anti-feminisid* kampanyalarının tek kıstası nicelik olarak çoğunluk değildir; ancak, bunların gündeme getirilerek sifra indirilmesidir. Sonuç olarak, uyuşturucuya karşı savaşın başlamasından önce ve sonra *feminisid* vakalarının bütün şiddet olayları ve cinayetler

arasındaki oranına bakarak önem biçmek tutarlılıktan uzak olmanın yanında her tür cinayetin normalleştirilmesi tehlikesini barındırmaktadır.

Bunlara ek olarak 2008’den itibaren, Ciudad Juárez’deki kadın cinayetleri nicel yöntemle ele alan yaklaşımların gündeme getirdiği ikinci konu; Meksika’nın diğer şehirlerinde ve Latin Amerika’daki diğer ülkelerdeki *feminisid* vakalarının Juárez’deki vakaları aşmış olmasıdır. Daha önce değinildiği üzere, 2004’ten sonra, Meksika’nın kuzeyindeki şehirlerinde de “Juárez stili” denilen *feminisid* vakalarının ortaya çıktığı ve arttığı gözlemlenmiştir. 2006’dan 2009’a kadar Meksika’nın tamamında 3.726 kadın öldürülmüş; 2009’dan 2010’un sonuna kadar kayda geçen 890 *feminisid* vakasının 309’u Estado de México, 125’i Sinaloa’da, 103’ü Tamaulipas’ta ve kalanları diğer eyaletlerde gerçekleşmiştir (García Cabezas, 2012).^{xxvii} Rakamların güvenilirliğinin tartışmalı olduğu hatırdaki bulundurulmak kaydıyla, Chihuahua’daki *feminisid* sayılarının açıkça diğer eyaletlerdeki vakalardan daha az gerçekleştiği görülmektedir.

Sonuç itibariyle, çalışmanın ilk bölümünde, *feminisid*, genellikle eşitsizliğe, marjinalize edilmeye, sömürülmeye ve baskılanmaya, ayrıca, mahrum bırakılmaya maruz kalan kadınlara ve kız çocuklarına karşı, toplumsal cinsiyet bağlamında, hukuki, ekonomik, siyasal, ideolojik ve her türde üstte konumlanmış erkekler tarafından uygulanan şiddet olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya ek olarak, vakaların, belirli bir bölgede sistematik olarak gözlemlenmesinin ve devamlılığının; farklı bölgelere yayılmasının; kurbanların toplumun her katmanından ve meslek grubundan olmasının; şiddetin özel veya kamusal alanda gerçekleşmesinin; şiddetin kurumlar veya topluluklar tarafından da uygulanmasının; ve

son olarak failin yaygın olarak suçunun cezasız kalmasının, *feminisid* diğer özellikleri olduğu savunulmuştur. Ortaya konulan *feminisid* kavramı, kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddetin devamlılığına, aşırılığına ve sürekli olarak yeniden üretilmesine yol açan unsurları; mevcut düzen –doğrudan veya dolaylı; kasıtlı yahut değil– politikalar ve kurumlar, olduğunu öne sürmüş ve bu bağlamda, *feminisid*’in siyasal bir çıktı, durum ve olgu olduğu kabul edilmiştir.

Ciudad Juárez’de, bu çalışmanın odaklandığı dönemde, kadın ve kız çocuklarını hedef alan şiddet, ortaya konulan unsurların hepsini karşılamaktadır: İlk olarak, 1960’lardan itibaren, şehrin belirli bölümleri sanayileşmenin ve yabancı yatırımların sağladığı modernleşme ve hizmetlerden daha çok faydalanırken (Rodríguez, 2019, ss.111-112), *maquiladora* ve diğer üretim ve hizmet sektörü emekçilerinin çoğunluğunun barındığı ve bu çalışmanın daha çok ilgilendiği kısma atfen, ulaşım gibi temel ihtiyaçlardan mahrum bırakıldığı görülmektedir. Kurbanların büyük kısmını oluşturmamakla birlikte, daha görünür hâle gelen *feminisid* kurbanlarının *colonia* denilen bölgelerden olması bu argümanları destekler niteliktedir. İkinci olarak, çalışmada sıklıkla vurgu yapıldığı üzere, *feminisid*, Ciudad Juárez’de 1993 ve 2010 yılları arasında sistematik hâle gelmiş ve daha sonra, Meksika-ABD sınırındaki diğer kentlere yayılmıştır. Son olarak, tanımının ve bu çalışmanın ortaya koyduğu şekilde, *feminisid* vakaları, başta Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi’nin “Pamuk Tarlası Vakaları” davasında kabul ettiği ve daha sonra hem ulusal hem de uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından tespit edildiği üzere, Meksikalı yetkililerin ihmallerini içermektedir ve suçlular büyük ölçüde cezasız kalmış ve bundan faydalanmaya devam etmişlerdir. Meksika’da 325 Sayılı Yasa ve tamamlayıcı hukuki düzenlemeler *feminisidi* özel bir konumda

düzenlemiş ve cezaları arttırmış olsa dahi önemli olanın hukuk tarafından öngörülen uygulamaların pratiğe geçirilebilmesi ve caydırıcılığın sağlanabilmesidir; ancak, Meksikalı yetkililerin bugün dahi *feminisid* vakaları karşısındaki tutumları ve uygulamalarını tartışmalıdır (Olamendi, 2016, ss.32-33).^{xxviii} Tekrar etmek adına; *feminisid* kavramı, mevcut düzeni, politikaları ve resmî kurumları, doğrudan veya dolaylı –kasıtlı yahut değil– cinayetlerin devam etmesini engellememesi, gerekli hukuki düzenlemeleri yapmaması ve suçluları cezasız bırakması noktalarında sorumlu kabul etmekte ve cinayetleri siyasal bir çıktı, durum ve olgu olduğu kabul etmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma, bu tanım ve argümanlara uyarak, Meksikalı yetkililerin önce Ciudad Juárez’de daha sonra diğer şehirlerde yaşanan *feminisid* vakalarına karşı sorumlu olarak nitelemekte ve durumun siyasi olduğunu kabul etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Latin Amerika’nın modern tarihinde ve dünyanın birçok bölgesinde bugün de iyileşmenin gözlemlenmediği kronik sorunlardan biri olan kadınları ve kız çocuklarını hedef alan şiddetin özel bir türü olan *feminisid* ve buna yönelik akademik ve siyasal düzlemde yapılan çalışmalar ve mücadele ele alınmıştır. *Feminisid*, Meksika’nın Chihuahua Eyaleti’ne bağlı Ciudad Juárez’de 1993’ten itibaren ortaya çıkan aşırılık ve yüzlerce kurbanla birlikte hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunun gündemine gelmiş ve tüm dünyaya örnek teşkil etmiştir. On yıllar boyunca dünyanın en tehlikeli şehirlerinden biri olan Juárez’de kadınlar ve kız çocukları, *maquiladora* sistemi adı verilen ağır ekonomik sömürünün yanında, organize suç örgütlerine, seri katillere ve devlet görevlilerine karşı daha da savunmasız hâle gelmiş; insan kaçakçılığının, cinsel istismarın, zorla

kaçırılarak kaybedilmenin ve cinayetlerin kurbanlarına dönüşmüştür. Bu tablonun ortaya çıkmasındaki en önemli unsurlar, özelde; şehirde ve genel olarak Meksika’da hâlâ süren suçların cezasız kalması, devlet yetkililerinin ve kurumların ilgisizliği, yolsuzluk, ihmaller, yetersizlik, patriyarkal kültürün dışavurumun aşırıcı bir boyutu olan ve kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddet uygulanmasını normalize eden *maço* kültürü ve organize suç örgütlerinin faaliyetlerine rahatça devam etmeleridir

Ciudad Juárez’deki *feminisid* kriziyle ortaya çıkan toplumsal mobilizasyon ve bunlarla iç içe kalarak gelişen akademik çalışmalar; teoride, hukuksal düzenlemelerde ve pratikte yeni kavramların ve stratejilerin oluşturulmasına giden yolu aralamıştır. Güneyli yazarların literatüre kazandırdığı ve daha sonra hem akademik anlamda hem de hukuksal düzenlemelerle kabul edilen *feminisid* kavramının kendisi bunun en somut örneğidir. Bununla birlikte, *feminisid*lere karşı hem akademik hem de politik anlamda mücadele sürdürülmektedir; ne var ki, Meksika devletinin mahkûm edilmesine ve yasal düzenlemelerde *feminisid*’in cezası arttırılmış bir suç olarak kabul edilmesine rağmen, Meksika’da on yıllardır devam ederek kemikleşmiş olan kanuna riayet etmeme ve suçların cezasız kalması gerçeği, kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddetin azalması yönünde bir katkı sağlamamıştır. 1993’te Ciudad Juárez’de ortaya çıkan *feminisid* kurbanlarıyla daha da belirgin hâle gelen bu şiddet vakaları ve kültürü, bugün itibariyle ülkenin hemen her eyaletinde artarak devam etmektedir. Öyle ki, 2021 Şubat ve Mart aylarında vahşice katledilen Ingrid Escamilla’nın parçalanmış bedeninin fotoğraflarının polis merkezinden ihmal sonucu veya kasıtlı olarak sızmasıyla basında manşet olarak yayınlanması ve yedi yaşındaki Fátima

Cecilia Aldrighett önce tecavüz edilip sonra öldürülmesi gibi olaylar başkent Ciudad de México'da kadınların 8 ve 9 Mart günlerinde greve gitmesine neden olmuştur. Meksika'da 2017'den beri her gün 10 kadın ve kız çocuğu *feminisid* kurbanı olmaktadır (BBC, 2020). Bu bağlamda, *feminisid* kavramının ortaya çıkışında, yaygınlaşmasında ve hukuki düzenlemelere girmesine bir biçimde neden olan ve *feminisid*in kavramsal ve kuramsal olarak anlaşılması için önem teşkil eden özelde Ciudad Juárez vakaları ve Meksika'daki genel durum

daha sonra yapılacak çalışmalara örnek olacak biçimde bu çalışmada analiz edilmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma, kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddet çalışmalarına, *feminisid* kavramını tanıtarak, tartışarak ve vaka analizi sunarak katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışma, Türkiye'de de sürmekte olan kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddet konusunda hem akademik hem de pratikler üzerinden diyalog zemini açmakta ve ileride yapılacak olan karşılaştırmalı çalışmalara katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

ACUNS (Academic Council on the United Nations System) (2017). *Femicide: A Global Issue that Demands Action*. https://femicideincanada.ca/sites/default/files/2017-12/ACUNS%20%282013%29%20FEMICIDE%20%20GLOBAL%20ISSUE%20THAT%20DEMANDS%20ACTION_VOLUME%201.pdf adresinden alındı.

Agnew, H. R. (2015). Reframing 'Femicide': Making Room for the Balloon Effect of Drug War Violence in Studying Female Homicides in Mexico and Central America. *Territory, Politics, Governance*, 3(4), 428-445. DOI: 10.1080/21622671.2015.1064826.

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi (2009). Caso González y Otras ("Campo Algodonero") vs. México. http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_205_esp.pdf adresinden alındı.

Amerikalı Devletler Örgütü (2008). *Feminisid Deklarasyonu*. <https://www.oas.org/es/mesecvi/docs/DeclaracionFemicidio-ES.pdf> adresinden alındı.

Anaya-Muñoz, A. (2011). Explaining high levels of transnational pressure over Mexico: the case of the disappearances and killings of women in Ciudad Juárez. *The International*

Journal of Human Rights, 15(3), 339-358. DOI: 10.1080/13642980903315323.

Arriola, E. R. (2010). Accountability for Murder in the *Maquiladoras*: Linking Corporate Indifference to Gender Violence at the U.S.-Mexico Border. İçinde *Making a Killing: Femicide, Free Trade, and La Frontera* (A. Gaspar de Alba & G. Guzmán Ed.). Austin: University of Texas Press, 25-61.

Bandelli, D. (2017). *Femicide, Gender and Violence: Discourses and Counterdiscourses in Italy*. Palgrave Macmillan [E-Kitap]. DOI 10.1007/978-3-319-47785-5.

Barberet, R. (2014). *Women, Crime and Criminal Justice*. New York: Routledge.

Basile, K. C. ve Black, M. C. (2011). Intimate Partner Violence Against Women. içinde *Sourcebook on Violence Against Women* (C. M. Renzetti, J. L. Edleson ve R. K. Bergen Ed.). Londra: Sage Publications, 111-131.

BBC (2020, 9 Mart). Fury fuels historic women's strike in Mexico. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-51736957> adresinden alındı.

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi, Meksika Ofisi (2019). *Violencia Feminicida en México*. <https://mexico.unwomen.org/es/digiteca/publicaciones/2019/05/infografia-violencia-feminicida-en-mexico> adresinden alındı.

- Boullosa, C. and Wallace, M. (2015). *A Narco History: How the United States and Mexico Jointly Created the "Mexican Drug War"*. OR Books (eBook).
- Campbell, H. (2009). *Drug War Zone: Frontline Dispatches from the Streets of El Paso and Juárez*. Austin: University of Texas Press.
- Campbell, H. (2011). No End in Sight: Violence in Ciudad Juárez. *NACLA Report on the Americas*, 44(3), 19-22. DOI: 10.1080/10714839.2011.11722155.
- Caputi, J. (1989). The Sexual Politics of Murder. *Gender and Society*, 3(4), 437-456.
- Castañeda Salgado, M. P. (2016). Feminicide in Mexico: An approach through academic, activist and artistic work. *Current Sociology*, 1-17. DOI: 10.1177/0011392116637894.
- Cepeda, A. and Nowotny, K. M. (2014). A Border Context of Violence: Mexican Female Sex Workers on the U. S. – Mexico Border. *Violence Against Women*, 20(12), 1506-1531.
- Código Penal del Estado de Chihuahua [Chihuahua Eyaleti Ceza Kanunu] (2020). <http://www.congresochihuahua2.gob.mx/biblioteca/codigos/archivosCodigos/64.pdf> adresinden alındı.
- Consejo Ciudadano Para la Seguridad Pública y la Justicia Penal (2010). Cd. Juárez, por segundo año consecutivo, la ciudad más violenta del mundo. <http://www.seguridadjusticiaypaz.org.mx/sala-de-prensa/58-cd-juarez-por-segundo-ano-consecutivo-la-ciudad-mas-violenta-del-mundolink> adresinden alındı.
- Consejo Ciudadano Para la Seguridad Pública y la Justicia Penal (2018). Las 50 ciudades más violentas del mundo 2018. <http://www.seguridadjusticiaypaz.org.mx/seguridad/1567-estudio-las-50-ciudades-mas-violentas-del-mundo-2018> adresinden alındı.
- Contreras, Ó. F. y Munguía, L. F. (2007). Evolución de las maquiladoras en México: Política industrial y aprendizaje tecnológico. *Región y Sociedad*, 19, 71-87.
- Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S., and Weil, S. (2016). Theories of femicide and their significance for social research. *Current Sociology*, 64(7), 975-995.
- DeKeseredy, W. S. ve Schwartz, M. D. (2011). Theoretical and Definitional Issues In Violence Against Women. içinde *Sourcebook on Violence Against Women* (C. M. Renzetti, J. L. Edleson and R. K. Bergen Ed.). Londra: Sage Publications, 3-22.
- DeKeseredy, W. S. and Hall-Sanchez, A. (2018). Male Violence Against Women in the Global South: What We Know and What We Don't Know. içinde *The Palgrave Handbook of Criminology and the Global South* (K. Carrington Ed.), (eBook). https://doi.org/10.1007/978-3-319-65021-0_883-900.
- Diana Wilson, T. (2014). Introduction: Violence against Women in Latin America. *Latin American Perspectives*, 41(1), 3-18, DOI: 10.1177/0094582X13492143.
- Driver, A. (2015). *More or Less Dead: Feminicide, Haunting, and the Ethics of Representation in Mexico*. Tuscon: The University of Arizona Press.
- Durán-Martínez, A. (2018). *The Politics of Drug Violence: Criminals, Cops and Politicians in Colombia and Mexico*. New York: Oxford University Press.
- El País (2020, 2 Şubat). No hay paz para las madres de las hijas asesinadas de Ciudad Juárez. https://elpais.com/elpais/2020/01/21/planeta_futuro/1579619875_982331.html adresinden alındı.
- Fregoso, R. (2003). *meXicana Encounters: The Making of Social Identities on the Borderlands*. Berkeley: University of California Press.
- Fregoso, R. and Bejarano, C. (2010). Introduction: A Cartography of Feminicide in the Américas. içinde *Terrorizing Women: Feminicide in the Americas* (R. Fregoso ve C.

- Bejarano Ed.). Durham: Duke University Press, 1-42.
- García-Del Moral, P. (2015). Transforming Femicidio: Framing, institutionalization and social change. *Current Sociology*, 1-19. DOI: 10.1177/0011392115618731.
- García-Del Moral, P. ve Neumann, P. (2019). The Making and Unmaking of Femicidio/Femicidio Laws in Mexico and Nicaragua. *Law and Society Review*, 53(2), 452-486. <https://doi.org/10.1111/lasr.12380>.
- García Cabezas, N. (2012). La barbarie del feminidio en México: ensalada de cifras. Femicidio.Net. <https://femicidio.net/articulo/la-barbarie-del-feminidio-en-m%C3%A9xico-ensalada-de-cifras> adresinden alındı.
- Gaspar de Alba, A. (2010). Poor Brown Female: The Miller's Compensation for "Free" Trade. içinde *Making a Killing: Femicide, Free Trade, and La Frontera* (A. Gaspar de Alba and G. Guzmán Ed.). Austin: University of Texas Press, 63-93.
- Gerson, J. M. and Peiss, K. (1985). Boundaries, negotiation, consciousness: Reconceptualizing gender relations. *Social Problems*, 32(4), 317-331. DOI: 10.2307/800755.
- Gazioğlu, E. (2013). Kadın Cinayetleri: Kavramsallaştırma ve Sorunlu Yaklaşımlar. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 30(7), 89-100.
- Henn, E. V. (2019). *International Human Rights Law and Structural Discrimination: The Example of Violence against Women*. Springer (eBook). <https://doi.org/10.1007/978-3-662-58677-8>.
- Human Rights Watch (2008). *Uniform Impunity: Mexico's Misuse of Military Justice to Prosecute Abuses in Counternarcotics and Public Security Operations*. <https://www.hrw.org/report/2009/04/29/uniform-impunity/mexicos-misuse-military-justice-prosecute-abuses-counternarcotics> adresinden alındı.
- Human Rights Watch (2011). *Neither Rights Nor Security: Killings, Torture, and Disappearances in Mexico's "War on Drugs"*. https://www.hrw.org/sites/default/files/report_s/mexico1111webwcover_0.pdf adresinden alındı.
- Human Rights Watch (2013). *Mexico's Disappeared: The Enduring Cost of a Crisis Ignored*. <https://www.hrw.org/report/2013/02/20/mexico-disappeared/enduring-cost-crisis-ignored> adresinden alındı.
- Human Rights Watch (2022). *México: Eventos de 2021*, çevrimiçi: <https://www.hrw.org/es/world-report/2022/country-chapters/380709> adresinden alındı.
- Incháustegui, R. T. (2014). Sociología y política del feminicidio; algunas claves interpretativas a partir de caso mexicano. *Revista Sociedade e Estado*, 29 (2), Maio/Agosto 2014, 373-400.
- INEGI [Instituto Nacional de Estadística, Geografía e Información] (2010). Mexico en Cifras: Juárez, Chihuahua (08037). <https://inegi.org.mx> adresinden alındı.
- Jeffries, F. (2013). Documentary noir in the city of fear: Femicide, impunity and grassroots communication in Ciudad Juarez. *Crime Media Culture*, 9(3), 301-317.
- Kopinak, K. (1995). Gender as a Vehicle for the Subordination of Women Maquiladora Workers in Mexico. *Latin American Perspectives*, 22(1), 30-48.
- Lagarde, M. (2006a). Del femicidio al feminicidio. *Desde el Jardín de Freud*, 6, 216-225.
- Lagarde, M. (2006b). Presentación a la edición español. içinde *Femicidio. La Política del asesinato de las mujeres* (D. E. Russell ve J. Radford ed.). México D. F.: CEIICH.
- Medina Rosas, A. (2007). Femicidio: Monitoreo sobre feminicidio/ femicidio en México. CLADEM. <https://cladem.org/publicaciones/monitoreo-femicidio-mexico/> adresinden alındı.
- Monárrez-Fragoso, J. E. (2000). La cultura del feminicidio en Ciudad Juárez, 1993-1999. *Frontera Norte*, 12(23), 87-117.

- Monárrez-Fragoso, J. E. (2002). Feminicidio sexual serial en Ciudad Juárez: 1993-2001. *Debate Feminista*, 25 (ABRIL 2002), 279-305.
- Monárrez-Fragoso, J. E. (2006). Las víctimas del feminicidio juarenses: mercancías sexualmente fetichizadas. *Fermentum*, 46, 429-445.
- Monárrez-Fragoso, J. E. (2018). Feminicide: Impunity for the Perpetrators and Injustice for the Victims. içinde *The Palgrave Handbook of Criminology and the Global South* (K. Carrington et al. Ed.). (eBook). https://doi.org/10.1007/978-3-319-65021-0_44, 913-929.
- Nathan, D. (1999). Work, Sex and Danger in Ciudad Juárez. *NACLA Report on the Americas*, 33(3), 24-30. DOI: 10.1080/10714839.1999.11725626.
- Nikolić-Ristanović, V. (2002). War and Post-War Victimization of Women. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 10(2), 138-145. <https://doi.org/10.1163/157181702401475322>.
- Olamendi, P. (2016). *Feminicidio en México*. Ciudad de México: INMUJERES.
- Özer, E., Kırıcı, G. S., Aydoğdu, H. İ., Askay, M. (2019). Kadın Cinayetleri: Femisid. İçinde *Adli Tıp ve Adli Bilimlerde Klinik Uygulamalara Bakış* (N. E. Saka Ed.). Akademisyen Kitabevi: İstanbul.
- Öztürk, M. ve Bulut, M. B. (2019). *Tüm Yönleriyle Kadın Cinayetleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Pehlevan, G. (2019). *Bireysel Silahlanmanın Kadın Cinayetleri Üzerindeki Rolünün Alandaki Uzmanların Görüşleri ile Değerlendirmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Prieto-Carrón, M.; Thomson, M. and Macdonald, M. (2007). No more killings! Women respond to femicides in Central America. *Gender & Development*, 15(1), 25-40. DOI: 10.1080/13552070601178849.
- Recio, G. (2002). Drugs and Alcohol: US Prohibition and the Origins of the Drug Trade in Mexico, 1910-1930. *Journal of Latin American Studies*, 34(1), 21-42.
- Rodríguez, David Barrios (2019). *Las Ciudades Imposibles: Violencia, miedos y formas de militarización contemporánea en urbes latinoamericanas: Medellín–Ciudad Juárez*. Ciudad de México: UNAM.
- Russell, E. H. D. (2001). Defining Femicide and Related Concepts, içinde *Femicide in Global Perspective* (D. E. H. Russell & R. A. Harnes Ed.). New York: Teachers College Press, 11-27.
- Schatz, S. (2017). *Sexual Homicide of Women on the U. S. – Mexican Border*. Springer (eBook). DOI 10.1007/978-94-024-0939-0.
- Staudt, K. A. (1998). *Free trade? Informal economies at the U.S.–Mexico border*. Philadelphia: Temple Univ. Press.
- Staudt, K. A. (2008). *Violence and Activism at the Border: Gender, Fear, and Everyday Life in Ciudad Juárez*. Austin: University of Texas Press.
- Staudt, K. A. ve Campbell, H. (2008). The Other Side of the Ciudad Juárez Femicide Story. *ReVista: Harvard Review of Latin America*, 7(2), 17-19.
- Taylor, R. ve Jasinski, J. L. (2011). Femicide and Feminist Perspective. *Homicide Studies*, 15(4), 341-362. DOI: 10.1177/1088767911424541.
- Toledo Vásquez, P. (2009). *Feminicidio*. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, México D. F. <http://www.nomasviolenciacontramujeres.cl/wp-content/uploads/2015/09/P.-Toledo-Libro-Feminicidio.compressed.pdf> adresinden alındı.
- Femicide. Wikipedia içinde. <https://en.wikipedia.org/wiki/Femicide> adresinden alındı.
- Wright, M. W. (1999). The dialectics of still life: murder, women and maquiladoras. *Public*

Culture, 11(3), 453–473.
https://doi.org/10.1215/08992363-11-3-453.

Society and Space, 31, 830-845.
https://doi.org/10.1068/d17812.

Wright, M. W. (2004). From Protests to Politics: Sex Work, Women's Worth, and Ciudad Juárez Modernity. *Annals of the Association of American Geographers*, 94(2), 369-386. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.2004.09402013.x.

Volk, S. S. and Schlotterbeck, M. E. (2010). Gender, Order, and Femicide: Reading the Popular Culture of Murder in Ciudad Juárez. içinde *Making a Killing: Femicide, Free Trade, and La Frontera* (A. Gaspar de Alba and G. Guzmán Ed.). Austin: University of Texas Press, 121-153.

Wright, M. W. (2006). Public women, profit, and femicide in Northern Mexico. *South Atlantic Quarterly*, 105(4), 681–698.
https://doi.org/10.1215/00382876-2006-003.

Wright, M. W. (2007). Femicide, Mother-Activism, And The Geography Of Protest In Northern Mexico. *Urban Geography*, 28(5), 401-425. https://doi.org/10.2747/0272-3638.28.5.401.

Wright, M. W. (2013). Femicidio, narcoviolence, and gentrification in Ciudad Juárez: the feminist fight. *Environment and Planning D:*

ⁱ “Zorla kaçırılarak kaybedilmek” İspanyolca’da kullanılan “*desaparecido*” kavramına göndermede bulunmaktadır. “Kaybolmuş” veya “kayıp” şeklinde çevrilebilecek bu terim, bir insan hakları ihlali olarak “yaygın biçimde” devlete bağlı birimler tarafından gözaltına alındıktan sonra kendisinden haber alınamayan insanları anlatmak için kullanılmaktadır. Latin Amerika’da, 1960’lardan itibaren bugün bile kendilerinden haber alınamayan binlerce kişi, gözaltına alındıktan sonra güvenlik güçlerinin elinde zorla kaybedilmiştir. Bununla birlikte, özellikle Meksika örneğinde, on binlerce kişinin 2000’li yılların başından itibaren organize suç örgütleri tarafından kaçırılarak zorla kaybedildiği düşünülmektedir. Söz konusu durum, bugün itibarıyla ülkedeki en önemli insani krizlerden birine dönüşmüş durumdadır; bkz. Human Rights Watch (2022). México: Eventos de 2021, çevrimiçi: https://www.hrw.org/es/world-report/2022/country-chapters/380709.

ⁱⁱ Söz konusu kavramları tanıttıcı biçimde Türkçe literatüre uygulayan çalışmalara örnek olarak, femisid kavramını İngilizce asıyla (*femicide*) kullanmasına rağmen Gazioğlu’nun (2013) “Kadın Cinayetleri: Kavramsallaştırma ve Sorunlu Yaklaşımlar” çalışması sayılabilir. Kriminoloji alanında femisid kavramının kullanılmasına yönelik “Kadın Cinayetleri: Femisid” adlı çalışmalarında Özer vd. (2019) femisid kavramını

doğrudan Türkçeleştirerek kullanmaktadır. Bu çalışmada kullanıldığı hâliyle *femisid* ve *feminisid* kavramlarının ilk kullanımlarına örnek Pehlevan’ın (2019) “Bireysel Silahlanmanın Kadın Cinayetleri Üzerindeki Rolünün Alandaki Uzmanların Görüşleri ile Değerlendirmesi”dir. Ayrıca, Türkçe literatürdeki kadın ve kız çocuğu cinayetlerine yönelik kapsamlı bir çalışma için bkz. Ed. Meral Öztürk ve Meryem Berrin Bulut (2019). *Tüm Yönleriyle Kadın Cinayetleri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

ⁱⁱⁱ Burada söz edilen altı yaklaşıma ek olarak, çok yaygın olmamakla birlikte, özellikle, bu çalışmada odaklanılan Ciudad Juárez’deki kadın ve kız çocuklarını hedef alan şiddeti, küreselleşme ve neo-liberal dönüşüm ve bu iki sürecin arttırdığı eşitsizliğe vurgu yaparak açıklayan ekonomi-politik yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Örnek çalışmalar için bkz. Alicia Gaspar de Alba ve Georgina Guzmán (Eds.) (2010). *Making a Killing: Femicide, Free Trade, and La Frontera*, Austin: University of Texas Press; Jacqui True (2012), *The Political Economy of Violence against Women*, New York: Oxford University Press. Bunun da ötesinde, Ciudad Juárez’deki kadınları ve kız çocuklarını hedef alan çalışmaların önde gelen isimlerinden Rosa-Linda Fregoso (2003), Melissa W. Wright (1999; 2004; 2006) ve Julia Estela Monárrez-

Fragoso (2006) da feminist ekonomi-politik analiz çerçeveleri kullanmaktadır.

^{iv} Femisid kavramı, etimolojik olarak kadının Latince'deki karşılığı olan *femina* ve bir erkeği öldürmek anlamına gelen *homicidium*'un birleştirilmesinden ortaya çıkmıştır. Sözcük, ilk olarak 1810'da John Corry tarafından kullanılmış ve 1848'de hukuken tanınmıştır (Russell, 2001).

^v Russell'in 1976'da, Kadına Karşı Uluslararası Suçlar Mahkemesi'nde yaptığı konuşmada *femisid* kavramını önermesi, aynı zamanda kavramın, kadın ve kız çocuğu cinayetlerinin siyasallığına vurgu yapmak için kullanılmasının ilk ve en sembolik örneklerinden biridir.

^{vi} Detaylı incelemeler için bkz. Toledo Vásquez, Patsili (2009). *Femicidio*. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, México D. F., çevrimiçi: <http://www.nomasviolenciacontramujeres.cl/wp-content/uploads/2015/09/P.-Toledo-Libro-Femicidio.compressed.pdf>; García-Del Moral, Paulina (2015), "Transforming Femicidio: Framing, institutionalization and social change". *Current Sociology*, ss. 1-19; García-Del Moral, Paulina ve Neumann, Pamela (2019). "The Making and Unmaking of Femicidio/Femicidio Laws in Mexico and Nicaragua". *Law and Society Review*, 53 (2), ss. 452-486.

^{vii} Öyle ki, Wikipedia'nın ilgili sayfasında *femisid* ve *feminisid* kavramları aynı şiddet türünü açıklamak için kullanılmıştır; bkz. <https://en.wikipedia.org/wiki/Femicide>. Bir diğer örnekte, kadınlara yönelik şiddetin tüm dünyadaki örneklerini ele alarak teorik bir tartışmaya oturtan kapsamlı çalışması *Women, Crime and Criminal Justice* adlı kitabında Barbaret (2014, s.36), Ciudad Juárez'deki kadın cinayetlerine göndermede bulunmak için *femisid* kavramını kullanmakta ve sözcüğün özel olarak bu bölgedeki cinayetleri imlediğini savunmaktadır. Her iki kavramın hukuksal ve teorik farklılıklarına dair kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Toledo Vásquez (2009, ss.27-36).

^{viii} Yine, burada verilen tanımlara ek olarak *feminisid* kavramına özellikle hukuki ve tarihsel düzlemde farklı yaklaşımlar yüklendiği görülmektedir. Örneğin, Meksikalı ünlü yazar Carlos Monsiváis 2004'tek bir açıklamasında, "*feminisid*in nefret suçu olarak sınıflandırılması"ni önermiştir. Aynı şekilde, Lagarde de 2010'daki bir çalışmasında *feminisid*in "kadınlara ve kız çocuklarına karşı, cinsiyetlerinden dolayı uygulanan aşırı şiddet türlerinden biri" olarak okunması gerektiğini savunmuştur. Bir başka örnek vermek adına, editörlüğünü, kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddet konusunda önde gelen akademisyenlerden Julia Monárrez-Fragoso'nun yaptığı "*Violencia contra las mujeres e inseguridad ciudadana en Ciudad Juárez*" adlı çalışmada, *feminisid*in farklı boyutlar içeren on dört sınıflandırılması yapılmıştır (aktaran Driver, 2015, ss.10-13).

^{ix} Bununla birlikte, özellikle İspanyolca hukuki metinlerde *femisid* ya da *feminisid* kavramlarından hangisinin kullanılmasının daha uygun olacağına yönelik tartışmaların sürdüğüne dikkat çekmekte fayda görülmektedir. Yazarlar, bu noktaya dikkat çektikleri için hakemlere müteşekkirdir.

^x Bunların en popüler örnekleri arasında Alicia Gaspar de Alba'nın *Desert Blood: The Juárez Murders* (2005) adlı eseri, *Señorita Extraviada* (2001) ve *Las Muertas de Juárez* (2002) adlı belgeseller ve Gregory Nava'nın yönettiği *Bordertown* (2007) adlı film bulunmaktadır.

^{xi} Ciudad Juárez'deki kadınlara ve kızlara karşı şiddetin sonlanmasına yönelik toplumsal mobilizasyonlara yönelik kapsamlı bir antropolojik çalışma için bkz. Staudt (2008).

^{xii} "*Maquiladora*" veya kısa kullanımıyla "*maquila*", İspanyolca'da tarihsel olarak buğdayın una dönüştürülmesi için öğütülmesi anlamına gelen "maquilar" fiilinden gelmektedir. Kelimenin modern anlamı ise daha çok, bir malın asıl üreticisinin dışında kalan, montaj veya paketleme gibi fason süreçleri içeren el emeğinin yoğun olduğu üretim faaliyetlerini anlatmak için kullanılmaktadır (Gaspar de Alba, 2010, s.90).

^{xiii} Söz konusu durum, 1980'lerin ortalarından itibaren ABD'nin uyuşturucu ticaretine karşı mücadelesini arttırmasının bir sonucu olarak daha önce Karayipler ve Küba üzerinden kaçakçılık yapan Kolombiyalı uyuşturucu kartellerinin alternatif bir rota olarak Meksika'yı kullanmaya başlamasının bir sonucudur (Campbell, 2009, s.273).

^{xiv} Öyle ki, yerel güvenlik güçleri, bölgedeki askerler ve siyasetçiler içinden önemli kişileri rüşvet yoluyla satın alan ve Juárez Karteli olarak anılan yapı, uzun yıllar boyunca bütün dünyadaki en büyük organize uyuşturucu ağını yönetmiştir (Campbell, 2009, s.32; Durán-Martínez, 2018, s.198).

^{xv} Birçok yazarın dikkat çektiği üzere, *feminisid* vakaları, spesifik olarak 1993'te başlamamıştır (Lagarde, 2006a; Wright, 2007). Söz konusu tarih, protestoların ve sosyal mobilizasyonun da etkisiyle sembolik bir milada dönüşmüştür. Ayrıca, bu tarihten itibaren birçok sivil toplum inisiyatifi, *feminisid* kurbanlarının sayılarını düzenli olarak kayda almaya başlamışlardır (Castañeda Salgado, 2016, s.13). 1985'ten 1992'ye kadar geçen sürede, 37 kadının *feminisid* kurbanı olduğu tahmin edilmektedir (aktaran Fregoso ve Bejarano, 2010, s.36).

^{xvi} Wright'ın orijinal kullanımı "*anti-femicide*" olmasına karşın, bu çalışmada bütünlüğün sağlanması adına *femisid* kavramı yerine *feminisid* kullanılmaktadır.

^{xvii} Söz konusu kavram, "zorla kaçırılma ve kaybedilme" anlamına gelmektedir. Ayrıca bkz. "i" numaralı dipnot.

^{xviii} Bu retoriğin en önemli dışavurumlarından biri, Chihuahua Eyaleti Genel Savcısı Arturo González Rascón'un, 1999'da verdiği bir röportajda, öldürülen kadınların ve kız çocuklarının başına gelenleri

“yağmurlu havada sokağa çıkanların ıslanması”na benzeterek bir tür kaçınılmazlıkla eş tutmasında cisimleşmiştir (Monárrez-Fragoso, 2002, s.291). Rascón’un bu söylemi, birçok yazarın (Nathan, 1999; Monárrez-Fragoso, 2002; Wright, 2006) dikkat çektiği gibi devletin görevlerini unutturmak, kurbanları suçlamak, cinayetleri normalleştirmek ve failleri cesaretlendirmek tehlikesini içermektedir.

^{xix} Bu kullanım “güneyin (kadın/kız) yerlileri” anlamına gelmektedir. Söz konusu deyiş, genellikle iş bulma imkânlarının ülkenin kuzeyine göre çok daha sınırlı olduğu güneyden gelerek *maquiladora* tesislerinde çalışan ve ailelerine para göndermeye çalışan esmer tenli tipik yerli görünüşleri kadınları ve kızları anlatmak için kullanılmaktadır. Örnek olması adına, bu tipolojinin, Ciudad Juárez’deki *feminisid*leri konu edinen *Bordertown* (2007) fiminde de yansıtıldığını söylemek mümkündür. Filmde, saldırıya uğrayan kurbanı canlandıran Eva Jimenez karakteri, görüntü ve etnik kökeni itibarıyla bu özelliklere uymaktadır.

^{xx} Ciudad Juárez’deki *feminisid* örneklerine yönelik bir kartografya çıkaran oldukça kapsamlı çalışmasında Schatz (2017, s.6), 1993-2003 yılları arasında öldürülen kadınların ve kızların yaklaşık yüzde 10’unun *maquiladora* işçileri olduğunu aktarmaktadır. Yine, Lagarde’nin (2006a) dikkat çektiği gibi bir tür klişe noktasına gelen “*maquiladora* cinayetleri” kurbanlar arasında okullarından eve giderken kaçırılarak öldürülen, ev içi şiddet sonucu *feminiside* kurban giden veya zaten harcanabilir olarak gösterilmeye çalışılan seks işçileri ve tüm meslek gruplarına ait gibi kadınları ve kızları yok gösterme girişimidir. Ayrıca, Álvarez Díaz’ın (2003, s.221) dikkat çektiği gibi, *feminisid* kurbanlarının sürekli ve sadece *maquiladora* işçileri olarak gösterilmesi, kadınlara ve kızlara karşı Juárez’deki şiddetin genel olarak yaygınlığı probleminin önüne geçmekte ve gerekli önlemlerin alınmasına ket vurmaktadır.

^{xxi} Örneğin, Uluslararası Af Örgütü (2003), 19 Şubat 2001’de öldürülen 17 yaşındaki Lilia Alejandra García hakkında ailesinin yaptığı kayıp ihbarının ve García’nın öldürülmeden önce bazı kişilerce alenen şiddete uğradığına yönelik bir ihbarın polis ekiplerince dikkate alınmadığını; 1998’de kaybolan Silva Arce ve Griselda Mares’in soruşturma dosyalarında ciddi ihmaller olduğunu; çalışmanın ilk bölümünde bahsedilen “Pamuk Tarlası Davası”na yönelik hazırlanan kriminal raporlarda açıklanamaz hatalar yapıldığını; 3 Mart 2002’de kaybolan ve 20 Mart’ta cansız bedeni bulunan Paloma Angélica Escobar Ledesma’dan alınan kanıtların değiştirilerek erkek arkadaşının suçlu olarak gösterilmeye çalışıldığını raporlamıştır.

^{xxii} Söz konusu sayılar ilerleyen yıllarda artarak devam edecek ve yakın zamanda, birçok şehirdeki *feminisid*

sayıları Ciudad Juárez’deki vakaları geride bırakacaktır (BBC, 2020).

^{xxiii} Ciudad Juárez’de *anti-feminisid* mücadelesi veren toplumsal hareketler, bu yazıda tüm yönleriyle ele alınamayacak kadar geniş ve önemli örnekler sunmakta ve dünyanın diğer yerlerindeki toplumsal mobilizasyonlara destek ve örnek olmaktadır. Bu çalışmanın sınırlı yeri ve kapsamı göz önünde bulundurularak söz konusu mücadelelere bu şekilde değinilerek yetinilecektir.

^{xxiv} Aralıksız biçimde devam eden şiddetin sonucu olarak 2010 yılı sonunda, Juárez’deki nüfusun yüzde 24 oranında azalmıştır; 1.300.000 olan nüfusun 1.000.000’a kadar düşmüş ve en az 60.000 ailenin Meksika’nın diğer bölgelerine veya ABD’ye göç etmiştir (aktaran Driver, 2015, s.14).

^{xxv} Bu iddiayı öne süren yazarlar arasında Charles Bowden ve Molly Molloy bulunmaktadır. Her iki yazar da uzun yıllardır Ciudad Juárez’e yönelik etnografik çalışmalar sürdürmekte ve şiddet konusunda, başta “*Murder City: Ciudad Juárez and the Global Economy’s New Killing Fields*” (2010) gibi sıklıkla başvuran eserleri bulunmaktadır. Söz konusu yazarlar ve bilhassa, 1993’ten itibaren Juárez’de işlenen cinayetleri gün gün kaydeden Molloy, 1993 ile 2010 arasında öldüren kişilerin sadece yüzde 18’inin kadın olduğunu ifade ederek şehirdeki *feminisid* anlatısını bir “mit” olarak tanımlamıştır (aktaran Driver, 2015, s.15). Bu hususa dair genel bir değerlendirme için ayrıca bkz. Agnew (2015).

^{xxvi} Monárrez-Fragoso, Ciudad Juárez’de, 1993-2012 arasında kayda geçen 1.481 *feminisid* kurbanından 233’ünün cinsel istismara uğradığına dikkat çekmektedir (aktaran Driver, 2015, s.6).

^{xxvii} Birleşmiş Milletler Kadın Birimi Meksika Ofisi tarafından yayınlanan eyaletler bazında kadın ve kız çocuğu verileri García Cabezas’ın çalışmasından az da olsa farklılık göstermektedir. 2019’da yayınlanan rapora göre, 2010 yılında Chihuahua Eyaleti’nde her 100.000 kadından 33.1’i öldürülmüştür. Öte yandan, Guerrero Eyaleti, 2006’dan itibaren negatif anlamda düzenli biçimde en çok kadın cinayetinin gözlemlendiği eyaletlerden biri olmuş ve burada, Chihuahua’dakinden daha fazla sayıda vaka görülmüştür. Raporun verileri paylaştığı son yıl olan 2017 itibarıyla en çok kadın cinayeti sırasıyla Baja California Sur (20.5), Colima (19.4), Chihuahua (13), Baja California (11.5) ve Guerrero’dur (11.1).

^{xxviii} Örneğin, Olamendi (2016) Latin Amerika’daki birçok ülkede *feminisid* vakalarını ve kadın ve kız çocuklarına karşı şiddetin durumunu incelediği çalışmasında, verimli soruşturma ve yargılama için takip edilmesi gereken adımlara ve yaklaşımlara yönelik bir modelleme önermektedir.

GÜÇ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ATAERKİL ŞİDDETİ ANLAMAK

UNDERSTANDING PATRIARCHAL VIOLENCE WITHIN THE CONTEXT OF POWER RELATIONS

Senem KURT TOPUZ¹

Tuğba METİN AÇER²

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, şiddetin geniş kapsamlı bir perspektiften ne anlama geldiğini ve güç ilişkileri bağlamında şiddetin nedenlerini anlamak noktasında teorik bir çerçeve sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada şiddet olgusu ataerkil şiddet kavramı esasında ele alınmıştır. Ataerkil şiddet kavramı şiddet olgusunun; sadece toplumsal cinsiyet eşitsizliğine indirgenmeden, toplumsal yaşamdaki tüm eşitsizliklerin ortaya çıkarabileceği güç ilişkileri bağlamında ve failin yalnızca erkek olması sorunsalının ötesinde ele alınması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Türkçe yazında şiddet kavramının genellikle kadına yönelik şiddet vurgusu özelinde ele alındığı ve konunun genellikle fiziksel şiddet boyutu üzerinden tek boyutlu bir hale getirildiği görülmektedir. Şiddet bu çalışmada şiddetin failinin ve mağdurunun hem kadın hem erkek olabileceği bakış açısıyla ele alınmıştır çünkü şiddet toplumsal bir sorundur ve toplumdaki tüm bireylerle ilgilidir.

Türkiye’de şiddetle mücadele konusunda meselenin özellikle kadına yönelik şiddet vurgusu üzerinden ele alınması, toplumdaki şiddet olgusunun geniş perspektifli olarak değerlendirilme olanağını sınırlamaktadır. Bu çalışma ile hedeflenen, şiddet olgusunun toplumsal yaşamdaki tüm eşitsizliklerin ortaya çıkarabileceği güç ilişkileri üzerinden incelemek gerekliliğini ortaya koyması ve şiddet olgusunu; güç ilişkilerini ve gücü merkeze alarak, sadece toplumsal cinsiyet eşitsizliğine indirgenmeden ve failin yalnızca erkek olması sorunsalının ötesinde geniş bir toplumsal yapı analizi ile ele alınması gerekliliğini vurgulaması bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Ataerkil Şiddet, Güç İlişkileri, Kesişimsellik

ABSTRACT

The aim of this study is to provide a theoretical framework to understand what violence means from a comprehensive perspective and what the reasons of violence are within the context of power relations. In accordance with this purpose, the phenomenon of violence is addressed based on the concept of patriarchal violence. The concept of patriarchal violence stresses the necessity to approach the phenomenon of violence without degrading it only to gender inequality, within the context of power relations that can be created by all the inequalities in social life, and beyond the problem of offender being only the male. In Turkish literature, it is observed that the concept of violence is generally addressed in particular to violence against women and that the case is reduced to a unidimensional one by focusing mostly on physical violence. Violence, in this study, is considered from the viewpoint that the offender and the victim can be either woman or man because violence is a social problem and concerns all the individuals in the society. Attending to the combat against violence in Turkey particularly on the emphasis of violence against women limits the possibility of evaluating the phenomenon of violence in the society from a broad perspective. The objective of this study is to reveal the necessity of examining

¹ Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Doç.Dr kurt_s@ibu.edu.tr Orcid No: [0000-0002-7082-3198](https://orcid.org/0000-0002-7082-3198)

² Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, FEF Sosyoloji Bölümü, Dr.Öğr. Üyesi tugba.metin@ibu.edu.tr Orcid No: [00000001-9808-3999](https://orcid.org/00000001-9808-3999)

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Senem Kurt Topuz e-posta: kurt_s@ibu.edu.tr

Gönderilme /Submitted: 20.01.2022, Kabul/ Accepted: 29.06.2022

the phenomenon of violence through the power relations that can be created by all the inequalities in social life and to stress the need to address it without reducing it only to gender inequality and beyond the problem of offender being only the male by conducting a thorough social structure analysis.

Keywords: *Violence, Patriarchal Violence, Power Relations, Intersectionality*

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın temel amacı, şiddet konusunu “ataerkil şiddet” (patriarchal violence) kavramı üzerinden incelemektir. Şiddet olgusunu güç ilişkileri çerçevesinde inceleyen ataerkil şiddet kavramı; toplumsal alanda farklı eşitsizliklerin kesişimselliğinde meydana gelen şiddetin geniş kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Dolayısıyla şiddetin geniş kapsamlı bir perspektiften ne anlama geldiğini sorgulamak, şiddetin yöneldiği öznelerin kimler olduğunu ve güç ilişkileri bağlamında şiddetin nedenlerini anlamaya çalışmak ve bu bağlamda literatüre katkı noktasında ayrıntılı teorik bir çerçeve sunmak bu çalışmanın temel amacıdır.

Son dönemlerde şiddetin farklı boyut, tür, yoğunluk ve sonuçlarıyla bir toplumsal olgu olarak Türkiye gündeminde ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Özellikle kadına yönelik şiddet, çocuklara yönelik şiddet, hayvanlara yönelik şiddet başlıkları altında çok sayıda olaya tanık olunmaktadır. Bununla birlikte cinayet, yaralama, taciz, tecavüz gibi adli vakalara da artan bir sıklıkla referans verilmektedir. Bu bağlamda Adalet Bakanlığı’na bağlı Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün verileri ekseninde 2015-2019 yılları arasındaki farklı suç kategorilerinde yer alan suç sayılarına bakıldığında, suç sayılarının yıllar içinde arttığı görülmektedir .

European Institute for Gender Equality (Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü) 2020 raporuna göre çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelli bireyler, göçmenler, mülteciler ve azınlık grupları veya genel bir deyişle dezavantajlı gruplar genel nüfusa oranla daha fazla sosyal dışlanma, ayrımcılık ve şiddet riski ile karşı karşıyadır. Bu durum Türkiye’de yayınlanan raporlarda da

karşılığını bulmaktadır. Örneğin, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2017 veri raporunda 1 yıl içinde 409 kadının erkekler tarafından öldürüldüğü, 387 çocuğun cinsel istismara, 332 kadının ise cinsel şiddete maruz kaldığı belirtilmiştir. Aynı platformun 2018 veri raporunda ise 1217 çocuk istismarının basına yansıdığı belirtilmiştir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2017). UNICEF (2010) “Türkiye’de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet” araştırmasına göre 7-18 yaş arasındaki çocukların %56’sının fiziksel, %49’unun duygusal, %10’unun ise cinsel istismara maruz kaldığı tespit edilmiştir.

UNICEF (2017) raporuna göre, 30 ülkede 1 yaşındaki her 10 çocuktan 6’sı genellikle şiddet içeren disiplin yöntemlerine maruz kalmaktadır. Fiziksel şiddetin yanı sıra cinsel şiddet de ürkütücü boyuttadır (UNICEF, 2017). Dünya çapında beş yaşından küçük her dört çocuktan birisi hayatlarının herhangi bir döneminde cinsel ilişkiye ya da başka cinsel eylemlere mecbur bırakılmıştır (UNICEF, 2017). Dünya Sağlık Örgütü dünya çapında kadınlarda her 5, erkeklerde ise her 13 yetişkinde 1’inin çocukken cinsel istismara uğradığını; dünya genelinde (2018 yılı içerisinde) çocukların %23’ünün fiziksel, %26’sının cinsel istismara, %16’sının da ihmale maruz kaldığı belirtmiştir (Euronews, 2019). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’nün PISA 2015 Sonuçları Raporu’nda 15 yaş düzeyindeki öğrencilerin (%19) okulda ayda birkaç kez zorbalığa maruz kaldığı ortaya konulmuştur (PISA, 2015). Birleşmiş Milletler Kadın Birimi tarafından “2019-2020 Değişen Dünyada Aile” başlıklı raporda dünya genelinde her gün 137 kadının, aile üyelerinden biri tarafından öldürüldüğü ortaya konmaktadır (UN Woman,

2019). Raporun en önemli tespiti kadına yönelik şiddet ile çocuğa yönelik şiddet arasında bir ilişki bulunmasıdır, öyle ki çocukluğunda şiddete maruz kalan bireyler için ileride bir yetişkin olarak şiddetin faili olması ya da partnerinden şiddet görmesi ihtimali artmaktadır (UN Woman, 2019). Türkiye özelindeki olgusal veriler ise durumun ne kadar ciddi olduğunu ortaya koymaktadır. 2016 yılında yayınlanan “Wave: Kadına Yönelik Şiddet Karşılaştırmalı Raporu: İtalya, İspanya, Türkiye” adlı raporda; İtalya’da kadınların %27’sinin, İspanya’da %22’sinin 15 yaşından sonra eşi ya da eşi olmayan bir kişiden fiziksel ve/veya cinsel şiddet veya tehdit görmekte olduğu belirtilmektedir. Türkiye’de ise en az bir kez evlenmiş kadınların %36’sı 15 yaşından itibaren bir eş/partnerin şiddetine maruz kalmaktadır (Palmen vd., 2016). Raporda verilerin yorumlanmasıyla ilgili özellikle belirtilen nokta; Türkiye’de kadına yönelik şiddeti hukuki olarak düzenleyen ana kavramın “aile içi şiddet”, İtalya ve İspanya’da “toplumsal cinsiyete dayalı şiddet” kavramı olduğudur. İtalya’da kadınların %38’i, İspanya’da %33’ü 15 yaşından itibaren psikolojik şiddet görmüş, Türkiye’de ise evlenmiş kadınların %44’ü psikolojik şiddet görmüştür. Ekonomik şiddet ile ilgili verilere bakıldığında ise, İtalya’da kadınların %13’ü, İspanya’da %8’i, Türkiye’de ise %30’u ekonomik şiddete maruz kalmıştır. İtalya’da kadınların %18’i, İspanya’da %11’i ve Türkiye’de %27’si herhangi bir şekilde tacize uğramıştır. Görüldüğü üzere veriler fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddetin bu üç ülkede yaygın olduğuna, en yüksek oranın ise Türkiye’de olduğuna işaret etmektedir (Palmen vd., 2016). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’ (OECD)’nin 2019’da yayınladığı “Society at a Glance” araştırmasına göre ise, 36 üye ülke içinde Türkiye %38’lik bir oran ile, hayatlarında en az bir kez eşinden fiziksel veya duygusal şiddet gören kadın oranının en yüksek olduğu ülkedir (OECD, 2019). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın yayınladığı “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” (2014:21) raporunda “kadınların %62’si eşi veya birlikte olduğu kişinin her zaman nerede olduğunu bilmek istediğini,

%43’ü ise başka erkeklerle konuşunca eşi veya birlikte olduğu kişinin sınırlendiğini belirtmiştir”. Türkiye gibi şiddet oranının yüksek olduğu bir ülkede şiddete en fazla maruz kalan bir diğer grup çocuklardır. Genç Hayat Vakfı’nın yayınladığı araştırma raporuna göre “Türkiye’de çocukların %73,4’ü en az bir kez ev içi şiddeti yaşamıştır”. Ayrıca son 1 yıl içerisinde %67,9’u duygusal şiddete, %37’si fiziksel şiddete, %25,7’si ihmal edici davranışlara maruz kalmıştır (GHV, 2012). TÜİK Aile Yapısı Araştırma’na göre Türkiye’de anne-babalar çocuklarına en fazla azarlayarak (%72,6) ceza vermektedir (TÜİK, 2017). Ayrıca dövme (%20,79) ve tokat atma (%32,6) da verilen cezalar arasında en yüksek oranlara sahip cezalandırma biçimleridir (TÜİK,2017). Olgusal veriler, gerek aile içinde yaşanan şiddette, gerekse toplumsal yaşamın tüm alanlarında diğer gruplara yönelik şiddette toplumsallaşma sürecinin oldukça etkili olduğuna işaret etmektedir.

Konda (2017) tarafından yayınlanan “Toplumsal Yaşamda Şiddet ve Travma” adlı raporun bulguları Türkiye’de kadınların, gençlerin, eğitimi olmayanların, dul ve boşanmış olanların, Kürtler’in ve Aleviler’in diğer demografik, sosyolojik ve kültürel gruplarla karşılaştırıldığında şiddetle karşılaşmaları ve şiddetin mağduru olma olasılıkları en yüksek gruplar olduğunu tespit etmiştir. Yavuz vd. (2006, s. 1)’nin eşcinsellere yönelik fiziksel şiddeti ele aldıkları çalışmalarında 100 heteroseksüel, 100 eşcinsel erkek ile görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde hem heteroseksüel hem de eşcinsel erkeklerin benzer oranlarda şiddete maruz kaldığı, ancak eşcinsel erkeklerin ağır derecede şiddete maruz kaldıkları ve şiddetin faillerinin genellikle yabancı kişiler olduğu, heteroseksüel erkeklerin ise hafif şiddete maruz kaldığı, şiddetin faillerinin ise genellikle aile içinden olduğu tespit edilmiştir. Şiddetin mağduru olma olasılıkları yüksek olan bir başka dezavantajlı grup ise göçmen kadınlardır. Yapılan araştırmalarda ortaya konulduğu üzere göçmen kadınlar yaşadıkları travma ve şiddet deneyimleri sebebiyle erkeklerden daha fazla şiddetin olumsuz etkilerini yaşamaktadırlar (Buz, 2007, s. 45). Bu

anlamda şiddet olgusunun güç ilişkileri ve güç ilişkilerinin meydana getirdiği toplumsal hiyerarşiler temelinde çok boyutlu olarak analiz edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada ifade etmek gerekir ki şiddet gerçeğini ister kadın, ister hayvan, ister çocuk ya da eşya sıfatı ile tamlayalım, şiddetin bir toplumsal gerçek olarak var olduğu ve olmaya da devam ettiği tartışmasızdır. Bundan dolayıdır ki, şiddetle mücadele vurgusu sıklıkla gerek kamu politikaları ile gerek kamu spotları ile gerekse de sivil toplum örgütlerinin girişimleriyle önemli bir kamusal tartışma konusu haline gelmiştir.

1. Şiddet Kavramı

Öncelikle, şiddetin fail ve mağdur arasında duygusal ve fiziksel çeşitli davranışları ve durumları içeren, geniş ve sıklıkla değişen bir içeriğe sahip, tanımlanması güç bir kavram olduğunu ifade etmek gerekir (Levi ve Maguire, 2002). Ancak bu güçlüğü rağmen, şiddetin bu çalışmada en basit tanımlamasıyla, temel insan haklarının ihlal edilmesi olarak ele alındığını belirtmek gerekmektedir. Bu ihlalin sosyal, ekonomik, ahlaki ya da siyasi olarak gerçekleşebileceği (Riga, 1969) düşüncesi de bu çalışmanın temel dayanaklarından biridir. Şiddet bir ihlaldir çünkü başkalarının iradesine veya isteklerine karşı, verilen kararları etkilemek için gayri meşru veya izinsiz güç kullanımınıdır (Wolff, 1969). Bir başka ifadeyle şiddet, “bir kişinin ya da kimi zaman bir grubun başka bir kişi üzerinde güç ve kontrol kurma çabasıdır” (Humphreys, 2007, s. 121). Dolayısıyla pejoratif bir içeriğe sahip olan bu kavramın birden çok boyutu vardır. Bu bağlamda şiddeti açıklamak noktasında iki bakış açısının olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bunlar minimalist bakış açısı ve kapsayıcı (comprehensive) bakış açısıdır (Bufacci, 2005).

Minimalist bakış açısı kapsayıcı bakış açısına göre, şiddete yönelik daha dar kapsamlı bir anlayışı içerir ve şiddeti yoğun ve yıkıcı bir güç olarak ele alır. Şiddeti açıklamada özellikle

fiziksel güç ve bu gücün yarattığı hasar ve mağduriyet üzerinde duran açıklamalar, genel itibarıyla minimalist bakış açısı kapsamında ele alınmaktadır (Bufacci, 2005). Bu bağlamda şiddet, öldürmek ya da yaralamak üzere uygulanan, kişiye acı vermek üzerine odaklanan bir fiziksel güç uygulamasıdır (Geras, 1990).

Şiddete yönelik kapsayıcı bakış açısı ise şiddetin sadece fiziksel değil, psikolojik bir boyutu olduğunu da vurgular. Audi (1971, s.59) “şiddetin bir kişiye, hayvana ya da eşyaya yönelik fiziksel ya da psikolojik bir davranış olabileceğini” belirtir. Şiddet bir bireyi, canlı ya da cansız varlığı hedefleyen fiziksel ya da psikolojik taciz şeklinde gerçekleşen güçlü, sert ve keskin bir davranış ifade eder. Bu davranış kasti, kötü niyetli ve zarar vermeyi hedef alan bir nitelik taşımaktadır. Şiddetin psikolojik boyutu ise Audi’ye (1971) göre bir kişinin diğer bir kişiye tehditkâr ya da tacizkar bir şekilde bağırması ya da öfke patlaması ve sözlü hakaret ile kişiyi provoke etmesi gibi durumlarda oluşur.

Psikolojik şiddet öteki şiddet türleri ile karşılaştırıldığında somut göstergelerin yokluğundan ya da yetersizliğinden kaynaklı olarak tanımlanması en güç şiddet türü (Rogers ve Follingstad, 2014) olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte tanımlanmasında karşılaşılan güçlükler bu şiddet türüne karşı somut önemler alınmasını da güçleştirmektedir. Psikolojik şiddet kavramı farklı isimlendirmelerle tanımlanan, gerek duygusal ilişkilerde, gerek aile yaşamında gerekse de iş yerlerinde görülen bir şiddet türüdür. Bu noktada psikolojik şiddet psikolojik istismar, mobbing, duygusal şiddet ya da duygusal istismar gibi alternatif isimlerle tanımlanan, fail ve mağdur arasında gerçekleşen bir saldırganlık biçimi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda failin mağduru duygusal olarak sindirmek, aşağılamak ya da cezalandırmak için mağdura bağırması, küfür etmesi, hakaret etmesi; mağduru korkutması, tehdit etmesi, küçük düşürmesi, devamlı eleştirmesi; mağdurun hareketlerini, giyimini, başkalarıyla ilişkilerini denetleyerek toplumdaki

uzaklaştırması ve mağduru sınırlaması, mağdurda değersizlik hissi uyandırması gibi yollarla düzenli olarak mağdura duygusal baskı uygulaması psikolojik şiddet kapsamında değerlendirilebilir (Boyacıoğlu vd., 2019; Akay, 2014; Patricia 2012; Ünal, 2005). Örneğin bir psikolojik manipülasyon ve taciz yöntemi olarak adlandırılan ve bir psikolojik şiddet türü olarak ele alınan “gaslighting”, mağduru kendi hafızasını, algılarını ve akıl sağlığını sorgulayıp irdelemeye yöneltir, mağdur üzerinde duygusal baskı yaratarak mağdurun kendisini değersiz hissetmesine sebep olur. Mağdurun psikolojik olarak manüpilasyonu anlamına gelen özel bir istismar biçimi olarak gerçekleşen gaslighting sonucunda, mağdur kendine karşı özgüvenini yitirmekte, kendi gerçeklik algısını sorgulamakta ve devamlı korkmaktadır. Gaslighting bir psikolojik şiddet türü olmasından kaynaklı olarak tespiti ve müdahale edilmesi zor bir şiddet türüdür (Calef ve Weinshel, 1981; Thomas, 2018).

Bu bağlamda şiddeti kapsayıcı bakış açısı üzerinden ele almak, şiddeti bir yandan birinin diğerini öldürmesi ya da yaralaması, bir başkasına acı çektirmesi ile sonuçlanan fiziksel bir güç uygulaması olarak ele almayı gerektirirken, diğer yandan da tehdit, taciz, sindirme, hakaret etme, hor görme gibi psikolojik bir zorlama/baskı olarak ele almayı gerektirmektedir. Bu kapsamda nihai sonuçları farklı olsa da hakaret ya da aşağılama da, birini yaralama da şiddetin farklı boyutlarına referans vermeyi gerekli kılan ve şiddet unsuru içeren insan davranışı olarak düşünülmelidir. Bununla birlikte bu çalışmada şiddet olgusunun fiziksel ve psikolojik türlerinin yanında cinsel ve ekonomik şiddet türlerini de kapsayacak şekilde ele alınması gerekliliği bir diğer önemli vurgudur. Bu noktada ekonomik şiddet, “toplumsal ve ekonomik yapıda dezavantajlı olan bireylerin ekonomik bağımsızlıkları ve bunun oluşum sürecindeki -kadın istihdamına izin verilmemesi, istenilmeyen bir işte zorla çalıştırılması, iş hayatındaki ileri pozisyonların kısıtlanması, eşit işe eşit ücret verilmemesi gibi- olumsuz etki ve engelleri tanımlayan bir şiddet türü” olarak ele

alınmaktadır (Gürkan ve Coşar, 2009). Cinsel şiddet ise kişinin kendi iradesi dışında kim tarafından gerçekleştirildiği önem taşımaksızın herhangi bir cinsel istismara maruz kalmasıdır. Bu bağlamda cinsel şiddet yalnızca sözlü veya mimik/jestler vasıtasıyla ortaya çıkabileceği gibi doğrudan fiziksel etkileşimin olduğu durumları da kapsamaktadır. Bir başka ifadeyle cinsel amaçlı olarak, bireyin kendisine yöneltilen her türlü söz veya eylem düzeyindeki cinsel davranış cinsel şiddet olarak ifade edilmektedir (Karınca, 2011). Bu çalışmada şiddet kavramı, kapsayıcı (comprehensive) şiddet bakış açısı üzerinden ele alınmakta ve çalışma şiddetin gerek fiziksel gerekse de psikolojik, cinsel ve ekonomik unsurlar üzerinden gerçekleşen bir insan hakkı ihlali olduğu inancına dayanmaktadır.

2. Ataerkil Şiddet Kavramı

Ataerkil şiddet kavramı “gücü elinde tutan bireyin şiddetin değişik formları aracılığıyla diğerleri üzerinde nasıl kontrol sahibi olduğunu” (Hooks, 2012, s. 78) açıklamak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, ataerkil şiddet kavramı kadınların nasıl yalnızca şiddetin birer mağduru değil, aynı zamanda birçok farklı durumda şiddetin faili olduklarını da ortaya koymaya çalışan bir kavram olarak kabul edilmektedir. Erkek ya da kadın herhangi bir birey, herhangi bir toplumsal bağlamda bir tahakküm ortamında birden fazla pozisyonda yer aldığından, bir birey bir ezen, ezilen bir grubun üyesi veya aynı anda hem baskıcı hem de ezilen olabilir (Hill Collins, 1991). Bir başka ifadeyle Sancar (2016)’ın da belirttiği gibi şiddeti reddeden erkekler olduğu gibi şiddete destek veren kadınlar da söz konusudur. Toplumsal yapıda şiddetin boyutlarını, güç ilişkileri bağlamında geniş kapsamlı olarak analiz etmeye yönelik çalışmalarda ataerkillik kavramına sıklıkla referans verilmektedir (Barker, 2016; Fox, 1993; Hunnicut, 2009; Perilla, Frndak, Lillard, East, 2003). Söz konusu çalışmalarda toplumsal cinsiyet hiyerarşisi, baskı ve güç ilişkileri bağlamında şiddet ve şiddetin toplumsal olarak

yeniden inşasında fail olarak yalnızca erkeklerin görülmesinin bir yanığı yaratacağı hususu sıklıkla vurgulanmaktadır (Hunnicut, 2009; Fox,1993; Cavanaugh, 2012). Şiddet olgusu ataerkil toplumsal yapıdan kaynaklı kadına yönelik şiddete indirgenerek, dar bir toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirilmektedir (Cavanaugh, 2012). Genel bir eğilim olarak ataerkillik ve kadına yönelik şiddet arasındaki kuramsallaştırma çabası Hunnicutt (2009) tarafından beş nedenle eleştirilmiştir; a) kavramın güç ilişkilerini basitleştirmesi, b) kavramın yanlış bir “evrenselliği” ima etmesi, c) erkekler arasındaki farklılıkları görmezden gelmesi, d) kadınlar veya erkekler tarafından erkeklere yönelik şiddeti görmezden gelmesi, e) kavramın bize neden sadece birkaç erkeğin ataerkil olarak nitelendirilen toplumlarda kadına karşı şiddet kullandığını anlamamıza yardımcı olmaması.

Ancak ifade etmek gerekir ki, her ne kadar cinsiyet hiyerarşileri ataerkil sistemlerin merkezi örgütlenme özelliği olsalar da yaş, ırk, sınıf, cinsellik, din, tarihi konum ve milliyet, cinsiyet statüsüne aracılık ederek erkeklere ve kadınlara çeşitli miktarlarda sosyal değer, ayrıcalık ve güç tahsis eder (Hunnicut, 2009). Barker (2016) çalışmasında “erkek şiddeti” kavramı yerine şiddete “yapısal eşitsizlik” perspektifinden bakmaya olanak sağlayacak bir kavram olarak “ataerkil şiddet” kavramının analitik işlevselliğine dikkat çekmektedir. Barker (2016) şiddeti düşük gelir grubundaki ve sosyal olarak dışlanmış etnik grup mensubu erkeklerin deneyimleme ve kullanma olasılıklarının yüksek olmasını gerekçe göstererek, ataerkil şiddeti yaratan ve eşitsizlik içeren sosyal ve ekonomik yapıların göz önüne alınması gerektiğinin altını çizerek.

Literatürdeki bazı çalışmalar failin yalnızca erkek olarak görülmesini sorgulamakta, kadınların da şiddetin faili olabileceğini, dolayısıyla şiddetin bu noktada daha detaylı analiz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Fox, 1993; Perilla ve diğ., 2003; Whaley ve Messner, 2002). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tüm yönleriyle en zayıf kuramsallaştırma çabasının kadına yönelik şiddet konusunda olduğunu iddia eden Fox (1993)

literatürdeki güçlü erkeklerin, daha ayrıcalıklı konumlarının bir göstergesi olarak ve onu desteklemek için (kadınları kontrol ederek) kadınları mağdur ettikleri iddiasını eleştirir. Kadınlar erkeklerden farklı motivasyonlarla da olsa şiddetin faili olabilmektedir. Bunu anlamak için yapılacak araştırmalarda söz konusu motivasyon kaynakları ayrı ayrı, derinlemesine sorgulanmalıdır (Fox, 1993). Bu doğrultuda “kadınların şiddet kullanmayı neden tercih ettikleri” sorunsalı çerçevesinde, ataerkil şiddet kavramının sunduğu perspektifte; yapısal güç ilişkilerinin sosyal öğrenme, seçim ve fırsatları bireylere sunmasına dikkat çekilmektedir (Perilla vd., 2003). Kadınlar farklı sebeplerle şiddeti kullanmayı tercih etmektedirler. Buna göre şiddet kullanma fırsatı ya da bu fırsatın oluşturduğu sosyal bağlam cinsiyetçilik, homofobi ve diğer baskı biçimlerine dayanan değer, yapı ve inançları sıkı bir biçimde koruyan yapılar tarafından yaratılır. Cinsiyet, etnik köken, cinsel yönelim, sınıf, yaş her biri şiddet için fırsat yaratan bir güç dengesizliği unsurudur (Perilla vd., 2003). Ataerkil sistemler diğer tahakküm sistemleriyle bağlantılı olduğundan, ataerkil şiddet kavramı, yaşlıların gence egemen olduğu, erkeklerin kadınlara, erkeklerin erkeklere egemen olduğu, beyazların renkli insanlara hükmettiği, gelişmiş ulusların gelişmekte olan uluslara hükmettiği ve insanların doğaya egemen olduğu hiyerarşi alanları kapsamında ele alınmalıdır (Hunnicut, 2009).

3.Güç/İktidar Bağlamında Şiddet Olgusunun Kesşimsellik Perspektifinden Ele Alınması

Genelde güç/iktidar “bir bireyin ya da bireyler topluluğunun kendi istekleri doğrultusunda, rızaları olup olmadıklarına bakmaksızın diğer insanların davranışlarını etkileyebilme, yönlendirebilme veya denetleyebilmesi” (Demir ve Acar, 1992, s. 206); “bir ya da birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşın da olsa, kendi iradesini gerçekleştirme şansı” (Weber,

2006, s. 268); nicel bir kavram olarak istenilen ya da tasarlanmış sonuçların üretilmesi (Russel, 1990) olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda iktidarın taraflardan birinin diğerine kurduğu üstünlük eylemine dayandığı (Özüoğlu, 2019) ileri sürülebilir. Foucault (2016)'ya göre iktidar özünde, 'yapmamalısın' diyen kimseyi tanımlamaktadır. Dolayısıyla iktidar, "başkalarının eylemi üzerine bir eylem ve bu eylemi de yönetmek" (Foucault, 2016, s. 23) olarak tanımlanabilir. "İktidar; bir ilişki, bir eylem biçimi, bir eylemlilik sürecidir. Ama bu, doğrudan doğruya başkaları üzerinde değil, başkalarının şimdiki ya da gelecekteki eylemleri üzerindeki bir eylemdir. Bir başka ifadeyle iktidar, öbür eylemler üzerinde icra edilen bir eylem kipidir" (Foucault, 2016, s. 20). Esgün'e (1999) göre bu eylemlilik süreci yaptırma eylemidir. "Yaptırma eyleminde yaptırılan, yapan vasıtasıyla yapan kişidir; dolayısıyla eylemi gerçekleştirenin konumu eylemi gerçekleştirmeye yarayacak bir araçtan farksızdır". Dolayısıyla iktidar süreci, sürecin biçimsel ögesi yaptırma eylemi ve özsel ögesi nesneleştirme sürecinin birleşimiyle başlar. Bir başka ifadeyle "iktidar sürecini başlatan, bu yaptırma eyleminin motivasyon ile değil manipülasyon ya da zorla gerçekleştirilmesi; yani yaptırma dönüşmesidir" (Esgün, 1999, s.31).

Bu noktada ifade etmek gerekir ki, fiziksel ya da psikolojik ölçütlere göre "güç/iktidar yaratıcılığın, gelişmenin, iyiliğin aracı olabileceği gibi, başlı başına kötülüğün de aracı olabilir" (Güleç vd., 2012). Bu noktada şiddet, gücün bir kötülük aracı olarak kullanılmasının ifadesidir ve dolayısıyla şiddet kavramının kökeninde güç yatar. Bir başka ifadeyle şiddetin kaynağı eşitsiz güç ilişkileridir, yani şiddet güç dengesizliğinden kaynaklanır. Şiddet, gücünün güçsüze iradesini kabul ettirme biçimi ve bireylerin üstün statülerini yeniden sağlamanın bir yoludur (Ünlü vd., 2009; Menes ve Saffranoff, 2020). Bu bağlamda eşitsiz güç ilişkileri kavramının altında yatan "eşitsizlik" durumunu ortaya çıkaran pek çok unsurun bulunduğunu belirtmek ve dolayısıyla şiddet olgusuna farklı eşitsizliklerin kesişimselliği perspektifinden bakmak gerekmektedir.

Dolayısıyla eşitsizlik yaratan kategoriler olarak cinsiyet, yaş, etnisite, sınıf, göçmenlik, inanç, engellilik vd. kategorilerin farklılığı göz önüne alınarak, eşitsizlik yaratan kategorilerin bir ya da birkaçının kesişimselliğinde analizler yapılmalıdır (Anthias, 2013; Brah ve Phoenix, 2004; McCall, 2005). Bu bağlamda ifade etmek gerekir ki, farklı eşitsizliklerin kesişimselliği konusunda yaşanan toplumsal deneyimlere bakmak gerektiği hususu Feminist Kuram çerçevesinde kesitlerarasılık kuramı tarafından ortaya konulmuştur. Kuramın merkezi temasına göre, bütün kadınlar toplumsal cinsiyet temelinde baskıya maruz kalırken, aynı zamanda eşitsizliğin farklı arakesitleri yoluyla da farklı baskılara maruz kalmaktadırlar (Ritzer, 2013). Bu merkezi temaya göre "kadın" kategorisinin homojen olmaması sebebiyle baskı ve ayrımcılık farklı derecelerde yaşanabilir (Hill Collins 1991; Walby, Armstrong, Strid 2012; Yuval-Davis 2006). Literatürde son dönem toplumsal cinsiyet temelli şiddeti analiz eden çalışmalara bakıldığında, feministler tarafından kullanılan "kesişimsellik" kavramının güç ilişkilerinin ve bu ilişkilerin ortaya çıkardığı eşitsizlikler temelinde vuku bulan şiddeti anlamak için oldukça işlevsel olduğu görülmektedir (Boesten, 2012; Bograd, 1999; Brown, 2012; Fu, 2015; Tredway, 2019).

Bu noktada "gücün/iktidarın, temel insan ilişkilerini yozlaştıran bir yönünün bulunduğu" (Millett, 1987) varsayımı kabul edildiğinde, güç ilişkilerinin bulunduğu yerde şiddetin de bulunması kaçınılmazdır. Tahakkümün farklı biçimleri erkeğin erkeğe şiddeti, cinsel yönelime yönelik şiddet, çocuklara yönelik şiddet, kadının kadına şiddeti gibi birçok şiddet eyleminde somutlaşır. Bu durumu açıklayan bir kavram olarak (Bozok, 2011; Connell, 2016; Demez, 2005; Kandiyoti, 2007; Özbay 2013; Sancar, 2016) "hegemonik erkeklik" kavramına bakılabilir. "Hegemonik erkeklik, daima kadınlarla ilgili olduğu kadar ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmektedir" (Connell, 2016). Bu perspektiften de anlaşılacağı üzere, "hegemonik erkeklik yalnızca kadın üzerinde tahakküm

kurmak anlamına gelmemekte, bunun yanı sıra toplumun ikincil konuma ittiği erkeklik tarzlarının sorgulanmasını mümkün kılar ve belirli erkek kategorilerinin marjinalleşme ve damgalanma deneyimlerini açığa çıkarır” (Kandiyoti, 2007). Bu bağlamda, “hegemonik erkeklik ve ataerkil şiddet arasındaki bağlantı, basit olmamakla birlikte yakındır” (Connell, 2016). Ayrıca hegemonik erkeklik kavramı, aile içi şiddet ve eşcinsellere yönelik şiddetin temelindeki sebeplerin açığa çıkarılması, dolayısıyla şiddeti meşru kılan kurumların işleyiş mekanizmasının çözümlenmesi ve şiddetin birey düzeyinde nasıl özümşenerek toplum genelinde yaygınlaştırılmasının ipuçlarını sağlayabilecek bir kavram olarak kabul edilir (Türk, 2015). Bu çerçevede “eril şiddet yaş, sınıf, cinsiyet ve etnisiteye dayalı hiyerarşilerle yapılandırılmış ve en güçlüünün kazanacağı biçimde örgütlenmiş bir davranışlar bütünü olarak tanımlanabilir” (Sancar, 2016, s. 216).

Bununla birlikte asimetric güç ilişkileri ile karakterize olan tüm sistemlerde olduğu gibi erkek egemenlik sistemlerinin de baskıcı ve koruyucu yönleri bulunmaktadır. Aynı zamanda her sistemde kadınların da kendi güç ve özerklik alanları mevcuttur. Dolayısıyla kadınları ikincil konuma iten sistemleri kadınlar da erkekler kadar sahiplenebilirler (Kandiyoti, 2007). Bu durum Kandiyoti (2007) tarafından “ataerkil pazarlık” olarak kavramsallaştırılır. Ataerkil pazarlık kavramının temelinde, erkekler ile kadınlar arasındaki bazı karşılıklı beklentilerin gerçekleştirileceği kabulü vardır. Kandiyoti (2007), ataerkil pazarlık kavramını ataerkilliğin sadece kadını ezen bir sistem olarak değil ona bir takım korumalar ve imkânlar vaat eden bir sistem olarak görülmesi gerekliliği üzerinden kurgulamıştır. Bir başka ifadeyle, bazı kadınların bu pazarlığı kabul etmesinin nedeni, kendilerine de bu pazarlık karşılığında bir şeyler vaat edilmesidir. Bu vaatlere örnek olarak; çalışmayacaksın ve her ihtiyacın görülecek, çocuklarına bakacaksın gibi bir vaat örnek verilebilir. Ancak, vurgulamak gerekir ki ataerkil pazarlığın ve bu pazarlık sonucunda gerçekleşmesi öngörülen beklentilerin niteliği

toplumdan topluma değişebilir (Kandiyoti, 2007). Örneğin, yaşlı kadınların kendi ataerkil aile sistemlerinde bir tür saygı ve statü pozisyonuna sahip oldukları ve kendi ataerkil ideolojilerini korumak için bir teşvik yarattığı çok sayıda kültür vardır (Kibria, 1990). Bu noktada yaşın, daha genç olanın yaşlıdan aşağı olduğu bir eşzamanlı hiyerarşiyi temsil ettiğini söylemek önemlidir. Çünkü bu daha geniş hiyerarşik düzenler, kadınların neden ataerkil yapıları ve ideolojileri sürdüren şekillerde davrandıklarını da aydınlatılabilir. Bu kesişen hiyerarşik yaş, sınıf ve ırk sistemleri ataerkilliklerle uyumludur. Dinnerstein (1976), erkek egemenlik sistemlerinin hem kadınların hem de erkeklerin suç ortağı olduğu sistemler olduğuna dikkat çekmiştir. Dinnerstein’e göre bu güç düzenlemelerini hem kadınlar hem de erkekler yaratmıştır ve sürdürmektedir. Örneğin, Hooks (2012, s. 81)’a göre “asla şiddet uygulamayan fakat çocuklarına özellikle de erkek çocuklarına şiddetin toplumsal kontrolü sağlama yolunda kabul edilebilir bir araç olduğunu öğreten bir anne de ataerkil şiddet kavramıyla anlatılmak istenen duruma uygun davranışlarda bulunmaktadır”.

Wies ve Haldane (2011)’nın da belirttiği gibi toplumsal cinsiyet temelli şiddet yalnızca kadına yönelik şiddet değildir, dolayısıyla toplumsal cinsiyet temelinde meydana gelen şiddet daha geniş politik-ekonomik kapsamda dikkate almak gereklidir. Fu (2015) bu noktada çalışmasında “Hepimize karşı şiddeti sona erdirmek için ne yapmalıyız?” sorusundan hareket etmek gerektiğini belirtir. Fu (2015) İngiltere’ye göç eden Güney Asyalı kadınların şiddet deneyimlerini ele aldığı alan çalışmasında, toplumsal cinsiyet temelli şiddet ırk, sınıf, yaş, cinsiyet ve engellilik gibi yapısal baskı unsurlarının kesişimselliğinde ele alır. Çalışmada aile içi şiddet yaşayan kadınların hikayelerine bakıldığında yaşamlarının göç ettikleri ülkenin sağlık sistemi, eğitim sistemi, göçmenlik sistemi ve kapitalist sistem tarafından da sınırlandırıldığı görülmüştür. Fu (2015)’nin bu durumu açıklamak için kullandığı “yapısal şiddet kavramı”ı güç ilişkilerini merkeze alarak eşitsizlikleri anlamak

için oldukça işlevseldir. Fu (2015) Yapısal Şiddet açısından katılımcıların deneyimlerini incelediğinde birincil ve en yaygın güç ve kontrol biçiminin ekonomik olduğunu tespit etmiştir. Kişilerarası şiddete bakıldığında sosyo-ekonomik şiddet daha baskındır (Fu, 2015). Yaş, toplumsal cinsiyet ve göçmenlik gibi kategorilerin kesişimselliğinde şiddet, özellikle de ekonomik şiddet meydana gelmektedir (Fu, 2015). Fu (2015), görüldüğü üzere sosyo-kültürel olarak inşa edilmiş hiyerarşik bir sınıflandırma sistemi olan toplumsal cinsiyet sistemini, baskı ve güç ilişkilerinin farklı formlarını içerecek şekilde yaklaşımının merkezine alır. 2011 yılında İspanya’da yapılan çalışmada ise karma evliliklerde kadınların daha fazla şiddete maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Buna göre yerli kadınlar göçmen erkekler tarafından daha fazla şiddete maruz kalmaktadırlar (Menes ve Saffranoff, 2020). Scott’ın (1985) köylü direnişi üzerine yazdığı - “Weapons of the Weak”- başlıklı çalışmasında, köylülerin devam eden sömürülerine karşı kullandıkları geniş bir yalancı, "günlük" stratejiler repertuarını ortaya koymaktadır. Kadınların tecrübe ettiği boyun eğme, diğer kadınlarla gayri resmi ittifaklar kurma gibi yaratıcı kendini koruma mekanizmaları doğuracaktır. Kibria (1990), yakın zamanda yerleşmiş Vietnamlı göçmenlerden oluşan ataerkil bir toplulukta, kadınların gayri resmi ağlarının tacizci ev içi erkek partnerlere karşı koruyucu güçler olarak hizmet ettiğini belirtmiştir. Bir kadının "değeri" ırk, sınıf, yaş, görünüm ve üreme durumuna göre belirlenir. Bu nedenle, bir kadına bu “hakimiyet matriksi” nde sosyal konumuna bağlı olarak farklı miktarlarda güç verilir (Hill Collins, 1991). Ataerkil yapının evrenselliğinden söz edemeyeceğimizi belirten Hunnicutt’a göre ataerkil devletlerde kadın şiddeti farklı biçimler alabilmektedir (Hunnicutt,2009). Örneğin, Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve İran’da görülen, evli kadınların öldürülmesi veya tahrir altında intihar etmesi olarak ortaya çıkan “çeyiz cinayetleri” Hindu ülkelerinde görülürken, Amerika Birleşik Devletleri’nde görülmemektedir (Menon, 2003). Ancak kadınlara tecavüz,

Amerika’da İngiltere’den daha çok görülmektedir (Messerschmidt, 1993). Ataerkilliği statik bir sosyal yapı olarak görmenin aksine Hunnicutt’ın da vurguladığı gibi farklı boyutları olan dinamik bir yapı olarak kabul etmek gerekmektedir (2009). Başka bir ifadeyle ataerki, diğer hiyerarşi ve tahakküm biçimleriyle ilişki çerçevesinde değerlendirilmelidir (Hunnicutt, 2009).

Sonuç ve Değerlendirme

Şiddet, Türkiye’de ve dünya genelinde önemi giderek artan bir toplumsal sorundur (Weaalen vd., 2002). Şiddet olgusuna; gücünün daha zayıf olana kendi iradesini kabul ettirmesi noktasında bakıldığında; kaynağının temelde eşitsiz güç ilişkileri olduğu söylenebilir (Başar ve Demirci, 2015). Şiddeti en çok yaşayan gruplar toplumsal düzlemde güç bakımından daha dezavantajlı olan; çocuklar, kadınlar ve yaşlılardır (Polat, 2016).

Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında şiddetin daha çok fiziksel şiddet boyutu üzerinden ele alındığı, genellikle ev içinde ya da ev dışında sadece kadınların şiddetin mağduru, erkeklerin ise fail olduğu ve bu çalışmaların genellikle kadına yönelik şiddete dair çözümler üzerine odaklandıkları görülmektedir (Aslan ve Şeker, 2013; Bakırcı, 2009; Çalı, 2012; Er, 2013; Karataş ve Kılıçarslan, 2013; Kocacık ve Çağlayandereli, 2009; Zara Page ve İnce, 2008).

Şiddetin toplumsal kaynaklarını derinlemesine sorgulamak açısından kullanılan ataerkil şiddet kavramı, şiddetin failinin yalnızca erkek olmadığı, bununla birlikte eril güçten pay alan/almaya çalışan ya da pay almasa bile eril gücün iktidarını içselleştiren kadınların da fail haline gelebileceği noktasında önem taşımaktadır. Bu doğrultuda toplumsal yapıda şiddetin boyutlarını, güç ilişkileri bağlamında geniş kapsamlı olarak analiz etmeye yönelik çalışmalarda sıklıkla referans verilen ataerkillik kavramı aracılığıyla (Barker, 2016; Fox, 1993;Hunnicutt,2009; Perilla, Frndak, Lillard, East, 2003); toplumsal cinsiyet hiyerarşisi, baskı ve güç ilişkileri bağlamında şiddet ve şiddetin toplumsal olarak yeniden inşasına odaklanılmaktadır. Buna binaen ise şiddetin faili

olarak yalnızca erkeklerin görülmesinin bir yanığı yaratacağı hususu sıklıkla vurgulanmaktadır (Hunnicut, 2009; Fox,1993; Cavanaugh, 2012). Öte yandan ataerki, yalnızca aile kurumu içerisinde değil toplumsal yaşamın her alanında yer almaktadır. Yani şiddet olgusuna geniş bir perspektif sunan ataerki şiddet kavramı, eşitsiz güç ilişkilerinin şiddetin temelinde yattığı gerçeğine vurgu yapması açısından işlevseldir. Bu işlevsellik eşitsiz güç ilişkilerini doğuran kategorilerden toplumsal cinsiyet, yaş, etnisite, engellilik, göçmenlik, cinsel yönelim ve benzeri kategorilerin çoklu kesişimselliği bağlamında ortaya çıkar.

Bu noktada şiddetin toplumsal bir olgu olduğu gerçeğinden hareketle, şiddetin yeniden üretimi noktasında toplumsallaşma sürecinin önemini de vurgulanması gerekmektedir. Şiddetin temelinde var olan saldırganlık güdüsü farklı şekiller ardına gizlenerek ortaya çıkan bir davranış biçimidir (Özerkmen ve Gölbaşı, 2010). Dolayısıyla şiddetle etkin mücadelede şiddetin farklı toplumsal bağlamlardaki nedenlerinin derinlemesine sorgulanması gerekmektedir. Bu bağlamda toplumsallaşma, insanların gerek toplumun norm ve değerlerini, gelenek-göreneklerini, inançlarını, varsayımlarını özümseyerek, gerekse toplumsal rollerini gerçekleştirmeyi öğrenerek, toplumun mensubu haline gelmeyi öğrenme sürecidir ve bireyin tüm yaşamı boyunca devam etmektedir (Marshall, 2020). Toplumsallaşmayı sağlayan toplumsallaşma araçları ise, içinde önemli toplumsallaşma süreçlerinin meydana geldiği aile, eğitim, medya gibi toplumsal kurumlar ya da gruplardır (Giddens ve Sutton, 2019).

Toplumsal cinsiyet rol ve normlarının da toplumsallaşma süreci bağlamında değerlendirilmesi, şiddet kültürünün yaratılması ve yeniden üretilmesinin anlaşılması noktasında önem taşımaktadır. Fromm (2008)'un ifade ettiği gibi, "insanın doğuştan yok etme eğilimi taşıdığına, şiddet ve güç kullanma gereksiniminin insanın içinden doğduğuna inanırsak gittikçe artan vahşete karşı direncimiz zayıflayacaktır". Dolayısıyla erkeklerin doğuştan şiddete ve güç

kullanmaya eğilimli olduklarına, kadınların da yaratılışları itibariyle daha barışçıl ya da uzlaşmacı olduklarına inanmak, erkeğin ve kadının sistem dahilindeki konumlarını ve toplumsal cinsiyet rollerinin erkek ve kadın üzerindeki belirleyiciliği yok saymamıza sebep olacaktır. Hunnicutt (2009)'ın da belirttiği üzere cinsiyet hiyerarşileri her ne kadar ataerki sistemlerin merkezi örgütlenme özelliği olsalar da; yaş, ırk, sınıf, cinsellik, din, tarihi konum ve milliyet, cinsiyet statüsüne aracılık ederek eşitsiz güç dağılımına neden olmaktadır. Bir başka ifadeyle yapısal eşitsizlik yaratan unsurlar şiddet olgusunu anlamada göz önüne alınmadığı taktirde bu durum şiddetin toplumsal dinamiklerini anlamayı zorlaştırması ve şiddet sorununa yönelik çözüm önerilerinin kapsamını daraltması söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü 2015 Yılı Adli İstatistikleri (2015). Erişim adresi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/27820191140372015.pdf>, (Erişim tarihi: 18.02.2021).
- Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü 2019 Adalet İstatistikleri (2019). Erişim adresi: <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1062020170359HizmeteOzel-2019-bask%C4%B1-%C4%B0SA.pdf> . Erişim tarihi: 18.02.2021.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması. Erişim adresi: <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/siddet2014/rapor/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf>,(2014). Erişim tarihi: 15.02.2021.
- Akay, C. (2014). Romantik yakın ilişkilerde şiddetin öncülleri". *Nesne Dergisi*, 2(3): 1-9.
- Anthias, F. (2013). Intersectional what? Social divisions, intersectionality and levels of analysis. *Ethnicities* 13(1): 3-19.
- Aslan, M., Şeker, S. (2013). Aile içi şiddetin bir boyutu olarak kadına yönelik şiddet: toplumsal algı ve tutumlar. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 171-193.

- Audi, R. (1971). On the meaning and justification of violence, in Jerome A. Shaffer (ed.), *Violence*. New York: David McKay Company, 45–99.
- Bakirci, K. (2009). Aile içi veya birlikte yaşayanlar arasındaki şiddete iş hukuku araçlarıyla müdahale edilebilir mi?. *Çalışma ve Toplum*, 2: 111-120.
- Barker, G. (2016). Male violence or patriarchal violence? Global trends in men and violence, *Sexualidad, Salud y Sociedad (Rio de Janeiro)*, 22: 316-330.
- Başar, F., Demirci, N. (2015). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve şiddet. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 2(1): 41-52.
- Bufacchi, V. (2005). Two concepts of violence. *Political Studies Review* 3: 193–204.
- Boesten, J. (2012). The state and violence against women in Peru: Intersecting inequalities and patriarchal rule. *Social Politics*, 19(3): 361-382.
- Bograd, M. (1999). Strengthening domestic violence theories: Intersections of race, class and sexual orientation and gender. *The Journal of Marital and Family Therapy*, 25(3): 275-289.
- Boyacıoğlu, İ., Uysal, M.S., Erdugan, C. (2020). Psikolojik şiddetin ölçümü: Psikolojik istismar profilinin ve kadına kötü muamele envanteri'nin Türkçe'ye uyarlanması, *Psikoloji Çalışmaları*, 40 (1): 1-37.
- Bozok, M. (2011). *Soru ve cevaplarla erkeklikler*. İstanbul: Altan Basım.
- Brah, A., Phoenix, A. (2004). Ain't a woman? Revisiting intersectionality. *Journal of International Women's Studies* 5(3): 75-86.
- Brown, G. (2012). Ain't I a victim? The intersectionality of race, class and gender in domestic violence and the courtroom. *Cardoza JL&Gender*, 19 (14): 1-7.
- Buz, Sema (2007). Göçte Kadınlar: Feminist yaklaşım çerçevesinde bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, cilt:18, sayı:2, ss: 37-50.
- Calef, V., Weinshel, E. M. (1981). Some clinical consequences of introjection: Gaslighting. *Psychoanalytic Quarterly*, 50(1): 44-66.
- Cavanaugh, M. M. (2012). Theories of violence: Social science perspectives. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 22(5): 607-618.
- Connell, R. W. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar: Toplum, kişi ve cinsel politika*. (çev.) Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çalı, H.H. (2012). Aile içi şiddet: Bir kamu politikası analizi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2): 1-25.
- Demez, G. (2005). *Kabadaydan sanal delikanlıya değişen erkek imgesi*, İstanbul: Babil Yayınlar.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Dinnerstein, D. (1976). *The mermaid and the minotaur: Sex arrangements and human Malaise*, New York: Harper and Row.
- Er, K. (2013). Kadına şiddeti besleyen kültür ve çözüm noktasında sosyal hizmetler, *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1): 150-170.
- Esgün, U.İ. (1999). Makro iktidar, mikro iktidar ve hukuk. *Birikim* 118: 25-36.
- Euronews (2019). Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2019/04/26/dunya-saglik-orgutu-her-5-kadından-biri-cocukken-cinsel-istismara-ugruyor>, Erişim Tarihi: 22.02.2021
- European institute for gender equality (2020). Erişim adresi: <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1083>, Erişim Tarihi, 23.02.2020.
- Fox, B. J. (1993). On violent men and female victims: A comment on dekeseredy and Kelly. *The Canadian Journal of Sociology*, 18(3): 321-324.
- Fromm, E. (2008). *Sevginin ve şiddetin kaynağı*. (Çev. Nalan İçten ve Yurdanur Salman), İstanbul: Payel Yayınevi,.
- Foucault, M. (2016). *Özne ve iktidar*, (Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fu, M., (2015). What will it take to end gender-based violence?, *Women's Studies Journal*, 29 (2): 50-59.
- Genç Hayat Vakfı, Çocukların Ev İçinde Yaşadıkları Şiddet Araştırması, (2012), Erişim adresi: <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/cocukların-ev-icinde-yasadıkları-siddet-arastirmasi.pdf>, Erişim Tarihi, 19.02.2021
- Geras, N. (1990). *Our morals, discourses of extremity*, London: Verso.
- Giddens, A. ve Sutton, P. W. (2019). *Sosyoloji*, (çev. Arzu Kayhan). İstanbul, Kırmızı Yayınevi, (2019).

- Güleç,H., Topaloğlu, M., Ünsal D., Altıntaş, M. (2012). Bir kısır döngü olarak şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1):112-137.
- Gürkan, Ö.C. ve Çoşar, F. (2009). Ekonomik şiddetin kadın yaşamındaki etkileri". *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3): 124-129.
- Hill Collins, P. (1991). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and The Politics of Empowerment*, New York: Routledge.
- Hooks, B. (2012). *Feminizm herkes içindir- Tutkulu politika-*, B.Aydın vd. (Çev), İstanbul: BGST Yayınları.
- Humphreys, C. (2007). Health inequalities perspective on violence against women. *Health Soc Care Community*, 15 (2): 120–127.
- Hunnicut, G. (2009). Varieties of patriarchy and violence against women: Resurrecting “patriarchy” as a theoretical tool. *Violence Against Women*, 15(5): 553-573.
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (2019), Erişim adresi: <http://kadincinayetleriniidurduracagiz.net/veriler/2869/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2018-veri-raporu>. Erişim Tarihi, 19.02.2021
- Kandiyoti, D. (2007). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karataş, Z. ve Kiliçarslan,F. (2013). Kadına yönelik şiddetin önlenmesinde aile terapisinin rolü. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 109-128.
- Karınca, E. (2011). *Sorularla kadına yönelik aile içi şiddet*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 179.
- Kibria, N., (1990). Power, patriarchy, and gender conflict in the vietnamese immigrant community. *Gender & Society*, 4 (1): 9-24.
- Kocacık, F. ve Çağlayandereli, M. (2009). Ailede kadına yönelik şiddet: Denizli ili örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2): 24-43.
- Konda (2017). Toplumsal yaşamda şiddet ve travma raporu, Erişim adresi: <https://konda.com.tr/tr/rapor/toplumsal-yasamda-siddet-ve-travma/>. Erişim Tarihi: 11.02.2021
- Levi, M. ve Maguire, M. (2002). *Violent crime*. In: The Oxford Handbook of Criminology, Oxford: Oxford University Press: 795–843.
- Marshall, G. (2020). *Sosyoloji sözlüğü*. (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mccall, L. (2005). The complexity of intersectionality. *Signs: Journal Of Women in Culture and Society*, 30(3): 1771-1800.
- Menes,J.R. ve Safranoff, A. (2020). Uncovering patriarchy in intimate relations. Domestic exploitation and violence against women in homogenous and mixed couples formed by native and migrant partners. *Violence Against Women*, <https://doi.org/10.1177/1077801220963877>.
- Menon, T.K. (2003). Crime against women in India: Violence within and without. *Philosophy and Social Action*, 29: 17-22.
- Messerschmidt, J. W. (1993). *Masculinities and crime: Critique and reconceptualization of Theory*, Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Millett, K. (1987). *Cinsel politika*. (çev. S. Selvi), İstanbul: Payel Yayınevi.
- OECD (2019). Society at a Glance, Erişim adresi: https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/soc_glance-2019-en.pdf?expires=1613999587&id=id&accname=guest&checksum=B5F1C940C8193D49738DBB131749F838. Erişim tarihi, 22.02.2021
- Özbay, C. (2013). Türkiye’de hegemonik erkekliği aramak. *Doğu Batı Dergisi*, 63 : 185-204.
- Özerkmen, N. ve Gölbaşı, H. (2010). Toplumsal bir olgu olarak şiddet. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 15: 23-37.
- Özüoğlu,P.K. (2019). Michel Foucault’nun iktidar ve özne kavramsallaştırmasına gözetim sorunu üzerinden bakmak: Black Mirror – Arkangel. *Selçuk İletişim*, 12 (2): 630-655.
- Palmen, R., Francoli, N., Öztürk, A., (2016). Wave: Kadına yönelik şiddet karşılaştırmalı raporu: İtalya, İspanya, Türkiye. Erişim adresi: https://notus-asr.org/wp-content/uploads/2016/05/WAVE_CR_TR_FINALE_7March2016-2-2.pdf. Erişim: Tarihi: 22.02.2021
- Patricia, L. (2012). Lateral violence in nursing. *Journal of Nursing Management*, 15 (3): 112-113, (2012).
- Perilla, J, L, Frndak, K, Lillard, D, East, C. A . (2003). Working analysis of women’s use of violence in the context of learning, opportunity, and choice. *Violence Against Women*, 9(1): 10-46.

- Pisa (2015). PISA 2015 results students' well-Being Volume III, Erişim adresi: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264273856en.pdf?expires=1613765638&id=id&accname=guest&checksum=F8E4983ABA8411D4FF5EACC5486CC678>. (Erişim Tarihi: 19.02.2021).
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1): 15-34. .
- Riga, P.J. (1969). Violence: A christian perspective. *Philosophy East and West*, 19(2): 143-153.
- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji kuramları*, (Çev. H. Hülür), Ankara: De-Ki Yayınları.
- Rogers, M.J., Follingstad, D. (2014). Women's exposure to psychological abuse: Does that experience predict mental health outcomes?. *Journal of Family Violence* 29(6):595-611.
- Russel, B. (1990). *İktidar*, (Çev: Mete Ergin), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkansız iktidar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scott, J.C. (1987). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*, Yale University Press.
- Thomas, L. (2018). Gaslight and gaslighting. *The Lancet Psychiatry*, 5(2): 117-118.
- Tredway, K. (2019). Serena Williams (And The Perception Of) violence: Intersectionality, the performance of Blackness and woman's professional tennis, *Ethnic and Racial Studies*, DOI: 10.1080/01419870.2019.1648846.
- Türk, H.B. (2015). Şiddete meyyalim vallahi dertten': Hegemonik erkeklik ve şiddet., (Der. Betül Yazar), *Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri* içinde, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları: 85-111.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017). Aile yapısı araştırması. Erişim adresi: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869> (Erişim tarihi: 19.02.2021).
- United Nations Woman (2019). Progress of the World's Women. Erişim adresi: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2019/progress-of-the-worlds-women-2019-2020-en.pdf?la=en&vs=3512> (Erişim Tarihi:23.02.2021).
- UNICEF (2010), Türkiye'de çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırması, Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/media/5221/file/%20T%C3%9CRK%C4%B0YE'DE%20%C3%87OCUK%20%C4%B0ST%C4%B0SMARI%20VE%20A%C4%B0LE%20%C4%B0%C3%87%C4%B0%20C5%9E%C4%B0DDET%20ARA%C5%9ETIRMASI%20-%20C3%96zet%20Raporu%202010.pdf> (Erişim Tarihi: 23.02.2021).
- UNICEF (2017), Şiddet ile disiplin, cinsel İstismar ve cinayetler tüm dünyada milyonlarca çocuğun peşini bırakmıyor. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/unicef-%C5%9Fiddet-ile-disiplin-cinsel-istismar-ve-cinayetler-t%C3%BCm-d%C3%BCnyada-milyonlarca>. (Erişim Tarihi: 22.02.2021).
- Ünal, G. (2005). Aile İçi Şiddet. *Aile ve Toplum*, ISSN: 1303-0256, 7(2).
- Ünlü, S., Bayram, M., Uluyağcı, C., Uluyağcı C, Bayçu, S. (2009). Kadına yönelik şiddet: TV dizilerinde kadına yönelik şiddet. *Selçuk İletişim*, 5 (4): 96-104.
- Yavuz, F.M.; Dalkanat, N.; Gölge. B.; Müderrisoğlu, S. (2006). Eşcinsel erkeklere yönelik fiziksel şiddetin değerlendirilmesi. *Adli Tıp Dergisi*, 20 (2), ss:15-21.
- Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European Journal of Women's Studies*, 13(3): 193-209.
- Walby, S., Armstrong, J., Strid, S. (2012). Intersectionality: Multiple inequalities in social theory. *Sociology*, 46(2): 224-240.
- Waaen, J., Goodwin, M.M., Spitz, M., Petersen, R., Saltzman, L. (2000). Screening for intimate partner violence by health care providers. *American Journal of Preventive Medicine*, 19(4):230-237.
- Weber, M. (2006). *Sosyoloji yazıları*. (Çev: Taha Parla), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Whaley, R, B. ve Messner, S, F. (2002). Gender equality and gendered homicides. *Homicide Studies*, 6(3): 188-210.
- Wies, J.R. ve Haldane, H. (2011). *Anthropology at the front lines of gender-based violence*, Vanderbilt University Press.

- Wolff, R. P. (1969). On violence. *The Journal of Philosophy*, 66(19): 601-616.
- Zara Page, A. ve İnce, M. (2008). Aile içi şiddet konusunda bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11 (22): 81-94.

ANAYASA MAHKEMESİ'NİN S.E. KARARI IŞIĞINDA KADINA YÖNELİK ŞİDDETİ VE KADIN CİNAYETLERİNİ ÖNLEMEDE İDARENİN SORUMLULUĞU

ADMINISTRATIVE LIABILITY IN PREVENTING VIOLENCE AGAINST WOMAN AND FEMICIDES IN THE LIGHT OF THE S.E. DECISION OF THE CONSTITUTIONAL COURT

Canan BUDAK¹

ÖZ

Kadına yönelik şiddet, cinsiyete dayalı ayrımcılık ile ilişkili toplumsal bir sorundur. Bu şiddetin ulaştığı en uç noktanın bir yansıması ise kadın cinayetleridir. Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri, hukuk ve kamu yönetimi açısından önemli bir insan hakları ihlali alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle de devletin koruyucu/önleyici tedbirler alma yükümlülüğü bulunmaktadır. Söz konusu yükümlülükler gerek uluslararası sözleşmeler gerekse iç hukukta ayrıntılı olarak düzenlenmektedir. Ancak bazı durumlarda koruyucu/önleyici tedbirler etkin bir şekilde uygulanmadığı için kadın cinayeti ile sonuçlanan kadına yönelik şiddet olayları yaşanmaktadır. Bu şekilde gerçekleşen olaylardan biri de S.E.'nin 15 Aralık 2013 tarihinde ayrıldığı erkek tarafından öldürülmesidir. Öldürülen kadının ailesi, bu cinayette ihmali bulunan kamu personelinin tespit edilmesi istemiyle gerekli başvuruları yapmış, ancak reddedilmiştir. Bunun üzerine, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu 29.09.2021 tarihinde, yaşanan bu kadın cinayetinde kamu görevlilerine ilişkin süreç yönünden Anayasa'nın 17. maddesinde güvence altına alınan yaşam hakkının koruma ve etkili soruşturma yükümlülüğü bakımından ihlal edildiğine karar vermiştir. Söz konusu karar ile Türkiye'de ilk defa bir kadın cinayetinde idarenin koruyucu/önleyici tedbirleri etkin bir şekilde uygulama yükümlülüğü yüksek yargının gündemine gelmiştir. Bu çalışmada, Anayasa Mahkemesi'nin S.E.'nin öldürülmesinde kamu görevlilerinin ihmali bulunduğu yönündeki kararı, idarenin sorumluluğu kavramı bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik Şiddet, Kadın Cinayetleri, Yaşam Hakkı, İdarenin Sorumluluğu, Anayasa Mahkemesi.

ABSTRACT

Violence against woman is a social problem related to gender-based discrimination. Femicide reflects the extreme point this violence reaches. As violence against woman and femicides are an important area of human rights violation in the context of law and public administration the state has an obligation, regulated in detail both in international conventions and in domestic law, to take protective/preventive measures. However, in some cases, there are incidents of violence against woman resulting in femicide due to the lack of effective implementation of them. One of the events happened in this way is the murder of S.E. by the man she left on 15.12.2013. Having made the necessary applications for the identification of public personnel negligent in this murder, the family of the murdered woman was rejected. Upon the individual application submitted to the Constitutional Court, The General Assembly of the Constitutional Court decided that the right to live, guaranteed in Article 17 of the Constitution, had been violated through the process regarding the public officials in this femicide on 29.09.2021, in terms of protection and effective investigation obligation. With this decision, for the first time in Turkey, the

¹ Doktora öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, cananulku@posta.mu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0002-7424-6738

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Canan Budak **e-posta:** cananulku@posta.mu.edu.tr

Gönderilme /Submitted: 16.02.2022, **Kabul/ Accepted:** 29.06.2022

obligation of the administration to effectively implement protective/preventive measures in a femicide came to the agenda of the high judiciary. In this study, the decision of the Constitutional Court that there was negligence of public officials in the murder of S.E. was discussed in the context of the administrative liability.

Keywords: *Violence Against Woman, Femicides, Right to Live, Administrative Liability, The Constitutional Court.*

1. GİRİŞ

Temelinde güç ve saldırganlık bulunan şiddet, eşitsizliğe dayalı ilişkilerin görüldüğü her alanda rastlanan bir olgudur (Taşdemir-Afşar, 2015, s. 723). Toplumsal cinsiyet bağlamında ise kültür ile ilişkili olarak erkeğin şiddetin öznesi, kadının ise nesnesi pozisyonunda konumlandırıldığı yaygın bir toplumsal sorun alanı söz konusudur. Bu haliyle, cinsiyete dayalı ayrımcılığın uç noktası, kadına yönelik şiddettir (Erden ve Akdur, 2018, s. 128-129). Kadına yönelik şiddetin tüm biçimlerinin temelinde, kadın kimliğine/özneliğine ve fiziksel bütünlüğüne yönelik, sindirme ve baskı altına alma amacı bulunmaktadır. Başka bir ifade ile kadına yönelik şiddet, toplumsal kurumları biçimlendiren köklü ataerkil güç yapısı içerisinde, kadını, konumlandırıldığı pasif pozisyonda tutma amacı taşımaktadır (Ertürk, 2015, s. 29-30). Bu şiddetin ulaştığı en uç noktanın bir yansıması olan kadın cinayetleri; literatürde münferit olaylar olarak değil, ataerkil kültürün güdülemesine dayalı sistematik bir toplumsal sorun olarak değerlendirilmektedir (Gazioğlu, 2013, s. 90-92).

Kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri, insan hakları hukuku bağlamında hassas -ve yaygın- bir ihlal alanı olması nedeniyle, devletin koruyucu/önleyici tedbirler alma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülükler gerek uluslararası sözleşmeler gerekse iç hukukta ayrıntılı olarak düzenlenmektedir (Doğan, 2016, s. 93-94). Türkiye özelinde, devletin kadına yönelik şiddet karşısında koruyucu/önleyici tedbirler alma yükümlülüğü Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (kısaça CEDAW) ile kabul edilmiş bir ödevdir. Kanun koyucu, bu ödev bağlamında çeşitli idari organların kadına yönelik şiddet karşısında alması ve

uygulanması gereken koruyucu/önleyici tedbirler konusundaki detayları 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ile bu Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği'nde detaylı olarak düzenlemiştir. Söz konusu düzenlemeler, şiddet uygulayanın uzaklaştırılmasından, korunana güvenli barınma hizmeti vermeye, müşterek çocuk var ise şiddet uygulayan ile gözetimli görüştürülmesine ve hayati tehlikenin söz konusu olduğu hallerde kimlik bilgilerinin değiştirilmesine kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır (6284 sayılı Kanun, 2012: 4-10).

İdarenin sorumluluğu, taraflardan birinin devlet olması nedeniyle, ilk bakışta yalnızca kamu hukuku alanındaki teknik konular ile ilişkili bir kavram gibi görünebilmektedir. Ancak asli dayanağının -sosyal-hukuk devleti olması bakımından bundan çok daha geniş bir mahiyeti bulunmaktadır. Genel anlamda, bir konuda idari sorumluluğun söz konusu olabilmesi için idarenin kamu gücü ayrıcalığıyla donatıldığı kamu hizmeti alanlarındaki faaliyetleri -ve bazı hallerde eylemsizlikleri- nedeniyle bir zararın oluşumu gereklidir (Gözler, 2003, s. 942-952). Bu şekildeki idari sorumluluk prensibi, kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetlerinde de söz konusudur. Türkiye daha önce devletin kadına yönelik şiddet karşısında koruyucu/önleyici tedbirleri etkin bir şekilde uygulayamaması nedeniyle, kadın cinayetlerini önleyemediği için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) nezdinde birden çok kez yargılanmış ve tazminat cezasına çarptırılmıştır (Demir, 2017, s. 93-103; Düğmeci ve Gürsel, 2019).

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru mekanizması, yurttaşların Anayasa ile teminatlı temel hak ve özgürlüklerinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiası ile ilgilidir. Bireysel başvuru

mekanizması ile Anayasa Mahkemesi, şikâyete konu kamu gücünün ihlali olup olmadığını denetlerken hem yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini hem de Anayasa'yı ve hukuk düzenini korumaktadır (Hamdemir, 2018, s. 25, 35-37). Yurttaşların Anayasa ile teminatlı temel hak ve özgürlükleri açısından bireysel başvuru mekanizması, AİHM nezdinde yapılacak ihlal başvurularını azaltacak bir iç hukuk filtresi görevi görmektedir (Göztepe, 2011, s. 15). Bugüne kadar AİHM nezdinde verildiği görülen ihlal kararlarının bir benzeri de bu şekilde bireysel başvuru mekanizması ile 29.09.2021 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından verilmiştir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi'nin söz konusu kararı, Türkiye'de kadına yönelik şiddeti ve kadın cinayetlerini önlemenin devletin yükümlülüğü olduğunu ve bu yükümlülük bakımından bir hak ihlalinin yaşandığını açıklayan ilk karardır.

Karara konu olay, bir devlet üniversitesinde akademisyen olan S.E.'nin 15.12.2013 tarihinde ayrıldığı erkek V.A. tarafından öldürülmesi ile ilişkilidir. Şöyle ki S.E. yaklaşık 6 ay boyunca V.A. tarafından sistematik olarak rahatsız edilmiş, hakarete uğramış ve ölüme varan tehditlere maruz kalmıştır. S.E.'nin maruz kaldığı şiddetin şikâyete konu olduğu birden fazla olay kolluk kuvvetlerine yansımıştır. Bu süreçte, S.E. lehine sonuncusu uzaklaştırma olmak üzere birden fazla tedbir kararı da verilmiştir. Söz konusu tedbir kararları, her seferinde süreci izlemekle görevli Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM)'ne de bildirilmiştir. Yani, kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda görevli ve iş birliği içinde hareket etmesi beklenen kamu kurumları, S.E.'nin yaşamına yönelen gerçek ve yakın bir riskin varlığından haberdardır. Ancak ilgili kamu kurumları, mevzuatın detaylı bir şekilde düzenlediği koruyucu/önleyici tedbirleri etkin bir şekilde uygulama noktasında yetersiz kalmıştır. Nihayetinde, V.A. müşterek çocuğun haftalık ebeveyn görüşmesi esnasında S.E.'yi darp etmiş ve ardından birden çok bıçak darbesi ile yaralayarak öldürmüştür (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 146, 149, 150).

Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan incelemede S.E.'nin öldürülmesi ile sonuçlanan somut süreç boyunca ŞÖNİM'in S.E. ile destek

hizmeti sunulması için hiç iletişime geçmediği; kadına yönelik şiddeti önlemek adına mevzuatın geniş yetkiler tanıdığı ilgili kamu makamlarının bu konuda etkin bir adım atma girişiminde bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle Mahkeme, kamu görevlilerine ilişkin süreç yönünden yaşam hakkı kapsamındaki koruma ve etkili soruşturma yükümlülüğünün ihlal edildiğine kanaat getirdiğini; olayda ihmali bulunan kamu görevlileri hakkında yürütülecek ceza soruşturması için kararın bir örneğinin ilgili mahkeme ve kamu kurumlarına gönderileceğini açıklamıştır (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 151-163, 178-179).

Anayasa Mahkemesi'nin söz konusu kadın cinayetine yönelik kararının, bir ilk niteliğinde olmasının temel nedeni, bireysel başvuru yolunun henüz 2010 yılında anayasal statü kazanması ile ilgilidir. Zira yukarıda da aktarıldığı üzere, daha önce benzer nitelikteki kararlar, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun söz konusu olmaması nedeniyle, iç hukuk yollarının tükenmesinin ardından AİHM nezdinde yapılan başvurular neticesinde görülmekteydi. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapmanın mümkün olması, bu çalışmada incelenen kararda olduğu gibi kadına yönelik şiddeti önlemekle görevli idari kurum ve personelin gerekli koruyucu/önleyici tedbirleri etkin bir şekilde uygulayamaması nedeniyle yaşanan kadın cinayetleri açısından önemlidir. Zira böylesi olaylarda, ihmali bulunan görevlilerin tespit edilmesi ve ceza soruşturması yürütülmesi, bir hukuk devletinin olmazsa olmaz prensiplerinden biri olan idarenin sorumluluğu ile doğrudan ilişkilidir.

Bu çalışmada, yukarıda aktarılan Anayasa Mahkemesi kararı, idarenin sorumluluğu kavramı bağlamında ele alınmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde toplumsal cinsiyet, kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri; temel insan hakları bağlamında eşitlik ve yaşam hakkı ile devletin yükümlülükleri; hukuk devleti bağlamında idarenin sorumluluğu kavramlarına değinilmiştir. Ardından, uluslararası ve ulusal mevzuatta kadına yönelik şiddetle mücadele karşısında idareye koruyucu/önleyici tedbirler alma ödevi yükleyen düzenlemelere yer verilmiştir. Ancak ilgili mevzuatın kendi başına ayrı bir çalışmada

değerlendirilecek kadar geniş kapsamlı olması nedeniyle, yalnızca Anayasa Mahkemesi'nin bu çalışmaya konu kararında andığı hükümler ile sınırlı kalınmaya dikkat edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise bireysel başvuru mekanizması ile ilgili genel bir açıklamaya yer verilmiş ve ardından Anayasa Mahkemesi'nin kararı incelenmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmaya konu Anayasa Mahkemesi kararı, toplumsal cinsiyet, kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri; temel insan hakları bağlamında eşitlik ve yaşam hakkı ile devletin yükümlülükleri; hukuk devleti bağlamında idarenin sorumluluğu kavramları ile ilişkili bir karardır. Çalışmanın bu bölümü, söz konusu kavramların mahiyetine açıklık getirmeye ayrılmıştır.

2.1. Toplumsal Cinsiyet, Kadına Yönelik Şiddet ve Kadın Cinayetleri

İnsan türü, biyolojik bakımdan türün devamlılığını sağlayan üreme ile ilişkili olarak, dişi ve eril biçiminde iki farklı anatomik-fizyolojik cinsiyete ayrılmıştır. Bununla birlikte, insan toplulukları biyolojik cinsiyete, söz konusu bu somut işlevi dışında başka kültürel anlamlar da yüklemiştir. Böylece biyolojik cinsiyet, sosyolojik bir boyut kazanmış ve gündelik toplumsal yaşamın üzerine inşa edildiği bir zemin olarak, toplumsal cinsiyet meydana gelmiştir (Mathieu, 2015, s. 76-7). Evrensel bir olgu olarak toplumsal cinsiyet, toplumun kadın ve erkek üyelerine yüklediği roller ile ilgilidir. Toplumsallaşma sürecinde öğrenilen ve yeniden üretilen bu roller, bireylere temel kişilik özellikleri (kadın; pasif, duyarlı, duygulu, bağımlı, şefkatli vs.- erkek; aktif, mantıklı, egemen, cüretli vs.) kodlanmasını ifade etmektedir (Gökkaya, 2018, s. 14-24). Bu şekilde kalıplaşmış ikili toplumsal cinsiyet rolleri, iş bölümü ve üretim ilişkileri bakımından üst belirleyici olurken, kamusal-özel ayırımını da pekiştirmektedir. Siyasal düşünce açısından, kamusal alan ile özel alan arasındaki temel ayırımın eski bir tarihi vardır. İki alan arasındaki sınır, çağa ve coğrafyaya göre değişiklik gösterse de devlet ve aile kurumlarının konumlandığı alanlar sabit kalmıştır (Lamoureux, 2015, s. 215). Buna göre, devlet daima kamusal alanda

konumlanırken, aile ise özel alanı oluşturmuştur. Dahası, konumlandıkları alanlar açısından devlet, kamusal olanın ve aile de özel olanın bir ölçütü olarak yorumlanmıştır (Budak, 2020, s. 71-73).

Feminist sosyoloji, aileyi, yeniden üretim işlevine sahip bir sosyalizasyon kurumu olarak açıklamaktadır. Bu işlevini ise yerleşik toplumsal kültürde kadın ve erkeğin doğalarıyla ilişkilendirilen cinsiyete dayalı rol dağılımı, yani toplumsal cinsiyet ayırımı ile gerçekleştirebilmektedir. Bu ayırmada liberal politikaların da dışında tutulan hane içi, kadının doğal yaşam alanı olarak kodlanmaktadır (Devreux, 2015, s. 33-34). Özel alanın liberal politikaların dışında tutulması ile ilgili feminist eleştiriler, bu şekildeki kamu politikalarının, özel alanı -erkeğe- özel olan biçiminde kodlayan yapısını bir problem olarak işaret etmektedir (Çakır, 2001, s. 397-9). Örneğin; Çakır (2001), kamu politikalarının, kamusal alan-özel alan ayırımı üzerinden toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden ürettiğini (s. 399) ve “ev içini erkeğin cenneti yaparken, kadınlar ve çocuklar için cennetten çok, terör kültürünün egemen olduğu bir cehennem” (Çakır, 2001, s. 399) yarattığını belirtmektedir. Zaten ikinci dalga feminist hareket ile öne çıkan “özel olan, politiktir” (Lamoureux, 2015, s. 216) sloganıyla da liberal kamu politikalarının, bu şekilde özel alanı görmezden gelerek, patriarkal pratikleri yeniden üretme yoluyla büyüttüğüne dikkat çekilmiştir.

Bir insan hakkı ihlali olarak şiddet; psikoloji, sosyoloji, hukuk ve kriminoloji gibi sair disiplinlerin, kaynağını ve olumsuz sonuçlarını araştırarak gidermeye çalıştığı yaygın bir toplumsal problemdir (Gökkaya, 2018, s. 79). Bununla birlikte, bir duygu, davranış ve ilişki biçimi olarak şiddetin, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi vardır. Temelinde güç ve saldırganlık bulunan şiddet, eşitsizliğe dayalı ilişkilerin bulunduğu her alanda görülen bir olgudur (Taşdemir-Afşar, 2015, s. 723). Şiddetin en yaygın çağrışımı fiziksel boyutu olsa da psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet biçimleri de en az fiziksel şiddet kadar yıkıcıdır. Ancak fiziksel şiddet, özünde, diğer şiddet biçimlerinin somut bir şekilde görünür olduğu son boyuttur (Ka-Der, 2011, s. 15-16). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında, erkek, şiddetin öznesi ve kadın ise şiddetin nesnesi

olarak konumlandırılmıştır. Bu haliyle, cinsiyete dayalı ayrımcılığın en uç tezahürü, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddettir (Erden ve Akdur, 2018, s. 128-129). Kadına yönelik şiddetin tüm biçimlerinin temelinde “sindirmek, cezalandırmak, aşağılamak ve fiziksel bütünlükleri ile öznelliklerini yaralamak amacıyla (...) tehdit, baskı ya da zor yoluyla fiziksel, cinsel veya psikolojik acılar veren” (Alemany, 2015, s. 274) edimler bulunmaktadır. Bununla birlikte, kadına yönelik şiddet, tüm toplumsal kurumları biçimlendiren ataerkil güç yapısı içerisindeki kadını yerinde tutma amacı taşımaktadır (Ertürk, 2015, s. 29-30).

Yukarıda aktarıldığı üzere, şiddet, toplumsal yaşamın bütün alanlarında karşılaşılan bir olgudur. Ancak kadına yönelik şiddet bağlamında, özel alan ve dolayısıyla aile kurumu, içinde şiddetin tüm boyutlarının uygulandığı, yeniden üretildiği ve sonraki kuşaklara aktarıldığı yerdir (Gökkaya, 2018, s. 82). Bununla birlikte, hane içi şiddet kavramının kadına yönelik şiddet kavramı yerine geçecek şekilde kullanılması sakıncalıdır. Ertürk (2015), bu sakıncanın, ataerkil kontrol olgusunun üzerinin örtülmesinden ileri geldiğini belirtmektedir (s. 39). Zira hane içindeki şiddetin tek niteliği, şiddet eyleminin bir hanenin içerisinde gerçekleşmesi değildir. Aile kurumu içerisinde gerçekleşen bu şiddet biçiminin en temel amacı, ataerkil iktidar ilişkisinin sürdürülmesidir. Bu nedenle, şiddetin hangi mekânda gerçekleştiği kadar, hangi ilişki yapısı ve toplumsal kurum içerisinde gerçekleştiği de önemlidir. Geleneksel ataerkil aile kurumu içerisinde, kadınların ve kız çocuklarının yalnızca cinsiyetleri nedeniyle sistematik olarak şiddete maruz kalması, tarihsel ve evrensel bir olgudur (Ertürk, 2015, s. 40).

Kadın cinayetlerinin, kadına yönelik şiddetin ulaştığı en uç noktanın bir yansıması olduğu düşünülürse, kadınların ve kız çocuklarının geleneksel ataerkil aile kurumu içerisinde sistematik olarak şiddete maruz kaldığının somut bir göstergesi de cinayetlerin kim tarafından ve nerede işlendiği olacaktır. Örneğin; Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun senelik raporuna göre, 2021 yılında -217’si şüpheli ölüm olmak üzere- toplamda 497 kadın cinayeti gerçekleşmiştir. Bu

cinayetlerin faillerine bakıldığında, kadınların %44’ü evli olduğu erkek tarafından, %13’ü birlikte olduğu erkek tarafından, %13’ü eskiden evli olduğu ya da birlikte olduğu erkek tarafından, %17’si baba, kardeş, oğul veya diğer erkek akrabalar tarafından öldürülmüştür. Son olarak, cinayetlerin %64’ü hane içinde gerçekleşmiştir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2022).

Kadın cinayetleri, kaynağını ataerkil ve cinsiyetçi güç ilişkilerinden alan ortak güdülemeye dayalı fiillerdir. Bu nedenle de feminist terminolojide kadın cinayetleri münferit olaylar olarak değil, sistematik bir toplumsal sorun olarak ele alınmaktadır (Gazioğlu, 2013, s. 90-92). Kadın cinayetlerinde failin -veya azmettiricinin- kim olduğu, cinayet fiilinin hangi güdülemeyle, nerede ve nasıl gerçekleştiği sorularına verilen cevapların benzeşmesi, terminolojide femisid kavramı ile açıklanmaktadır. Femisid, en genel anlamıyla kadınların, erkekler tarafından, salt cinsiyete dayalı nedenlerle öldürülmesidir. 19. yüzyıldan beri kullanılan bu kavramla başlarda yalnızca öldürülen kişinin biyolojik cinsiyetini vurgulamak amaçlanmıştır. Ancak içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda cinsiyete dayalı nefret ve ayrımcılık, eril tahayyül ve tahakküm ile diğer tüm şiddet bileşenleri sabit olmak üzere, cinsiyet ve yönelim açısından akışkan bir kullanım yaygınlaşmaktadır (Özer, Aydoğdu, Kırcı ve Ünal, 2016, s. 1). Daha açık bir ifade ile femisid olarak tanımlanabilecek bir cinayette fail, ataerkil düşünce sisteminin etkisiyle bir toplumsal cinsiyet kimliğini hedef almakta ve bu kimliğe karşı, heteroseksist ve cinsiyetçi bir nefret duymaktadır. Failin eyleme geçme amacı, bu şekilde cinsiyetçi nefret güdümü ile hedef aldığı özneyi -heteroseksüel erkek olmayan kimliği- şiddet ile bastırmak veya yok etmektir (Pinelo, 2015, s. 28-31).

2.2. Temel İnsan Hakları Bağlamında Yaşam Hakkı ve Eşitlik Hakkı ile Devletin Yükümlülükleri

İnsan hakları kavramı, 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM)’nin kurulması ve 1948 yılında BM Genel Kurulu’nda İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nin kabul edilmesiyle günlük dilde bugünkü anlamıyla kullanılmaya başlanmış olan,

nispeten yeni bir kavramdır. Temel insan hakları, en genel anlamıyla, bireyin yurttaşlık bağı ile kazandığı haklar değil, yalnızca insan olmasından kaynaklanan haklarıdır. Bu yönüyle insan hakları herkes için eşit, vazgeçilemez ve devredilemez, evrensel bir niteliğe sahiptir (Öztürk, 2015, s. 97). Bu noktada, yaşam hakkı, mahiyeti itibarıyla diğer insan haklarının başlangıcını oluşturmaktadır. Zira yaşam hakkının korunmaması halinde, diğer insan hak ve özgürlükleri de bir anlam ifade edemeyecektir. Bireylerin bu en temel hakkı Anayasa’da “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir” (T.C. Anayasası, 1982: 17/1) hükmü ile düzenlenmektedir. “Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz” (T.C. Anayasası, 1982: 17/3) hükmü ise yaşam hakkının fiziksel ve psikolojik boyutları açısından bütünlüğünü ve dokunulmazlığını korumaktadır.

İnsan hakları hukuku ve uygulamalarının tarihsel gelişimi, içinden geçtiği dönemlerin sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi dinamiklerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, insan haklarının özünü oluşturması bakımından öncelikli olan medeni ve siyasi haklar, birinci kuşak haklar şeklinde anılmaktadır (Ertürk, 2015, s. 26-27). Bu haklar, daha ziyade bireyin kamusal alandaki varlığı ve haklarına yönelik olan yaşamak, yasal eşitlik, özgürlük, güvenlik ve yönetime katılmak gibi haklardır. Kamusal-özel alan ayırımının çok daha ötesinde bir kapsayıcılığa sahip olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ise ikinci kuşak haklar olarak tanımlanmaktadır. Birinci ve ikinci kuşak haklar, mahiyetleri açısından farklı olsa da bireye koruma ve özgürlük alanları sağlamak konusunda devlete belli bazı ödevler yüklemektedir (Ceylan, 2017, s. 219).

Kamu gücü ayrıcalığıyla donatılmış olan devlet örgütlenmesinin -ona meşruiyet de sağlayan- temel yükümlülüklerinden biri, bireyin varlığını korumaktır. Zaten kamu gücü ayrıcalığıyla donatılmış olmasının sebeplerinden biri de bu yükümlülüktür. Ancak yine kamu gücü ayrıcalığı ile donatılmış olması nedeniyle, devlet, insan hakkı ihlallerindeki temel öznelere biridir. İşte bu sebeple, bir hukuk devletinin insan hakları özelinde

dört temel ödevi bulunmaktadır: Tanıma, dokunmama, koruma ve temin (Aktan, 2011, s. 20). İnsan hakları bağlamında devlete ödevler yükleyen bu alan, kamu hakları olarak anılmaktadır. Devlet-birey ilişkisinin sınırlarını belirleyen kamu hakları, negatif statü hakları (devletin negatif yükümlülükleri) ve pozitif statü hakları (devletin pozitif yükümlülükleri) olarak iki ayrı başlığa ayrılmaktadır. Negatif statü hakları, bireyin devlet karşısındaki özel alanını, hak ve özgürlükleri ifade etmektedir. Yaşam hakkı, yasalar önünde eşitlik hakkı, düşünce özgürlüğü gibi bu temel haklar, bireyi devlet ve toplum karşısında koruyan haklardır. Bu nedenle, insan hakları bağlamında devletin tanıma ve dokunmama ödevleri de negatif yükümlülükleridir. Pozitif statü hakları, bireylerin devletten hizmet veya yardım gibi olumlu davranışlarda bulunmasını isteme imkânı olduğu haklardır. Çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı gibi bu haklar, sosyal hukuk devleti ilkesinin sonuçlarıdır. Bu nedenle, insan hakları bağlamında devletin koruma ve temin ödevleri de pozitif yükümlülükleridir (Gözler, 2020, s. 155-156).

Yukarıda aktarılan birinci kuşak insan hakları, mahiyeti itibarıyla negatif statü haklarıdır ve devlete negatif yükümlülükler getirmektedir. Buna karşılık, sosyal devlet ilkesinin sonucu niteliğindeki ikinci kuşak insan hakları ise devletin pozitif yükümlülükleri ile ilişkilidir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliği özelinde ele alındığında, birinci kuşak haklar, devlete yalnızca negatif yükümlülük değil, pozitif yükümlülük de getirmektedir (Ertürk, 2015, s. 28). Bu durum, sosyal hukuk devleti bağlamındaki eşitlik ilkesinin mahiyeti ile ilgilidir. Zira eşitlik ilkesi, özünde mutlak eşitlik ve nispi eşitlik olarak iki farklı anlamı içermektedir. Mutlak eşitlik, kanunların herkes için eşit şekilde uygulanması, farklılığın ayrımcılık ya da bir ayrıcalık nedeni olmaması anlamına gelmektedir (Gözler, 2008, s. 24). Örneğin; Anayasa’nın “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” (T.C. Anayasası, 1982: 10/1) hükmünde, eşitlik ilkesinin, mutlak eşitlik anlamına atıfla kullanıldığı görülmektedir. Benzer şekilde, 6701 sayılı Kanun ile

düzenlenen “cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır” (6701 Sayılı Kanun, 2016: 3/2) hükmü, ayrımcılığı yasaklarken, eşitlik ilkesini mutlak anlamda değerlendirmiştir. Bununla birlikte, anılan kanun maddesinin üçüncü fıkrasında “Ayrımcılık yasağının ihlali hâlinde, konuya ilişkin görev ve yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ihlalin sona erdirilmesi, sonuçlarının giderilmesi, tekrarlanmasının önlenmesi, adli ve idari yoldan takibinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür” (6701 Sayılı Kanun, 2016: 3/3) hükmüne yer verilmesinden, kanun koyucunun, mutlak eşitliğin tesisi konusunda idareye sorumluluk yüklediği de açıkça anlaşılmaktadır.

Yukarıda da aktarıldığı üzere, temel bir insan hakkı olarak eşitlik, negatif statü hakları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, devletin negatif yükümlülükleri olan tanıma ve dokunmama ödevleri, eşitlik ilkesi açısından bireylerin, kanun önünde -ve idarenin işlem ve eylemlerinde- eşit muamele görme, ayrımcılığa uğramama haklarını ifade etmektedir (Ünlü, 2009, s. 15). Öte yandan, eşitlik ilkesi, daima mutlak eşitlik anlamında uygulanacak olursa, toplumsal yaşamda dezavantajlı bireyler bakımından, eşitsizliğin yeniden üretilmesi sorunu yaşanacaktır. Bu nedenle, anayasal bağlamdaki eşitlik ilkesinin mahiyetinde nispi anlamdaki eşitlik de bulunmaktadır (Peran ve Gümüş, 2017, s. 186). Literatürde nispi eşitlik, benzer koşullardaki bireyler arasında eşitlik gözetilmesi, toplumsal yaşamda - engelli, kadın veya yaşlı gibi- dezavantajlı bireyleri özel olarak ele alması ve eşitsizliği giderici tedbirleri gerektirmesi açısından, sosyal devletin bir gereği olarak işaret edilmektedir. Toplumsal yaşamdaki eşitsizliğin yeniden üretilmesinin önüne geçmek, hak ve hizmetlere mümkün olduğunca eşit erişimi sağlayabilmek amacındaki nispi eşitliğe dair ölçütler, keyfiliğe yer bırakmayacak bir biçimde, kanunlarla özel olarak düzenlenmektedir (Gören, 2016, s. 3281-3284). Örneğin; Anayasa'nın “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik

ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” (T.C. Anayasası, 1982: 10/2) hükmünde, eşitlik ilkesinin, nispi eşitlik anlamına atıfla kullanıldığını görmek mümkündür. Bununla birlikte, kanun koyucunun, toplumsal yaşamda eşitsizlik deneyimleyen bireyler bakımından, devletin alacağı tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı yorumlanmasına yer bırakmadığı da görülmektedir. Ayrıca söz konusu Anayasa hükmünün gerekçesinde yer verilen “Devlet organları ve idarî makamlar, hiçbir sebeple bireyler arasında ayrımcılık yapamayacağı gibi, bu yöndeki ayrımcılık girişimlerini de önlemekle yükümlüdürler” (T.C. Anayasası (Gerekçeli), 2021: 10) cümlesi ile ayrımcılığı önlemenin devletin temel görevleri arasında olduğu açıkça ifade edilmektedir.

2.3. Hukuk Devleti Bağlamında İdarenin Sorumluluğu

Devletin, yönetilenlere karşı hukuk güvenliği sağladığı bir düzeni ifade eden hukuk devleti ilkesi, bireyleri, kamu gücünün olası zararlarından koruyucu/önleyici mekanizmalar geliştirmeyi ve bunlara uymayı içermektedir (Balkan, 2009, s. 10-12). Bu bağlamda, idareye esas teşkil eden - anayasal- ilkelerin başında, hukuk devleti ilkesi gelmektedir. Hukuk devleti ilkesinin, idare açısından bazı özel gerekleri vardır ve bunlardan biri de idarenin sorumluluğudur (Gözler, 2008, s. 23-24). Hukuki açıdan sorumluluk, olması gerekene aykırı bir işlem veya eylemin hesabını vermek, neden olunan olumsuz sonuçları gidermekle yükümlülük ve işlenen suçun gerektirdiği cezayı çekmek anlamlarına gelmektedir. Bir konuda idarenin sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için idarenin kamu hizmeti alanlarındaki faaliyetleri nedeniyle bir zarara yol açması gereklidir (Gözler, 2003, s. 952). İdarenin sorumluluğu prensibinin asli dayanağı - yukarıda da aktarıldığı üzere- hukuk devleti ilkesidir. Zira hukuk devleti ilkesi, idarenin işlem ve eylemlerinde hukuka uygun hareket etmesini, hukuka aykırı eylemlerden ise kaçınmasını içermektedir. Yine hukuk devleti ilkesi gereği idare, hukuka aykırı işlem ve eylemlerinden doğan zararları gidermekle yükümlüdür. Literatürde bu durum, idarenin kusurlu sorumluluğu olarak anılmaktadır (Gözübüyük ve Tan, 2011, s. 724). İdarenin kusurlu sorumluluğu, en genel anlamıyla,

idarenin kusurlu bir işlem ve/veya eylemiyle neden olduğu zararı tazmin etme yükümlülüğünü ifade etmektedir. Geleneksel idare hukukuna göre idarenin kusurlu sorumluluğu, söz konusu kamu hizmetinin geç işlemesi, hiç işlememesi ya da kötü işlemesi biçiminde üç farklı şekilde oluşmaktadır (Günday, 2003, s. 320-325). Modern idare hukuku yaklaşımına göre ise idarenin sorumluluğuna neden olan kusur, her halükârda durumun gereklerine uygun işlem yapılmaması halinde oluşmaktadır (Gözler, 2008, s. 277).

İdarenin işlemleri açısından kusur ile hukuka aykırılık arasında doğrudan bir ilişki vardır. Yani, hukuka aykırı bir idari işlem, aynı zamanda kusurlu bir işlemdir (Bilgen, 1996, s. 359-365). Bununla birlikte, idarenin eylemleri açısından ise kusur ile hukuka aykırılık arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Daha açık bir ifade ile idari bir eylem hukuka aykırı olduğunda, aynı zamanda kusurlu bir eylemdir, ancak bazı hallerde hukuka uygun eylemler de kusurlu olabilmektedir. Örneğin; bir doktorun yanlış teşhis koyması nedeniyle hastasının sakat kalması, hukuka uygun biçimde gerçekleşen bir eylem olduğu halde, tazmini gerekli bir zarara neden olan kusurlu bir eylemdir (Gözler, 2003, s. 979-980). İdarenin sorumluluğunu doğuran kusurlar, özünde işlem ve eylemleri gerçekleştiren kamu personeli eliyle gerçekleştirilmektedir. Ancak bu kusurlar, idare hukukunda niteliklerine göre hizmet kusuru ve kişisel kusur biçiminde ikiye ayrılmaktadır. Hizmet kusuru, kamu hizmetinin geç işlemesi veya hiç işlememesi ya da hizmetin kötü işlemesi gibi durumlarda oluşmaktadır. Bu haliyle hizmet kusuru, hizmetin icrasından doğan genel bir kusurdur (Günday, 2003, s. 320-321). Kusur, idari faaliyetten doğduğu için hizmet kusurunun doğrudan belirli bir kişiye atfedilmesi ve adli yargı alanında tazminat davası açılması da mümkün değildir. Hizmet kusurundan doğan zararlar için yalnızca idari yargı alanı yetkilidir (Kaya, 2021, s. 24-28).

Kişisel kusur, hizmet kusurundan farkla, kamu personelinin, görevlerini yerine getirmelerinden ayrılabilir nitelikteki kusurları ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile kişisel kusur, idari faaliyet ile değil, belirli bir kişinin kusuru ile ilişkilidir. Kişisel kusur üç farklı biçimde oluşabilmektedir. Bunlardan

ilki, kamu görevlisinin özel hayatında işlediği kusurlardır ve saf kişisel kusur olarak anılmaktadır. Bu şekilde doğan zarardan, idare değil, zarara neden olan kamu görevlisinin bizatihi kendisi sorumludur (Gözler, 2003, s. 1026-1027). Kişisel kusurun oluşmasında ikinci yol, görev içerisinde oluşmakla beraber, olağanüstü nitelikte ağır kusurlar işlenmesidir. Bunlar kişisel amaçla işlenmiş kusur, aşırıya kaçan davranış ve mazur görülemeyecek hata biçiminde gerçekleşebilmektedir (Gözler, 2008, s. 278). Kamu görevlisinin, görevi dışında ancak görevi dolayısıyla işlediği kusurlar da kişisel kusurdur. Bu tür kusurlar, hizmetin gereği olan görevin ifası vesilesiyle ya da hizmetin dışında ancak idarenin sağladığı araçlar ile gerçekleşebilmektedir (Gözler, 2003, s. 1029-1030; Kaya, 2021, s. 56-57).

İdarenin kusurlu sorumluluğundan farkla, kusursuz sorumluluk prensibi yalnızca hukuk devleti ilkesi ile değil, sosyal hukuk devleti anlayışı ile de bağlantılıdır. Buna göre, idarenin kusursuz sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için hukuka uygun ve kusursuz biçimde gerçekleşen bir işlem ve/veya eylemin yine de bir zarara neden olması gerekmektedir. Literatürde istisnai durumlar olarak değerlendirilen kusursuz sorumluluğun, bu nedenle dar yorumlanması gerektiğine işaret edilmektedir. İdarenin kusursuz sorumluluğun risk sorumluluğu ve kamu külfetleri karşısında eşitliğin bozulması nedeniyle sorumluluk olarak iki yolu bulunmaktadır (Uslu, 2019, s. 14-15).

Risk sorumluluğu, idarenin yürüttüğü tehlikeli faaliyetler veya kullandığı tehlikeli araçların neden olduğu yahut öngörmekle yükümlü olduğu tehlikelerden doğan zararları, görünüşte hiçbir maddi kusuru olmasa dahi tazmin etme yükümlülüğünü ifade etmektedir. Risk sorumluluğu, kusursuz sorumluluk türlerinden olduğu için istisnaidir ve olağanüstü ağırlıkta bir zarar doğması halinde söz konusu olmaktadır (Gözler, 2003, s. 1075-1078). Kamu külfetleri karşısında eşitliğin bozulması nedeniyle kusursuz sorumluluk ise herhangi bir yazılı düzenlemede açıkça anılsın ya da anılsın hukukun temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmesi nedeniyle idareye sorumluluk yüklemektedir. Bilindiği üzere, idarenin işlem ve eylemlerinin temel amacı kamu yararını

gerçekleştirmektir. Bu bağlamda, toplumun üyelerinin fayda ve külfet açısından denk olması gerekmektedir. Zira idarenin mali sermayesinin asli kaynağı kamusal gelirlerdir (Gözübüyük ve Tan, 2011, s. 755). Risk sorumluluğunda olduğu gibi kamu külfetleri karşısında eşitliğin bozulmasından doğan sorumluluk da istisnai bir sorumluluktur. Bu nedenle, zarara neden olan idari faaliyet, tıpkı risk sorumluluğundaki gibi hukuka uygun ve kusursuz gerçekleştirilmiş bir faaliyet olmalıdır. Ancak risk sorumluluğundan farkla, kamu külfetleri karşısında eşitliğin bozulmasından doğan sorumlulukla ilgili faaliyetlerin önceden bilinen riskleri söz konusu değildir (Uslu, 2019, s. 44-56).

Literatürde, idarenin sorumluluğuna başvurulabilmesi için dört temel şartın var olması gerektiğine işaret edilmektedir. Bunların ilki, idarenin bir fiilinin bulunması gerekliliğidir. Zira ortada idarenin bir fiili yokken, sorumluluğundan bahsetmek de mümkün değildir. İdari işlem ve eylem şeklindeki fiilin gerekliliği, kusurlu sorumluluk için de kusursuz sorumluluk için de temel bir şarttır (Gözler, 2008, s. 286-287). İdarenin sorumluluğuna başvurulabilmesi için ikinci şart, idarenin söz konusu fiilinin kusurlu olmasıdır. Ancak bu şart yalnızca kusurlu sorumluluk için geçerlidir. Yukarıda da aktarıldığı üzere, idarenin kusurlu sorumluluğu hizmetin geç işlemesi veya hiç işlememesi ya da kötü işlemesi hallerinde oluşmaktadır. Bununla birlikte, idarenin durumun gereklerine uygun davranmaması, her hâlükârda kusurlu sorumluluk doğurmaktadır (Gözler, 2003, s. 1175-1176).

İdarenin sorumluluğuna başvurulabilmesi için üçüncü temel şart, idari faaliyetin neden olduğu bir zararın varlığıdır. Bununla birlikte, idarenin sorumluluğuna yol açan zararın belli bazı özellikleri bulunmaktadır. Öncelikle, zarar gerçekleşmiş ve bariz olmalıdır. Ayrıca, hukuken korunan bir menfaat zedelenmiş olmalıdır. Söz konusu zarar, tazmin edilebilir/parayla ölçülebilir nitelikte olmalıdır. Bununla birlikte, manevi zararlar da tazminata bağlanmaktadır. Son olarak, zararın özel ve anormal nitelikte olması gerekmektedir (Sarsıkoğlu, 2016, s. 2411). İdarenin sorumluluğuna başvurulabilmesi için son şart, nedensellik bağının varlığıdır. Daha açık bir ifadeyle, zarara neden olan

fiilin idare tarafından gerçekleştirildiği, neden-sonuç ilişkisi ile ortada olmalıdır. Bu şart, idarenin hem kusurlu sorumluluğu için hem de kusursuz sorumluluğu için aynı şekilde geçerlidir. İdare tarafından işlenen bir fiil, çeşitli nedenlerle zarar doğurabilir. Bunlardan birinin bile zarar doğurma niteliği açıkça ortada olduğunda, nedensellik bağının kurulması için yeterlidir (Gözübüyük ve Tan, 2011, s. 771-773).

3. Uluslararası ve Ulusal Mevzuatta İdarenin Kadına Yönelik Şiddeti Önleme Yükümlülüğü

Yukarıda aktarıldığı üzere, yaşam hakkı Anayasa'nın "Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" (T.C. Anayasası, 1982: 17/1) ve "Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz" (T.C. Anayasası, 1982: 17/3) hükümleriyle teminatlıdır. Bununla birlikte, "Devletin amaç ve görevleri, (...) kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya (...) çalışmaktır" (T.C. Anayasası, 1982:5) hükmü ile devletin yükümlülüğü düzenlenmektedir. Yine yukarıda aktarıldığı üzere, toplumsal yaşamda dezavantajlı durumdaki bireylerin özel olarak ele alınması ve eşitsizliği giderici tedbirlerin keyfiliğe yer bırakmayacak bir şekilde kanunlarla ayrıca düzenlenmesi sosyal bir hukuk devletinin gereğidir. Türkiye'de bu şekilde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik özel tedbirlerin alınması, uluslararası sözleşmeler ve iç hukukta uygulanan özel kanunlar ile sağlanmaktadır. Anayasa'nın 10. maddesine 2004 yılında eklenen "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" (T.C. Anayasası, 1982: 10/2) fıkrası ile nispi eşitlik ilkesi anayasal bir zemine kavuşmuş ve devletin bu alanda özel tedbirler almakla yükümlü olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu hükme 2010 yılında "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz" (T.C. Anayasası, 1982: 10/2)

cümlesinin eklenmesi ile de kanun koyucu, nispi eşitlik ilkesinin teorik anlamına yaklaşmasını sağlamıştır.

Bahsi geçen hükümlerin özel olarak düzenlenmesinde Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin etkisi olmuştur. Bu çalışmada ele alınan Anayasa Mahkemesi kararında, ilgili uluslararası mevzuattan Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi ve Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi² üzerinde durulduğundan, yalnızca anılan bu sözleşmelerin devlete getirdiği yükümlülükler ele alınacaktır. Bu bölümde ayrıca ilgili Anayasa Mahkemesi kararında anılan, ulusal mevzuatta kadına yönelik şiddetle mücadele özelindeki 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ile 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği de aktarılacaktır. Ancak söz konusu düzenlemelerin geniş kapsamı nedeniyle yalnızca Anayasa Mahkemesi kararında değinilmiş olan hükümlere yer verilecektir.

3.1. Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW)

BM bünyesinde 1979 yılında kabul edilen CEDAW, 1980 yılında üye ülkelerin imzasına açılmıştır. Türkiye ise Haziran 1985'te yapılan meclis oylaması ile CEDAW'ı kabul etmiştir. Sözleşme'nin Türkçe ve İngilizce metni ise 14 Ekim 1985 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (Resmî Gazete, 1985; Demirci, 2019, s. 48-49, 79). Anayasa Mahkemesi, karar metninde öncelikle Sözleşme'nin kadınlara karşı ayrımcılığı tanımlayan “politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım” (CEDAW,

1985:1) şeklindeki 1. madde hükmüne değinmiştir. Ardından da Sözleşme'nin 2. madde hükmünde taraf devletlerin yükümlülüklerini düzenleyen şu ifadelere yer verilmiştir:

“Taraf Devletler, kadınlara karşı her türlü ayırımı kınar, tüm uygun yollardan yararlanarak ve gecikmeksizin kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıracı bir politika izlemeyi kabul eder ve bu amaçla aşağıdaki hususları taahhüt ederler: (...)

e) Herhangi bir kişi, kuruluş veya teşebbüsün kadınlara karşı ayırım yapmasını önlemek için bütün uygun önlemleri almayı,

f) Kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasa, yönetmelik, adet ve uygulamaları, tadil veya feshetmek için yasal düzenlemeler de dahil gerekli bütün uygun önlemleri almayı” (CEDAW, 1985: 2).

Sözleşme'nin 17. maddesi gereği kurulan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (Komite) 19 sayılı genel tavsiye kararı metninde kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet ile ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:

“Aile içi şiddet, kadına yönelik şiddetin en sinsi biçimlerinden biridir. Bütün toplumlarda yaygındır. Aile ilişkileri içinde her yaşta kadın, geleneksel tutumlarla sürdürülen hırpalama, tecavüz, diğer cinsel saldırı biçimleri, zihinsel ve diğer şiddet biçimleri de dahil olmak üzere her türlü şiddete maruz kalmaktadır. Ekonomik bağımsızlık eksikliği birçok kadını şiddet içeren ilişkiler içinde kalmaya zorlar. Aile sorumluluklarının erkekler tarafından kaldırılması bir tür şiddet ve zorlama olabilir. Bu şiddet biçimleri kadın sağlığını riske sokmakta ve eşitlik temelinde aile hayatına ve toplumsal hayata katılma yeteneklerini zedelemektedir” (UN Women, 1992).

Anayasa Mahkemesi, karar metninde söz konusu genel tavsiyede geçen “kadınları her türde şiddetten korumaya yönelik cezai yaptırımlar, medeni çözümler ve tazminat da dahil olmak üzere kadının etkili bir şekilde korunmasının sağlanması için gerekli tüm yasal ve diğer tedbirleri alma görevi bulunduğu” (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 87) ifadelerine yer vererek, Sözleşme'ye taraf devletlerin yükümlülüklerine değinmiştir. Son olarak Komite'nin 28 sayılı genel tavsiye kararında geçen aşağıdaki ifadeler alıntılanarak, Sözleşme'ye

² Sözleşme'nin İngilizce metnindeki orijinal adı “Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence” (Council of Europe, 2011) olarak geçmektedir. Buradaki *domestic violence* kavramı

Türkçeye *aile içi şiddet* olarak çevrilmiş olsa da kavram *ev içi şiddet* anlamına da gelmektedir. Bu çalışmada, Sözleşme'nin Resmi Gazete'de yayımlanan Türkçe metni referans alındığı için çalışma boyunca Resmi Gazete'de anılan ismine yer verilecektir.

taraf devletlerin yükümlülükleri tekraren vurgulanmıştır:

“şiddetin (...) fiziksel, ruhsal ya da cinsel açıdan zarar veren veya acı çekmesine neden olan, zarar vermeye yönelik tehditler, zorlama ve özgürlükten mahrum bırakma gibi eylemleri ve aile içerisinde veya kişiler arası ilişkilerde yaşanan veya Devlet ya da devlet organları tarafından uygulanan ya da göz yumulan şiddeti içerdiğini, taraf devletlerin bu tür toplumsal cinsiyete dayalı şiddet girişimlerini önlemek, soruşturmak, kovuşturmak ve cezalandırmak hususunda özen yükümlülüğüne sahip olduğunu; kadınlara yönelik ayrımcılığın aynı zamanda yaşam hakkı ve fiziksel dokunulmazlık, aile içi şiddet ve diğer şiddet türleri gibi diğer insan hakları ihlallerini de beraberinde getirmesi hallerinde taraf devletlerin suçluları mahkeme önüne çıkarmak ve en uygun cezaya çarptırmak üzere soruşturma ve yargılama süreçlerini devreye sokmakla yükümlü olduğunu” (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 88)

3.2. Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)

İstanbul Sözleşmesi'nin hazırlanması sürecinde başat etken, 2009 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin ilk defa bir devleti (Türkiye'yi) kadına yönelik şiddeti önleme konusunda gerekli tedbirleri almadığı ve kadın yurttaşını koruyamadığı için tazminat cezasına çarptırması olmuştur (Moroglu, 2012, s. 366). AİHM, bir kadın cinayeti ile sonuçlanan söz konusu davada, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin yaşam hakkını koruyan 2. maddesi ile işkence ve insanlık dışı muameleyi yasaklayan 3. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Bununla birlikte, AİHM ilk defa Opuz davasında, kadına yönelik şiddeti, ayrımcılığı yasaklayan 14. madde kapsamında değerlendirmiştir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık ve kadına yönelik şiddetin, bir insan hakkı ihlali olarak kabul edildiği bu dava, yalnızca Türkiye açısından değil, AİHS üye devletleri ve insan hakları hukuku içtihadı açısından da ilk niteliğinde olmuştur (Tekçe, 2019, s. 63-67). Böylece, İstanbul Sözleşmesi'nin hazırlanması süreci başlamış ve Sözleşme 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzaya açılmıştır. Türkiye, Sözleşme'yi imzalayan

ilk ülke olmuş (Bakırcı, 2015, s. 133) ve 8 Mart 2012'de 28227 (mükerrer) sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu onayı ile yürürlüğe koymuştur (Resmî Gazete, 08.03.2012).

2021 yılında çıkarılan 3718 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile İstanbul Sözleşmesi, Türkiye yönünden feshedilmiştir (Resmî Gazete, 20.03.2021). Ancak bu çalışmada ele alınan Anayasa Mahkemesi kararına konu kadın cinayetinin gerçekleştiği tarihte ve devam eden hukuki süreçte İstanbul Sözleşmesi yürürlükteydi. Anayasa Mahkemesi de bu nedenle kararında Sözleşme'nin ilgili hükümlerine yer vermenin uygun olacağına kanaat getirmiştir. Bu bağlamda, Sözleşme'nin 1., 2., 3., 4., 5., 12., 50. ve 53. madde hükümlerinden bazı fıkralarının anıldığı görülmektedir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 89-90).

Öncelikle İstanbul Sözleşmesi'nin 1. maddesi, amaçları açıklamaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin karar metninde yer verdiği görülen amaçlardan biri şöyledir: “Kadınları her türlü şiddete karşı korumak ve kadına karşı şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak” (İstanbul Sözleşmesi, 2012: 1/a). Sözleşme'nin 2. Maddesi ise “İşbu Sözleşme, aile içi şiddet de dahil olmak üzere, kadınlara orantısız bir biçimde etkileyen, kadına karşı her türlü şiddet için geçerli olacaktır” (İstanbul Sözleşmesi, 2012: 2) hükmü ile kapsamı düzenlemektedir. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi'nin karar metninde Sözleşme'nin 3. maddesinde düzenlenen kadınlara yönelik şiddet tanımına da yer verdiği görülmektedir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 90). Buna göre:

“kadınlara yönelik şiddet, bir insan hakkı ihlali ve kadınlara yönelik ayrımcılığın bir biçimi olarak anlaşılmaktadır ve ister kamusal ister özel alanda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyete dayalı her türlü eylem ve bu eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir” (İstanbul Sözleşmesi, 2012: 3/a).

Anayasa Mahkemesi karar metninde Sözleşme'nin 4. maddesinin, taraf devletlere “gerek kamu gerek özel alanda tüm bireylerin, özellikle

kadınların, şiddetten arınmış yaşama haklarını sağlamak ve korumak için gerekli yasal ve diğer tedbirleri” (İstanbul Sözleşmesi, 2012: 4) almak konusunda yükümlülük getirdiğini vurgulamıştır (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 90). Ayrıca, Sözleşme’nin 5. maddesinde düzenlenen “devlet dışı aktörlerce işlenen (...) şiddet eylemlerinin gereken özeni göstererek önlenmesini, soruşturulmasını, cezalandırılmasını ve tazmin edilmesini sağlamak üzere gerekli hukuki veya diğer tedbirleri” (İstanbul Sözleşmesi, 2012: 5) almanın da bir yükümlülük olduğuna vurgu yapılmıştır. Yine Sözleşme’nin taraf devletlerin genel yükümlülüklerini düzenleyen 12. maddesine de değinildiği görülmektedir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 90). Buna göre, taraf devletler kadına yönelik şiddeti önlemek adına;

“1. Taraflar, kadınların aşağı bir cins olduğu veya kadınlar ve erkekler için alışlagelmiş rollerin bulunduğu düşüncesine dayanan ön yargıları, örf ve adetleri, gelenekleri ve her türlü farklı uygulamaları ortadan kaldırmak amacıyla kadınlar ve erkeklerle ilişkin sosyal ve kültürel davranış modellerinin değişimini sağlamak için gerekli tedbirleri alır.

2. Taraflar gerçek veya tüzel kişilerce uygulanan ve işbu Sözleşme kapsamındaki her türlü şiddeti önlemek amacıyla gerekli yasal veya diğer tedbirleri alır.

3. Bu bölüm uyarınca alınan herhangi bir tedbir; özel durumlar nedeniyle savunmasız hale gelmiş bireylerin ihtiyaçlarını göz önüne alır ve bu ihtiyaçlara cevap verir ve tüm mağdurların insan haklarını önlemlerin odak noktası yapar” (İstanbul Sözleşmesi, 2012: 12).

Anayasa Mahkemesi, karar metninde İstanbul Sözleşmesi hükümlerinden son olarak 50. ve 53. maddelere yer vermiştir. Söz konusu maddeler, taraf devletlerin acil müdahale, önleme ve koruma ile ilgili yükümlülüklerini “sorumlu kolluk kuvvetlerinin, mağdurlara yeterli ve hızlı koruma imkânları sunarak işbu Sözleşme kapsamında yer alan her türlü şiddete acil ve yerinde müdahale etmesini sağlamak üzere gerekli hukuki veya diğer tedbirleri alır” (İstanbul Sözleşmesi, 2012: 50) ve “işbu Sözleşme kapsamındaki her türlü şiddet mağdurları için, uygun kısıtlama ve koruma emirlerinin mevcudiyetini sağlamak üzere gerekli hukuki veya diğer tedbirleri alır” (İstanbul Sözleşmesi, 2012: 53) hükümleri ile düzenlemektedir.

3.3. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun

Yukarıda aktarıldığı üzere, Opuz/Türkiye davasında AİHM ilk defa kadına yönelik şiddeti önleyemediği ve kadın yurttaşın yaşamını koruyamadığı için bir devlete tazminat cezası vermiştir. İstanbul Sözleşmesi’nin hazırlanması ve imzaya açılması sürecini başlatan bu olay, aynı zamanda Türkiye’de 6284 sayılı kanunun hazırlanması sürecinin başlamasını sağlamıştır (Moroğlu, 2012, s. 366-369). Anayasa Mahkemesi’nin kararında 6284 sayılı Kanun’un 1., 3., 4., 5., 7., 10., 13., 14., 15. ve 16. madde hükümlerinin çeşitli fıkralarına yer verdiği görülmektedir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 62-71). Kanun’un 1. madde hükmü amaç ve kapsamı şu şekilde düzenlemektedir:

“(1) Bu Kanunun amacı; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

(2) Bu Kanunun uygulanmasında ve gereken hizmetlerin sunulmasında aşağıdaki temel ilkelere uyulur:

a) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, özellikle Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve yürürlükteki diğer kanuni düzenlemeler esas alınır.

b) Şiddet mağdurlarına verilecek destek ve hizmetlerin sunulmasında temel insan haklarına dayalı, kadın erkek eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli bir usul izlenir.

c) Şiddet mağduru ve şiddet uygulayan için alınan tedbir kararları insan onuruna yaraşır bir şekilde yerine getirilir” (6284 sayılı Kanun, 2012: 1).

Mülki amirlerin verebileceği koruyucu tedbir kararlarını düzenleyen 3. madde hükmü ise şöyledir:

“a) Kendisine ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yeri sağlanması.

b) Diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılması.

c) Psikolojik, meslekî, hukukî ve sosyal bakımdan rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi.

ç) Hayatî tehlikesinin bulunması hâlinde, ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alınması.

d) Gerekli olması hâlinde, korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması hâlinde ise iki aylık süre ile sınırlı olmak kaydıyla, on altı yaşından büyükler için her yıl

belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek kaydıyla Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak suretiyle kreş imkânının sağlanması.

(2) Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde birinci fıkranın (a) ve (ç) bentlerinde yer alan tedbirler, ilgili kolluk amirlerince de alınabilir. Kolluk amiri evrakı en geç kararın alındığı tarihi takip eden ilk işgünü içinde mülkî amirin onayına sunar” (6284 sayılı Kanun, 2012: 3).

Hâkim tarafından verilebilecek koruyucu tedbir kararlarını düzenleyen 4. madde hükmü şöyledir:

“(1) Bu Kanun kapsamında korunan kişilerle ilgili olarak aşağıdaki koruyucu tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere hâkim tarafından karar verilebilir:

- a) İşyerinin değiştirilmesi.
- b) Kişinin evli olması hâlinde müşterek yerleşim yerinden ayrı yerleşim yeri belirlenmesi.
- c) 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanunundaki şartların varlığı hâlinde ve korunan kişinin talebi üzerine tapu kütüğüne aile konutu şerhi konulması.
- ç) Korunan kişi bakımından hayatî tehlikenin bulunması ve bu tehlikenin önlenmesi için diğer tedbirlerin yeterli olmayacağına anlaşılması hâlinde ve ilgilinin aydınlatılmış rızasına dayalı olarak (...) kimlik ve ilgili diğer bilgi ve belgelerinin değiştirilmesi” (6284 sayılı Kanun, 2012: 4).

Hâkim tarafından verilebilecek önleyici tedbir kararlarının düzenlediği 5. Madde hükmü şöyledir:

“(1) Şiddet uygulayanlarla ilgili olarak aşağıdaki önleyici tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere hâkim tarafından karar verilebilir:

- a) Şiddet mağduruna yönelik olarak şiddet tehdidi, hakaret, aşağılama veya küçük düşürmeyi içeren söz ve davranışlarda bulunmaması.
- b) Müşterek konuttan veya bulunduğu yerden derhâl uzaklaştırılması ve müşterek konutun korunan kişiye tahsis edilmesi.
- c) Korunan kişilere, bu kişilerin buldukları konuta, okula ve işyerine yaklaşmaması.
- ç) Çocuklarla ilgili daha önce verilmiş bir kişisel ilişki kurma kararı varsa, kişisel ilişkinin refakatçi eşliğinde yapılması, kişisel ilişkinin sınırlanması ya da tümüyle kaldırılması.
- d) Gerekli görülmesi hâlinde korunan kişinin, şiddete uğramamış olsa bile yakınlarına, tanıklarına ve kişisel ilişki kurulmasına ilişkin hâller saklı kalmak üzere çocuklarına yaklaşmaması.
- e) Korunan kişinin şahsî eşyalarına ve ev eşyalarına zarar vermemesi.
- f) Korunan kişiyi iletişim araçlarıyla veya sair surette rahatsız etmemesi.
- g) Bulundurulması veya taşınmasına kanunen izin verilen silahları kolluğa teslim etmesi.

ğ) Silah taşınması zorunlu olan bir kamu görevi ifa etse bile bu görevi nedeniyle zimmetinde bulunan silahı kurumuna teslim etmesi.

h) Korunan kişilerin buldukları yerlerde alkol ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmaması ya da bu maddelerin etkisinde iken korunan kişilere ve bunların buldukları yerlere yaklaşmaması, bağımlılığının olması hâlinde, hastaneye yatmak dâhil, muayene ve tedavisinin sağlanması.

1) Bir sağlık kuruluşuna muayene veya tedavi için başvurması ve tedavisinin sağlanması.

(2) Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde birinci fıkranın (a), (b), (c) ve (d) bentlerinde yer alan tedbirler, ilgili kolluk amirlerince de alınabilir. Kolluk amiri evrakı en geç kararın alındığı tarihi takip eden ilk işgünü içinde hâkimin onayına sunar. Hâkim tarafından yirmi dört saat içinde onaylanmayan tedbirler kendiliğinden kalkar.

(3) Bu Kanunda belirtilen tedbirlerle birlikte hâkim, 3/7/2005 tarihli ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda yer alan koruyucu ve destekleyici tedbirler ile 4721 sayılı Kanun hükümlerine göre velayet, kayyım, nafaka ve kişisel ilişki kurulması hususlarında karar vermeye yetkilidir” (6284 sayılı Kanun, 2012: 5).

Kanun’un 7. madde hükmü, şiddet veya şiddet uygulanması tehlikesinin ihbarını alan kamu görevlilerinin vakit kaybetmeksizin koruyucu/önleyici tedbirleri uygulamak üzere harekete geçme yükümlülüğünü düzenlemektedir (6284 sayılı Kanun, 2012: 7). 10. madde hükmü ise tedbir kararlarının bildirilmesi ve uygulanması ile ilgili şu düzenlemeleri öngörmektedir:

“(1) Bu Kanun hükümlerine göre alınan tedbir kararları, Bakanlığın ilgili il ve ilçe müdürlükleri ile verilen kararın niteliğine göre Cumhuriyet başsavcılığına veya kolluğa en seri vasıtalarla bildirilir.

(2) Bu Kanun kapsamında ilgili mercilere yapılan başvurular ile bu başvuruların kabul ya da reddine ilişkin kararlar, başvuru yapılan merci tarafından Bakanlığın ilgili il ve ilçe müdürlüklerine derhâl bildirilir.

(3) Korunan kişinin geçici koruma altına alınmasına ilişkin koruyucu tedbir kararı ile şiddet uygulayan hakkında verilen önleyici tedbir kararlarının yerine getirilmesinden, hakkında koruyucu veya önleyici tedbir kararı verilen kişilerin yerleşim yeri veya bulunduğu ya da tedbirin uygulanacağı yer kolluk birimi görevli ve yetkilidir.

(4) Tedbir kararının, kolluk amirince verilip uygulandığı veya korunan kişinin kollukta bulunduğu hâllerde, kolluk birimleri tarafından kişi, Bakanlığın ilgili il veya ilçe müdürlüklerine ivedilikle ulaştırılır; bunun mümkün olmaması hâlinde giderleri Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak üzere kendisine ve beraberindekilere geçici olarak barınma imkânı sağlanır.

(5) Tedbir kararının ilgililere tefhim veya tebliğ edilmemesi, kararın uygulanmasına engel teşkil etmez.

(6) Hakkında barınma yeri sağlanmasına karar verilen kişiler, Bakanlığa ait veya Bakanlığın gözetim ve denetimi altında bulunan yerlere yerleştirilir. Barınma yerlerinin yetersiz kaldığı hâllerde korunan kişiler; mülkî amirin, acele hâllerde kolluğun veya Bakanlığın talebi üzerine kamu kurum ve kuruluşlarına ait sosyal tesis, yurt veya benzeri yerlerde geçici olarak barındırılabilir.

(7) İşyerinin değiştirilmesi yönündeki tedbir kararı, kişinin tabi olduğu ilgili mevzuat hükümlerine göre yetkili merci veya kişi tarafından yerine getirilir” (6284 sayılı Kanun, 2012: 10).

Tedbir kararlarına aykırılığın müeyyidelerini düzenleyen 13. madde hükmüne göre, şiddet uygulayan kişi, kendisi hakkında alınan tedbir kararlarına uymaz ise hakkında zorlama hapis cezası verilebilmektedir (6284 sayılı Kanun, 2012: 13). Kanun’un 14. ve 15. maddeleri Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) ile ilgilidir. Anayasa Mahkemesi, kararda ŞÖNİM’e dair düzenlemelere detaylıca yer vermiştir. Anılan hükümler şu şekildedir:

“(1) Bakanlık, gerekli uzman personelin görev yaptığı ve tercihen kadın personelin istihdam edildiği, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerinin verildiği, çalışmalarını yedi gün yirmi dört saat esasına göre yürüten, çalışma usul ve esasları yönetmelikle belirlenen, şiddet önleme ve izleme merkezlerini kurar.

(2) Kurulan merkezlerde şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik izleme çalışmaları yapılır ve destek hizmetleri verilir” (6284 sayılı Kanun, 2012: 14).

“(1) Bu Kanun kapsamında şiddetin önlenmesi ve verilen tedbir kararlarının etkin olarak uygulanmasının izlenmesi bakımından şiddet önleme ve izleme merkezleri tarafından verilecek destek hizmetleri şunlardır:

a) Koruyucu ve önleyici tedbir kararları ile zorlama hapsinin verilmesine ve uygulanmasına ilişkin veri toplayarak bilgi bankası oluşturmak, tedbir kararlarının sicilini tutmak.

b) Korunan kişiye verilen barınma, geçici maddi yardım, sağlık, adli yardım hizmetleri ve diğer hizmetleri koordine etmek.

c) Gerekli hâllerde tedbir kararlarının alınmasına ve uygulanmasına yönelik başvurularda bulunmak.

ç) Bu Kanun kapsamındaki şiddetin sonlandırılmasına yönelik bireysel ve toplumsal ölçekte programlar hazırlamak ve uygulamak.

d) Bakanlık bünyesinde kurulan çağrı merkezinin bu Kanunun amacına uygun olarak yaygınlaştırılması ve yapılan müracaatların izlenmesini sağlamak.

e) Bu Kanun kapsamındaki şiddetin sonlandırılması için çalışan ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapmak.

(2) Korunan kişilerle ilgili olarak şiddet önleme ve izleme merkezleri tarafından verilecek destek hizmetleri şunlardır:

a) Kişiye hakları, destek alabilecekleri kurumlar, iş bulma ve benzeri konularda rehberlik etmek ve meslek edindirme kurslarına katılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak.

b) Verilen tedbir kararıyla ulaşılmak istenen amacın gerçekleşmesine yönelik önerilerde bulunmak ve yardımlar yapmak.

c) Tedbir kararlarının uygulanmasının sonuçlarını ve kişiler üzerindeki etkilerini izlemek.

ç) Psiko-sosyal ve ekonomik sorunların çözümünde yardım ve danışmanlık yapmak.

d) Hâkimin isteği üzerine; kişinin geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, kişisel, sosyal, ekonomik ve psikolojik durumu hakkında ayrıntılı sosyal araştırma raporu hazırlayıp sunmak.

e) İlgili merci tarafından istenilmesi hâlinde, tedbirlerin uygulanmasının sonuçları ve ilgililer üzerindeki etkilerine dair rapor hazırlamak.

f) 29/5/1986 tarihli ve 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu hükümleri uyarınca maddi destek sağlanması konusunda gerekli rehberliği yapmak.

(3) Şiddet uygulayanla ilgili olarak şiddet önleme ve izleme merkezleri tarafından verilecek destek hizmetleri şunlardır:

a) Hâkimin isteği üzerine; kişinin geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, kişisel, sosyal, ekonomik ve psikolojik durumu ile diğer kişiler ve toplum açısından taşıdığı risk hakkında ayrıntılı sosyal araştırma raporu hazırlayıp sunmak.

b) İlgili makam veya merci tarafından istenilmesi hâlinde, tedbirlerin uygulanmasının sonuçları ve ilgililer üzerindeki etkilerine dair rapor hazırlamak.

c) Teşvik edici, aydınlatıcı ve yol gösterici mahiyette olmak üzere kişinin;

1) Öfke kontrolü, stresle başa çıkma, şiddeti önlemeye yönelik farkındalık sağlayarak tutum ve davranış değiştirmeyi hedefleyen eğitim ve rehabilitasyon programlarına katılmasına,

2) Alkol, uyuşturucu, uçucu veya uyarıcı madde bağımlılığının ya da ruhsal bozukluğunun olması hâlinde, bir sağlık kuruluşunda muayene veya tedavi olmasına,

3) Meslek edindirme kurslarına katılmasına, yönelik faaliyetlerde bulunmak.

(4) Şiddet mağduru ile şiddet uygulayana yönelik hizmetler, zorunlu hâller dışında farklı birimlerde sunulur” (6284 sayılı Kanun, 2012: 15).

Son olarak, Kanun’un kurumlararası iş birliği, koordinasyon ve eğitim ile ilgili 16. maddesinin kararda yer verilmiş olan 1. ve 2. fıkraları şu şekildedir:

“(1) Bu Kanun hükümlerinin yerine getirilmesinde kurumlararası koordinasyon Bakanlık tarafından gerçekleştirilir.

(2) Kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak kendi görev alanına giren konularda iş birliği ve yardımda bulunmak ve alınan tedbir kararlarını ivedilikle yerine getirmekle yükümlüdür. Gerçek ve tüzel kişiler, bu Kanun kapsamında Bakanlık çalışmalarını desteklemek ve ortak çalışmalar yapmak üzere teşvik edilir” (6284 sayılı Kanun, 2012: 16).

3.4. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği

Anayasa Mahkemesi'nin ilgili kararında 6284 sayılı Kanun'un Uygulama Yönetmeliği'nin 1., 3., 4., 5., 10., 30., 31., 35. ve 38. madde hükümlerine de yer verilmiştir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 72-80). Yönetmeliğin amaç ve kapsamını düzenleyen 1. madde hükmü şöyledir:

“Bu Yönetmelik, şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınlar, çocuklar, aile bireyleri ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi ile şiddet uygulayan veya uygulama ihtimali olan kişiler hakkında şiddetin önlenmesine yönelik tedbirler ile bu tedbirlerin alınması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları kapsar” (6284 sayılı Kanuna İlişkin Yönetmelik, 2013: 1).

Anayasa Mahkemesi, ilgili kararında, Yönetmeliğin tanımlar ve kısaltmalar ile ilgili 3. madde hükmünün 1. fıkrasının (o) ve (r) bentlerine yer vermiştir. İlgili hükümler şöyledir:

“Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM): Şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin bir biçimde uygulanmasına yönelik güçlendirici ve destekleyici danışmanlık, rehberlik, yönlendirme ve izleme hizmetlerinin verildiği, yeterli ve gerekli personelin görev yaptığı ve tercihen kadın personelin istihdam edildiği, çalışmaların yedi gün yirmi dört saat esasına göre yürütüldüğü merkez (6284 sayılı Kanuna İlişkin Yönetmelik, 2013: 3/1-o)”; “Şikâyet mercileri: Kolluğu, mülki amiri, Cumhuriyet başsavcılığını, hâkimi, Bakanlığın ilgili birimleri (6284 sayılı Kanuna İlişkin Yönetmelik, 2013: 3/1-r)”

İhbar ve şikâyet karşısında idari birimlerin yükümlülüklerini düzenleyen 4. madde hükmü ise şöyledir:

“(1) Kişinin, şiddete uğraması veya şiddete uğrama tehlikesi altında bulunması halinde herkes durumu yazılı, sözlü veya başka bir suretle ilgili makam ve mercilere ihbar edebilir. Şiddet veya şiddete uğrama tehlikesinden

haberdar olan kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ise durumu derhal, şikâyet mercilerine bildirmek zorundadır.

(2) Şiddet mağduru, şiddet veya şiddete uğrama tehlikesine maruz kalması halinde durumu şikâyet mercilerine yazılı, sözlü veya başka bir şekilde bildirebilir.

(3) Şikâyet mercileri Kanun kapsamındaki görevlerini gecikmeksizin yerine getirmekle yükümlüdür.

(4) Müdürlük veya ŞÖNİM'e yapılan şikâyet ve ihbarlar, bunlar tarafından olayın özelliğine göre, kolluğa, mülki amire, Cumhuriyet başsavcılığına veya hâkime gecikmeksizin bildirilir.

(5) Sözlü yapılan şikâyet ve ihbarlar derhal tutanağa geçirilir” (6284 sayılı Kanuna İlişkin Yönetmelik, 2013: 4).

Yapılacak işlemleri düzenleyen 5. madde hükmü şöyledir:

“(1) Kolluk, kendisine yapılan ihbar veya şikâyet üzerine genel hükümler doğrultusunda gerekli işlemleri yapar. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Kanun kapsamında almış olduğu koruyucu ve önleyici tedbirleri onaylanmak üzere tedbirin niteliğine göre mülki amire veya hâkime sunar. Kolluk, kendisine intikal eden her olay hakkında gecikmeksizin en seri vasıtalarla ŞÖNİM'e bilgi verir.

(2) Cumhuriyet başsavcılığı, yapılan ihbar ve şikâyet üzerine evrakın bir örneğini ivedilikle olayın niteliğine göre uygulanabilecek olan koruyucu veya önleyici tedbir hakkında karar verilmek üzere hâkime veya mülki amire gönderir.

(3) Mülki amire yapılan ihbar veya şikâyet üzerine Kanunun 3'üncü maddesinde belirtilen koruyucu tedbirlerden birine, bir kaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere karar verilebilir. Ayrıca mülki amir olayın niteliğine göre şikâyet veya ihbarı, kolluğa veya Cumhuriyet başsavcılığına bildirir.

(4) Hâkim veya mülki amir tarafından verilen kararlar ivedilikle ŞÖNİM'e bildirilir” (6284 sayılı Kanuna İlişkin Yönetmelik, 2013: 5).

Geçici koruma tedbirlerini düzenleyen 10. madde hükmü şöyledir:

“(1) Mülki amir veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kolluk amiri tarafından, olayın niteliği, şikâyet ve ihbar göz önünde bulundurularak şiddet mağdurunun hayati tehlikesinin bulunması halinde ilgilinin talebi üzerine veya resen geçici koruma altına alma tedbiri verilir.

(2) Geçici koruma altına alınma tedbir kararının yerine getirilmesinden, hakkında koruyucu tedbir kararı verilen kişilerin yerleşim yeri, bulunduğu veya tedbirin uygulanacağı yerdeki kolluk görevli ve yetkilidir. Korunan kişi acil durumlarda hemen, diğer hallerde ise yirmi dört saat öncesinden gideceği yere ilişkin olarak görevli ve yetkili kolluğa bilgi verir. Kolluk tarafından korunan kişinin gideceği yerdeki kolluk gecikmeksizin

haberdar edilir ve tedbir kararı uygulanmaya devam olunur.

(3) Korunan kişinin ne şekilde koruma altına alınacağı, şiddet mağduruna yönelik muhtemel tehdit ve risk göz önüne alınarak şiddet mağduru ve şiddet uygulayanın durumunun değerlendirilmesi suretiyle (...) fiziki koruma tedbirleri hâkim veya mülki amir tarafından, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kolluk tarafından belirlenir.

(4) Korunan kişiye, geçici koruma kararının kapsam ve içeriği, şiddet veya şiddete uğrama tehlikesinin varlığı halinde arayabileceği telefon numaraları, kolluğun sorumlulukları, hangi durumlarda kolluğa bilgi vermesi gerektiği, hangi kolluk biriminin geçici koruma hizmetinden sorumlu olduğu ve benzeri hususlar, kolluk tarafından açıklanarak tutanağa geçirilir ve tebliğ edilir” (6284 sayılı Kanuna İlişkin Yönetmelik, 2013: 10).

Tedbir kararları ile ilgili çeşitli hükümleri düzenleyen 30., 31., 35. ve 38. maddeler şöyledir:

“(1) Tedbir kararı ilgilinin talebi, müdürlük, ŞÖNİM veya kolluk görevlileri ya da Cumhuriyet savcısının başvurusu üzerine verilir. Tedbir kararları en çabuk ve en kolay ulaşılabilecek yer hâkiminden, mülki amirden ya da kolluktan talep edilebilir.

(2) Tedbir kararı ilk defasında en çok altı ay için verilebilir. Ancak şiddet veya şiddet uygulanma tehlikesinin devam edeceğinin anlaşılması hâlinde, resen, korunan kişinin, müdürlük, ŞÖNİM veya kolluk görevlilerinin talebi üzerine, tedbirlerin süresinin veya şeklinin değiştirilmesine ya da aynen devam etmesine karar verilebilir.

(3) Koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaz. Önleyici tedbir kararı, geciktirilmeksizin verilir. Kararın verilmesi, Kanunun amacını gerçekleştirmeyi tehlikeye sokabilecek şekilde geciktirilemez.” (6284 sayılı Kanuna İlişkin Yönetmelik, 2013: 30).

“(1) Tedbir kararı, kararı veren merci tarafından korunan kişiye ve şiddet uygulayana tefhim veya tebliğ edilir. Bu karar, yerine getirilmek üzere görevli olan kurum veya kuruluşa gönderilir. (...)

(4) Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde ilgili kolluk birimi tarafından alınan önleyici tedbir, şiddet uygulayana bir tutanakla derhâl tebliğ edilir ve bu husus hakkında ŞÖNİM’e ve mahkemeye bildirimde bulunulur.

(5) Şiddet uygulayana, tedbir kararına aykırı davranması halinde hakkında zorlama hapsine tabi tutulmasına karar verilebileceği ihtar kararda belirtilir. Ayrıca tedbir kararının tefhim ve tebliğ işlemlerinde de bu ihtar yapılır” (6284 sayılı Kanuna İlişkin Yönetmelik, 2013: 31).

“(1) Tedbir kararları, kararın niteliğine göre Cumhuriyet başsavcılığına, kolluğa veya müdürlüğe gecikmeksizin en seri vasıtalarla bildirilir.

(2) Kanun kapsamında ilgili mercilere yapılan başvurular ile bu başvuruların kabul ya da reddine ilişkin

kararlar, başvuru yapılan merci tarafından ŞÖNİM’e gecikmeksizin bildirilir.

(3) Tedbir kararları, kararın niteliğine göre kamu kurum ve kuruluşları tarafından ŞÖNİM ile iş birliği içerisinde ivedilikle yerine getirilir. Koruyucu veya önleyici tedbir kararlarının alınması ve yerine getirilmesi aşamasında şiddet mağduru ile şiddet uygulayan arasında uzlaşma ya da arabuluculuk önerilemez.

(4) Korunan kişinin geçici koruma altına alınmasına, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde barınma yeri sağlanmasına ilişkin koruyucu tedbir kararları ile şiddet uygulayan hakkında verilen önleyici tedbir kararlarının yerine getirilmesinden, hakkında koruyucu veya önleyici tedbir kararı verilen kişinin yerleşim yeri veya bulunduğu ya da tedbirin uygulanacağı yerdeki kolluk görevli ve yetkilidir.

(5) Önleyici tedbir kararı, Cumhuriyet başsavcılığı tarafından görevli ve yetkili kolluğa ivedilikle gönderilir ve kolluk marifeti ile uygulanması izlenir. Cumhuriyet başsavcılığınca gerektiğinde tedbir kararının başvuruda bulunanlar tarafından kolluğa götürülmesine imkân tanınır. Önleyici tedbir kararlarının yerine getirilip getirilmediği karar süresince kolluk tarafından kontrol edilir. Bu kontrol korunan kişinin;

a) Bulunduğu konutun haftada en az bir kez ziyaret edilmesi,

b) İkinci derece dâhil olmak üzere yakınları ile iletişim kurulması,

c) Komşularının bilgisine başvurulması,

ç) Oturulan yerin muhtarından bilgi alınması,

d) Bulunduğu konutun çevresinde araştırma yapılması, şeklinde yerine getirilir. Tedbir kararlarına aykırılığın tespit edilmesi halinde bu husus hakkında tutanak tutulur ve Cumhuriyet başsavcılığına gönderilir.

(6) Tedbir kararlarının alınması ve uygulanması için yapılan iş ve işlemlerin aşamaları ve sonucu hakkında ilgili kurum tarafından aynı gün en geç saat 16.00’ya kadar en seri vasıtalarla ŞÖNİM’e bildirilir.

(7) Korunan kişi, korunduğu yer dışında başka bir yere gitmesi gerektiğinde gideceği yer hakkında kolluğa bilgi verir, bu durumda dahi hakkında verilen kararın uygulanmasına devam edilir. Korunan kişi tarafından tedbir kararına uyulmaması halinde bu husus kolluk amiri tarafından bir tutanak ile tespit edilir.

(8) Tedbir kararının ilgililere tefhim veya tebliğ edilmemesi, kararın uygulanmasına engel teşkil etmez” (6284 sayılı Kanuna İlişkin Yönetmelik, 2013: 35).

“(1) Tedbir kararlarının ihlal edildiğinin kolluk tarafından tespit edilmesi halinde tutulan tutanak Cumhuriyet başsavcılığına iletilir. Bu tutanak Cumhuriyet başsavcılığı tarafından ivedilikle aile mahkemesine gönderilir. Tedbir kararlarının ihlal edildiğinin aile mahkemesince tespit edilmesi halinde ise başka bir işleme gerek kalmaksızın resen zorlama hapsine ilişkin karar verilebilir.

(2) Tedbir kararının ihlali, tedbire karar veren mahkemenin yargı alanı içerisinde olduğu takdirde zorlama hapsi kararı, bu mahkeme tarafından verilir.

Ancak tedbirin başka bir mahkemenin yargı alanı içerisinde ihlal edilmesi halinde, mükerrerliğe neden olmamak açısından kararı veren mahkemeden aynı tedbir hakkında daha önce zorlama hapsine karar verilip verilmediği hususunda bilgi istenilir. Verilen bilgiye göre ihlal durumu değerlendirilerek karar verilir.

(3) Zorlama hapsine karar verilebilmesi için şiddet uygulayana, tedbir kararına aykırı davranması halinde hakkında zorlama hapsi uygulanacağına dair ihtarın da yer aldığı tedbir kararının tefhim veya tebliğ edilmiş olması gerekir.

(4) Zorlama hapsine ilişkin kararlar, duruşma yapılmaksızın verilir. Ancak, hâkim tarafından gerekli görülmesi halinde ilgililer dinlenebilir.

(5) Kanun hükümlerine göre hakkında tedbir kararlarına aykırı hareket eden şiddet uygulayana, fiili bir suç oluştursa bile, ihlal edilen tedbirin niteliğine ve aykırılığın ağırlığına göre hâkim tarafından üç günden on güne kadar zorlama hapsine tâbi tutulmasına karar verilir.

(6) Tedbir kararının gereklerine aykırılığın her tekrarında, ihlal edilen tedbirin niteliğine ve aykırılığın ağırlığına göre zorlama hapsinin süresi on beş günden otuz güne kadardır. Ancak zorlama hapsinin toplam süresi altı ayı geçemez.

(7) Zorlama hapsi kararları tekerrüre esas olmak, koşullu salıverilme hükümleri uygulanmaz ve adli sicil kayıtlarına işlenmez” (6284 sayılı Kanuna İlişkin Yönetmelik, 2013: 38).

4. Bireysel Başvuru Mekanizması ve Anayasa Mahkemesi'nin S. E. Kararı

Kavramsal çerçevede aktarıldığı üzere, insan hakları, bireylerin yurttaşlık bağıyla kazandığı haklar değil, yalnızca insan olmasından kaynaklanan haklarını ifade etmektedir. İnsan hakları mahiyeti itibariyle herkes için eşit, devredilemez ve vazgeçilemez niteliğiyle hem pozitif hem negatif bağlamda bireylere ve devlete bazı ödevler yüklemektedir (Öztürk, 2015, s. 97). Bu çalışma özelinde bireysel başvuruya konu insan hakları ise Anayasa ve yasalar ile korunan temel insan haklarına ilişkindir. Daha açık bir ifade ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru, yurttaşların Anayasa ile temin edilen temel hak ve özgürlüklerinden birinin yahut birkaçının kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiası ile ilgilidir. Bu şekilde, Mahkeme, şikâyete konu kamu gücünün anayasal hakları ihlal edip etmediğini denetlerken hem yurttaşın temel hak ve özgürlüklerini korumakta hem de devletin hukuk düzeninin üzerine inşa edildiği temel olan Anayasa'yı korumaktadır (Hamdemir, 2018, s. 25, 35-37).

Türkiye'de 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliğinde 148. maddeye eklenen üç, dört ve beşinci fıkralar ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruları inceleme yetkisi verilmiştir. Anayasa'da yapılan bu değişikliğin ardından kanun koyucu, 2011 yılında kabul edilen 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45 ila 51. maddeleri arasında da bireysel başvuruya dair detaylar düzenlemiştir (Aydın, 2011, s. 122; Göztepe, 2011, s. 14-15). Göztepe (2011), söz konusu düzenlemelerin temel amacının, insan haklarına yönelik ihlal başvurularının iç hukuk yollarıyla çözülmesine ağırlık verilerek, AİHM nezdindeki başvuruların azalmasını sağlamak olduğuna değinmektedir (s. 15). Bireysel başvuru mekanizmasının, AİHS denetim mekanizması ile organik bir bağı bulunduğunu (Göztepe, 2011, s. 15) 6216 sayılı Kanun'da yer verilen “Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir” (6216 sayılı Kanun, 2011: 45/1) hükmünde de anlamak mümkündür. Bununla birlikte, “İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmuş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir” (6216 sayılı Kanun, 2011: 45/2) hükmünde, AİHM nezdinde yapılacak başvurularda olduğu gibi Anayasa Mahkemesi'ne yapılacak başvurularda da olağan hukuk yollarının tükenmiş olması şartı görülmektedir.

Bireysel başvuru mekanizmasının düzenlenmesiyle birlikte, daha önce AİHM nezdinde verilen ihlal kararlarına benzer nitelikteki Anayasa Mahkemesi kararları söz konusu olmaya başlamıştır. Bu çalışmaya konu S.E. kararı da benzer şekilde oluşmuştur. Şöyle ki başvuru, S.E.'nin kamu görevlilerinin ihmali ile kadına yönelik şiddet karşısında koruyucu/önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmaması sonucunda öldürüldüğü; olayda ihmali bulunan kamu görevlileri hakkında cezai takibat yapılmaması ve fail hakkında orantılı bir ceza verilmemiş olması nedeniyle yaşam hakkının ihlal

edildiği iddialarına ilişkindir. Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu 29.09.2021 tarihli kararında, yapılan incelemeler sonucunda kamu görevlilerine ilişkin süreç yönünden Anayasa'nın 17. Maddesi ile temin edilen yaşam hakkının koruma ve etkili soruşturma yükümlülüğü bakımından ihlal edildiği kanaatine ulaşıldığını açıklamıştır (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 1, 178).

Anayasa Mahkemesi'nin kararı ile Türkiye'de ilk defa devletin ve idarenin, kadına yönelik şiddetle mücadele ve kadın cinayetlerini önlemeye dair yükümlülüğünün bulunduğu yönünde bir üst yargı kararı söz konusu olmuştur. Zaten Anayasa Mahkemesi de ilgili kararında, daha önce AİHM nezdinde görülmüş olan kadına yönelik şiddete ilişkin davalarda alınan kararları da işaret etmiştir. Anılan kararlar ise şöyledir: “*Opuz/Türkiye*, B. No: 33401/02, 9/6/2009; *M.G./Türkiye*, B. No: 646/10, 22/3/2016; *Halime Kılıç/Türkiye*, B. No: 63034/11, 28/6/2016 ve *Civek/Türkiye*, B. No: 55354/11, 23/2/2016” (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 92).

4.1. Karara Konu Olay ve Başvuru Süreci

Başvurucu T.A.'nın kızı İzmir ilinde ikamet eden ve akademisyen olarak görev yapan S.E., 26.08.2011 tarihinde V.A. isimli erkek ile evlenmiştir. Bu evlilikten 19.04.2012 tarihinde müşterek bir çocuk dünyaya gelmiştir. S.E., 12.06.2013 tarihinde İzmir 2. Aile Mahkemesi'nde evlilik birliğinin temelden sarsıldığı iddiasıyla boşanma davası açmıştır. Mahkeme, 01.07.2013 tarihinde çiftin boşanmasına, müşterek çocuğun velayetinin anneye verilmesine, babanın ise her hafta sonu çocuk ile görüşmesine karar vermiştir. Boşanma davasına dair süreç devam ederken 21.06.2013 tarihinde V.A., S.E.'yi telefon ile arayarak küfür ve hakaretler etmiş, ayrıca ölüm tehdidinde bulunmuştur. Aynı gün söz konusu telefon görüşmesinin ardından V.A., S.E.'nin evinin önüne gelmiş ve burada tehditlerde bulunmaya devam etmiştir. Olayın ardından müşteki sıfatıyla ifade veren S.E., V.A.'nın ısrarla müşterek çocuğu görmek istediğini ve evlerini yakma tehdidinde bulunduğunu, bunun üzerine müşterek çocuk ile V.A.'nın aracına bindiğini beyan etmiştir. Araç içerisinde V.A.'nın sözlü şiddet ve tehditleri devam

etmiş, S.E. çocuğun eşyalarını alma bahanesiyle evine gitmiş ve burada kolluk kuvvetlerini aramıştır. Polis ekiplerinin olay yerine intikal etmesi üzerine V.A., evin önünden ayrılmıştır (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 10-12).

Olayın ardından S.E., V.A.'dan şikayetçi olmuştur. Bunun üzerine, kolluk tarafından 6284 sayılı Kanun'un 5. maddesi uyarınca hâkim onayına sunulmak üzere önleyici tedbir kararı alınmıştır. İzmir 15. Aile Mahkemesi, 6284 sayılı Kanun'un 4. maddesinde öngörülen şartların oluşmadığına; 5. maddenin 1. fıkrasının (a) bendi uyarınca V.A.'nın, S.E.'ye yönelik olarak şiddet tehdidi, hakaret ve aşağılamayı içeren söz ve davranışlarda bulunmaması yönünde önleyici tedbir alınmasına; tedbirin 1 ay süreyle uygulanmasına; başkaca tedbire gerek olmadığına karar vermiştir. Mahkeme'nin bu kararının 02.07.2013 tarihinde S.E. ve V.A.'ya tebliği yapılmıştır. Ayrıca kolluk amirinin olaya ilişkin bilgi aktardığı Cumhuriyet savcısının talimatı üzerine, İzmir Cumhuriyet Başsavcılığı V.A. hakkında hakaret ve tehdit suçu isnadı ile 09.09.2013 tarihinde iddianame düzenlemiş; İzmir 4. Sulh Ceza Mahkemesi'nde dava açılmıştır (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 13-16).

20.09.2013 tarihinde V.A., ebeveyn görüşmesinin ardından müşterek çocuğu teslim etmek üzere S.E.'nin işyerine gitmiş ve gerek buraya gitmeden önce telefonla arayarak gerekse işyerinde yüz yüze hakaretlerde ve tehditlerde bulunmuştur. S.E.'nin ihbarı üzerine işyerine polis ekipleri intikal etmiş ve taraflar Buca Polis Merkezine götürülmüştür. S.E., burada müşteki sıfatı ile verdiği ifadesinde yaşamının tehlikede olduğunu, V.A.'nın kendisini sözlü ve yazılı olarak tehdit ettiğini beyan etmiş ve tehdit içerikli mesaj kayıtları da polis tutanağına eklenmiştir. Buca Polis Merkezi Amirliği, 6284 sayılı Kanun uyarınca koruyucu/önleyici tedbirlerin alınması için mahkemeye tahkikat evraklarını sunmuştur. 24.09.2013 tarihinde İzmir 2. Aile Mahkemesi, 6284 sayılı Kanun'un 5. maddenin 1. fıkrasının (a) bendi uyarınca V.A.'nın, S.E.'ye yönelik olarak şiddet tehdidi, hakaret ve aşağılamayı içeren söz ve davranışlarda bulunmaması yönünde önleyici tedbir alınmasına; tedbirin 1 ay süreyle uygulanmasına; başkaca tedbire gerek olmadığına

karar vermiştir. Mahkeme kararı 29.09.2013 tarihinde S.E.'ye tebliğ edilmiştir. Ancak dosya içeriği ve Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi üzerinden yapılan incelemede V.A.'ya tebliğ yapıp yapılmadığı tespit edilememiştir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 17-20).

14.11.2013 tarihinde S.E., V.A.'nın işyerine gelmesi üzerine polisi arayarak yardım istemiştir. Polis ekipleri tarafları Buca Polis Merkezine götürmüştür. S.E. burada verdiği ifadesinde V.A.'nın hakaret ve tehditlerine devam ettiğini beyan etmiş; yazılı mesaj yoluyla yapılan hakaret ve tehditler kayıt altına alınmıştır. Buca Polis Merkezi, 6284 sayılı Kanun uyarınca koruyucu/önleyici tedbirlerin alınması için ilgili mahkemeye tahkikat evraklarını sunmuştur. İzmir 16. Aile Mahkemesi 15.11.2013 tarihinde 5. maddenin 1. fıkrasının (a), (c) ve (f) bentleri uyarınca bir ay koruyucu/önleyici tedbir uygulanmasına karar vermiştir. Mahkeme kararında ayrıca, V.A.'nın tedbirlere aykırı davranışlarda bulunması halinde zorlama hapis cezasının uygulanacağı belirtilmiştir. Söz konusu karar 21.11.2013 tarihinde S.E.'ye tebliğ edilmiştir. Ancak V.A.'nın ikamet ettiği Bayraklı ilçesi Emniyet Müdürlüğü tarafından İzmir 16. Aile Mahkemesi'ne gönderilen yazıdan, bu kararın şiddet uygulayana tebliğ edilmediği anlaşılmıştır (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 22-26).

V.A. hakkında İzmir 4. Sulh Ceza Mahkemesi'nde açılan hakaret ve tehdit davasının 29.11.2013 tarihinde duruşması yapılmıştır. V.A.'ya usulüne uygun tebliğ yapılmış olmasına karşın bu duruşmaya katılmadığı için hakkında zorla getirme kararı verilmiştir. S.E. bu duruşma sırasında yaşamının tehlikede olduğunu, V.A.'nın koruma kararlarını ihlal ettiğini, müşterek çocuk ile ilişkisinin sonlanması gerektiğini beyan etmiştir. Aynı gün taleplerine ilişkin olarak İzmir Barosu müracaat eden S.E., burada yönlendirildiği İzmir Barosu Kadın Hakları Danışma ve Hukuk Araştırmaları Merkezi aracılığıyla İzmir Cumhuriyet Başsavcılığına şikâyet dilekçesi vermiştir (T.A.[GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 28).

15.12.2013 tarihinde V.A., müşterek çocuk ile ilişki kurmak üzere saat 10:00 sularında S.E.'nin

evine gitmiş, çocuk uyuduğu için bir müddet dışarıda beklemiştir. V.A. daha sonra müşterek çocuğu almış ancak bir süre sonra altını kirlettiği bahanesiyle S.E.'nin evine gitmiştir. Burada taraflar arasında çıkan tartışma üzerine V.A., müşterek çocuğun da bulunduğu ortamda S.E.'yi darp etmiş, boğazını sıkışmış ve mutfaktan aldığı bıçak ile göğüs bölgesine birden çok darbeye bulunarak öldürmüştür. V.A., olayın ardından evden ayrılırken S.E.'nin cüzdanı ve cep telefonunu da yanına almıştır. Daha sonra yapılan incelemede V.A.'nın, S.E.'nin banka kartları ile bir miktar para çektiği; annesi T.A.'nın telefonuna S.E.'nin ağzından müsait olmadığı yönünde mesaj gönderdiği anlaşılmıştır. Başvurucu T.A. ifadesinde, kızının telefonundan gelen mesajdaki imla hatalarından şüphelendiğini ve evine giderek, kapıyı açmaya çalıştığını ancak başaramadığını beyan etmiştir. Daha sonra civardaki hastaneleri araştırmak üzere buradan ayrılmıştır (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 32-37).

V.A., olay yerinden ayrıldıktan birkaç saat sonra ablası G.A.'ya öldürme fiilini gerçekleştirdiğini açıklayan bir mesaj göndermiştir. Bunun üzerine G.A. kolluk kuvvetlerini arayarak ihbarda bulunmuştur. Olay yerine intikal eden jandarma ekipleri kapının kilidini kırarak içeri girmiş ve koridor zemininde S.E.'nin cansız bedenini bulmuştur. Olay yerinde gerekli incelemeler yapılmış, deliller fotoğraflanarak gerekli tutanaklar hazırlanmış, tanık ifadeleri alınmış ve otopsi işlemleri yapılmıştır. V.A. öldürme fiilini gerçekleştirdikten sonra bir süre saklanmış ve 23.12.2013 tarihinde kolluk kuvvetlerine giderek teslim olmuştur. Daha sonra İzmir Cumhuriyet Başsavcılığı V.A. hakkında kasten öldürme, tehdit ve hakaret suçlarından iddianame düzenlemiştir. V.A.'ya isnat edilen hakaret, tehdit, hırsızlık ve kasten öldürme suçlarına ilişkin dosyalar birleştirilerek İzmir 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılama süreci başlatılmıştır. O tarihteki adıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (kısaca Bakanlık olarak anılacaktır) da söz konusu yargı sürecini takip etmiştir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 38-42).

29.09.2015 tarihinde İzmir 6. Ağır Ceza Mahkemesi, V.A.'ya isnat edilen suçların kuşkuya

yer bırakmayacak şekilde gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır. Mahkeme, söz konusu cinayetin önceden tasarlanarak işlenmediğine kanaat getirmiş ve sanık hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 81. maddesi uyarınca müebbet hapis cezası kararı vermiştir. Bununla birlikte, Mahkeme, Türk Ceza Kanunu'nun 62. maddesi uyarınca ceza indirimi uygulayarak 25 yıl hapis cezasına hükmetmiştir. Yine aynı yargılama sonucunda V.A. hakkında öldürme fiili dışında isnat edilen diğer suçlardan hakaret için 6 ay 7 gün; tehdit için 1 yıl 7 gün; hırsızlık için 1 yıl 10 ay 15 gün hapis cezası kararları verilmiştir. Söz konusu Mahkeme'nin kararında yaptığı ceza indiriminin yerinde olmadığı iddiası ile Bakanlık, İzmir Barosu Başkanlığı ve Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Derneği tarafından temyiz başvurusu yapılmıştır. Ancak Yargıtay 1. Ceza Dairesi, 13.02.2018 tarihli kararında ceza indirimi ile verilen mahkûmiyet hükmünü onamıştır (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 43-44).

Başvurucu T.A., yukarıda aktarılan süreç boyunca S.E. hakkında verilmiş olan koruyucu/önleyici tedbir kararlarını almış olan aile mahkemesi hâkimleri ile tehdit suçuna ilişkin yargılamaya bakan hâkim ve yine söz konusu süreçte İzmir Adliyesinde görev yapan savcılar hakkında -şikâyet tarihindeki adıyla- Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK)'na şikâyette bulunmuştur. Başvurucunun şikâyetindeki temel iddiaları ise S.E.'ye yönelik küçük düşürücü, yalnızlaştırıcı ifadeler kullanılması; hayati tehlike oluşturması nedeniyle V.A.'nın müşterek çocuk ile ilişkisinin kesilmesi talebine yönelik işlem yapılmaması; durumun vahameti ile bağdaşmayan, hafif tedbir kararları almaları; tedbir kararlarının infazını takip etme görevini yerine getirmemeleridir. HSYK Genel Sekreterliği, T.A.'nın söz konusu şikâyetinin işleme konulamayacağına kanaat getirmiştir. T.A., bu kararın yeniden incelenmesi talebinde bulunmuştur. HSYK Üçüncü Dairesi kararın kaldırılmasına neden olacak bir durum bulunmadığı için reddetmiştir. T.A. son olarak yeniden inceleme talebinin reddedilmesine itiraz etmiştir. Ancak HSYK Genel Kurulu, ret kararının yerinde olduğuna kanaat getirmiştir. Başvurucu T.A., HSYK nezdinde sunduğu şikâyetlerin reddedilmesi üzerine, anayasal

haklarının ihlal edildiği iddiası ile bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi, 19.06.2018 tarihinde söz konusu başvuruyu reddetmiştir. Zira HSYK kararlarına karşı yargı yolu kapalıdır (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 45-50).

Başvurucu T.A., yukarıda aktarılan süreç boyunca Buca Polis Merkezinde görev yapan polis ve memurlar ile Buca İlçe Jandarma Komutanlığında görev yapan bir jandarma hakkında, İzmir Cumhuriyet Başsavcılığı'na cezalandırılmaları talebi ile dilekçe sunmuştur. Başvurucunun dilekçesinde kısaca, şikâyet edilen kamu görevlilerinin 6284 sayılı Kanun ile öngörülen koruyucu/önleyici tedbirlerin etkin biçimde uygulanması konusundaki görevlerini gerektiği gibi yerine getirmediği ileri sürülmektedir. Söz konusu kamu görevlileri hakkında soruşturma açılmasına karar vermekle yetkili olan Buca Kaymakamlığı, 27.03.2017 tarihli kararında soruşturma izni talebini reddetmiştir. Başvurucu T.A., söz konusu karara itiraz etmiştir. İzmir Bölge İdare Mahkemesi 1. İdari Dava Dairesi ise 07.06.2017 tarihinde T.A.'nın bu itirazını mevcut belgelerin isnat edilen fiiller hakkında soruşturma yapılmasını gerektirecek yeterlilikte olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 51-53).

Başvurucu T.A. son olarak, İzmir Cumhuriyet Başsavcılığı'na, yukarıda aktarılan süreç boyunca görev yapan Bakanlığın eski İzmir il müdürünün cezalandırılması talebi ile başvurmuştur. 27.05.2014 tarihli bu dilekçede, şikâyet edilen kamu görevlisinin 6284 sayılı Kanun'da öngörülen kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve koruyucu/önleyici tedbirlerin etkin biçimde uygulanması için takip edilmesi ve mağdura destek hizmeti verilmesi konusundaki görevlerini yerine getirmediği ileri sürülmüştür. 25.05.2017 tarihinde konu ile ilgili bir ön inceleme raporu hazırlanmıştır. Bu raporda, S.E. lehine verilmiş tedbir kararlarının ŞÖNİM kayıtlarına girdiği; somut durumdan haberdar olduğu; şikâyet edilen kamu görevlisinin olayın gerçekleştiği süreçte yurt dışında olduğu; kurum yetkililerinin S. E. ile iletişime geçmediği; somut durumun ŞÖNİM tarafından riskli olaylar kategorisine alınmadığı; S.E.'nin ŞÖNİM'e başvuruda bulunmamış olduğu bilgilerine yer verilmiştir. Şikâyet edilen kamu

görevlisi hakkında soruşturma açılmasına karar vermekle yetkili İzmir Valiliği İl İdare Kurulu, bahsi geçen inceleme raporuna dayanan 26.05.2017 tarihli kararında soruşturma izni talebini reddetmiştir. Başvurucu T.A., bu karara itiraz etmiştir. Ancak İzmir Bölge İdare Mahkemesi 1. İdari Dava Dairesi, 06.07.2017 tarihinde söz konusu itirazı, mevcut belgelerin isnat edilen fiiller hakkında soruşturma yapılmasını gerektirecek yeterlilikte olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 54-56).

4.2. Anayasa Mahkemesi'nin Kararı

Başvurucu T.A. yukarıda aktarılan itiraz süreçlerinin tamamlanması nedeniyle, Anayasa Mahkemesi'ne yasal süresi içerisinde bireysel başvuruda bulunmuştur (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 57). Mahkeme 29.09.2021 tarihli toplantıda başvuruyu incelemiştir. Buna göre, Anayasa'nın 5. maddesi gereği, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumanın sosyal bir hukuk devletinin temel görevlerinden biri olduğu ve yaşam hakkının Anayasa'nın 17. maddesi ile teminatlı olduğunu göz önünde bulundurularak, ilgili başvuru yaşam hakkı bağlamında değerlendirilmiştir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 101-103). Bununla birlikte, başvuru birden fazla süreci esas almaktadır. Başvurucunun, yukarıda aktarılan süreçte görevli hâkim ve savcılara yönelik olarak yaptığı bireysel başvuru daha önce karara bağlanmış olduğundan, ayrıca bir değerlendirme yapılmamıştır. Başvurucunun, yukarıda aktarılan süreçte görevli kolluk kuvvetleri ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İzmir İl Müdürlüğü personelinin görevlerini yerine getirmedikleri iddiasına yönelik olarak yaptığı bireysel başvuru, yaşam hakkı bağlamında koruma ve etkili soruşturma yükümlülüğü çerçevesinde incelenmiştir. Son olarak başvuruya esas süreçlerden biri de fail V.A.'ya ceza yargılaması neticesinde uygulanan takdiri indirim hükümlerinin haksız olduğu iddiasına ilişkindir. Anayasa Mahkemesi, bu süreci etkili soruşturma yükümlülüğü bağlamında incelemiştir (T.A.[GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 105-107).

Anayasa Mahkemesi'nin kabul edilebilirlik yönünden yaptığı ilk inceleme, fail V.A. hakkında

yürütülen ceza soruşturmasına ilişkin süreç yönünden olmuştur. Burada Mahkeme, yaşam hakkının usul boyutuna odaklanmış ve ölüm olayının tüm boyutlarının aydınlatılmasını içeren etkili bir soruşturma ve kovuşturma süreci yürütülüp yürütülmediğini incelemiştir. Zira Anayasa Mahkemesi'nin böylesi bir başvuru hakkındaki yükümlülüğü, hukuk devletine ve Anayasa hükümlerine bağlılığı; makul bir süre içerisinde ceza yargılaması yürütülüp yürütülmediğini incelemektir. Delillerin değerlendirilmesi ise bu konuda yetkili idari ve yargısal makamların görevidir. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi yaptığı incelemede, kolluk kuvvetlerinin, öldürme olayının ihbarı üzerine makul bir süre içinde olay yerine intikal ettiğini, gerekli tutanakların tutulduğunu ve işlemlerin yapıldığını, tanık ifadelerine başvurulduğunu ve kriminal incelemenin gerçekleştirildiğini tespit etmiştir. Daha sonra, fail V.A.'nın kolluk kuvvetlerine teslim olmasının ardından, öldürme olayının seyrini aydınlatacak soruşturma süreci de bundan sonraki kovuşturma süreci de eksiksiz şekilde gerçekleştirilmiştir. Ceza yargılaması süreci, öldürme olayının gerçekleştiği andan itibaren iki yıldan kısa bir sürede mahkûmiyet hükmü ile sonuçlanmıştır. Anayasa Mahkemesi, Yargıtay süreci ile beş yıl gibi bir sürede nihayet bulan bu silsilenin, makul bir sürede tamamlandığına kanaat getirmiştir. Son tahlilde, başvurunun bu kısmı açısından, yürütülen ceza soruşturmasında yaşam hakkının usul boyutuna ilişkin bir ihlal bulunmadığına; söz konusu iddianın açıkça dayanaktan yoksun olması bağlamında kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 108-118, 126-127).

Anayasa Mahkemesi'nin kabul edilebilirlik yönünden yaptığı diğer inceleme kamu görevlilerine yönelik ihlal iddiaları hakkındadır. Mahkeme'nin içtihat bağlamındaki değerlendirmesine göre, yaşam hakkı ve/veya vücut bütünlüğünün ihlalinde, kasten sebep olma halinin söz konusu olmadığı durumlar için pozitif yükümlülük, daima olayda ihmali olan kamu görevlileri hakkında ceza davası açılmasını gerektirmemektedir. Böylesi hallerde, mağdurlara hukuki ve idari -ve disiplin ile ilgili- hukuk yollarının açık olması da yeterli olabilmektedir. Ancak kasıtlı

olmayan fiiller ile gerçekleşen ölüm olaylarında, kamu görevlilerinin muhakeme hatası yahut dikkatsizliği aşan kusuru olması halinde ceza soruşturması yürütülmesi gereklidir. Daha açık bir ifade ile yetkili kamu makamları, tehlikeli bir faaliyetin olası sonuçlarının farkında olmalarına rağmen, kendilerine verilen yetkiler bağlamında muhtemel riskleri bertaraf etmek üzere gerekli ve yeterli önlemleri almayarak kişilerin yaşamının tehlikeye girmesine neden olmuşsa, ceza soruşturması yürütülmelidir. Bununla birlikte, yaşam hakkına dair pozitif yükümlülüğün ihlal edildiği iddialarında, hangi yargısal yolların tüketildiğinin tespit edilmesi de gerekmektedir. Bu tespitin yapılabilmesi, başvurunun esas yönünden incelenmesiyle mümkün olmaktadır. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi, kamu görevlilerine ilişkin süreç yönünden ihlal iddialarının açıkça dayanaktan yoksun olmadığı için kabul edilebilir olduğuna kanaat getirmiştir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 128-131).

Esas yönünden yapılan incelemede Anayasa Mahkemesi, bir insan hakkı ihlali olarak kadına yönelik şiddetin toplumsal bir sorun olduğuna ve devletin koruyucu/önleyici yükümlülüğüne ilişkin ödevlerine tekrarlar yer vermiştir. Bununla birlikte, yukarıda da aktarılmış olan yürürlükteki mevzuatın, kadına yönelik şiddeti ve kadın cinayetlerini önleme konusunda yeterli bir hukuki altyapı oluşturduğu görüşüne de yer verilmiştir. Bu nedenle, Mahkeme'nin somut olay açısından değerlendirdiği husus, ilgili kamu makamlarının S.E.'nin ayrıldığı erkek V.A. tarafından öldürülmesi riskinin farkında olup olmadıkları yahut bunun -öngörülebilirlik anlamında- gerekli olup olmadığı; böylesi bir durum söz konusuysa eğer kamu görevlilerinin yetkileri bağlamında gerekli tedbirleri etkin biçimde uygulayıp uygulamadıkları olmuştur (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 143-145). Somut olay bağlamında, 21.06.2013 tarihinde gerçekleşen ilk tehditte, S.E.'nin V.A. tarafından öldürüldüğü güne kadar geçen süreç boyunca S.E. lehine alınan birden fazla tedbir kararı söz konusudur. İlgili kararların hepsinin ŞÖNİM'e tebliğ edildiği de bilinmektedir. Anayasa Mahkemesi, kadına yönelik şiddeti önlemekle görevli ve iş birliği içinde hareket etmesi

beklenen kamu makamlarının, S.E.'nin yaşamının gerçek ve yakın bir tehlike nedeniyle risk altında bulunması durumundan haberdar olduğunun altını çizmiştir. Bu nedenle de Mahkeme, ilgili kamu makamlarının, S.E.'nin yaşamını tehdit eden gerçek ve yakın bir saldırı riskiyle karşı karşıya kaldığını tahmin edebilecek konumda bulunduğu şüpheye yer bırakmayacak kadar açık bir şekilde ortada olduğuna kanaat getirmiştir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 149-150).

Anayasa Mahkemesi, kolluk görevlilerinin somut süreçteki yükümlülükleri yönünden yaptığı incelemede, S.E. tarafından yapılan ihbarların tümünde olay yerine makul sürede ulaşıldığına değinmiştir. Bununla birlikte, kolluk, gerekli tahkikatları yaparak dosyayı Aile Mahkemesine iletme yükümlülüklerini de yerine getirmiştir. Kolluk görevlileri ayrıca, 21.06.2013 gerçekleşen ilk olayın ardından 6284 sayılı Kanun çerçevesinde geçici uzaklaştırma (5. madde 1/d) kararı alarak hâkim onayına sunmuşsa da yetkili mahkeme şiddet ve hakaret tehdidinde bulunmama (5. madde 1/a) tedbirini yeterli görmüştür. Bu ilk olayda, kolluk görevlilerinin alınan tedbir kararını S.E.'ye de V.A.'ya da tebliğ ettiği bilinmektedir. Ancak 20.09.2013 tarihindeki ikinci olaydan sonra alınan tedbir kararının V.A.'ya tebliğinin yapıp yapılmadığı bilinmemektedir. 14.11.2013 tarihindeki üçüncü olayın ardından alınan tedbir kararının ise tebliğ edilmediği bilinmektedir. Bu durumdan, kolluğun tebliğ ve takip yükümlülüğünü tam olarak yerine getirmediği anlaşılmaktadır (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 153-155).

Anayasa Mahkemesi, 6284 sayılı Kanun'un ve Yönetmeliğin, kadına yönelik şiddetin önlenmesi bağlamında, ilgili kamu makamlarına, koruyucu/önleyici tedbirlerin derhal alınabilmesi için resen harekete geçebilme ve hatta delile dahi gereksinim duymama gibi geniş yetkiler sağladığının altını çizmiştir. Bununla birlikte, Mahkeme, ŞÖNİM'in de 6284 sayılı Kanun uyarınca kadına yönelik şiddetle mücadele alanında uygulanacak tedbirlerin etkin bir şekilde işlemesi için özel olarak kurulmuş bir idari birim olduğunu tekrar etmiştir. Ancak S.E.'nin öldürülmesi ile sonuçlanan süreç boyunca, ŞÖNİM'in mağdur ile hiç iletişime

geçmediği bilinmektedir (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 157-159). Anayasa Mahkemesi, S.E.’nin öldürülmesinin müşterek çocuk ile V.A.’nın görüşmesi sırasında gerçekleşmesi konusunda da idare açısından öngörülebilir risklerin bulunduğunu ve yeterli önlemlerin alınmadığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Eski eşle temasın azaltılması için ebeveyn görüşmesinin refakatçi eşliğinde yapılması, görüşmenin sınırlandırılması ya da tümüyle kaldırılması gibi tedbirlerin alınabilmesi adına ilgili kamu makamlarının resen adli makamlara başvuru yapması imkân dâhilindedir. Bu bağlamda öldürme olayının ebeveyn görüşmesi için müşterek çocuğun teslimi esnasında gerçekleştiği dikkate alındığında ilgili kamu makamlarının somut süreci gözeterek müşterek çocuğun teslimi veya ebeveyn görüşmesi ile ilgili bir değerlendirme yapmamış olması da hayati tehlikenin önlenmesi için gereken önlemlerin alınmadığına, 6284 sayılı Kanun’un etkin ve pratik bir şekilde uygulanmasına yönelik adım atılmadığına işaret eden bir diğer ciddi ihmal/özensizliktir” (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 160).

Anayasa Mahkemesi, esas yönünden yaptığı inceleme nihayetinde, somut süreç boyunca kamu görevlileri tarafından makul adımlar atılmadığına, S.E.’nin yaşam hakkının, koruma yükümlülüğü yönünden ihlal edildiğine kanaat getirmiştir. Bu aşamada Mahkeme’nin son değerlendirmesi, bireysel başvuru yoluna gidilmesi için idari personel özelinde olayla ilgili olağan yargı yolunun tüketilip tüketilmediği olmuştur. Daha açık bir ifade ile somut süreçte koruyucu/önleyici tedbirleri etkin bir şekilde uygulamakta başarısız olan kamu makamlarının, pozitif yükümlülüğüne dair bir yargısal tepki -ceza soruşturması- ile karşılaşp karşılaşmadığına bakılmıştır. Yukarıda da aktarıldığı üzere, kızının ölümü ile sonuçlanan süreç boyunca kamu personelinin ihmali olduğunu ileri süren başvuru T.A., bu konuda gerekli başvuruları yapmıştır. Ancak ilgili birimler, soruşturma izni vermemiş ve itiraz mercileri de soruşturma izni verilmemesi yönündeki işlemleri onaylamıştır. Böylece, başvuru açısından olağan yargı yolu tükenmiştir (T.A.[GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 161-169). Anayasa Mahkemesi’nin kararında, soruşturma izni prosedürünün kamu görevlerinde aksaklık yaşanmaması için öngörülen bir prensip olduğuna,

ancak bunun hassas bir alanla da ilişkili olduğuna şu şekilde değinildiği görülmektedir:

“Soruşturma izni verilmesi usulünün ilgili kişilerin cezai sorumlulukları açısından asıl değerlendirmeyi yapacak olan soruşturma ve yargılama makamlarının önüne çıkmalarına engel olmak adına kullanılmaması gerekmektedir. Soruşturma izni prosedürü (...) kamu görevlilerinin ceza soruşturmasından muaf tutulduğu izlenimini oluşturacak biçimde uygulanmamalıdır. Aksi bir uygulama, bu tür olaylarda kamu gücünü kullanan görevlilerin olası cezai sorumluluklarının ortaya çıkmasının engellenmek istendiği şüphesini doğurabilir. Kişilerin yaşamı ile vücut bütünlüğü üzerinde ortaya çıkan risklerin en aza indirilmesi ve gerekli önlemlerin alınması konusunda sorumluluğu bulunan kişilerin tespit edilebilmesi ve tespit edilen sorumluluklar karşısında devletin göstereceği yargısal tepki, benzer olayların yaşanmaması bakımından da önem taşımaktadır” (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 169).

Son tahlilde, Anayasa Mahkemesi, kamu personeline ilişkin süreç yönünden S.E.’nin yaşam hakkının, koruma ve etkili soruşturma yükümlülüğü bağlamında ihlal edildiğini şu şekilde açıklamıştır:

“S.E.nin eski eşi tarafından öldürülmesi olayında kamu görevlilerinin basit bir hata ya da dikkatsizliği aşan ihmallerinin/kusurlarının bulunduğu, ciddi/yakın riskin varlığına karşın etkin ve pratik önlemlerin alınmasında yetersiz kalındığı, özetle kamu görevlilerinin eylemleri/eylemsizlikleri ile bağlantılı olarak yaşamı koruma yükümlülüğünün ihlal edildiği sonucuna ulaşıldığından kamu görevlileri hakkında soruşturma izni verilmemesinin (...) sorumluların ortaya çıkarılmasının engellenmesinin yaşam hakkı kapsamında etkili ceza soruşturması yürütülmesi yükümlülüğü bakımından ihlal sonucu doğurduğu kanaatine ulaşılmıştır” (T.A. [GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 170).

Yukarıda da aktarıldığı üzere, söz konusu başvuruya esas süreç, İzmir Bölge İdare Mahkemesi 1. İdari Dava Dairesince T.A.’nın itiraz taleplerinin reddedilmesi ile sonuca bağlanmıştır. Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi, yeniden yargılama yapılması için kararın bir örneğinin İzmir Bölge İdare Mahkemesi 1. İdari Dava Dairesine gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir. Son olarak, ihlal kararının gereğinin yerine getirilebilmesi için yürütülecek soruşturma süreci ile hangi kamu makam ve görevlilerinin sorumluluklarının bulunduğunu

saptama konusunda takdir ve yetkiye sahip olan İzmir Valiliği ile İzmir Cumhuriyet Başsavcılığına da kararın bir örneğinin gönderileceği açıklanmıştır (T.A.[GK], B. No: 2017/32972, 29/9/2021: 171-179).

Sonuç ve Değerlendirme

Başta yaşam hakkı olmak üzere, bireylerin sahip olduğu temel insan hak ve özgürlükleri, devlete koruma ve dokunmama konusunda çeşitli ödevler yüklemektedir. Bu durum, kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri bağlamında hassas ve yaygın bir ihlal alanı oluşturması nedeniyle, devletin koruyucu/önleyici tedbirler alma ve uygulama yükümlülüğü bulunmaktadır. Türkiye özelinde bu ödevin kabul edildiği -ve halen tarafı olduğu- en temel uluslararası anlaşma Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'dir. Bu konudaki detaylı iç hukuk düzenlemeleri ise 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve bu Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği ile yapılmıştır. Söz konusu mevzuat, kadına yönelik şiddeti -ve kadın cinayetlerini- önleme noktasında idareye açık bir şekilde bazı ödevler yüklemektedir.

Türkiye daha önce devletin kadına yönelik şiddeti ve kadın cinayetlerini önleyemediği -ve dolayısıyla kadın yurttaşın yaşam hakkını koruyamadığı- gerekçeleriyle AİHM nezdinde birden fazla kere yargılanmış ve tazminat cezasına çarptırılmıştır. Bu konudaki davaların ilki ise *Opuz vs. Türkiye* davası olmuş; AİHM bu davadan itibaren kadın cinayetlerini yalnızca yaşam hakkının ihlali açısından değil, ayrımcılık yasağının ihlali açısından da değerlendirmeye başlamıştır. Bugüne dek AİHM nezdinde verilen ihlal kararlarının bir benzeri 29.09.2021 tarihinde Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu tarafından da verilmiştir. Mahkeme'nin söz konusu kararı, Türkiye'de kadına yönelik şiddeti -ve dolayısıyla kadın cinayetlerini- önlemenin devletin yükümlülüğü olduğunu ve bu yükümlülük bakımından bir hak ihlalinin yaşandığını açıklayan ilk karar olması nedeniyle önemlidir. Böylesi bir kararın Anayasa Mahkemesi özelinde ilk olmasının temel nedeni ise Türkiye'de bireysel başvuru mekanizmasının henüz 2010 yılında anayasal statü kazanması ile ilgilidir.

Karara konu olay, T.A. isimli başvuruçunun, olağan kanun yollarının tükenmesinin ardından, kızı S.E.'nin ölümünde kamu makamlarının ihlali olduğu iddiası ile bireysel başvuru yapması üzerine Anayasa Mahkemesi'ne taşınmıştır. Şöyle ki İzmir ilinde ikamet eden ve bir devlet üniversitesinde akademisyen olarak görev yapan S.E., 26.08.2011 tarihinde V.A. isimli erkek ile evlenmiştir. 19.04.2012 tarihinde bu evlilikten müşterek bir çocuk dünyaya gelmiştir. S.E. 12.06.2013 tarihinde evlilik birliğinin temelden sarsıldığı iddiasıyla boşanma davası açmış ve taraflar 01.07.2013 tarihinde boşanmıştır. V.A. isimli erkek gerek boşanma davası sürecinde gerekse boşanma gerçekleşikten sonra S.E.'ye yönelik olarak sistematik bir baskıda bulunmuş; küfür, hakaret ve ölüm tehditleri yönelmiştir. Bu şiddet eylemleri gerek telefon yoluyla yazılı ve sözlü olarak gerekse S.E.'nin evi ve işyeri gibi mekânlarda yüz yüze olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu olaylar her defasında kolluk kuvvetlerine yansımıştır.

Resmi kayıtlara göre ilk olayın gerçekleştiği 12.06.2013 tarihinden, S.E.'nin öldürüldüğü 15.12.2013 tarihine kadar geçen somut süreçte S.E. lehine üç ayrı zamanda koruyucu/önleyici tedbir kararları verilmiştir. Bu kararların her birinin S.E.'ye tebliğ edildiği bilinmektedir. Ancak V.A.'ya yalnızca ilk kararın tebliğ edildiği, üçüncü kararın ise tebliğ edilmediği kesin olarak bilinmektedir. İkinci kararın tebliğinin yapıp yapılmadığı ise tespit edilememiştir. Ayrıca 6284 sayılı Kanun uyarınca söz konusu tedbir kararları ŞÖNİM'e de bildirilmiştir. Kısacası ilgili kamu makamları, S.E.'nin yaşamına yönelik gerçek ve yakın bir riskin varlığından haberdardır. Bununla birlikte, ŞÖNİM yetkililerinin S.E. ile hiç iletişime geçmediği ve somut durumun riskli olaylar kategorisine alınmadığı da kesin olarak bilinmektedir. Bu şekilde devam eden somut süreç, 15.12.2013 tarihinde V.A.'nın müşterek çocuk ile haftalık ebeveyn görüşmesi esnasında S.E.'yi darp etmesi ve ardından birden çok bıçak darbesi ile yaralayıp öldürmesiyle sonuçlanmıştır. Öldürme fiilinin gerçekleşmesinden sonraki kolluk ve yargı süreci hukuken öngörüldüğü şekilde işlemiş ve yargılama

makul bir süre içerisinde mahkûmiyet hükmü ile sonuçlanmıştır.

Başvurucu T.A.'nın iddialarından ilki, somut süreç boyunca ilgili yargı görevlilerinin durumun vahametine uygun kararlar almadığı gerekçesi ile HSYK nezdinde yaptığı şikâyetlerin reddedilmesine ilişkindir. Anayasa Mahkemesi bu başvuruyu reddetmiştir, zira HSYK kararlarına karşı yargı yolu kapalıdır. Başvurucu T.A.'nın ikinci iddiası, somut süreç boyunca görevli kolluk kuvvetlerinin 6284 sayılı Kanun uyarınca öngörülen koruyucu/önleyici tedbirleri etkin bir şekilde uygulamamalarına ilişkindir. T.A. ilgili kolluk kuvvetleri hakkında ceza soruşturması yürütülmesi istemiyle gerekli başvuruları yapmış ve olağan kanun yolları tükenmiştir. Başvurucunun son iddiası, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın somut süreçte görev yapan İzmir il müdürünün 6284 sayılı Kanun uyarınca öngörülen koruyucu/önleyici tedbirleri etkin bir şekilde uygulamamasına ilişkindir. T.A. bu iddiasına ilişkin gerekli başvuruları yapmış ve olağan kanun yolları tükenmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin kabul edilebilirlik yönünden yaptığı ilk incelemede, başvurucunun kolluk kuvvetleri ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı personeli hakkındaki iddialarının esas yönünden incelenmeye uygun olduğuna karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi söz konusu başvuruyu, Anayasa'nın 17. maddesi ile teminatlı yaşam hakkı kapsamında değerlendirmiştir. Bununla birlikte, kadına yönelik şiddetin yaygın bir toplumsal sorun olduğuna, bu konuda devletin koruyucu/önleyici tedbirler alma yükümlülüğü bulunduğuna da değinilmiştir. Mahkeme, karar metninde, koruyucu/önleyici tedbirlerin etkin bir şekilde yürütülemediği ve bu nedenle hak ihlalinin yaşandığı yönündeki benzer nitelikte AİHM kararlarını da anmıştır. Ancak yukarıda aktarıldığı üzere, AİHM nezdinde verilen bu kararlarda, hak ihlali yalnızca yaşam hakkı yönünden değil, ayrımcılık yasağı yönünden de değerlendirilmiştir. Ne var ki Anayasa Mahkemesi söz konusu davada, Anayasa'nın eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesinin gerekçesinde ve 6701 sayılı Kanun'un 3. maddesinde yer verilen ayrımcılık yasağını, ihlal edilen temel haklar kapsamında değerlendirmemiştir.

Esas yönünden yapılan incelemenin nihayetinde Anayasa Mahkemesi, somut süreç boyunca kamu görevlileri tarafından makul adımlar atılmadığına ve S.E.'nin yaşam hakkının koruma yükümlülüğü yönünden ihlal edildiğine kanaat getirmiştir. Buna göre, S.E.'nin ayrıldığı erkek tarafından öldürülmesi olayında, kamu görevlilerinin basit bir hata yahut dikkatsizliği aşan ihmallerinin bulunduğu; gerçek ve yakın bir riskin varlığının bilinmesine karşın etkin önlemlerin alınmasında yetersiz kaldığına; kamu görevlilerinin eylem(sizlik)leri ile korunması gereken yaşam hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir. Ayrıca yukarıda aktarıldığı üzere, bireysel başvuru sürecinden önce, sorumlu kamu görevlilerinin tespiti ve haklarında ceza soruşturması yürütülmesine ilişkin başvuruda gerekli izinler verilmemiştir. Anayasa Mahkemesi, bu süreçle ilgili olarak, yaşam hakkı kapsamında etkili ceza soruşturması yürütülmesi yükümlülüğü bakımından ihlal sonucu doğduğuna da karar vermiştir. Olağan yargı yollarının tükendiği süreç İzmir Bölge İdare Mahkemesi 1. İdari Dava Dairesince sonuca bağlandığı için Anayasa Mahkemesi, kararın bir örneğinin buraya gönderilmesi gerektiğine kanaat getirmiştir. Son olarak, somut süreçte sorumlu kamu görevlilerinin saptanması noktasında takdir ve yetkiye sahip olan İzmir Valiliği ile İzmir Cumhuriyet Başsavcılığına da kararın bir örneğinin gönderileceği belirtilmiştir.

Bu çalışmanın tamamlandığı Şubat 2022 itibarıyla yeniden yargılama süreci henüz sonuçlanmamış olduğu için yargısal ve idari kararların ne yönde olacağı belirsizdir. Ancak mevcut durumda, kadına yönelik şiddetin önlenmesi noktasında idarenin yükümlülüğünün ve bu yükümlülükten doğan sorumluluğunun yüksek yargı gündemine taşınmış olması önemli ve umut verici bir gelişmedir. Zira yürürlükteki mevzuatın geniş koruyucu/önleyici tedbir ve uygulamalar öngörmesine karşın Türkiye'de yalnızca 2021 yılında dahi 497 kadın cinayeti gerçekleşmiştir. Bu cinayetlerin %70'inde fail mevcut veya eski partnerdir. Söz konusu cinayetlerin öncesinde, öldürülen kadınların şiddetten korunma talebi ile yaptıkları başvurular hakkındaki verilerse yetersizdir.

KAYNAKÇA

- 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 9 Kasım). *Resmî Gazete*, (Sayı: 17863 (mükerrer)). <https://www.mevzuat.gov.tr/#anayasa>
- 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun. (2011, 3 Nisan). *Resmî Gazete*, (Sayı: 27894). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6216.pdf>
- 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. (2012, 20 Mart). *Resmî Gazete*, (Sayı: 28239). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6284.pdf>
- 6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu. (2016, 20 Nisan). *Resmî Gazete*, (Sayı: 29690). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6701.pdf>
- Aktan, İ. (2011). İnsan Hakları. Ö. Gökmen (Ed.), *Türkiye’de hak temelli sivil toplum örgütleri: sorunlar ve çözüm arayışları* (ss. 13-66). Ankara: Metis Yayınları.
- Aleman, C. (2015). Şiddet biçimleri. G. Acar-Savran (Çev.), *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 274-278). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Aydın, Ö. D. (2011). Türk anayasa yargısında yeni bir mekanizma: Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(4), 121-170.
- Bakırcı, K. (2015). İstanbul Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 133-204.
- Balkan, A. (2009). *İdarenin yargı dışı yollardan denetlenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Bilgen, P. (1996). *İdare hukuku dersleri*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Budak, C. (2020). *Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kamu politikası üretim sürecinde kadın milletvekillerinin etkileri (1983-2018)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Ceylan, N. A. (2017). Kamu hukuku (genel kamu hukuku) sosyal ve ekonomik haklar ve hakların bütünlüğü ilkesi. *Anasay Dergisi*, 1(2), 217-226.
- Council of Europe. (2011). *Details of Treaty No.210: Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=210>
- Çakır, S. (2001). Bir’in nostaljisinden kurtulmak. A. İlyasoğlu ve N. Akgökçe (Ed.), *Yerli bir feminizm doğru* (ss. 385-422). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Demirci, S. (2019). *CEDAW kriterleri üstünden Türkiye’deki cinsiyet rejimi: 2010 sonrası Türkiye analizi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirci, T. (2017). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında Türkiye’de kadın hakları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Devreux, A. M. (2015). Aile. G. Acar-Savran, (Çev.), *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 33-38). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Doğan, R. (2016). Kadının şiddete karşı korunmasında devletin özen yükümlülüğü ve uluslararası standartlar. *Ankara Barosu Dergisi*, 74(2), 89-121.
- Düğmeci, F. ve Gürsel, E. (2019). Kadına yönelik aile içi şiddetin önlenmesi hususunda devletin yükümlülükleri ve sorumluluğu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(2), 843-873.
- Erden, G. ve Akdur, S. (2018). Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet ve kadın cinayetleri. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(3), ss. 128-139.
- Ertürk, Y. (2015). *Sınır tanımayan şiddet: Paradigma, politika ve pratikteki yönleriyle kadına şiddet olgusu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gazioğlu, E. (2013). Kadın cinayetleri: Kavramsallaştırma ve sorunlu yaklaşımlar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(30), s. 89-100.
- Gökkaya, V. B. (2018). *Toplumsal cinsiyet ve aile içinde kadına yönelik şiddet*. Ankara: Gece Kitablığı.
- Gören, Z. (2016). Genel eşitlik ilkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 3279-3301.
- Gözler, K. (2003). *İdare hukuku (II. Cilt)*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözler, K. (2008). *İdare hukukuna giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.

- Gözler, K. (2020). *İngilizce karşılıklarıyla hukukun temel kavramları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözübüyük, A. Ş. ve Tan, T. (2011). *İdare hukuku: Genel esaslar (I. Cilt)*. Bursa: Turhan Yayınları.
- Göztepe, E. (2011). Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkının (anayasa şikâyeti) 6216 sayılı kanun kapsamında değerlendirilmesi. *TBB Dergisi*, (95), 13-40.
- Günday, M. (2003). *İdare hukuku*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Hamdemir, B. (2018). *Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ka.Der. (2011). Kadın yurttaşın el kitabı. *Ka.Der.*, İstanbul.
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2022). *2021 yıllık veri raporu*. <http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/3003/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2021-yillik-veri-raporu>
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmacılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi. (1985, 14 Ekim). *Resmî Gazete*, (Sayı: 18898). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18898.pdf>
- Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi. (2012, 8 Mart). *Resmî Gazete*, (Sayı: 28227 (mükerrer)). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.pdf>
- Kaya, S. (2021). *İdari sorumluluk bağlamında kamu görevlisinin kişisel kusuru*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Kergoat, D. (2015). Cinsiyete dayalı iş bölümü ve toplumsal cinsiyet ilişkileri. G. Acar-Savran (Çev.), *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 87-96). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Lamoureux, D. (2015). Kamusal/özel. G. Acar-Savran (Çev.), *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 215-219). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Mathieu, N. C. (2015). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet. G. Acar-Savran (Çev.), *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 76-86). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Moroğlu, N. (2012). Kadına yönelik şiddetin önlenmesi 6284 sayılı yasa ve İstanbul Sözleşmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (99), 357-380.
- Özer, E., Aydoğdu, H. İ., Kırıcı, G. S. ve Önal, G. (2016). Kadın cinayetleri-femisid kavramı. *Adli Tıp Bülteni*, 21(2), 14-15.
- Öztürk, N. K. (2015). *Anayasa ve Devlet: Temel kavramlar ve uygulamalar*. İzmir: Albi Yayınları.
- Peran, T. ve Gümüş, İ. (2017). Sosyal politika açısından vergi adaleti: Kuramsal bir tartışma. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 184-191.
- Pinelo, A. L. (2015). *A theoretical approach to the concept of femicide/feminicide*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Utrecht Universiteit the Netherlands Media and Cultural Studies Department, Utrecht.
- Sarsıkoğlu, Ş. (2016). İdarenin mali sorumluluğu açısından zarar kavramı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), 2389-2422.
- Taşdemir-Afşar, S. (2015). Türkiye’de şiddetin “kadın yüzü”. *Journal of Sociological Studies*, 52(2), 715-753.
- T.C. Anayasa Mahkemesi. (2021). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Gerekçeli)*. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları. https://www.anayasa.gov.tr/media/7465/gerekceli_anayasa_2021.pdf
- T.C. Anayasa Mahkemesi Genel Kurul. (2021, 12 Aralık). Başvuru No: 2017/32972, Karar Tarihi: 29.09.2021. *Resmî Gazete*, (Sayı: 31677). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/12/20211202-6.pdf>
- Tekçe, S. T. (2019). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İstanbul Sözleşmesi’nde kadına karşı şiddeti önleme mekanizmaları ve Türkiye*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- UN Women. (1992). *General Recommendation No. 19 (Eleventh Session): Violence Against Women*. <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19>
- Uslu, S. (2019). *İdarenin kusursuz sorumluluk hallerinden birisi olarak kamu kulfetleri karşısında eşitlik ilkesi ve hukuki niteliği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Ünlü, T. (2009). *Eşitlik ilkesi ve pozitif ayrımcılık*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

EVLİLİK İÇİ TECAVÜZ ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ VE EVLİLİK İÇİ TECAVÜZE İLİŞKİN GÖRÜŞÜN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

DEVELOPING THE MARITAL RAPE SCALE AND EXAMINING THE OPINIONS ON MARITAL RAPE IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

Selda SAKIZCIOĞLU²

Türkan DOĞAN³

ÖZ

Bu çalışmada evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla “Evlilik İçi Tecavüz Ölçeği (EİTÖ)” geliştirilmiş ve bu ölçek aracılığıyla geçmişte şiddete maruz kalma, cinsel yaşamdan memnuniyet düzeyi, toplumsal cinsiyet rolleri ve boyun eğici davranış düzeyi değişkenlerine göre evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşleri incelenmiştir. Ölçeğin geçerlik çalışmaları kapsamında yapılan Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Analiz sonucunda 37 madde ve dört faktörden oluşan nihai ölçek Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) için 643 evli bireye uygulanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı ($\alpha = .94$), test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise ($r = .82$) hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir. Araştırmada veri toplamak için araştırmacı tarafından geliştirilen Evlilik İçi Tecavüz Ölçeği'nin yanı sıra Bem Cinsiyet Rolü Envanteri, Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği ve araştırmacılar tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma bulguları evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin geçmişte şiddete maruz kalma ve toplumsal cinsiyet rolleri değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaştığını, cinsel yaşamdan memnuniyet ve boyun eğici davranış düzeyine göre ise istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşmadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Evlilik İçi Tecavüz, Evli Birey, Toplumsal Cinsiyet Roller, Boyun Eğici Davranış, Ölçek Geliştirme.*

ABSTRACT

This study examines opinions of married individuals about marital rape in terms of the variables including previous exposure to violence, level of satisfaction with sexual life, gender roles, level of submissive behavior, by means of the “Marital Rape Scale” developed. Exploratory Factor Analysis performed in scope of validity studies on the scale. Following the analysis, the test form consisting of 37 items, and four factors was applied to 643 married individuals for Confirmatory Factor Analysis. Cronbach's alpha coefficient ($\alpha = .94$) and test-retest reliability coefficient were calculated. The results evidenced that the scale was a valid and reliable assessment tool. In addition to the Marital Rape Scale which is developed by the researcher, Bem Gender Role Inventory, Submissive Behaviour Scale and Personal Information Form were used in the study to collect data. It was found out that opinions of married individuals on marital rape significantly varied statistically in terms of previous

¹ Çalışma, 2019 yılında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Psikolojik Danışma ve Rehberlik programında sunulan "Evlilik İçi Tecavüzün İncelenmesi" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

² Milli Eğitim Bakanlığı, Dr. seldasakizcioglu@gmail.com Orcid No: 0000-0002-0395-9001

³ Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Prof. Dr. dogant@hacettepe.edu.tr Orcid No: 0000-0002-5976-7666

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Selda Sakızcıoğlu e-posta: seldasakizcioglu@gmail.com

Gönderilme /Submitted: 19.04.2021, **Kabul/ Accepted:** 30.06.2022

exposure to violence and gender roles, and did not significantly vary statistically in terms of level of satisfaction with sexual life and submissive behavior.

It is important to bring many approaches and criticisms through the motherhood of woman, especially in terms of feminism. For this reason, Feminism Politics and Amargi Journals published in Turkey for many years within the scope of this study were subjected to content analysis. Within content analysis, it was tried to reveal the perspective of feminist individuals who are authors in journals to motherhood.

Keywords: *Marital Rape, Married, Gender Roles, Submissive Behaviour, Scale Development.*

1. GİRİŞ

Şiddet, farklı şekillerde, insan yaşamının her alanında ve herhangi bir döneminde karşımıza çıkabilen, dünyada gittikçe artan önemli bir küresel sorundur (Güler, Tel ve Özkan-Tuncay, 2005; Odman, 2012). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (WHO, 2002) şiddeti, “Fiziksel gücün istemli olarak, kişinin kendisine, bir başka kişiye ya da gruba bir tehdit veya eylem biçiminde kullanılması sonucu, maruz kalan kişide yaralanmaya, ölüme, psikolojik hasara ya da yoksunluğa yol açması” olarak tanımlamaktadır. Şiddet insanların karşısına en erken ve en fazla aile içinde çıkmaktadır. Aile içi şiddet; zorlama, küçük düşürme, güç uygulama, öfkeyi boşaltmak amacıyla aile olarak tanımlanmış bir grup içerisinde bir bireyden başka bir bireye yöneltilen şiddet davranışı şeklinde tanımlanabilir (Işıoğlu, 2006).

Dünyanın farklı bölgelerinde yapılan araştırmalar kadınlara göre erkeklerde şiddet eğiliminin daha fazla olduğunu ve erkeklerin, kadınlara kıyasla eşlerine daha fazla şiddet uyguladıklarını göstermektedir. Fakat bu sonuçlar erkeğe yönelik eş şiddetinin göreceli olarak daha düşük seviyelerde olsa da hiç olmadığı anlamına gelmemektedir. Yapılan çalışmalarda aile içinde kadına yönelik şiddete yoğunlaşıldığı, erkeğe yönelik şiddetin ihmal edildiği görülse de aile içi şiddet açısından sosyo-kültürel ve ekonomik düzeyi, yaşı, eğitim düzeyi fark etmeksizin tüm ülkelerde ve kültürlerde erkeklerin de eş şiddetine maruz kaldıkları bilinmektedir. Erkeklerin, eşleri tarafından daha çok psikolojik ve sözel şiddete, zaman zaman da fiziksel, cinsel ve ekonomik şiddete uğradıkları söylenebilir

ancak kendisini savunma konusunda daha dezavantajlı olan kadına yönelik şiddetin daha yaygın olduğu tüm toplumlar tarafından kabul edilen bir gerçektir. Sonuç olarak aile içi şiddetten bahsedildiğinde genelde kadına ve çocuğa yönelik şiddet anlaşılmaktadır.

Fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik boyutta kendini gösteren aile içinde kadına yönelik şiddet, kadınları, aynı zamanda erkekleri ve çocukları, dolayısıyla tüm toplumu temelden etkileyen ciddi bir sorundur (Mermerci, 2012). Kadına yönelik aile içi şiddet, eğitim ve gelir düzeyi fark etmeksizin hangi ırk, dil, din ve kültürden olursa olsun tüm dünya kadınlarının yaşadığı ortak bir halk sağlığı sorunudur (Civelek, 2013). Tüm dünyada kadınlar, kendilerini güvende ve huzurlu hissetmeleri gereken evlerinde, babaları, erkek kardeşleri ve eşleri tarafından şiddete maruz kalmaktadırlar (Tezcan, 2009). Yakın zamanlara kadar tüm dünyada kadının aile içinde maruz kaldığı şiddetin mahrem kabul edilmesine, “Dört duvar arasında yaşanan orada kalır.” anlayışıyla gizli tutulmasına ve kanıksanmasına rağmen günümüzde uluslararası bir boyut kazanan kadına yönelik aile içi şiddet, insan hakları ihlali olarak ele alınmakta ve bu durumun engellenmesi için önlemler alınmaktadır.

Hemen hemen her kültürde varlığını sürdüren ve çok sayıda insanı birden etkileyen kadına aile içi şiddet bireylere ağır zararlar veren, onların hak ve özgürlüklerini kısıtlayan önemli bir sorundur. Kadına yönelik aile içi şiddet evlilik hayatında da önemli bir yere sahiptir. Ülkemizde egemen olan kadın-erkek eşitsizliği, geleneksel cinsiyetçi roller, kadının isteyip istememesini önemsemeksizin

erkeğin cinsel isteğini haklı bulan ve eşinin cinsel isteğini tatmin etmeyi kadının görevi olarak kabul eden kültürel değerler nedeniyle kadınların eşleri tarafından istismar edilmesi, kadına yönelik aile içi şiddetin özel bir biçimi olan evlilik içi tecavüzü doğurmakta ve ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Aynı zamanda eş tecavüzü olarak da bilinen evlilik içi tecavüz failin, mağdurun eşi olduğu, rıza dışı cinsel saldırı olarak tanımlanmaktadır (Walker, 1994). Bu bağlamda erkeklerin de eş tecavüzüne maruz kalabilecekleri düşünülse de evlilik içi tecavüz genellikle erkeğin, eşine tecavüzü şeklinde ele alınmaktadır.

Cinselliğin bir tabu olduğu ülkemizde, cinselliğin şiddete dönüşmüş biçimi olan evlilik içi tecavüz de en az cinsellik kadar konuşulmamaktadır. Ancak evlilik içi tecavüz son yıllarda kitle iletişim araçlarının, sivil toplum kuruluşlarının ve kadın çalışmalarının etkisiyle kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamıştır. Evlilik içi tecavüz, toplumumuzda yaygınlığı tam olarak bilinmeyen ve özel hayat mahremiyetinin bir parçası olarak aile içinde gizli kalması gerektiği düşünülen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar, duygularına aldırılmaksızın eşleri tarafından korkutulup sindirilerek cinsel saldırıya maruz kalabilmektedirler. Kadının yaşamına mal olabilen, kendini güvende hissetmesinin ve toplumsal statüsünün yükselmesinin önünde bir engel olan evlilik içi tecavüz mağdur, diğer aile üyeleri ve bu şiddete tanık olabilen çocukları derinden sarsan fiziksel, psiko-sosyal sorunlara yol açmakta aynı zamanda gelecek kuşakları etkileyerek toplumdaki şiddeti pekiştirebilmektedir.

Son yıllarda özellikle gazetelerde ve televizyonlarda konuya yönelik programların ve haberlerin artmasıyla toplumumuzda evlilik içi tecavüze ilişkin bir bilinç oluşmaya başlasa da bunun yeterli düzeyde olmadığı gözlenmektedir. Öncelikle toplumsal olarak evlilik içi tecavüze ilişkin tutum ve inançlarını tespit etmek, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ekonomik ve sosyal maliyeti yüksek olan aile içi şiddetle baş etmenin en temel çözüm yoludur. Ülkemizde evlilik içi tecavüze ilişkin görüşü ortaya koyan bir ölçme aracı

bulunmadığından evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla geçerliği ve güvenilirliği yüksek bir ölçme aracının geliştirilmesinin yerinde olacağı düşünülmüştür. Evli bireylerin evlilik içi tecavüze yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi toplumun evlilik içi tecavüze bakış açısının belirlenmesi, evlilik içi tecavüze ilişkin farkındalık yaratılması ve gelecekte ortaya çıkabilecek olası sorunlara yönelik önleyici çalışmaların planlanmasına ve yapılmasına öncülük etmesi açısından yararlı olacaktır. Evlilik içi tecavüz psikolojinin, psikiyatrinin, sosyolojinin, hukukun, sosyal hizmetlerin sorun alanına giren disiplinler arası bir konudur. Konuya ilişkin önemli değişkenleri ortaya çıkarmanın, varsayımlar ve öneriler üretme aşamasında bu bilim alanlarının çalışmaları için de katkı sağlayacağı beklenmektedir. Bütün bu bilgiler ışığında bu çalışmada öncelikle evli bireylerin evlilik içi tecavüze yönelik görüşlerini ölçebilmek için “Evlilik İçi Tecavüz Ölçeği”nin (EİTÖ)” geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ölçeğin geçerlik çalışmaları kapsamında açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmış; güvenilirlik çalışmaları kapsamında ise cronbach alfa iç tutarlılık ve test tekrar test güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Ayrıca evlilik içi tecavüze ilişkin görüşü etkileyen değişkenleri belirlemek, bu bağlamda geçmişte şiddete maruz kalmanın, cinsel yaşamdan memnuniyet düzeyinin, toplumsal cinsiyet rollerinin ve boyun eğici davranışlara sahip olma düzeyinin konuya ilişkin görüş üzerinde etkili olup olmadığını ortaya koymak hedeflenmiştir. Bu aşamada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için tek yönlü ANOVA ve ilişkisiz örneklem t testi yapılmıştır.

2. EVLİLİK İÇİ TECAVÜZ

Literatürde “evlilik içi tecavüz” teriminin üzerinde anlaşmaya varılmış bir tanımı konusunda fikir birliği bulunmadığı görülmektedir. Tespit edilen ortak unsurlardan biri olarak, araştırmacılar evlilikte özellikle erkeğin kadına tecavüzü konusuna odaklanmışlardır. Ayrıca her ne kadar bazı araştırmacılar tecavüz kavramı içerisine çeşitli cinsel eylemlerin dâhil edilmesini uygun görmekteyseler

de çoğunluk, evlilik içi tecavüz kavramını tanımlarken zorla cinsel ilişkiye girme konusuna odaklanmaktadır. Russell (1990) ve Bergen'e (1996) göre, evlilik içi tecavüz "Zorla, tehditle veya kadın rıza gösteremeyecek durumda iken gerçekleştirilen her türlü istenmeyen cinsel ilişki ya da vajinal, anal ya da oral penetrasyon." olarak tanımlanmaktadır.

2.1. Tutum ve Psikolojik Yüklemeler

Evlilik içi tecavüze ilişkin psikolojik yüklemeler konusundaki literatür taraması sırasında etkileyici unsurlar bakımından dört ana tema dikkat çekmektedir. Birinci unsurun, en yaygın nitelikte olan veya en azından üzerinde en çok araştırma yapılan unsur olduğu görülmektedir. Bu unsur; *cinsel birliktelik geçmişi* temasını ya da bir diğer ifadeyle, önceden gerçekleşmiş bir cinsel ilişkinin gelecekteki cinsel beraberliklerin gerekçesini oluşturduğu düşüncesi, evlilik içi tecavüze ilişkin tartışmanın merkezinde yer almaktadır (Shotland ve Goodstein, 1992). Bireylerin evlilik içi tecavüz konusundaki tutumlarının belirlenmesinde büyük bir etkiye sahip olduğu görülen ikinci unsur ise *tecavüz mitlerini* kapsamaktadır. Bireylerin tecavüzün niteliğine ilişkin belirli yanlış inanç ya da fikirlere sahip olma düzeyleri özel olarak evlilik içi tecavüz hakkındaki psikolojik yüklemeleri belirleme biçimlerini etkilemektedir. Evlilik içi tecavüze ilişkin tutum ve psikolojik yüklemeleri etkileyen bir unsur olduğu tespit edilen üçüncü tema ise *cinsiyet rollerine dair inançlardır*. Diğer bir ifadeyle, bireylerin sahip oldukları stereotipik cinsiyet rolü inançlarının düzeyi bu bireylerin evlilik içi tecavüze dair görüşlerinin nasıl olduğu ile ilgilidir. Evlilik içi tecavüze yönelik tutumları etkilediği görülen son faktör ise *mevcut ilişkide var olan fiziksel şiddetin derecesidir*. Bu alanda yapılan araştırmalar, gözlemcinin tecavüzün gerçekleşip gerçekleşmediğine dair algısını belirleyen şeyin çoğunlukla bir mağdurun kendisine saldıran kişiye direnme derecesi olduğunu göstermiştir. (Poe, 2010).

Bütün bunlardan hareketle; eşler arasında geçmişte isteyerek cinsel beraberlik yaşanmasının, gelecekte yaşanacak cinsel beraberliklerde kadının ilişkiyi reddetmesinin ve eşini tecavüzle

suçlamasının önünde engel oluşturduğu söylenebilir (Langhinrichsen-Rohling ve Monson, 1998). Tecavüz mitini kabul düzeyi arttıkça evlilik içi tecavüz durumunda mağduru suçlama eğilimi ya da mağdurun bunu hak ettiği düşüncesi de artmaktadır (Frese, Moya ve Megias, 2004). Birey geleneksel cinsiyet rollerinden uzaklaştıkça bireyin, tüm senaryoları tecavüz olarak değerlendirme oranının arttığı ve mağduru suçlama ihtimalinin azaldığı gözlenmiştir. Geleneksel cinsiyet rollerine dair tutumlara sahip olan bireyler tarafından evlilik içi tecavüzün ciddi bir suç olarak tanımlanmadığı ve bu bireylerin, eşiyile cinsel ilişkiye girmenin kadının görevi olduğunu ve kadının evlilik içi tecavüzü hak ettiğini düşündükleri görülmektedir (Simonson ve Subich, 1999). Bir kadın eşinin tecavüzüne uğradığını iddia ettiği tarihte ya da dönemde fiziksel şiddete maruz kalmamış ise kendisine inanılmamış ve bu tecavüzde kadın kusurlu olarak değerlendirilmiştir (Langhinrichsen-Rohling ve Monson, 1998).

Bireylerin evlilik içi tecavüze yönelik görüş ve tutumlarını etkilediği belirtilen bu dört faktörün birbirleri ile belirli bağlantıları bulunduğu ve bu bakımdan bir biçimde birbirleri ile ilişkili oldukları görülmektedir. Örneğin, bir birey geleneksel cinsiyet rollerine dair tutumlara sahipse bu stereotiplere uygun belirli tecavüz mitlerine inanmaya daha eğilimli olabilmektedir. Ayrıca bu tecavüz mitlerinin bir kısmının içerisinde daha önce cinsel ilişkiye rıza göstermiş olan bir kadının gelecekte tüm cinsel ilişkilere de rıza göstereceği, yalnızca fiziksel şiddete maruz kalmış olan eşlerin evliliklerinde tecavüze uğradıkları ve bu durumun başka ilişki türlerini kapsamadığı gibi inançların yer aldığı görülmektedir (Poe, 2010).

2. 2. Evlilik İçi Tecavüz Kategorileri

2.2.1. Fiziksel Olmayan Cinsel Zorlama

Finkelhor ve Yllo (1982) evlilik içi tecavüz faillerinin yararlandığı iki temel türde fiziksel olmayan cinsel zorlama biçimi tanımlanmıştır: *Sosyal zorlama ve kişiler arası zorlama*. *Sosyal zorlamanın* "kadınlık görevine" yönelik inancın sebebi olduğu bildirilmiştir. Bu inanca göre, kadın

istemese bile eşini memnun etmek onun doğuştan gelen sorumluluğudur. Erkek, ilişkideki kaynaklarını ya da gücünü eşini kendisinin cinsel taleplerine boyun eğmeye zorlamak için kullandığında bu durum *kişiler arası zorlama* kavramını ifade etmektedir.

Dolayısıyla bu tür evlilik içi tecavüz durumunda eşlerden biri fiziksel şiddet kullanmaksızın, diğerini cinsel birlikteliğe rıza göstermeye mecbur bırakmaktadır. Bu durumda genellikle kadınlar, kadınlık görevi inancının ya da eşlerinin sağladığı olanaklar gereği eşlerini cinsel açıdan memnun etmeleri gerektiğini düşündüklerinden ve cinsel birlikteliğe rıza göstermediklerinde karşılaşılabilecekleri güçlükler nedeniyle cinsel birlikteliğe boyun eğmektedirler.

2.2.2. Tehdit Yoluyla veya Zorla Cinsel İlişki

Finkelhor ve Yllo (1982), Boston bölgesinde yaşayan ve okul çağında çocukları bulunan 326 kadınla yaptıkları çalışmada, evlilikte zorla cinsel ilişki kavramını şu üç kategori içerisinde sınıflandırmışlardır:

Fiziksel şiddet yoluyla tecavüz. Bu tür vakalarda evlilik içi tecavüzün, ilişkideki genel şiddetin bir uzantısı olduğu ve cinsel çatışmadan kaynaklanmadığı belirtilmiştir.

Yalnızca güç kullanımı yoluyla tecavüz. Yalnızca güç kullanımı yoluyla tecavüz, cinsel aktiviteler üzerinde sürekli anlaşmazlıklar ile karakterize edilmiştir. Bu evliliklerde şiddetin en az düzeyde olduğu görülmüştür. Evlilik içi tecavüz faillerinin istedikleri cinsel eylemi gerçekleştirmek için yalnızca yeterli ölçüde fiziksel güç uyguladıkları ortaya konmuştur.

Obsesif tecavüz. Obsesif tecavüzlerin gerçekleştiği evlilikler kölelik ve pornografi kullanımı ya da yeniden sahnelenmesi gibi olağandışı cinsel aktiviteler ile karakterize edilmiştir. Obsesif tecavüzlerin faillerinin genel olarak zihinleri cinsellik ile meşgul olan, sapkın eylemlerden ya da kurbanı çektiikleri acıdan cinsel haz alma deneyimine sahip kişiler olduğu tespit edilmiştir.

Görüldüğü üzere evlilikte tehdit yoluyla veya zorla cinsel ilişki farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bazı tecavüz vakaları cinsel çatışmadan bağımsız olarak evlilikte var olan fiziksel şiddetin bir parçası olarak yaşanmaktayken güç kullanımı yoluyla gerçekleşen tecavüzlerde evlilikte şiddet daha az yaşanmasına rağmen eşlerden biri gerçekleştirmek istediği cinsel eylemi diğerine kabul ettirebilmek için şiddetten yararlanmaktadır. Obsesif tecavüzün ise tecavüzü gerçekleştiren eşin, diğerine uyguladığı şiddetten ve eşinin çektiği acıdan haz aldığı bir cinsel sapkınlık olduğu söylenebilir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma gruplarını araştırmaya katılmaya çalışmaya gönüllü olan 18 yaşından büyük evli bireylerden oluşturmaktadır. Araştırmanın ilk çalışma grubu EİTÖ'nün geçerlik çalışmaları kapsamında yapılan açımlayıcı faktör analizi ve güvenilirlik katsayısı için veri toplanan 18-58 yaş aralığındaki 176'sı kadın, 166'sı erkek toplam 342 evli bireyden oluştuğu görülmektedir. Araştırma kapsamındaki ikinci çalışma grubu ise EİTÖ'nün doğrulayıcı faktör analizini yapmak, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin arasındaki ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla 19-78 yaş aralığındaki 363'ü kadın, 280'i erkek olmak üzere 643 evli bireyden oluşmaktadır. İkinci çalışma grubundaki bireylere ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. İkinci Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	363	56.5
	Erkek	280	43.5
Yaş	25 yaş ve altı	47	7.3
	26-34 yaş	219	34.1
	35-44 yaş	230	35.8
	45-54 yaş	114	17.7
	55 yaş ve üstü	33	5.1
Eğitim Düzeyi	Okuryazar/İlkokul	51	7.9
	Ortaokul	77	12.0
	Lise	207	32.2
	Üniversite/Yüksek Okul	269	41.8
	Yüksek Lisans/Doktora	39	6.1
Cinsel Yaşamdan Memnuniyet	Hiç memnun değilim	30	4.7
	Memnun değilim	39	6.1
	Kısmen memnunum	124	19.3
	Memnunum	162	25.2
	Tamamen memnunum	288	44.8
Geçmişte Şiddete Maruz Kalma	Evet	98	15.2
	Hayır	545	84.8

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların %56.5’i kadın, %43.5’i erkektir. Katılımcıların %7.3’ü 25 yaş ve altı, %34.1’i 26-34, %35.8’i 35-44, %17.7’si 45-54, %5.1’i 55 yaş ve üstü yaş aralığındadır. Katılımcıların %7.9’u okuryazar/ilkokul, %12’si ortaokul, %32.2’si lise, %41.8’i üniversite/yüksek okul mezunu iken %39’u lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların %4.7’si eşiyile olan cinsel yaşamlarından hiç memnun değilken, %6.1’i memnun değil, %19.3’ü kısmen memnun, %25.2’si memnun ve %44.8’i tamamen memnundur. Son olarak katılımcılara geçmişte şiddete maruz kalıp kalmadıkları sorulduğunda %15.2’si geçmişte şiddete maruz kaldıklarını, %84.8’i ise geçmişte şiddete maruz kalmadıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra ölçeğin test tekrar test güvenilirlik katsayısını

hesaplamak için 74 evli bireyden oluşan üçüncü bir çalışma grubu ile çalışılmıştır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Evlilik İçi Tecavüz Ölçeği (EİTÖ): Araştırmacılar tarafından bu çalışma kapsamında geliştirilen EİTÖ 37 maddeden oluşan, 3’lü Likert tipinde bir ölçektir. EİTÖ, Faile İlişkin Görüşler, Kabul Edilemezlik, Cinsel İlişkinin Görev Olarak Algılanışı ve Meşrulaştırma olarak adlandırılan dört faktöre sahiptir. Ölçekte tersten puanlanan 14 madde yer almaktadır. Ölçekten elde edilebilecek en yüksek puan 111, en düşük puan ise 37’dir. Ölçekten elde edilen yüksek puan, evlilik içi tecavüze ilişkin görüşün olumsuz olduğunu göstermektedir. EİTÖ’nün Cronbach Alfa katsayısı (.94), test tekrar test güvenilirlik katsayısı .82’dir. hesaplanmıştır.

Bem Cinsiyet Rolü Envanteri (BCRE): Bem (1974) tarafından geliştirilen BEM Cinsiyet Rolü Envanteri'nin Türkçe'ye uyarlanması Kavuncu (1987) tarafından yapılmıştır. Envanterin kadınsı ve erkeksi özellikleri ölçeği ve 20'şer sıfattan oluşan Kadınsılık, Erkeksilik ve Sosyal Beğenirlik Ölçeği olarak adlandırılan üç ölçeği vardır. Bireyler envanterdeki maddelere "1 = Hiç Uygun Değil" ile "7 = Tamamen Uygun" şeklinde tepkide bulunarak maddelerin kendilerini ne ölçüde tanımladığını belirtmektedirler. Bireylerin cinsiyet rolleri Kadınsılık (K) ve Erkeksilik (E) ölçeklerinden aldıkları puanlara göre belirlenmektedir. Ölçeğin iki hafta arayla uygulanmasıyla bulunan test-tekrar test güvenilirlik katsayısı Kadınsılık ölçeği için 0.75, Erkeksilik ölçeği için 0.89 olarak hesaplanmıştır. Envanterin geçerlik çalışması için MMPI'nin Erkeklik-Kadınlık Formu ölçüt olarak kullanılmış ve envanterin Türkçe formu erkekler için geçerli bulunmamıştır. Ölçeğin geçerliğini ve güvenilirliğini yeniden sınamak amacıyla Yaşın-Dökmen (1991) tarafından yapılan çalışmaya Sosyal Kabul Edilirlik Ölçeği dahil edilmemiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa Katsayısı 0.74, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise 0.79 olarak bulunmuştur. Ölçeğin iki yarı güvenilirlik katsayısı Kadınsılık için 0.77, Erkeksilik için 0.71 olarak hesaplanmıştır. Kandiyoti tarafından geliştirilen Cinsiyet Rollerini ile İlgili Kalıp Yargı Ölçeği'nin ölçüt olarak kullanıldığı geçerlik çalışmasında Kadınsılık için 0.51, Erkeksilik için 0.63 korelasyon ile iki ölçek arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği (BEDÖ): Gilbert ve Allan (1991) tarafından geliştirilen Submissive Acts Scale Türkçe'ye Şahin ve Şahin (1992) tarafından Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği olarak uyarlanmıştır. Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği ergenlere ve yetişkinlere uygulanabilen soru formunda 5'li Likert tipi ve 16 maddelik bir ölçektir. Ölçekten alınan puanın yüksekliği, bireyin boyun eğici davranışlara daha fazla sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.89, dört ay arayla uygulanması sonucu hesaplanan test tekrar test güvenilirlik katsayısı 0.84 olarak bulunmuştur. Ölçüt bağımlı geçerlik çalışması kapsamında Boyun Eğici

Davranışlar Ölçeği'nin Beck Depresyon Envanteri ile 0.66'lık, Sosyotropi Ölçeği ile 0.65'lik, Otonomi Ölçeği ile 0.60'lık, Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ile 0.50'lik korelasyona sahip olduğu ortaya konmuştur.

Kişisel Bilgi Formu (KBF): Araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, katılımcıların sosyo-demografik nitelikleri hakkında bilgi toplamak amacıyla kullanılmıştır. Formda cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, yaşamın çoğunun geçirildiği yer, ücret karşılığı herhangi bir işte çalışıp çalışmama durumu, evlenme biçimi, evlilik yaşı, evlilik süresi, kaçınıcı evlilik olduğu, çocuk sahibi olup olmama, çocuk sayısı, cinsel yaşamdan memnuniyet düzeyi, eşlerinden memnun olup olmama, geçmişte şiddete maruz kalıp kalmama, alkol ya da madde kullanıp kullanmama ile ilgili bilgileri ortaya koyan 15 madde yer almaktadır.

3.3. İşlem

Araştırma verileri toplanmadan önce Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 08/06/2017 tarihli ve 35853172/433-2112 sayılı etik komisyon izni alınmıştır. Katılımcı bireylere araştırma öncesinde araştırmanın amacına ilişkin açıklama yapılmış ve "Bilgilendirilmiş Onam Formu"nu imzalayan katılımcılar çalışmaya kabul edilmiştir. Birbirleriyle evli olmayan beşi kadın, beşi erkek, en az bir yıldır evli olan on birey ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler ışığında ölçeğin deneme formu oluşturularak, evli bireylere evlerinde veya çalışma günleri ve mesai saatleri içerisinde iş yerlerinde uygulanmıştır. Veriler toplanırken gönüllülük ve gizlilik ilkeleri esas alınmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden bireylere uygulama formları kapalı zarf içinde teslim edilmiş, doldurulduktan sonra kapalı zarf içerisinde geri alınmıştır. EİTÖ'nün geliştirilmesi sürecinde evli bireylerden toplanan verilerin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında yapı geçerliğini sınamak amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliği için Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanından dört, Ölçme ve Değerlendirme alanından bir uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Ölçeğin güvenilirlik çalışmalarında Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ve test tekrar test yöntemi kullanılmıştır.

Ölçek geliştirme sürecinde AFA, test tekrar test güvenilirliğinin, Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısının hesaplanmasında ve bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasında SPSS 22 programı, DFA için ise LISREL 8.8 programı kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bulguları ölçeğin geliştirilmesi ile ilgili olarak yürütülen geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ve evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi olmak üzere iki kısımda sunulmuştur.

4.1. Ölçeğin Geliştirilmesine İlişkin Bulgular

Bu kısımda ölçeğin psikometrik özelliklerinin belirlenmesi kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

4.1.1. Ölçeğin Geçerliliğine İlişkin Bulgular

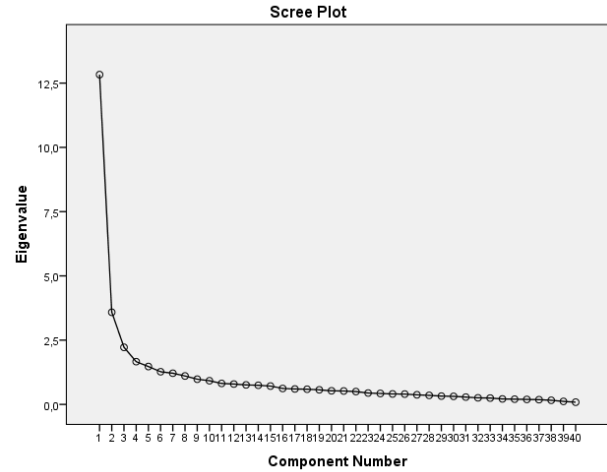
4.1.1.1. Açımlayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Evlilik İçi Tecavüz Ölçeği'nin yapı geçerliğini belirlemek, maddeleri boyutlandırabilmek, maddelerin faktör yük değerlerini ortaya çıkarmak için 342 evli bireyden toplanan veriler üzerinde açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Temel Bileşenler Analizi'nde verilerin faktör analizi yapmaya uygun olup olmadığını gösteren Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri hesaplanmış ve yine aynı amaçla kullanılan Bartlett Sphericity (Küresellik) Testi yapılmıştır. KMO değeri .92 olarak belirlenmiştir. Bu değer .60'tan yüksek olması veri setinin faktör analizi yapmak için uygun olduğu şeklinde yorumlanmakta, .90 üzerinde olması ise "mükemmel" olarak değerlendirilmektedir (Tavşancıl, 2005). Bu bilgiler ışığında bu ölçeğin KMO değeri de "mükemmel" aralığı içinde yer almaktadır. Anlamli çıkması durumunda faktör analizinin yapılabileceğinin bir diğer göstergesi olan Bartlett Sphericity (Küresellik) Testi değerinin de anlamli olduğu [$\chi^2=7684,846$; $sd=666$, $p<0.01$] belirlenmiştir. Bu bulgulara dayanarak, veri setinin AFA için uygun olduğu belirlenmiştir. Maddelerin hangi boyutlar altında kümelendiğini ortaya koyan

"Varimax Rotasyon Yöntemi" uygulanmış ve ölçülmek istenen özelliğın varyansının ne kadarının ortaya çıkan alt boyutlarla açıklandığı belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2013; Özdamar, 2013).

Açımlayıcı Faktör analizinin hemen öncesinde madde toplam korelasyonları değerlendirilmiştir. Madde toplam korelasyonu .30'un altında olan ve ölçeğe katkısı çok az olan 29. madde ölçekten çıkarılmıştır. Faktör analizinde faktör sayılarının belirlenmesinde izlenen çeşitli yöntemler mevcuttur. Bunlar içinde en sık kullanılanlardan biri Kaiser-Guttman kuralı olarak bilinen ve eigen değeri (özdeğer) 1.00'in üzerinde olan faktörlerin alındığı yöntemdir. Bu çalışmada kapsamında yapılan ilk faktör analizinde de özdeğeri 1.00'den büyük olan on faktör belirlenmiştir. Ancak bir faktörün en az üç maddeden oluşmasının daha uygun olduğunu ortaya koyan literatür taramaları (Little, Lindenberger ve Nesselroade, 1999; MacCallum ve Widaman, 1999; Marsh, Hau, Balla ve Grayson, 1998; Raubenheimer, 2004; Velicer ve Fava, 1998) göz önünde bulundurulduğunda ayırt edilebilir ve yorumlanabilir faktör sayısının 4 olduğuna karar verilmiştir.

Şekil 1. Scree Plot (Yamaç Birikinti Grafiği)



Faktör sayısı dört ile sınırlandırılarak analiz tekrarlanmıştır. "Varimax" eksen döndürme yöntemi uygulanarak elde edilen açımlayıcı faktör analizi sonucunda faktör yükü .30'dan küçük olan ve/veya birden fazla faktörde yüksek faktör yük değerine sahip olan ancak bu yük değerleri arasındaki farkı .10'un altında olan (binişik) maddeler sırayla çıkartılarak analiz yinelenmiştir. Bunun sonucunda

düşük faktör yük değerine sahip olan 33., 37. ve 47. maddeler ile birden fazla faktörde yüksek yük değerine sahip ve bu değerler arasındaki fark .10'dan küçük olan (binişik) 9., 11., 17., 18., 21. ve 39.

maddeler ölçekten çıkartılmıştır ve kalan 37 maddeye yönelik istatistiki bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Evlilik İçi Tecavüz Ölçeği'nin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Madde No	Yer Aldığı Faktör	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu	Döndürme Sonrası Faktör Yük Değerleri			
			Faktör I	Faktör II	Faktör III	Faktör IV
M42	Faktör 1	,35	,72			
M44	Faktör 1	,59	,70			
M46	Faktör 1	,64	,70			
M45	Faktör 1	,60	,69			
M38	Faktör 1	,56	,65			
M40	Faktör 1	,61	,65			
M30	Faktör 1	,58	,65			
M31	Faktör 1	,59	,64			
M34	Faktör 1	,50	,63			
M43	Faktör 1	,64	,57			
M41	Faktör 1	,57	,54			
M32	Faktör 1	,45	,53			
M35	Faktör 1	,58	,50			
M23	Faktör 2	,50		,78		
M24	Faktör 2	,57		,78		
M22	Faktör 2	,42		,75		
M25	Faktör 2	,56		,72		
M6	Faktör 2	,62		,71		
M3	Faktör 2	,62		,59		
M5	Faktör 2	,62		,57		
M2	Faktör 2	,52		,55		
M1	Faktör 2	,49		,53		
M4	Faktör 2	,61		,44		
M20	Faktör 3	,62				
M19	Faktör 3	,52			,79	
M28	Faktör 3	,56			,78	
M27	Faktör 3	,56			,74	
M16	Faktör 3	,49			,69	
M12	Faktör 3	,53			,66	
M10	Faktör 3	,54			,58	
M36	Faktör 3	,58			,39	
M13	Faktör 4	,38				,77
M14	Faktör 4	,59				,64
M15	Faktör 4	,55				,63
M8	Faktör 4	,39				,53
M26	Faktör 4	,58				,50
M7	Faktör 4	,56				,45

Birinci Faktör Tarafından Açıklanan Varyans = %16,416

İkinci Faktör Tarafından Açıkladığı Varyans = %15,034

Üçüncü Faktör Tarafından Açıkladığı Varyans = %13,487

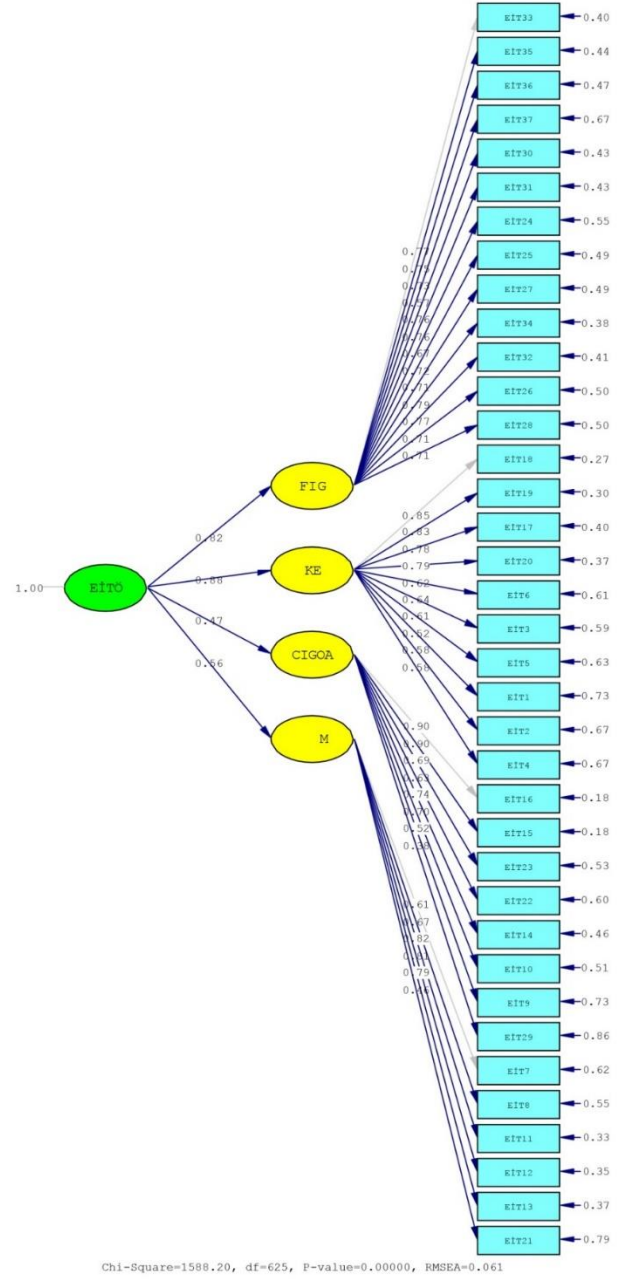
Dördüncü Faktör Tarafından Açıkladığı Varyans = %9,115

Dört Faktörün Birlikte Açıkladığı Toplam Varyans = %54,051

Tablo 2 incelendiğinde; madde faktör yük değerleri birinci faktör için .50 ile .72 arasında, ikinci faktör için .44 ile .78 arasında, üçüncü faktör için .39 ile .80 ve dördüncü faktör için .45 ile .77 arasında değiştiği görülmektedir. Bütün faktörlerin toplam varyansın %54.05'ini açıkladığı görülmüştür. Toplam varyansın %16.416'sını açıklayan birinci faktör eşe tecavüze ve eş tecavüzünde bulunana ilişkin duygusal ve davranışsal görüşleri belirten ifadeler içermektedir ve bu faktör "Faile İlişkin Görüşler" olarak adlandırılmıştır. Eş tecavüzünün, eşlerin birbirlerini cinsel ilişkiye zorlamalarının kabul edilemezliğini belirten ifadelerden oluşan ve toplam varyansın %15.03'ünü açıklayan ikinci faktör "Kabul Edilemezlik" olarak adlandırılmıştır. Toplam varyansın %13.48'ini açıklayan ve birbirleriyle cinsel ilişkiye girmenin eşlerin görevi olduğunu, eşlerin birbirleriyle her istediklerinde cinsel ilişkiye girebilmeleri gerektiğini belirten ifadelerden oluşan bu faktör "Cinsel İlişkinin Görev Olarak Algılanışı" olarak adlandırılmıştır. Toplam varyansın %9.11'ini açıklayan ve eşe tecavüzün olağan olduğunu, mazur görülebileceğini belirten ifadeler içeren dördüncü faktör "Meşrulaştırma" olarak adlandırılmıştır.

4.1.1.2. Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

EİTÖ'nün AFA sonucunda elde edilen dört faktör altında toplanan 37 maddelik yapısının doğrulanıp doğrulanmadığını incelemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. AFA'da ortaya çıkan yapının, ikinci düzey DFA bulguları ile doğrulandığı görülmüştür. DFA sonucunda ulaşılan model Şekil 2'de sunulmuştur.



Şekil 2. EİTÖ'ye İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Modeli

Şekil 2 incelendiğinde; DFA sonucu elde edilen ki-kare değerinin ($\chi^2 = 1588.20$), serbestlik derecesi değerinin ($sd = 625, p < .01$) olduğu ve $\chi^2 / sd = 2.54$ oranının elde edildiği görülmektedir. Bu oranın üçün altında çıkması, mükemmel uyumu göstermektedir (Kline, 2005; Sümer, 2000). DFA sonucu bu çalışmadaki model-veri uyumunun mükemmel olduğu görülmektedir. Belirlenen diğer uyum değerleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. DFA Sonucunda Elde Edilen Uyum Değerleri

χ^2	sd	χ^2/sd	RMSEA	AGFI	SRMR	RMR	NNFI	CFI	NFI	IFI
1588,20	625	2,54	0,061	0.82	0.04	0.03	0.94	0.95	0.93	0.95

4.1.1.3. Yapı Geçerliliğine İlişkin Bulgular

Ölçeğin yapı geçerliği kapsamında ölçeğin alt boyutlarının birbirleriyle ve ölçeğin toplam puanıyla olan ilişkilerini sınamak üzere Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. EİTÖ'nün Alt Boyutlarının Birbirleriyle ve Toplam Puanla Arasındaki Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Analizi ve Sonuçları

Değişkenler	Ort.	S	1	2	3	4	EİTÖ Toplam
1 Faile İlişkin Görüşler	33.7	6.5		.59**	.25**	.35**	.70**
2 Kabul Edilemezlik	27.6	4.2			.40**	.46**	.72**
3 Cinsel İlişkinin Görev Olarak Algılanışı	18.5	4.9				.68**	.78**
4 Meşrulaştırma	15.5	3.2					.76**
EİTÖ Toplam	95.2	14.2					

**p < .01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 4 incelendiğinde; EİTÖ'nün alt boyutlarından olan Faile İlişkin Görüşler ile Kabul Edilemezlik ($r = .59, p < .01$), Faile İlişkin Görüşler ile Cinsel İlişkinin Görev Olarak Algılanışı ($r = .25, p < .01$), Faile İlişkin Görüşler ile Meşrulaştırma ($r = .35, p < .01$), Kabul Edilemezlik ile Cinsel İlişkinin Görev Olarak Algılanışı ($r = .40, p < .01$), Kabul Edilemezlik ile Meşrulaştırma ($r = .46, p < .01$), Cinsel İlişkinin Görev Olarak Algılanışı ile Meşrulaştırma ($r = .68, p < .01$) arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca EİTÖ ile Faile İlişkin Görüşler ($r = .70, p < .01$), EİTÖ ile Kabul Edilemezlik ($r = .72, p < .01$), EİTÖ ile Cinsel İlişkinin Görev Olarak Algılanışı ($r = .78, p < .01$), EİTÖ ile Meşrulaştırma ($r = .76, p < .01$) arasında da pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir

ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgular EİTÖ'nün yapı geçerliğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

4.1.2. Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

EİTÖ'nün güvenirliliği üç ayrı veri seti üzerinde test edilmiştir:

4.1.2.1. Birinci Çalışma Grubunda EİTÖ Güvenirliliği

EİTÖ'nün AFA'sının yapılabilmesi için ilk çalışma grubu olarak alınan ve 342 evli bireyden elde edilen veri seti üzerinde EİTÖ'nün Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır. Ölçekte oluşan dört alt boyutun da ayrı ayrı güvenirlilik düzeyleri incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. EİTÖ'nün Alt Boyutlarına İlişkin Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayıları

Alt Boyut	Cronbach Alpha
1. Faile İlişkin Görüşler	.91
2. Kabul Edilemezlik	.88
3. Cinsel İlişkinin Görev Olarak Algılanışı	.88
4. Meşrulaştırma	.79
EİTÖ (Toplam)	.94

Tablo 5 incelendiğinde; EİTÖ'nün Cronbach Alfa katsayısı .94, Faile İlişkin Görüşler alt boyutu için .91, Kabul Edilemezlik alt boyutu için .88, Cinsel İlişkinin Görev Olarak Algılanışı alt boyutu için .88 ve Meşrulaştırma alt boyutu için .79 olarak bulunmuştur.

4.1.2.2. İkinci Çalışma Grubunda EİTÖ Güvenirliği

EİTÖ'nün DFA'sının ve betimsel istatistiklerin yapılabilmesi için 643 evli bireyden elde edilen ikinci veri seti üzerinde EİTÖ'nün Cronbach Alfa katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır.

4.1.2.3. Test Tekrar Test Güvenirlik Katsayısı

EİTÖ'nün üç hafta arayla yapılan iki uygulamasından elde edilen puanların tutarlılığının incelenmesi amacıyla 74 kişiye yapılan iki uygulamadan elde edilen puanlar arasında manidar ve yüksek düzeyde, pozitif korelasyon elde edilmiştir ($r=.82$, $p<.01$). Elde edilen bu değerler

EİTÖ'nün evlilik içi tecavüze ilişkin görüşü ölçmede güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

4.2. Evli Bireylerin Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular

Bu bölümde evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin geçmişte şiddete maruz kalma durumuna, cinsel yaşamdan memnuniyet düzeyine, toplumsal cinsiyet rollerine ve boyun eğici davranış düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgular sunulmuştur.

4.2.1. Geçmişte Şiddete Maruz Kalıp Kalmama Durumuna Göre Evli Bireylerin Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin geçmişte şiddete maruz kalıp kalmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı ilişkisiz Örneklem t Testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Geçmişte Şiddete Maruz Kalıp Kalmama Durumuna Göre Evli Bireylerin Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüşlerine Yönelik Betimsel İstatistikler ve t Testi Sonuçları

Değişken	Geçmişte		N	Ort.	S	sd	t	p
	Şiddete Maruz Kalma							
Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüş	Evet	98	92,35	14,35	641		-2,193	0,029
	Hayır	545	95,76	14,14				

Tablo 6 incelendiğinde; geçmişte şiddete maruz kalmayan evli bireylerin aldıkları puanların ortalamaları (Ort. = 95.76, S = 14.14), geçmişte şiddete maruz kalanların aldıkları puanların ortalamalarından (Ort. = 92.35, S = 14.35) daha yüksek olduğu görülmektedir. İlişkisiz Örneklem t Testi sonucunda geçmişte şiddete maruz kalıp kalmama durumuna göre evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerine ait puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık ($t = -2,193$, $p < .05$) bulunmuştur. Buna göre, geçmişte şiddete maruz kalmayan evli bireylerin, geçmişte şiddete maruz kalanlara göre evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin daha olumsuz olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Toplumsal Cinsiyet Rolüne Göre Evli Bireylerin Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüşlerine Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	2059,753	3	686,584	3,435	0,017	
Gruplariçi	127720,841	639	199,876			2-3
Toplam	129780,594	642				

Tablo 7 incelendiğinde; sahip olunan toplumsal cinsiyet rolüne göre evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerine ait puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık [$F(3, 639) = 3,435$, $p < .05$] bulunmuştur. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit edebilmek amacıyla uygulanan Scheffe Testi sonucunda, yalnızca erkeksi ve kadınsı cinsiyet rolüne sahip evli bireyler arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Kadınsı cinsiyet rolüne sahip evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerine ait puanlarının ortalamaları (Ort. = 98.56, S = 1.27), erkeksi cinsiyet rolüne sahip evli bireylerinkinden (Ort. = 92.60, S = 1.31) yüksektir. Buna göre, kadınsı cinsiyet rolüne sahip evli bireylerin, erkeksi cinsiyet rolüne sahip olan bireylere göre evlilik içi tecavüze ilişkin daha olumsuz görüşe sahip oldukları söylenebilir.

4.2.2. Toplumsal Cinsiyet Rolüne Göre Evli Bireylerin Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Evli bireylerin toplumsal cinsiyet rolüne göre EİTÖ'den aldıkları puanlar arasında en yüksek ortalamanın (Ort. = 98.56, S = 1.27) kadınsı cinsiyet rolüne sahip evli bireylere ait olduğu, bunu sırasıyla belirsiz (Ort. = 95.32, S = 1.68), androjen (Ort. = 95.14, S = 0.71) ve erkeksi (Ort. = 92.60, S = 1.31) cinsiyet rolüne sahip evli bireylerin izlediği görülmüştür.

Evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin toplumsal cinsiyet rolüne göre farklılaşıp farklılaşmadığı Tek Yönlü ANOVA ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

4.2.3. Cinsel Yaşamdan Memnuniyet Düzeyine Göre Evli Bireylerin Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Evli bireylerin cinsel yaşamdan memnuniyet düzeyine göre EİTÖ'den aldıkları puanlar arasında en yüksek ortalamanın cinsel yaşamından tamamen memnun (Ort. = 96.28, S = 13.79) olan evli bireylere ait olduğu, bunu sırasıyla cinsel yaşamından kısmen memnun (Ort. = 94.94, S = 13.62), memnun (Ort. = 94.64, S = 15.01) olan, memnun olmayan (Ort. = 93, S = 15.43), hiç memnun olmayan (Ort. = 92.60, S = 14.71) evli bireylerin izlediği görülmüştür.

Evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin cinsel yaşamdan memnuniyet düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Tek Yönlü ANOVA ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Cinsel Yaşamdan Memnuniyet Düzeyine Göre Evli Bireylerin Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüşlerine Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	789,745	4	197,436	0,977	0,420	
Gruplarıçi	128990,849	638	202,180			-
Toplam	129780,594	642				

Tablo 8 incelendiğinde; cinsel yaşamdan memnuniyet düzeylerine göre evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerine ait puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık [$F(4,638) = 0,977, p>.05$] bulunmamıştır.

4.2.4. Boyun Eğici Davranış Düzeyine Göre Evli Bireylerin Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Evli bireylerin boyun eğici davranış düzeyine göre EİTÖ'den aldıkları puanlar arasında en yüksek

ortalamanın Ort. = 95.64, S = 12.93) ile boyun eğici davranış düzeyi düşük olan evli bireylere ait olduğu, bunu sırasıyla orta (Ort. = 95.44, S = 14.06) ve yüksek (Ort. = 93.88, S = 16.13) düzeyde boyun eğici davranışa sahip olan evli bireylerin izlediği görülmüştür.

Evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin boyun eğici davranış düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Tek Yönlü ANOVA ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Boyun Eğici Davranış Düzeyine Göre Evli Bireylerin Evlilik İçi Tecavüze İlişkin Görüşlerine Yönelik Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	205,185	2	102,592	0,507	0,603	
Gruplarıçi	129575,409	640	202,462			-
Toplam	129780,594	642				

Tablo 9 incelendiğinde; boyun eğici davranış düzeyine göre evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerine ait puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık [$F(2,640)=0,507, p>.05$] bulunmamıştır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada ilk olarak evli bireylerin evlilik içi tecavüze yönelik görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bir ölçme aracı geliştirilmiştir. AFA sonucunda birden fazla faktörde yer alan binişik maddeler, madde toplam korelasyonu .30'un altında olan maddeler elenerek ve bir faktörün en az üç maddeden

oluşması gerektiği ilkesi dikkate alınarak 37 maddelik bir form elde edilmiştir. Ölçekte yer alan maddelerin Faile İlişkin Görüşler (24., 25., 26., 27., 28., 30., 31., 32., 33., 34., 35., 36., 37. maddeler), Kabul Edilemezlik (1., 2., 3., 4., 5., 6., 17., 18., 19., 20. maddeler), Cinsel İlişkinin Görev Olarak Algılanışı (9., 10., 14., 15., 16., 22., 23., 29. maddeler) ve Meşrulaştırma (7., 8., 11., 12., 13., 21. maddeler) olmak üzere dört faktörde toplandığı belirlenmiştir. AFA ile dört faktör altında toplandığı belirlenen ölçeğin 37 maddelik yapısına uygulanan DFA sonucunda χ^2/sd oranı, AGFI, RMSEA, RMR,

SRMR, CFI, NFI ve NNFI uyum indekslerinin model veri uyumu için yeterli düzeyde olduğu ve ölçek yapısının doğrulandığı görülmüştür. Ayrıca Cronbach Alpha ve test tekrar test sonucu hesaplanan iç tutarlık katsayıları ise ölçeğin güvenilirliğinin de yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymuştur.

3'lü likert tipi ölçekteki 37 madde "Katılmıyorum=1", "Kısmen Katılıyorum=2", "Katılıyorum=3" şeklinde puanlanmaktadır. Ölçekte tersten puanlanan 14 madde (7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 21., 22., 23., 29. maddeler) bulunmaktadır. Alınan toplam puanın kullanılabilirliği ölçekten elde edilebilecek en düşük puan 37, en yüksek puan ise 111'dir. Ölçekten elde edilen yüksek puan, bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin olumsuz görüşe sahip olduklarını göstermektedir.

Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda ulaşılan bulgular, EİTÖ'nün, evli bireylerin evlilik içi tecavüze yönelik görüşlerinin ölçülmesinde kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermiştir. Ölçek aile ve evlilik terapisi alanında çalışan uzmanlar, psikologlar, psikolojik danışmanlar tarafından kullanılabilir. Ayrıca ölçeğin, evli bireyler üzerinde, aile içi şiddetle ilgili yapılacak çalışmalarda da kullanılabilirliği düşünülmektedir. Ölçeğin geçerlik-güvenirlik kanıtları artacağından, bu çalışmada geliştirilen ölçeğin yeni yapılacak çalışmalarda kullanılması ve geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının tekrarlanması önerilmektedir. Buna ek olarak ölçek sadece evli bireylerin evlilik içi tecavüze yönelik görüşlerini ölçmeye yönelik olduğundan farklı ilişki türleri içerisinde evlilik içi tecavüze ilişkin görüşü ölçmeye yönelik yeni ölçme araçları farklı araştırmacılar tarafından geliştirilebilir.

İkinci olarak, bu çalışmada cinsel yaşamdan memnuniyet düzeyine, geçmişte şiddete maruz kalıp kalmama durumuna, toplumsal cinsiyet rollerine ve boyun eğici davranış düzeyine göre evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırma bulguları evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin geçmişte şiddete maruz kalıp kalmama durumuna

göre farklılaştığını göstermiştir. Hanneke ve Shields (1985) evlilik içi tecavüz faillerinin çocuklukta şiddete maruz kalmış olma ihtimallerinin, şiddet eğilimi olmayan karşılaştırma grubuna kıyasla anlamlı ölçüde daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Geçmişte şiddete maruz kalmak şiddet uygulama ve şiddete uğrama açısından bir risk faktörü olduğu gibi bireylerin şiddete yönelik tutumlarını da etkilemektedir. Yapılan bir araştırmada fiziksel şiddete uğramış kız öğrencilerin kadına şiddete ilişkin tutumlarının, erkek öğrencilerden ve fiziksel şiddete hiç uğramamış kız öğrencilerden daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır (Bugay ve Delevi, 2012). Mihalic ve Elliot (1997) çocukluk çağında istismara maruz kalmanın, yetişkinlikte kadınların ve erkeklerin şiddet uygulama ve şiddete maruz kalma deneyimleri üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı araştırmada geçmişte şiddete maruz kalmanın, erkekler üzerinde eşe yönelik şiddet davranışı açısından, kadınlar için de evliliklerinde şiddete maruz kalma açısından risk oluşturduğu bulunmuştur. Bireylerin yetiştiği ailede şiddetin olup olmaması bazı durumlarda kadınlar ve erkekler açısından şiddetin normalleştirilmesine ve daha kolay kabullenilmesine neden olabilmektedir. Aile içinde şiddetin çok küçük yaşlardan itibaren yaşanması ya da ailede şiddete tanık olunması, şiddetin kanıksanmasına yol açmakta ve şiddet, şiddeti uygulayan için evliliklerde başvurulan bir araç haline gelmektedir. Şiddet mağduru açısından bakıldığında ise çocukluktan itibaren şiddete maruz kalma ya da tanıklık etmek onları şiddet karşısında öğrenilmiş bir çaresizlik durumuna sokabilmektedir. Öğrenilen bu davranışlar da bireylerin ileriki yıllardaki tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Buradan hareketle; geçmişte şiddete maruz kalan evli bireylerin, evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin daha olumlu olacağı öngörülebilir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, aile içi şiddetin yaşandığı ailelerde büyüyen çocukların hepsinin, ileride mutlaka şiddet uygulamaya, şiddet karşısında sessiz kalmaya ya da şiddete ilişkin olumlu tutum sergilemeye yönelmediğinin bilinmesi gerektiğidir.

Evli bireylerin çoğu, yaşa bakılmaksızın evliliği süresince cinsel ilişkide bulunmayı istemektedir (Youn, 2009). Evliliğinin nedenlerinden birinin de nesli devam ettirecek çocuklar dünyaya getirmek olduğu düşünüldüğünde cinsellik, evliliğin temel yapı taşıdır. Ayrıca özellikle Türk toplumunda cinsellik, toplumsal ve ahlaki değerler nedeniyle evlilik öncesinde kısıtlandığı için eşlerin bedensel ve duygusal paylaşımında rahat bir şekilde bulunabilmelerinin yolu da evlilikten geçmektedir. Bu yönüyle evlilik, eşler arasında cinselliği yaşamayı kolaylaştırmakta ve meşrulaştırmaktadır. Sağlıklı, mutlu, aynı zamanda hem kadın hem de erkek için doyum sağlayan bir cinsel yaşantı evli bireylerin daha huzurlu, daha mutlu ve birbirlerine daha içten ve yakın olmalarını sağlamaktadır. Cinsellik evli bireylere gerçek anlamda karı-koca olduklarını hissettirmektedir. Yakın ilişkilerde cinsel doyum ve evlilik doyumu arasındaki olumlu ilişki pek çok araştırmanın ampirik sonuçlarıyla desteklenmektedir (Sprecher, Christopher ve Cate, 2006). Dolayısıyla cinsel yaşamdan duyulan memnuniyetin ya da doyumun pek çok evliliğin kaliteli ilerlemesinde önemli bir etken olduğu, eşler arasındaki cinsel yaşamın niteliğinin evlilikte çok önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bütün bunlardan yola çıkarak cinsel yaşam memnuniyetinin, evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerini etkileyebileceği düşünülse de araştırma bulguları evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin cinsel yaşamdan memnuniyet düzeylerine göre farklılaşmadığını göstermiştir. Bu durum evlilik içi tecavüzde temel amacın cinsel ilişkiden doyum almak olmaması, cinsel istismarda bulunan bireyin eşini her açıdan sarsmak için cinselliği bir cezalandırma aracı olarak kullanması, eşi üzerindeki gücünü cinsel olarak da göstermesi, erkekliğini ve otoritesini ispatlamaya çalışması ile açıklanabilir.

Araştırma bulguları erkeksi cinsiyet rolüne sahip olan evli bireylere kıyasla kadınsı cinsiyet rolüne sahip olanların evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin daha olumsuz olduğunu göstermiştir. Jeffords ve Dull (1982) çalışmalarında evlilik içi tecavüzü suç sayan bir yasayı kadınların erkeklerle göre daha fazla desteklemelerini kadınların cinsiyet

rollerine karşı daha eşitlikçi tutuma sahip olmaları ile açıklamışlardır. Erken çocukluk yıllarından itibaren erkek çocuklar daha çok silah, kamyon gibi oyuncaklarla, kız çocukları ise bakımını yapacakları oyuncak bebeklerle ve mutfak eşyalarıyla oynamaya teşvik edilmektedir. Türk toplumunda “Kızı boş bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya kaçır”, “Kız çocuğu hanım hanımcık olmalı.”, “Kızını dövmeyen dizini döver.” şeklindeki kız çocuğuna yüklenen roller kızların özgürlüklerinin sınırlandırılmasına ve kontrol altında tutulması gereken bireyler olarak yetiştirilmesine neden olabilmektedir (Şentürk, 2012). Diğer yandan “Erkek dediğin cesur olur, yumruğunu masaya vurur.”, “Erkekler ağlamaz.” şeklindeki kalıp yargıların erkeklerin ileriki yaşamlarında da güç gösterisinde bulunmalarında, erkeklerdeki erkeklik algısının oluşumunda ve “erkeklik ispatı” ihtiyacı üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Kız ve erkek çocuklarının yetiştirilme tarzlarının ve oyun biçimlerinin farklılaşmasına bağlı olarak edindikleri toplumsal cinsiyet rolleri de birbirinden farklılaşmaktadır. Bu sürece bağlı olarak toplumumuzda kadınsı cinsiyet rolüne sahip bireylerden sevecen, uyumlu, söz dinleyen, anlayışlı, duyarlı, yardımsever, cinsel anlamda dişi olması beklenmektedir (Yaşın-Dökmen, 2004; Şentürk, 2012). Erkeksi cinsiyet rolüne sahip bireylerden ise bağımsız, güçlü, sert, otoriter, kendine güvenmesi, kolay incinmemesi, rekabet etmesi beklenmektedir (Yaşın-Dökmen, 2004; Kısaç, 1999). Dolayısıyla cinsiyet rollerinin kadın ve erkeklerin ileriki yıllarda şiddete yönelik tutumlarında ve şiddet içerikli davranışlarında etkili olacağı söylenebilir.

Araştırma bulguları evli bireylerin evlilik içi tecavüze ilişkin görüşlerinin boyun eğici davranış düzeyine göre farklılaşmadığını göstermiştir. Boyun eğme nitelikleri taşıyan bireyler başkalarını kırmaktan kaçınırlar, öfkelerini ifade etmekte zorlanırlar, etkileşim içinde oldukları insanları memnun etmeye çalışırlar, başkaları tarafından sürekli onaylanma gereksinimi duyarlar, özgüvenleri azdır ve kendilerini değersiz hissederler (Dönmez ve Demirtaş, 2009). Bu özelliklerinden dolayı boyun eğici davranışlara sahip bireylerin diğer insanlarla olan ilişkilerinde daha kabullenici, daha pasif

özellikler sergilemeleri ve evlilik içi tecavüze ilişkin de olumlu ya da kabul edici bir görüş geliştirmeleri beklenebilir. Ancak bu araştırmanın bulguları boyun eğici davranışlara sahip olma ile evlilik içi tecavüze hazırlayıcı bir eğilim olan tutum, gözlenebilen bir davranış değildir. Davranış tutuma yüklenir, başka bir deyişle bireyin, tutumu doğrultusunda davranması beklenir. Dolayısıyla tutum, gözlemlenebilir bazı davranışlara neden olduğu varsayılan gözlenemeyen eğilimlerdir. Tutum ile davranış arasındaki tutarsızlık ya da davranışın her zaman tutum tarafından belirlenmediği tutum ve davranış arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yapılan araştırmaların çoğunda (Kutner ve ark., 1952; La Pierre, 1934; Miner, 1952; akt. Kağıtçıbaşı, 1999) ortaya konmuştur. Bu sonuçlar tutumun çevresel etkenlerle birlikte davranışı meydana getirdiğini göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 1999).

Bütün bu bilgilerden yola çıkarak Türk toplumunda gerek kültürel değerlerin gerekse dinsel öğretilerin etkisiyle cinsel ilişkinin, eşlerin birbirlerine karşı bir görevi olarak algılandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda çocukluktan başlayarak bireylere doğru bir cinsel eğitim verilmesi gerekmektedir. İlişki geliştirme veya evliliğe hazırlık programlarının içerisine evlilikte cinsellik, sağlıklı cinsel yaşam, çiftlerin cinsellikle ilgili beklentileri ve birbirlerini anlamaları, cinsellik konusunda yaygın yanlış anlayışlar, evlilik içi tecavüz gibi konularda bilgilendirmeyi içeren oturumlara yer verilmelidir. Maruz kalan kişide kullanılmışlık, aşağılanmışlık, acizlik, iğrenti gibi olumsuz duygulara, ağır fiziksel ve psikolojik sorunlara yol açan evlilik içi tecavüzün yaygınlığı tam olarak bilinmemektedir. Kadın sığınma evlerine, hastanelere başvuran kadınlara eşleri tarafından cinsel ilişkiye zorlanıp zorlanmadıklarının sorulmasının evlilik içi tecavüzün yaygınlığını daha doğru raporlamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir. Böylece toplumun bilinçlenmesi, bu konuda farkındalık yaratılması, dolayısıyla mağdurlara sunulacak hizmetlerin geliştirilmesine katkıda bulunulacağı beklenmektedir. Bu çalışma sınırlı sayıda evli bireyle yapılmıştır. Benzeri çalışmaların AR-GE desteğiyle kırsal ve kentsel

ilişkin görüş arasında bir ilişki olmadığını göstermiştir. Bu durum kısmen de olsa tutum ve davranış ilişkisiyle açıklanabilir. Kağıtçıbaşı'na (1999) göre davranışa

alanı temsil edecek, aynı zamanda evli olmayan bireyleri de kapsayacak şekilde ulusal düzeyde organize edilmesinde fayda vardır.

KAYNAKÇA

- Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1984). The effect of sampling error on convergence, improper solutions, and goodness of fit indices for maximum likelihood confirmatory factor analysis. *Psychometrika*, 49, 155-173.
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychol Bull*, 107(2), 238-246.
- Bergen, R. K. (1996). *Wife rape: Understanding the response of survivors and service providers*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Browne M. W., & Cudeck R. (1989). Single sample cross-validation indexes for covariance structures. *Multivariate Behavioral Research*, 24(4), 445-455.
- Bugay, A. ve Delevi, R. (2012). Türkiye’de kadın rol ve haklarına yönelik tutum ve fiziksel şiddet. *Uluslar arası Katımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı Birinci Cilt* içinde (12-23). Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Civelek, E. (2013). Önsöz. *Aile İçi Şiddetle Mücadele El Kitabı* içinde (2-3). Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2008). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dönmez, B. ve Demirtaş, H. (2009). Lise öğretmenlerinin boyun eğici davranışlarına ilişkin algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 445-456.
- Finkelhor, D., & Yllo, K. (1982). Forced sex in marriage: A preliminary research report. *Crime and Delinquency*, 28(3), 459-478.
- Frese, B., Moya, M., & Megias, J. L. (2004). Social perception of rape: How rape myth acceptance modulates the influence of situational factors. *Journal of Interpersonal Violence*, 19(2), 143-161.
- Güler, N., Tel, H. ve Özkan-Tuncay, F. (2005). Kadının aile içinde yaşanan şiddete bakışı. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27(2), 51-56.
- Hanneke, C. R., & Shields, N. M. (1985). Marital Rape: implications for the helping professions. *Social Casework: The Journal of Social Work*, 66(8), 541-458.
- Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1999). Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Işıloğlu, B. (2006). *Anksiyete ve depresyon tanısı ile izlenen evli kadınlarda aile içi şiddetin sosyodemografik faktörler, çift uyumu ve hastalıkla ilişkisi* (Yayımlanmamış uzmanlık tezi). Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Araştırma Hastanesi, İstanbul.
- Jeffords, C.R., & Dull, R. T. (1982). Demographic variations of attitudes towards marital rape immunity. *Journal of Marriage and Family*, 44(3), 755-762.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Kısaç, İ. (1999). Erkeklik rolü normları. *Mesleki Eğitim Dergisi*, 1(2), 83-93.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Langhinrichsen-Rohling, J., & Monson, C. M. (1998). Marital rape: Is the crime taken seriously without co-occurring physical abuse? *Journal of Family Violence*, 13(4), 433-443.
- Little, T. D., Linderberger, U., & Nesselroade, J. R. (1999). On selecting indicators for multivariate measurement and modeling with latent variables: when “good” indicators are bad and “bad” indicators are good. *Psychological Methods*, 4(2), 192-211.
- MacCallum, R. C., & Widaman, K. F. (1999). Sample size in factor analysis. *Psychological Methods*, 4(1), 84-99.
- Marsh, H. W., Balla, J. R., & McDonald, R. P. (1988). Goodness-of-fit indices in confirmatory factor analysis: the effect of sample size. *Psychological Bulletin*, 103(3), 391-410.
- Marsh, H. W., Hau, K. T., Balla, J. R., & Grayson, D. (1998). Is more ever too much? The number of indicators per factor in confirmatory factor analysis. *Multivariate Behavioral Research*, 33(2), 181-220.

- Mermerci, S. (2012). Giriş. *Uluslar arası katılımlı kadına ve çocuğa karşı şiddet sempozyumu bildiri kitabı birinci cilt* içinde. Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Mihalic, S. W. & Elliott, D. (1997). A social learning theory model of marital violence. *Journal of Family Violence*, 12(1), 21-47.
- Odman, T. M. (2012). Kadına karşı cinsel şiddet. *Uluslar arası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı Birinci Cilt* içinde (130-172). Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Özdamar, K. (2013). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Poe, L. G. (2010). Students perceptions of marital rape laws (Masters Dissertation). Tennessee State University.
- Raubenheimer, J. (2004). An item selection procedure to maximise scale reliability and validity. *SA Journal of Industrial Psychology*, 30(4), 59-64.
- Russell, D. (1990). Rape in marriage. Bloomington: Indiana University Press.
- Shotland, R. L., & Goodstein, L. (1992). Sexual precedence reduces the perceived legitimacy of sexual refusal: An examination of attributions concerning date rape and consensual sex. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(6), 756-764.
- Simonson, K., & Subich, L. M. (1999). Rape perceptions as a function of gender-role traditionality and victim-perpetrator association. *Sex Roles*, 40, 617-634.
- Sprecher, S., Christopher, F. S. & Cate, R. (2006). Sexuality in Close Relationships. A. L. Vangelisti & D. Perlman (Ed.), *The Cambridge handbook of personal relationships* (Chapter 25). New York: Cambridge University Press.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-73.
- Şahin, N. H. ve Şahin, N. (1992). *Adolescent guilt, shame and depression in relation to sociotropy and autonomy*. Paper presented at the World Congress of Cognitive Therapy, June 17-23, Toronto, Canada.
- Şentürk, Ü. (2012). Popülerleşen kadın ve çocuğa yönelik şiddetin kültürel dayanağı. *Uluslar arası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı Birinci Cilt* içinde (389-401). Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. İstanbul: Ekinoks Yayınları.
- Tezcan, S. (2009). *Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet* içinde (13-14). Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Velicer, W. F., & Joseph, L. F. (1998). Effects of variable and subject sampling on factor pattern recovery. *Psychological Methods*, 3(2), 231-251.
- Vieira, A. L. (2011). *Preparation of the analysis. Interactive LISREL in practice*. London: Springer.
- Walker, L. (1994). *Abused women and survivor therapy: A practical guide for the psychotherapist*. Washington: APA.
- Yaşın-Dökmen, Z. (1991). Bem cinsiyet rolü envanteri kadınsılık ve erkeksilik ölçekleri Türkçe formunun psikometrik özellikleri. *Kriz Dergisi*, 7 (1), 27-40.
- Yaşın-Dökmen, Z. (2004). *Toplumsal cinsiyet: sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Youn, G. (2009). Marital and sexual conflicts in elderly Korean people. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 35(3), 220-238.

TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ VE EĞİTİM: KEŞFEDİCİ MEKÂNSAL VERİ ANALİZİ¹

GENDER INEQUALITIES AND EDUCATION IN TÜRKİYE: EXPLANATORY SPATIAL DATA ANALYSIS

Sibel SELİM² Beyza Nur OK³

ÖZ

Toplumsal cinsiyet, bireylerin, toplumda etkin bir rol alması, toplumla uyum içinde yaşayabilmesi, haklarını bilmesi ve kullanabilmesi ile yakından ilişkilidir. Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği; çalışma yaşamı, sağlık, karar mekanizmalarına katılım alanlarında olduğu gibi eğitim alanında da kendini göstermektedir. Türkiye’de ilköğretim düzeyinde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması hedefine ulaşılmasına rağmen, orta öğretimde eğitime devam etmeyen özellikle kız çocuklarının oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek ayrımı yapılmadan bireylerin eğitime katılmaları özellikle de kadınların eğitiminin artırılması oldukça önemlidir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, 2019 yılı Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilen eğitim ile ilgili göstergelere ilişkin veriler kullanılarak Türkiye’de kadın ve erkeklerin ortaöğretimde okullaşma, lise ve üniversite mezunu oranının iller düzeyinde mekânsal etkileşimin varlığını analiz etmek ve cinsiyete göre etkileşim farklılıklarını belirleyebilmektir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, illere ait kadın ve erkeklerin eğitim düzeyinin birbirine yakın olan yerlerde benzer değerler alması illerin birbirinden etkilendiğini göstermiştir. Ancak mekânsal ilişki her eğitim düzeyinde görülmemekle birlikte erkeklerin ortaöğretimde okullaşma oranı ve yüksekokul veya fakülte mezunu kadınların oranında mekânsal ilişki bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, keşfedici mekânsal veri analizi, Türkiye.

ABSTRACT

Gender is closely related to individuals taking an active role in society, living in harmony with society, knowing and using their rights. gender inequality in Turkey; It shows itself in the field of education as well as in the fields of working life, health, participation in decision mechanisms. Although the goal of eliminating gender inequality at primary education level has been achieved in our country, it is seen that the rate of girls who do not continue their education in secondary education is quite high. It is very important for individuals to participate in education without discriminating between men and women, especially to increase the education of women. In this context the aim of this study is to analyze the existence of spatial interaction at the provincial level in the ratio of female and male secondary schooling, high school and university graduates in Turkey, using data on education-related indicators obtained from the Turkish Statistical Institute in 2019. According to the findings obtained from the study, the fact that the education level of men and women belonging to the provinces was similar in places close to each other showed that the provinces were affected by each other. However, although the spatial relationship is not seen at every education level, no spatial relationship was found in the rate of men's secondary school enrollment and the proportion of women who graduated from college or faculty.

Keywords: Education, gender inequality, explanatory spatial data analysis, Türkiye.

¹ Bu çalışma, Beyza Nur OK’un “Türkiye’de Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Bir Mekânsal Ekonometrik Analiz” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü sibel.selim@cbu.edu.tr Orcid No: 0000-0002-8464-588X

³ Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, beyza-dere@hotmail.com, Orcid No: 0000-0001-5384-2402

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Sibel Selim e-posta: sibel.selim@cbu.edu.tr

Gönderilme /Submitted: 09.05.2022, **Kabul/ Accepted:** 30.06.2022

1. GİRİŞ

Cinsiyet, tamamen doğal bir olgu olarak ele alınmakla birlikte kadın veya erkek olarak dünyaya gelen her bireyin biyolojik özelliği olup dünyanın her yerinde evrenseldir (Bhasin, 2003, s. 9). Birey büyüme aşamasında, kendini keşfettiği dönemde, toplum bireye cinsiyetine yönelik beklentilerini belli etmeye başlamaktadır. Birey, toplumdan kadın veya erkek rollerini nasıl düşünmesi gerektiğini ve nasıl hareket etmesi gerektiğini öğrenir (Terzioğlu ve Taşkın, 2008, s. 63). Bu durum bireyin doğduğu andaki rolünü büyürken toplumun beklentileri yönünde öğrenerek şekil aldığını göstermektedir. Cinsiyetin doğarken kazanıldığı, rollerin sonradan öğrenilerek edinildiği ve toplumsal cinsiyetin ise sosyo-kültürel değerlerle bireye kazandırıldığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramına 1968’de Robert Stoller tarafından kaleme alınan “Sex and Gender” kitabında ilk olarak yer verilmiştir (Avşar, 2017). Bu dönemden sonra yıllar boyu kadın ve erkeklere uygulanan toplumsal baskı ile cinsiyete yüklenen yeni anlamlar oluşmaya başlamıştır (Akkaş, 2019, s. 100). Toplumsal cinsiyet, bireylerin, toplumda etkin bir rol alması, toplumla uyum içinde yaşayabilmesi, haklarını bilmesi ve kullanabilmesi ile yakından ilişkilidir. Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınlarla erkekleri farklılaştırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal kaynaklara erişimlerini de etkiler ve eşitsiz kılar. Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliği; çalışma yaşamı, sağlık ve karar mekanizmalarına katılım gibi yaşamın her alanında ciddi boyutlardadır. Bu eşitsizlik, yalnızca kadınları etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda ülkenin demokratikleşmesinin ve kalkınmasının önünde de ciddi bir engel oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, Türkiye’de pek çok alanla birlikte eğitimde de kendini göstermektedir. Eğitim, bireylerin diğer haklarını bilmesi ve kullanması açısından son derece önemli olmakla beraber eğitim hakkına sahip olan birey toplumun gelişiminde de etkin rol oynamaktadır (Özaydınlık, 2014).

Eğitim hayatı, bireyin çocukluk döneminden başlayarak uzun yıllar hayatının şekillenmesinde ve gelişmesinde temel odak noktası olarak yer

almaktadır. Birey varlığını, duygu ve düşüncelerini okul yıllarında bulunduğu ortam ile şekillendirerek yaşamında uygulamaya koymaktadır. Eğitim ve öğretim alanları, bireylerin başlangıçta cinsiyet ayrımı yapılmadan eşit ilgi gördükleri daha sonra düşünce yapısı ile toplumsal cinsiyet farklılığını kişiye zamanla aşıl原因an kuruluşlardır. Özellikle kadınlardaki eğitimin ülkenin kalkınmasındaki önemi dikkate alındığında erkek ve kadın eğitimleri arasındaki eşitsizlikler önemli bir sorun haline gelmektedir. Eğitim, bireyin yaşamını doğrudan etkilemesi sebebi ile hem bulunduğu zamanı hem de yaşanmamış gelecek zamanı şekillendirir. Bir toplumun kalkınmasını etkileyen birincil bir faktördür. Kişinin becerilerinin gelişmesi, vizyonunun genişlemesi ve topluma faydalı üretimlerde bulunabilmesinin baş kaynağı eğitimli bireylerin yetişmesidir (Türk, 2002, s. 3). Eğitim her birey için bir ‘hak’ olduğu gibi, bu hakkı kişiye sağlayıp yerine getirmesi de devletin bir ödevidir. Çoğu sosyal kurumu etkileyen eğitim, kalkınmak ve gelişmek isteyen her devlet için önemli bir basamaktır. Kişi hak ve sorumluluklarını öğrenebildiği ve sahip çıkabildiği doğrultuda devletine faydalı olabilmekte iken, bu durum sadece eğitim ile sağlanabilmektedir (Kalender, 2003: 129). Eğitim hakkı; dil, din, ırk, cinsiyet, köken, doğduğu şehir, politik düşünce, sınıflama, yaş, maddi durum gibi toplumu ayrıştırıcı özelliklere bakılmaksızın herkese eşit bir şekilde eğitim imkânı sunarak devleti için faydalı bireylere dönüşmesini sağlamaktır (Gök, 2012, s. 11).

Eğitimde eşitsizliğin olmaması, eğitim hakkının herkesin kolaylıkla erişebileceği, yararlanabileceği ve bazı özel durumda olan bireylerin dezavantajlarını ortadan kaldırarak herkes için fırsat eşitliğini sağlaması açısından önemlidir (Akyeşilmen, 2014, s. 6). Özellikle çalışma yaşamında yer alan kadın ve erkek her zaman aynı düzeyde görülmemekle birlikte aynı davranışları veya saygıyı görememektedir. Ekonomiye katkı sağlamak isteyen kadın, çalışma hayatında bazı dezavantajlarla karşılaşmaktadır. Erkek çalışanlarla aynı ücreti alamaması, bazı mevkilere kadınların uygun görülmemesi, erkek çalışana duyulan saygınlık ile kadınların saygınlığının bir olmaması gibi olumsuz nedenler

vardır (Acar, 1992, s. 168). Ayrıca cinsiyete dayalı ayrımcılığın, iş dünyasında erkek egemen yapısı ile terfi alma, iş seçimindeki cinsiyetçi sınırlamalar ile kadınların aksine erkekler çalışmaya itilmekte ve kadınların da bu tür dezavantajların sonunda çalışma yaşamına olan hevesi kırılarak bağımlılığı azalmaktadır. Bu olumsuzluklarla birlikte kadınların ekonomik yaşamda yer alması, hane halkında söz sahibi olması ve karar, kontrol mekanizmasında bulunma oranları artmaktadır. Dolayısıyla aile içinde ekonomik kaynakların kullanımında da karar verme yetisi artmaktadır (Schultz, 1990).

Eğitim, her toplumda kalkınmayı ve büyümeyi olumlu yönden etkileyen baş etken olarak bilinmektedir. Üretimde kullanılan teknikleri, kişinin etkili bir şekilde uygulayabilmesi için eğitim en önemli adımdır. Öğrenmede ve insani açıdan gelişmede önemli bir yer alan eğitim, kadınların kendilerini daha kolay ifade edebilmesini, sosyal hayatta daha çok bulunabilmesini sağladığı gibi, kadınların eğitim düzeyi arttıkça aile başına düşen çocuk sayısının azaldığı gözlemlenmiştir (Özpolat vd, 2008). Kalkınma, doğrudan doğruya eğitim ile ilişkilidir. Bunun örnekleri az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hâkim olan işsizlik ile eğitime ayrılan bütçenin düşmesi ile görülmektedir. Ayrıca eğitilmiş bireylerin kendi alanlarına uygun işlerde çalışmaması daha çok işsiz bireylerin olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle eğitimde görülen artışa karşı yine de işsizlik hâkim olabilmektedir (Özpolat ve Yıldırım, 2009). 2010 Türkiye Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu'na göre (UNDP, 2012), Türkiye ilköğretim düzeyinde cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması hedefine ulaşmasına rağmen, orta öğretimde eğitime devam etmeyen kız çocuklarının oranının kayda değer olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca toplumun yetişmesinde en etkin rolü oynayacak olan annelerin eğitim hayatında kadın-erkek ayrımı yapılmadan eğitime katılmalarının sağlanması ile daha bilinçli ve sağlam temelleri olan bir toplum olunacağı savunulmaktadır (Özaydınlık, 2014, s. 97).

Bu çalışmanın amacı, 2019 yılı Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilen eğitim ile ilgili göstergelere ilişkin veriler kullanılarak Türkiye'de kadın ve erkeklerin ortaöğretimde okullaşma, lise ve

üniversite mezunu oranının iller düzeyinde mekânsal etkileşimin varlığını analiz etmek ve cinsiyete göre etkileşim farklılıklarını belirleyebilmektir. İllere ait eğitim düzeyinin birbirine yakın olan yerlerde benzer değerler alması illerin birbirinden etkilenebileceğini göstermektedir. Mekânsal ekonometrinin teorik düşüncesi Tobler (1979)'in "Her şey birbiri ile ilişkilidir; ancak yakın şeyler daha çok ilişkilidir" yasasından ileri gelmektedir. Buna göre coğrafi olarak birbirine yakın olan illerdeki bireylerin benzer eğitim düzeyinde olması beklenilmektedir. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda yapılan çalışmalarda bir artış olmakla birlikte sadece uluslararası boyutta cinsiyet eşitsizliğini ele almak yeterli olmamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, eğitim ve mekânsal etkileşimin birlikte dikkate alındığı veriye dayalı analizlerin literatürde yer almaması ve bölgesel düzeyde de konunun ele alınarak bölgeler arasındaki etkileşimle birlikte buna yönelik yerel düzeyde politikaların üretilmesi açısından bu çalışma önem arz etmekte ve literatüre bu yönüyle katkı sağlamaktadır.

2. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ VE ÇALIŞMANIN TEORİK TARTIŞMALARI

Buss (1995), araştırmasında cinsiyete dayalı farklılıklar için evrimsel psikolojinin yeni kuramsal paradigmasına bağlı olan psikoloji için açıklayıcı bir çerçeve çizerek evrimsel psikoloji, biyoloji ve çevre arasındaki yanlış ikilemi ortadan kaldırarak cinsiyet farklılıklarının neden var olduğunu, nerede var olduğunu ve hangi bağlamlarda ifade edildiğini gün yüzüne çıkararak güçlü bir meta teori sağlamıştır. Lawton (2001), Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan bireyleri incelediği çalışmasında, mekânsal analiz ve bölgesel farklılıklar kullanarak ABD'de yaşayan kadın ve erkeklerin buldukları ortamdan ne kadar etkilendiğini analiz etmiş ve çıkan bulgularda kaygı ve hedeflerin arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ancak kişinin yaşı ile ortama uyum sağlama hızı arasında bir ilişki olmadığını, ayrıca kişinin yaşı ile ortama duyduğu güven arasında negatif bir ilişki tespit ederek çocukların ortama güven duymasının daha kolay olduğunu ortaya çıkarmıştır. Erkek bireylerin çocukluk dönemlerinde ise kadınlara oranla bulunduğu ortamda önemli ölçüde daha güvende hissettiği, aksi bir durumda yön

duygusunun daha aktif olduğunun farkında olup, geri dönme olasılığına güveninin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durumda kadınların erkelerden daha çok buldukları ortamdan etkilendiği ispat edilmiştir.

Demirbilek ve Şener (2014), toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksini kullanarak, toplumsal cinsiyet eşitliği karnesini TÜİK veri kaynağını kullanarak oluşturmaya başlamıştır. Çalışma Ocak 2013 tarihinde başlayıp Ekim 2013 tarihinde sonlanmıştır. Bu süreçte Türkiye’de kadına ve toplumsal cinsiyete duyarlı olan; sağlık, eğitim, çalışma yaşamı gibi göstergeler alınmış ve Birleşmiş Milletler ülkelerini karşılaştırmak için toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksini kullanarak il bazında karşılaştırılma yapılmıştır. Politik katılımı Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerin batıdan daha iyi durumda olduğu görülürken kadın ile erkek arasındaki eşitsizliklerin en az olduğu İstanbul ilinin 8. sırada yer aldığı ortaya çıkmıştır. İstanbul’u takip eden iller ise Tunceli, Bolu, Düzce ve Eskişehir olarak bulunmuştur. Ankara 15. sırada yer alırken İzmir 22. sırada yer almış ve kadınların siyasi katılımına il bazında bakıldığında ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu bölge illeri daha aktif ve katılımcı bir tablo sergilerken, Ege ve Akdeniz bölge illerinde ise düşük bir katılım göze çarptığı görülmüştür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kadın okuryazarlığı ve üniversite mezunu kadın oranı düşük olmasına rağmen, katılımın yüksek olması kayda değer bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Bingöl (2014), teorik olarak toplumsal cinsiyeti kurgulayarak kadınlara yönelik yaşanan eşitsizlikleri vurgulamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak biyolojik-toplumsal cinsiyet ayrımını ele almış ve ardından ayrımın belli başlı toplumlarda ne gibi uygulamalarla canlı kaldığını dile getirmiştir. Daha sonra genel tarihsel akış içerisinde Dünya’da ve Türkiye’de kadınlık meselesi toplumsal cinsiyet ayrımı bağlamında tartışılmıştır. Pehlivan (2016), toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliği daha iyi anlayabilmek adına cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilgili kurumsal yaklaşımları ele alarak detaylı anlatmış ve ayrıca cinsiyet kültürüne farklı bakış açıları ile yeni anlamlar koyan feminist yaklaşımlar ve ülkemizdeki feminist çalışmalara da yer vermiştir. Kadın ve

erkeğin her davranışının, kültürel farklılıkların, feminist davranışların, kuramların ve ataerkilliğin toplumsal cinsiyet ile ilişkili olduğunu öne sürmüş ve detaylarını ele almıştır.

Avşar (2017), çalışmasında erkek bireylerinin kimlik oluşumunda meydana gelebilecek dönüm noktalarında, sosyalleşme açısından nedensellik ilişkisini ortaya koymaya çalışmış ve kadın-erkek rollerindeki farklılık ile erkeğe yüklenen görevlerin sorgulanamaz şekilde üstünlüğünün kabul edilme nedeni araştırılarak geleneksel erkek davranışlarının günümüz modern çağa evrilme sürecini ele almıştır. Kıran (2017)’da cinsiyetler arası ayrımcılık örneklerinden biri olan kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi konusunu incelemiş ve çalışmada öncelikle toplumsal cinsiyet konusunu farklı yönleriyle analiz etmiş, ardından toplumsal cinsiyetin bir yansıması olarak çocuk gelin sorununu ele almıştır. Çalışma detaylandırıldığında çocuk yaşta evliliğin sebep ve sonuçlarına değinilerek, konuya dair istatistiki bilgilere yer verilmiş ve kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi sorununa dair genel bir çerçeve sunarak, eğitim seviyesinin artırılması, yoksullukla mücadele yöntemlerinin etkin bir şekilde uygulanması gibi sorunun çözümüne dair çeşitli öneriler sunmuştur. Öztürk ve Benek (2018)’de amaç Türkiye’de toplumsal cinsiyetin mekân üzerinden özel ve kamusal alanlara ilişkin kavramsal düzeyde bir durum tespiti yapmak, Şanlıurfa’da mekâna yüklenen ve buna bağlı olarak ortaya çıkan görünümü ortaya koymaktır. Çalışmada saha çalışması, gözlem ve ikincil veri kaynaklarından faydalanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Şanlıurfa ilinde özellikle toplumsal cinsiyet alanında ciddi boyutta sorunlar olduğu gözlenmiştir. Tunç (2018), yaptığı çalışmada ‘Yatay Kesit Analizi’ kullanarak kadın ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, gelişme süreci üzerine etkilerini ‘En Küçük Kareler (EKK)’ ve ‘Doğrusal Kalıp’ kullanarak ele almıştır. Çalışma sonucunda, yüksek gelirliyle oranla düşük gelirli ülkelerin daha fazla olması, insani kalkınma oranının düşük olması ve buna bağlı olarak cinsiyete dayalı eşitsizliklerin de arttığını ortaya çıkarmıştır.

Öztürk Atagün ve Benek (2019), coğrafya, mekân, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, vb. kavramları

açıklayarak, bu kavramların birbirleriyle olan etkileşimini ortaya çıkararak mekâna nasıl yansydıklarını irdelenmeye çalışmışlardır. Mekânın cinsiyet rollerini ya da cinsiyet rollerinin mekânı nasıl etkilediğini açıklamış ve ayırıcı özelliklerini tespit etmişlerdir. Toplum içerisinde cinsiyetle ilgili tutum ve davranışların ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerin mekâna nasıl yansydığını tespit etmek aynı zamanda bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet rollerinin Türkiye’de pratik edilen mekanlarla adeta birebir örtüştüğünü, bu anlamda kadınların rollerinin daha çok özel alanda şekillenirken, erkeklerin rollerinin kamusal alanda kendisini gösterdiğini, yani cinsiyetin mekâna net biçimde yansydığını, mekânın kendine ait çıktılarının olduğunu bu çıktılardan birinin de cinsiyet rolleri olduğunu ve bunun da mekânın soyut dilini oluşturduğunu ortaya koymuştur. Aktaş vd. (2019), ‘Mekânsal Küme Analizi’ kullanılarak cinsiyet oranının 1982–2014 yılları arasında bölgesel düzeyde nasıl geliştiğini, ülke genelindeki cinsiyet verilerinde mekânsal kümelenmenin var olup olmadığı ve kadınların yükseköğretim programlarında ne ölçüde temsil edildiğini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Analizler il düzeyinde yapılmış, il ve bölgesel düzeyde tartışılmıştır. Bulgular, üniversitenin uzaktan eğitim programlarına daha fazla kadının katılmasına yardımcı olduğunu ve yüksek öğretili kadınların bölge düzeyinde dağılımlarının daha orantılı bir şekilde olduğunu desteklenmiştir. Üniversite yönetiminde daha fazla kadın bulunması ve dezavantajlı grupların akademik programlara çekilmesi için programların uyarlanması yönünde bulgular elde edilmiştir. Ayrıca, kursların ücret ve ödeme yapılarının ülkenin dezavantajlı bölgelerine daha iyi hizmet verebilmek için yeniden düzenlenebilir olduğu sonucuna varılmıştır. Baran (2021), Türkiye’de cinsiyet eşitsizliği ve ekonomik kalkınma arasındaki mekansal ilişkiyi iller bazında ele alarak incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Türkiye’de iller arasında cinsiyet eşitsizliği göstergeleri ve gelir düzeyi arasında pozitif mekânsal otokorelasyon yani mekânsal bağımlılık bulunmuştur. Bu durumun gelişmişlik farklılıkları bulunan Türkiye’de bölgesel kalkınma

sorunlarının devam ettiğini gösteren bir sonuç olduğu belirtilmiştir. Başerer Berber (2021), toplumsal cinsiyet ve eğitimsel kazanım arasındaki ilişkiye genel bir bakış açısı sağlamakta, okula erişimi toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı olarak iyileştirme ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yaygınlaşmasını giderme konuları hakkında öneri sunmaktadır.

3. YÖNTEM

Mekânsal analiz yaklaşımı, ağırlıklı olarak uzayda noktaları ifade eden konumlar referans alınarak ölçülen örnek verilere dayanır (LeSage, 1998, s. 2). Coğrafi konum veya mekânsal verilere uygulanmasında gözlemler genellikle coğrafi birimlerin tek bir kesitinden veya bazen bir dizi zaman kesitinden oluşur (Griffithy, 2003). Bu yaklaşım, zaman içindeki gelişmeler ile epidemiyoloji, coğrafya, tarım çalışmaları, jeoloji, görüntü analizi, bölgesel bilimler gibi birçok uygulamalı alanda sıkça karşılaşılan mekânsal etkileşim olaylarını açıklamak için ele alınmıştır. "Mekânsal ekonometri" terimi, Jean Paelinck tarafından 70’li yılların sonlarında ‘Hollanda İstatistik Derneği’nin verdiği genel konuşma sırasında ortaya çıkmıştır (Arbia, 2006, s. 3). Mekânsal etkileşimin yoğun bir şekilde uygulamalı çalışmalarda ele alınması dışında teorik ekonometride de merkezi bir yer bulmuştur (Anselin, 2001, s. 310). Geçmişte “uzayı” (veya coğrafyayı) içeren modeller bölgesel, kentsel ekonomi, gayrimenkul ekonomisi gibi özel alanlarda kullanılırken, son dönemlerde mekânsal ekonometrik yöntemler talep analizi, uluslararası ekonomi, çalışma ekonomisi, kamu ekonomisi ve tarım ekonomisi de dahil olmak üzere çeşitli alanlarda uygulanmaya başlanılmıştır (Anselin, 1998, s. 311).

Literatür incelendiğinde, Anselin ve Bera (1998), mekânsal otokorelasyon ve genel olarak mekânsal istatistikler, istatistiksel mekanik, ekoloji, ormancılık, jeoloji, toprak bilimi, tıbbi görüntüleme gibi fizik bilimlerinde yatay kesit verilerinin kullanılabilmesini belirtmiştir. 1970’lerin başında Belçikalı iktisatçı Jean Paelinck, tahmin ve spesifikasyon problemleriyle ilgilenen uygulamalı

ekonometri alanını belirlemek için "mekânsal ekonometri" terimini üretmesinin ardından mekânsal otokorelasyonun neden olduğu problemler konusunda Anselin ve Bera (1998) konuyu detaylandırmıştır. Rey (2001), çalışmasında 1929-2000 dönemi içerisinde ABD'de bölgesel gelir eşitsizliğinin analizinde mekânsal bağımlılık ve mekânsal ölçeğin rolünü araştırmıştır. Çalışma sonucunda, devlet gelirlerindeki eşitsizlik ölçümleri ile mekânsal otokorelasyon derecesi arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Buna ek olarak eşitsizliğin coğrafi temelli ayrıştırılması, bölgeler arası eşitsizlik payı ile mekânsal kümelenme arasında güçlü bir pozitif ilişkiyi vurgulamıştır. Son olarak ise, bölgesel eşitsizlik analizi için yeni bir yaklaşım önermiş ve mevcut literatürdeki geniş fakat tanımlayıcı yaklaşımları tamamlamak için resmi bir açıklayıcı çerçeve sağlamaya çalışmıştır. Ardından Florax (2003), mekânsal ekonometrik analizi kullanarak "Uluslararası Bölgesel Bilim İncelemesi"nde, mekânsal ekonometri literatüründeki son gelişmeleri değerlendirmiştir. Mekânsal ekonometri alanının ilk gelişiminin oldukça yavaş olmasına rağmen, Dixit-Stiglitz devrimi ve Yeni Ekonomi Coğrafyasının ortaya çıkışı ile mekânsal veri analiz tekniklerinin önemini ve kullanımını artırmada büyük rol aldığı görülmüş ve çalışmada geleneksel mekânsal ekonometrik modellerin modern teorik gelişmeleri yakalamak için yetersiz olduğu belirtilmiştir. Anselin (2010) ise son 30 yılda mekânsal ekonometri alanının gelişimi hakkında kişisel bir görüş sunmuştur. Mekansal ekonometride sorun teşkil edilebilecek üç sorun olduğunu vurgulamış ve bu sorunlar arasında ilki, modele dahil olan mekansal korelasyonun üzerinde durulması gerektiği, ikinci olarak istemsiz karşılaşılabilen veri kayıplarını en az seviyeye indirmenin olduğu ve son olarak da artan veri kümelerinin dijital ortamda kullanılmasının hatasız olarak aktarılması olduğunu ifade etmiştir.

Mekânsal ekonometri, konumsal olarak nitelendirildiğinde iki özelliği diğerlerinden ayrılmaktadır. Mekânsal etki kavramının öne çıktığı konularda 'gözlemler arası mekânsal bağımlılık' ve 'mekânsal modeldeki ilişkilerdeki heterojenlik' sözkonusudur (LeSage, 1998, s. 2). Ekonometride,

yatay kesit verilerindeki heterojenliğe yapılan geleneksel vurgu, mekânsal heterojenlik ile mekânsal otokorelasyon arasındaki ayrım her zaman açık olmadığı gibi, mutlaka atılan her adım yanlış sayılmamaktadır. Daha spesifik olarak, tek bir kesitte her ikisini de gözlemsel olarak eşdeğer olarak görmek daha doğrudur (Anselin, 1998, s. 312). Mekânsal otokorelasyonun yapısını ölçen Moran I ve Getis ve Ord'un (1992) G istatistikleri en sık kullanılan istatistiklerdir. Bu istatistikler, heterojenliği araştırmak için ortaya atılmıştır. Bu çalışmada Moran I istatistiğinden faydalanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Bu iki yöntem mekânsal ilişkinin ne derece kuvvetli olduğunu göstermektedir (Fischer ve Wang, 2011, s.22).

Moran I istatistiği Eşitlik (2)'de verilmiştir.

$$I = \frac{n}{w_0} \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij} (z_i - \bar{z})(z_j - \bar{z})}{\sum_{i=1}^n (z_i - \bar{z})^2} \quad (2)$$

Normalleştirme faktörü olan w_0 ise aşağıdaki gibidir.

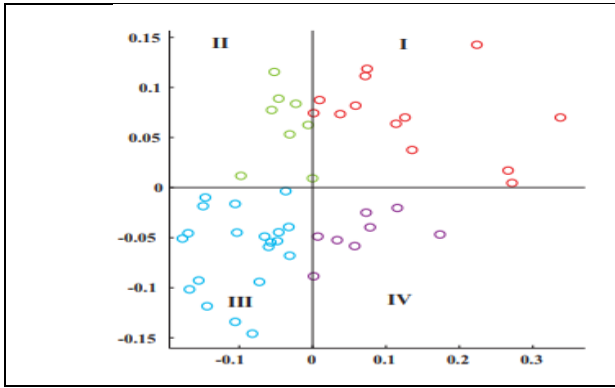
$$w_0 = \sum_{i=1}^n \sum_{j \neq i}^n w_{ij} \quad (3)$$

Mekânsal ağırlık matrisi w_{ij} 'nin satırlarının tümü standardize edilirken tüm i değerleri yerine $w_{ii} = 0$ kullanılır ve ağırlık matrisi olan W için $w_0 = n$ kullanılmaktadır (Fischer ve Wang, 2011, s. 23). Moran I testi otokorelasyonun mevcut olup olmadığını belirlemek için kullanılan bir test olduğu halde; otokorelasyonun türü hakkında bir bilgi vermemektedir (Arbia, 2014, s. 33).

Konumsal ve mekânsal anlamda yakın olan iki yerin gözlemine ait değişkenler birbirine benzer ve değer 1'e yaklaşır ise pozitif mekânsal otokorelasyon mevcut iken, değişkenlere ait değerler birbiri ile benzemeyip ve değer -1'e yaklaşır ise negatif mekânsal otokorelasyon vardır denilmektedir. Fakat değişkenler bulunduğu konum ile ilişkisiz yani birbirinden bağımsız ise mekânsal otokorelasyon mevcut değildir (Başbozkurt, 2015, s. 35). Başka bir deyimle, gözlemler arasındaki mekânsal bağımlılığın gücü, gözlemler arasındaki mesafe ile azalmaktadır (LeSage, 1998, s. 8).

Lokal Mekânsal Etkileşim Göstergesi (local indicator of spatial association -LISA) her bir mekânsal birim (bölge) için mekansal etkileşimi ölçmektedir ve bu etkileşimin türü hakkında bilgi vermektedir (Zeren vd., 2021). Mekânsal etkileşimin lokal düzeyde ele alınması ile yüksek ve düşük değerlere sahip bölgelerin kümelenip kümelenmediği görülebilmektedir. Bu doğrultuda Şekil 1’de görüldüğü gibi dört ayrı ilişkinin varlığı ortaya çıkarılabilir.

Şekil 1. Moran Dağılım Grafiği



Kaynak: LeSage ve Page, 2009

Şekil 1’de gösterilen dört alanın açıklaması şu şekildedir;

Yatay ekseninde değişkene ait gözlem değerleri yer alırken dikey ekseninde komşu gözlemlerin değişken ortalaması yer almaktadır. Buna göre;

- 1. Bölge (YY): Gözlem değeri ortalamadan yüksek olup komşularının gözlem değerleri de ortalamadan yüksek olanları,
- 2. Bölge (DY): Gözlem değeri ortalamadan düşük olup komşularının gözlem değerleri ortalamadan yüksek olanları,
- 3. Bölge (YD): Gözlem değeri ortalamadan düşük olup komşularının gözlem değerleri de ortalamadan düşük olanları,
- 4. Bölge (DD): Gözlem değeri ortalamadan yüksek olup komşularının gözlem değerleri ortalamadan düşük olanları göstermektedir (LeSage ve Page, 2009, ss. 11-12).

(I) ve (III) alanlarında yer alan bölgeler, pozitif mekânsal otokorelasyon, (II) ve (IV) numaralı alan ise negatif mekânsal otokorelasyonu temsil

etmektedir (Dall’erba, 2005, s. 132). Mekânsal otokorelasyonda asıl ilgilenilen durum, bulunan yerle diğer noktaların yakınlığından doğan bir ilişkinin olup olmadığıdır. Böylelikle komşuluk ilişkisi içerisinde olan noktalardan biri, çevresindeki diğer noktalardan etkilediği sürece komşuluğun önemi ortaya çıkmaktadır (Başbozkurt, 2015, s. 35).

4. KEŞFEDİCİ MEKÂNSAL VERİ ANALİZİ

4.1. Veriler ve Tanımlayıcı İstatistikler

Bu çalışmanın amacı, 2019 yılı Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilen eğitim ile ilgili göstergelere ilişkin veriler kullanılarak Türkiye’de kadın ve erkeklerin ortaöğretimde okullaşma, lise ve üniversite mezunu oranının iller düzeyinde mekânsal etkileşimin varlığını analiz etmek ve cinsiyete göre etkileşim farklılıklarını belirleyebilmektir. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
Ortaöğretimde okullaşma oranı (Erkek)	85.236	9.291
Ortaöğretimde okullaşma oranı (Kadın)	85.118	9.867
Lise veya dengi mezunu oranı (Erkek)	28.104	3.611
Lise veya dengi mezunu oranı (Kadın)	20.742	3.159
Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (Erkek)	16.074	2.505
Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (Kadın)	12.846	2.889

Türkiye’deki eğitim sisteminde, çoğu bireyin toplumsal cinsiyet algısı ile önüne konan zorlayıcı engellere yenik düşerek, eğitimine belli bir zaman diliminden sonra devam etmediği görülmektedir. Kadının ve erkeğin, cinsiyet ayrımı ile kalıplaşmış bazı ayrımlar sebebi ile okula gidememesinin yan sebepleri olarak bulunduğu konumun da oldukça büyük bir önemi bulunmaktadır. Yaşadığı şehrin sağlayabildiği kaynaklar ile okula devamlılığın

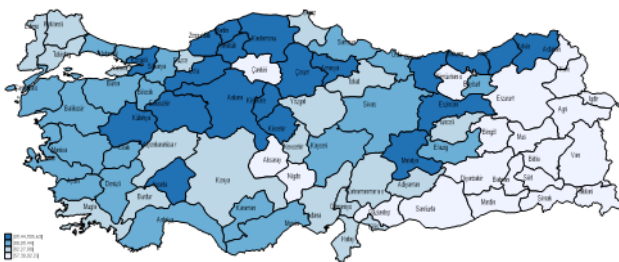
doğru orantıda bir etkisinin de bulunduğu açıktır. Tablo 1’deki tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde cinsiyete göre ortaöğretimde okullaşma oranındaki fark az olmasına rağmen lise ve üniversite mezunu oranlarında farklılık görülmektedir.

4.2. Cinsiyete Göre Eğitim Düzeylerinin Mekânsal Durumu

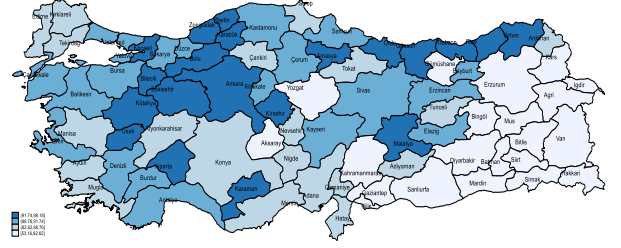
Bu çalışmada cinsiyete göre eğitim düzeyleri açısından iller arasında mekânsal bir etkileşimin olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla ele alınan tüm eğitim düzeylerinin Türkiye haritası üzerinde dağılımlarına bakılarak mekânsal etkileşimin varlığı konusunda ön bilgi sahibi olunmuştur. Haritalarda illerde belirtilen koyu renk, değişkenin en yüksek değerini göstermektedir. Renk açıldıkça değişkenin değerinin azaldığı anlamına gelmektedir.

Harita 1’de erkeklerin ortaokullaşma oranlarının Türkiye’deki illerin dağılımına bakıldığında Kocaeli, Zonguldak, Karabük, Kırşehir, Bartın, Kastamonu, Çorum, Amasya, Kütahya, Eskişehir, Isparta’nın yanı sıra Malatya, Erzincan, Giresun, Trabzon, Rize Artvin illerinde yüksek olduğu görülmektedir. Beklenildiği üzere Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde erkeklerin erken iş hayatına atılması nedeniyle ortaokullaşma oranı düşüktür. Çalışmada kadınların ortaokullaşma oranına ait dağılımına bakıldığında Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerindeki illerde mekânsal etkileşimin olabileceği görülmektedir. Ayrıca Bilecik, Kütahya, Uşak, Eskişehir, Ankara, Kırşehir, Bolu, Karabük, Zonguldak, Bartın gibi illerdeki yüksek değerlerin komşu illerde de benzer olduğu görülmekle birlikte bu durum mekânsal ilişkinin olabileceği yönünde bilgi vermektedir.

Harita 1. Ortaöğretimde Okullaşma Oranı



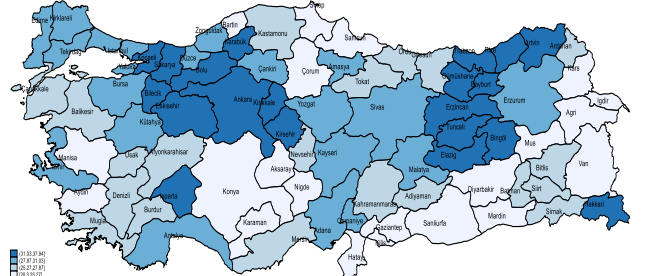
Erkek



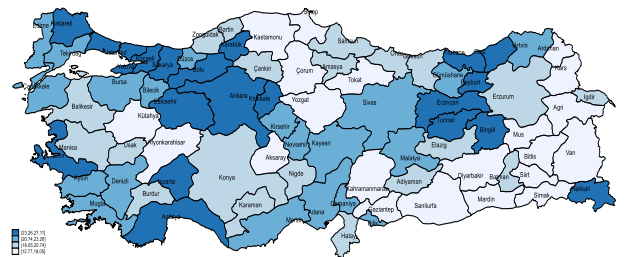
Kadın

Harita 2’ye bakıldığında lise mezunu erkeklerin oranında Kocaeli, Sakarya, Bilecek, Eskişehir, Bolu, Karabük, Ankara, Kırıkkale, Kırşehir, Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane, Bayburt, Erzincan, Tunceli, Bingöl, Elazığ illerinin aynı renge sahip olması mekânsal ilişkinin varlığını göstermektedir. Lise mezunu kadınların oranı ise Kırıkkale, İstanbul, Kocaeli, Yalova, Sakarya, Bolu, Eskişehir, Ankara, Kırıkkale, Karabük illerinde yüksek iken; Ardahan, Kars, Ağrı, Muş, Van, Bitlis, Siirt, Şırnak, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş’ta düşüktür. Bu durum aynı renklerle ifade edilen iller arasında mekânsal ilişki olabileceğini göstermektedir.

Harita 2. Lise veya Dengi Mezunu Oranı



Erkek

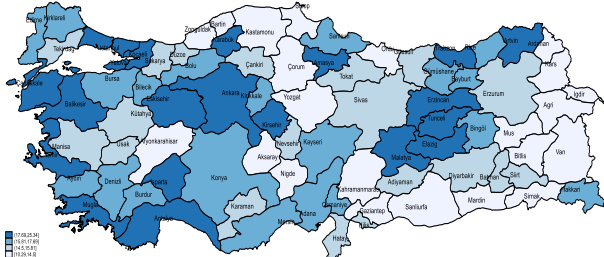


Kadın

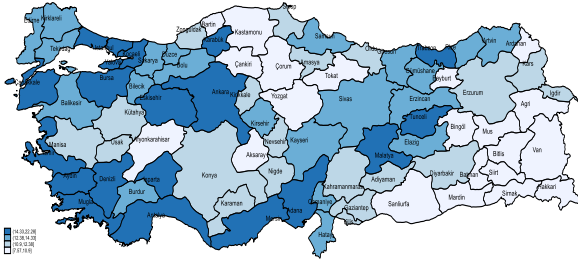
Harita 3’te görüldüğü gibi üniversite mezunu erkeklerin oranı Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde düşük iken Ankara, Eskişehir, Kırşehir ve Erzincan, Tunceli, Elâzığ, Malatya’da

yüksek bulunmuştur. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kadınların üniversite mezun oranı düşük iken Ege, Marmara ve Akdeniz Bölgelerinde yüksek bulunmuştur.

Harita 3. Yükseköğül veya Fakülte Mezun Oranı



Erkek



Kadın

4.2.1. Global Moran I Testi

Haritalara dayalı analiz dışında cinsiyete göre eğitim düzeylerinde mekânsal kümelenme olup olmadığını incelemek için Tablo 2’de Global Moran I test sonuçları verilmiştir. Ortaokullaşma oranı, lise mezunu oranı ve üniversite mezunu oranının Moran I test istatistiği sonuçları incelendiğinde olasılık değerlerinin 0.05 önem seviyesinden küçük bulunmasından dolayı istatistiki olarak anlamlı pozitif yönlü bir mekânsal kümelenme olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Global Moran I Testi Sonuçları

	Ortaokullaşma Oranı				
	I	E(I)	sd(I)	z	p
Kadın	0.62	-0.013	0.072	8.804	0.000*
Erkek	0.60	-0.013	0.072	8.500	0.000*
	Lise Mezunu Oranı				
	I	E(I)	sd(I)	z	p
Kadın	0.34	-0.013	0.073	4.885	0.000*
Erkek	0.43	-0.013	0.072	6.089	0.000*
	Üniversite Mezunu Oranı				
	I	E(I)	sd(I)	z	p
Kadın	0.41	-0.013	0.072	5.804	0.000*
Erkek	0.29	-0.013	0.072	4.242	0.000*

Not: *p<.01 olarak alınmıştır.

4.2.2. Lokal Moran I Testi

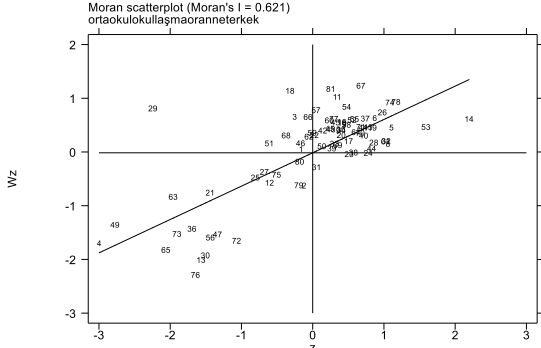
Mekânsal etkiyi her bir il bazında ele alan Lokal Moran I test sonuçları ve Moran I katsayısına ait kümeleme haritası sırasıyla Şekil 3 ve Harita 4-Harita 9’da verilmiştir. Burada pozitif mekânsal korelasyon (YY ve DD) ve negatif mekânsal korelasyon (YD ve DY) olmak üzere iki tür korelasyonun ortaya çıktığı görülmektedir. Pozitif mekânsal korelasyon, mekânsal yayılmanın göstergesi olarak kullanılırken, negatif korelasyon ise mekânsal sapan değerleri temsil etmektedir. Bu nedenle yalnızca pozitif mekânsal korelasyon, mekânsal etkileşim açısından önem arz etmektedir (Zeren vd., 2021, s. 1439).

Lokal Moran I testi sonuçları incelendiğinde mekânsal ilişki her eğitim düzeyinde görülmemiştir. Erkeklerin ortaöğretimde okullaşma oranı ve kadınlarda yükseköğül veya fakülte mezunu oranında mekânsal ilişki bulunmamıştır. Kadın ve erkeğin eğitim düzeylerine göre mekânsal ilişkiyi gösterebilmek için Şekil 3’te illerin kendi plaka numaraları kullanılmıştır. Eğitim düzeyinin ortalamadan daha yüksek olup komşularının da eğitim düzeyleri ortalamadan yüksek olduğu durumdaki iller grafikte sağ üst bölgede, eğitim düzeyinin ortalamadan yüksek olup komşularının eğitim düzeylerinin ortalamadan düşük olduğu durumdaki iller grafikte sağ alt bölgede, eğitim düzeyinin ortalamadan düşük olup komşularının eğitim düzeylerinin ortalamadan yüksek olduğu durumdaki iller grafikte sol üst bölgede, eğitim düzeyinin ortalamadan düşük olup komşularının da eğitim düzeyleri ortalamadan düşük olduğu durumdaki iller grafikte sol alt bölgede yer almaktadır. Lokal Moran I testi, kadın ve erkek eğitim düzeylerine göre illerin komşu illerle ilişkisini ortaya koymaktadır.

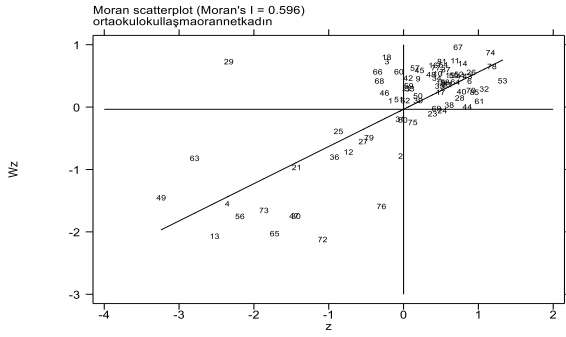
LISA (Local Indicators of Spatial Association) kümeleme haritasında renksiz bölgeler istatistiksel olarak anlamlı olmayan bölgeleri, kırmızı bölgeler (High-High) eğitim düzeylerinin ortalamadan yüksek olup komşularının eğitim düzeylerinin de ortalamadan yüksek olanları, mavi bölgeler (Low-Low) eğitim düzeylerinin ortalamadan düşük olup

komşularının eğitim düzeylerinin ortalamadan düşük olanları, eflatun bölgeler (Low-High) ise eğitim düzeylerinin ortalamadan düşük olup komşularının eğitim düzeylerinin ortalamadan yüksek olanlarını göstermektedir. Harita 4-Harita 9 arasında yer alan haritalar kadın ve erkeğe ait ortaokullaşma, lise ve üniversite mezun oranlarına ait LISA kümelenme haritalarını göstermektedir.

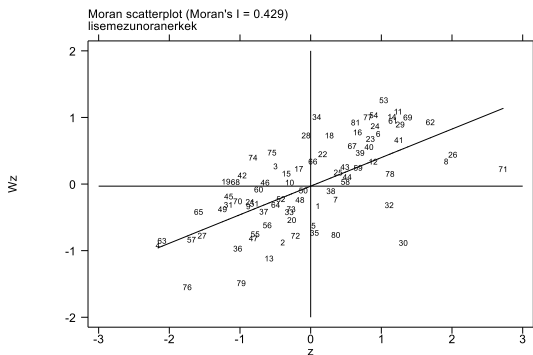
Şekil 3. Lokal Moran I Serpilme Diyagramları



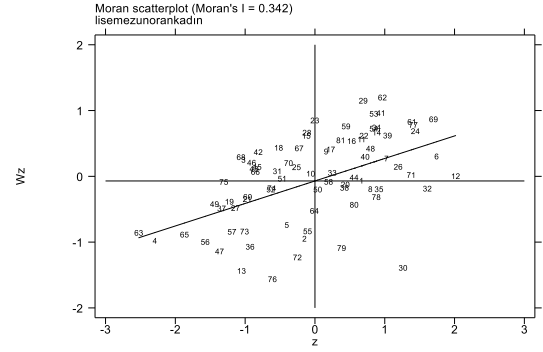
Ortaokullaşma oranı (Erkek)



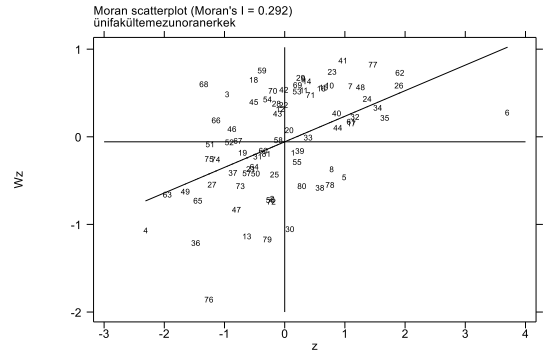
Ortaokullaşma oranı (Kadın)



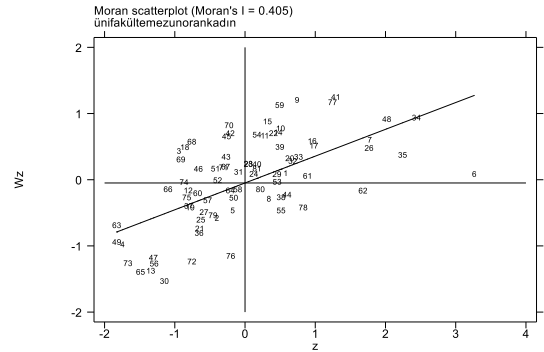
Lise Mezunu Oranı (Erkek)



Lise Mezunu Oranı (Kadın)



Üniversite Mezunu Oranı (Erkek)



Üniversite Mezunu Oranı (Kadın)

Buna göre Harita 4 ve Harita 5 incelendiğinde hem erkek hem de kadınlar için Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yer alan çoğu ilde ortaokullaşma oranının ortalamadan düşük olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı bir mekânsal kümelenme gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte Ankara, Eskişehir, Bartın, Zonguldak, Düzce, Bolu, Karabük ve Bilecik'te erkeklerin ortaokullaşma oranı ortalamadan yüksek olup komşusu olan illerde de bu oran ortalamadan yüksektir. Afyon, Yozgat ve Gümüşhane'nin ortaokullaşma oranı ortalamadan düşük olup çevresindeki illerde bu oranının yüksek olduğu,

diğer illerde ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamadığı tespit edilmiştir. Kadınlarda ise Bartın, Zonguldak, Karabük, Bolu, Bilecik ve Bursa'da ortaokullaşma oranı ortalamadan yüksek olup komşusu olan illerde de bu oran ortalamadan yüksek bulunmuş ve bir mekânsal kümelenme söz konusu olmuştur.

Harita 4: Ortaokullaşma Oranına İlişkin Lokal Moran I (LISA) Kümelenme Haritası (Erkek)



Harita 5: Ortaokullaşma Oranına İlişkin Lokal Moran I (LISA) Kümelenme Haritası (Kadın)

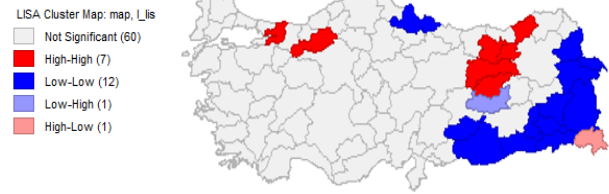


Harita 6 ve Harita 7 incelendiğinde Gaziantep, Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin, Batman, Bitlis, Ağrı, Iğdır ve Kars'ta erkeklerin lise mezunu oranı ortalamadan düşük iken kadınlarda Şırnak, Siirt ve Van illeri de bu illere eklenmiş ve istatistiksel olarak anlamlı bir mekânsal kümelenme görülmüştür. Bununla birlikte Bursa, Bilecik, Adapazarı, Bolu, Çankırı ve Ankara ile Erzincan, Gümüşhane, Trabzon, Bayburt ve Rize'de erkeklerin lise mezun oranı ortalamadan yüksek olup komşusu olan illerde de bu oran ortalamadan yüksektir. Kadınlarda ise İzmit, Bolu, Rize, Gümüşhane, Erzincan ve Tunceli'de lise mezunu oranı ortalamadan yüksek olup komşusu olan illerde de bu oran ortalamadan yüksek bulunmuş ve bir mekânsal kümelenme söz konusu olmuştur.

Harita 6: Lise Mezun Oranına İlişkin Lokal Moran I (LISA) Kümelenme Haritası (Erkek)



Harita 7: Lise Mezun Oranına İlişkin Lokal Moran I (LISA) Kümelenme Haritası (Kadın)

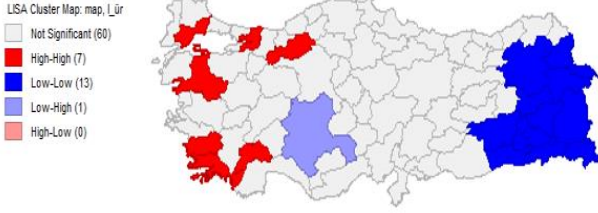


Harita 8 ve Harita 9 incelendiğinde hem erkek hem de kadınlar için Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yer alan pek çok ilde üniversite mezun oranının ortalamadan düşük ve komşu illerin de ortalamalarının düşük olduğu görülmektedir. Ancak düşük orana sahip olup komşularının da düşük orana sahip olduğu il sayısı erkeklere nazaran kadınlarda daha fazladır. Bununla birlikte İzmit ve Bolu'da erkeklerin üniversite mezun oranı ortalamadan yüksek olup komşusu olan illerde de bu oran ortalamadan yüksek bulunmuştur. Kadınlarda ise bu illere ek olarak Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Muğla ve Burdur'da üniversite mezun oranı ortalamadan yüksek olup komşusu olan illerde de bu oran ortalamadan yüksek bulunmuş ve bir mekânsal kümelenme söz konusu olmuştur.

Harita 8: Üniversite Mezun Oranına İlişkin Lokal Moran I (LISA) Kümelenme Haritası (Erkek)



Harita 9: Üniversite Mezun Oranına İlişkin Lokal Moran I (LISA) Kümeleme Haritası (Kadın)



Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın amacı, 2019 yılı Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilen göstergelere ilişkin veriler kullanılarak toplumsal cinsiyet olgusu temelinde, Türkiye’de 81 il bazında kadın ve erkeklerin ortaöğretimde okullaşma, lise ve üniversite mezunu oranına göre iller arasında mekânsal etkileşimin olup olmadığını incelemektir. Mekânsal ekonometrik analiz ile iller arasında kadınların ve erkeklerin eğitimleri bakımından bir etkileşim olup olmadığı görülebilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre, kadın ve erkekler için eğitim düzeylerinin mekânsal durumuna bakıldığında, kadınların ortaokullaşmasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesinde mekânsal etkileşim görülmekle birlikte; Eskişehir ve komşu illerdeki eğitim seviyesinin ortalamadan yüksek değer alması mekânsal ilişkinin olduğunu göstermektedir. Erkeklerin ortaokullaşmasında Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde eğitim seviyesinin ortalamadan düşük olduğu görülmüş ve Ankara ile komşu illerde mekânsal kümelenmenin mevcut ve istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Lise eğitim seviyesinde olan kadınların bir il ve komşu olan diğer illerde aynı eğitim seviyesine sahip olması aralarında mekansal bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kadınların üniversite mezun oranı düşük iken Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi ve Akdeniz Bölgesinde yüksek olup erkeklerde aynı eğitim seviyesinde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde oran düşük bulunmuş ve bu bölgelerdeki iller arasında bir mekânsal ilişki görülmüştür.

Türkiye’de il bazında kadınların ortaokullaşma ve lise mezunu oranında, erkeklerin lise mezunu ve üniversite mezunu oranında pozitif yönde mekânsal otokorelasyon elde edilirken; kadınların üniversite mezun oranı ile erkeklerin ortaokullaşma oranında iller arasında mekânsal ilişki bulunamamıştır. Çalışmada bir ilin eğitim seviyesine toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında, kadınların ortaokullaşma ve lise mezunu oranında, erkeklerin ise lise mezunu ve üniversite mezunu oranındaki bir birimlik artış o ilin eğitiminin, komşusu olan ilin de eğitimini arttıracakları belirlenmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada, Türkiye’de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliği değerlendirilerek kadın ve erkeklerin eğitim düzeylerinin çevre illerden etkilendiği ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Acar, A. C. (1992). *Kadınların işletmelerde istihdamı ve kadınların çalışmasına karşı tutumlarla ilgili bir araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akkaş, İ. (2019). Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları çerçevesinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı. *Ekev Akademi Dergisi ICOAEF Özel Sayısı*, 97-118.
- Aktas, S. G., Kumtepe, E. G., Kantar, Y. M., Ulukan, I. C., Aydın, S., Aksoy, T., Er F (2019). Improving gender equality in higher education in Turkey. *Spatial Analysis*, 12, 167-189.
- Akyeşilmen, N. (2014). Uluslararası insan hakları düzenlemeleri ve eğitim: Eğitime hak temelli bir bakış. *Milli Eğitim*, 44(201), 5-16.
- Anselin, L. (2010). Thirty years of spatial econometrics. *Papers in Regional Science*, 89(1), 3-25.
- Anselin, L. (2001). Spatial econometrics. In A companion to theoretical econometrics Edited by Badi H. Baltagi, 310-330.
- Anselin, L. (1998). Spatial dependence in linear regression models with an introduction to spatial econometrics. *Statistics: Textbooks and Monographs*, 155, 237-289.
- Anselin, L. ve. Bera, A. K. (1998). Spatial dependence in linear regression models with an introduction to spatial econometrics. *Handbook of Applied Economic Statistics*, 237-289.
- Arbia, G. (2014). A primer for spatial econometrics: with applications In R. Heidelberg, Springer-Verlag Berlin, 1-230.
- Arbia, G. (2006). Advances in spatial science. Part of the Advances in Spatial Science book series (ADVSPATIAL), Springer.
- Atagun, O, S., Benek, S.(2019). Toplumsal cinsiyet rollerinin mekâna yansımaları üzerine kavramsal bir inceleme. B. Gonencgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi (Ed.), 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book (s. 1033-1038) içinde. İstanbul, Türkiye: İstanbul University Press.
- Avşar, S. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında tarihsel rollerini yitiren erkekliğin çöküşü: Küllerinden “yeni erkek”liğin doğuşu. *KADEM, Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 224-241.
- Balcı, M. (2003). Genç hukukçular hukuk okumaları ve birikimleri. (Kalender, R.) *Uluslararası belgelerde ve iç hukukta eğitim hakkı*, 162-172. İstanbul: Step Ajans Rek. Matbaacılık Tan. ve Org. Ltd. Şti.
- Baran, D. (2021). *Türkiye’de cinsiyet eşitsizliği ve ekonomik kalkınma: iller düzeyinde bir mekânsal veri analizi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Basu S., Thibodeau T. G. (1998). Analysis of spatial autocorrelation in house prices. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 17(1), 61-85.
- Başbozkurt, H. (2015). *Mekansal regresyon metotları kullanımı ile toprağın bazı fiziksel ve kimyasal özelliklerinin analizi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Başerer Berber Z. (2021). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderme yolları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10/3, 1215-1223.
- Bhasın, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet*. (K. AY, Çev.) İstanbul: Kadav Yayınları.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye’de kadınlık. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(3), 108-114.
- Buss, D. M. (1995). Psychological sex differences. *American Psychologist*, 50(3), 164-168.
- Dall’erba, S. (2005). Distribution of regional income and regional funds in Europe 1989–1999: An exploratory spatial data analysis. *The Annals of Regional Science*, 39(1), 121-148.
- Fischer, M.M. and Wang, J. (2011) Spatial data analysis: Models, methods, and techniques. New York: Springer.
- Florax, R. J. (2003). Specification Searches in spatial econometrics: The relevance of Hendry’s methodology. *Regional Science and Urban Economics*, 33(5), 557-579.
- Getis, A. and Ord, J.K. (1992) The analysis of spatial association by use of distance statistics. *Geographical Analysis*, 24, 189-206.
- Gök, F. (2012). Eğitim hakkı bağlamında anadilinde eğitim. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 10(37), 10-20.
- Griffithy, D. A. (2003). Advances in spatial science. In *Spatial autocorrelation and spatial filtering*, Berlin: Springer.

- Güçlü, M. (2017). Türkiye'de kadınların bölgesel işgücüne katılımının belirleyicileri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi*, 35(3), 83-102.
- Kıran, E. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türkiye'de çocuk gelinler. *Balkan Journal of Social Sciences* (Özel sayı), 1-8.
- Lawton, C. A. (2001). Gender and regional differences in spatial referents used in direction giving. *Sex Roles*, 44(5/6), 321-337.
- Lee, Y.C. (2005). IEAST User manual. Michigan State University, s.1-96, Erişim tarihi: 12.10.2021. <http://www.masys.url.tw/AU/doc/ieastman.pdf>.
- LeSage, J. ve Pace, R. K. (2009). Introduction to spatial econometric. New York: Crc Press.
- LeSage, J. P. (1998). Spatial econometrics. *Department of Economics University of Toledo Circulated for Review*, 1-309.
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye'de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (33), 93-112.
- Özpolat, A. ve Yıldırım, M. (2009). Gelişmekte olan ülkelerde kadın eğitimi ve büyüme ilişkisi. *Anadolu International Conference in Economics*, 17(19), 17-19.
- Öztürk, S. ve Benek, S. (2018). Toplumsal cinsiyet bağlamında mekânın algılanması ve kullanılmasına ilişkin bir değerlendirme: Şanlıurfa örneği. TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu International Geography Symposium on the 30th Anniversary of TUCAUM 3-6 Ekim 2018 /3-6 October 2018, Ankara.
- Rey, S. J. (2001). Spatial analysis of regional income inequality. (D. o. Geography, Dü.) *Regional Economics Applications* Laboratory University of Illinois, 1-22.
- Pehlivan, P. V. (2016). Toplumsal cinsiyet bağlamında kuramsal yaklaşımlar: Bir literatür taraması. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(31), 497-521.
- Schultz, T. P. (1990). Women's changing participation in the labor force: A World Perspectiv, *Economic Development and Cultural Change*, 38(3), 457-488.
- Şener, Ü. ve Demirbilek, H. (2014). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Veri Çalışması, Erişim tarihi: 02.06.2021, <https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1395332832>
- 5.TCDV_Toplumsal_Cinsiyete_Duyarli_Veri_Calismasi_Egitimi.pdf
- Terzioğlu, F ve Taşkın, L. (2008). Kadının toplumsal cinsiyet rolünün liderlik davranışlarına ve hemşirelik mesleğinde yansımaları. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, (12), 62-67.
- Tobler, W. R. (1979). *Cellular geography*. In: Gale S, Olsson G (eds) *Philosophy in Geography*. (pp. 379–386).
- Tunç, M. (2018). Kalkınmada kadın ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin rolü: Ülkeler arası farklı gelir gruplarına göre yatay kesit analiz. *Sosyoekonomi*, 26(38), 221-251.
- Türk, E. (2002). *Türk eğitim sistemi ve yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- UNDP (2012). *Dünya kalkınma raporu*, <http://www.undp.org.tr/gozlem2.aspx?websayfano=3312>
- Yalçın, F. (2016). *Antalya ili otellerin konaklama fiyatlarını etkileyen faktörlerin mekânsal analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Yang, T. C., Noah, A. J. ve Shoff, C. (2015). Exploring geographic variation in us mortality rates using a spatial durbin approach. *Population, Space and Place*. 21(1): 18-37.
- Ye, N. J., Li, W. J., Li, Y. ve Bai, Y. F. (2017). Spatial econometric research on the relationship between highway construction and regional economic growth in China: Evidence from the nationwide panel data. 1st International Global on Renewable Energy and Development (IGRED 2017) IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science 100.
- Zeren, F., Yılcı, V. ve İşlek, H. (2021). İtalya'da covid-19'un bölgeler arası yayılımı: Keşfedici mekânsal veri analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(79), 1432-1442.

GÖNÜLLÜ ÇOCUKSUZLUK VE KÜRTAJ TARTIŞMALARINA FEMİNİST BAKIŞ

FEMINIST PERSPECTIVE ON VOLUNTARY CHILDLISSNESS AND ABORTION DEBATES

Merve YILMAZBİLEK¹

ÖZ

Bu çalışma gönüllü çocuksuzluk kavramının ne anlama geldiğini feminist literatürden hareketle eleştirel bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ataerkil ideoloji gönüllü çocuksuzluğun sebeplerini kadınları yetersiz ve hatalı göstererek sunmaktadır. Kadınları sorgulayan egemen söylem, kadınların bu tercihi özgürce yapabilmesinin önünü kapatmaktadır. Gönüllü çocuksuzluk tartışmaları, risk ve özgürlük ikiliğinde kadınların bu tercihi yaptığını açıklarken kürtaj meselesini de bu alanın içerisinde değerlendirmeye açık hale getirir. Böylece kürtaj, gönüllü çocuksuzluk kararını veren kadınlar için bir uğrak noktası olarak karşımıza çıkabilir. Bu nedenle çalışmada kürtaj üzerine feminist tartışmalar değerlendirilirken kürtaj mücadelesinin feminist mücadele içindeki yerine de odaklanılmaktadır. Bu mücadele, kadınlar için bilinç yükseltme işlevi görmesinin yanında kadın bedenine yönelik ataerkillikle mücadeledeki önemli alanlardan biri olarak da görülmektedir. Bu anlamda literatürdeki gönüllü çocuksuzluk tartışmalarıyla kürtaj tartışmalarının ilişkisini kurmak, kadın bedeni ve özgürlüğü noktasındaki tartışmalara destek olabilir. Bu çalışma, kadınların gönüllü çocuksuzluk seçeneklerinin de olduğuna ve bu alanın feminizm içerisinde uzun yıllar mücadele edilen bir alan olduğuna vurgu yaparak feminist çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ataerkillik, Feminizm, Gönüllü çocuksuzluk, Kadın, Kürtaj.

ABSTRACT

Based on feminist literature, this study aims to provide a critical analysis of the concept of voluntary childlessness. Patriarchal ideology presents the causes of voluntary childlessness by showing women as inadequate and wrong. The dominant discourse questioning women prevents women from making this choice freely. While the discussions of voluntary childlessness explain that women make this choice in the duality of risk and freedom, they also make the abortion issue open to evaluation within this field. Thus, abortion may appear as a stopping point for women who decide to have voluntary childlessness. For this reason, the study focuses on the place of the abortion struggle in the feminist struggle while evaluating the feminist debates on abortion. This struggle is seen as one of the important areas in the fight against patriarchy against the female body, as well as serving to raise awareness for women. In this sense, establishing a link in the literature between debates on voluntary childlessness and abortion can help support discussions on the female body and freedom. This study aims to contribute to feminist studies by emphasizing that women have voluntary childlessness options and that this area is an area that has been struggled for many years within feminism.

Keywords: Patriarchy, Feminism, Voluntary Childlessness, Woman, Abortion.

¹ Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Dr., mwervee@gmail.com Orcid No: 0000-0001-9751-1875

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Merve Yılmazbilek **e-posta:** mwervee@gmail.com

Gönderilme /Submitted: 13.10.2021, **Kabul/ Accepted:** 01.07.2022

1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız toplumlarda kadınlar için çocuksuzluk çoğu zaman bir seçenek olarak değil bir sapma hali olarak algılanmaktadır. Çocuksuzluk tercihini gönüllü olarak yapan kadınlar, gönüllü çocuksuzlar, toplumsal yargılama ve damgalamalara maruz kalmaktadırlar. Bu nedenle gönüllü çocuksuzluk kadınlar için tam anlamıyla bir tercih olamamaktadır. Tam da bu noktada feminizm kadını baskı altına alan ataerkil ideolojiye karşı mücadele vererek gönüllü çocuksuzluğu tartışma alanına dahil etmiştir. Feminist mücadeleyle birlikte 1970’lerde kullanılmaya başlanan bu kavram birçok kadın için bilinçlendirici bir yol haritası çizmiştir.

Kadınlar için çocuk doğurmanın bir tercih olabileceğini vurgulayan gönüllü çocuksuzluk uzun mücadeleler sonucunda akademi içerisinde bir çalışma alanı haline gelebilmiştir. Kürtaj tartışmalarıyla birlikte değerlendirilen bu alan, bazı kadınların çocuk özleminin aksine güvenli kürtaja erişimlerinin olmaması sebebiyle anne olduklarını vurgulaması açısından da önemlidir. Bu alanı kürtaj hakkı ile beraber değerlendirmek kadınların gönüllü çocuksuzluk için verdikleri mücadeleye daha geniş bir perspektiften bakmaya imkân sağlayacaktır.

Bu çalışmada üzerinde durulan konular; kürtaj tartışmalarının feminist literatürdeki yeri, kadınların güvenli kürtaja erişebilmek için nasıl mücadele ettiği ve bilinç yükseltme gruplarının nasıl hizmet verdiği. Ataerkil ideoloji çerçevesinde kürtaj, sadece cenin hakları ile ilgili etik bir mesele olarak görülürken, feminist mücadele bu konuya kadın hakları açısından da yaklaşmanın önemli ve gerekli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Böylece kürtaj, kadının çocuklu ya da çocuksuz olabilme kararı için bir seçenek haline gelmiştir. Özetle bu çalışma feminist literatürdeki gönüllü çocuksuzluk ve kürtaj tartışmalarını ele alırken bu konuları kadının çocuk sahibi olma/olmama ile ilgili karar vermesi bağlamında değerlendirmektedir.

Kadınların kürtaj kararı vermesinin ardında (tıbbi, ekonomik, psikolojik) çeşitli nedenler ve zorunluluklar vardır. Kimi zaman kadınlar kendilerini anne olup olamayacakları ya da çocuk sayıları üzerinden değerlendirdikleri kimi zaman da hayatlarının kontrolünü ele alabilmek için zor da olsa kürtaj yaptırırlar (Kirman, vd., 2011, s. 122-125). Ataerkil sistemde kürtaj, kadın haklarıyla ilgili olarak değerlendirilmez. Bu makalede ise kürtaj tam aksine kadınların hayatlarını kontrol edebilmeleriyle ilişkili olarak ele alınmaktadır. Kadınların kürtaja başvurularının ardındaki nedenlerin farklılığı, hayatlarının hangi döneminde kürtaj kararı verdikleri, daha önce çocuk sahibi olup olmadıkları kürtaj tartışmaları ve gönüllü çocuksuzluk arasında doğrudan bağ kurmayı engellemektedir. Kürtaj ve gönüllü çocuksuzluk arasındaki bağ, çocuk sahibi olmamak “özgürlük ve risk” temaları üzerinden kadınların politik tercihleri olduğunda kurulabilmektedir. Bu çalışma, çocuk sahibi olmayı hayatlarının her döneminde gönüllü olarak reddeden kadınlara dair tartışmalara odaklanmaktadır.

2. GÖNÜLLÜ ÇOCUKSUZLUK VE KÜRTAJ TARTIŞMASI

2.1. *Feminist Perspektiften Gönüllü Çocuksuzluğa Bakış*

Çocuk sahibi olmayı istemeyen, bu kararlarını bir seçim ya da kurtuluş olarak değerlendiren kişileri ifade eden gönüllü çocuksuzluk kavramı (Paul, 2001; Park, 2002; Basten, 2009), çocuk sahibi olmak istemeyen kadınları damgalamaya alternatif olarak seçenekleri ve seçme şansını vurgulaması açısından oldukça önemlidir ve 1970’li yıllarda Amerika’da kullanılmaya başlanmıştır. Gönüllü çocuksuzluk kavramının gündeme gelmesinin ardındaki gelişmelere bakıldığında 1960 ve 1970’li yıllardaki çevrecilik hareketlerinin ve kürtaj seçenekleri ile kadınların doğurganlıkları üzerinde denetim kurabilmelerinin etkili olduğu görülür. Ayrıca feminizmin ikinci dalgası ile kadın kategorisinin tartışılmaya başlanması ve annelik

dışındaki alternatiflerin keşfi, daha genel olarak ise feminist bilinçlenmenin yükselişi (Tyler May, 1995; Minden, 1996) gönüllü çocuksuzluk kavramının gündeme gelmesini sağlamıştır.

1972 yılında Ellen Peck ve yoldaşları tarafından kurulan Ebeveyn Olmayanlar İçin Ulusal Kuruluşlar (National Organization For Non-Parents- NON), Elaine Tyler May'in (1995) vurguladığı gibi nüfus artışını teşvik edici politikalara karşı çocuksuz yaşamın hem kişilere hem de ekosisteme sağladığı faydalar üzerinde durarak bilinçlendirici bir politika izlemiştir (aktaran Park, 2002, s. 23). Kanadalı sosyolog Jean Veevers ise 1973'te yazdığı "Gönüllü Çocuksuzluk: Aile Çalışmalarında İhmal Edilen Bir Alan" (Voluntary Childlessness: A Neglected Area of Family Study) başlıklı makalesiyle literatürde çocuk sahibi olmama kararına dair seçici bir ilgisizlik olduğunu söylemiştir. 1980'de yazdığı "Seçimle Çocuksuzluk" (Childless by Choice) isimli çalışmasıyla farklı kavramlarla da olsa gönüllü çocuksuzluk üzerinde çalışmayı sürdürerek bu ilgisizlikle mücadele etmiştir. 1980'li yıllarda gönüllü çocuksuzluğa dair çalışmalar artarken Kate Harper, 1980 yılında yazdığı "Çocuksuzluk Alternatifi" (The Childfree Alternative), Barbara M. Hawkins ise 1984 yılında yazdığı "Çocuksuz Kadınlar: Seçiminizi Nasıl Yaşarsınız?" (Women Without Children: How To Live Your Choice?) başlıklı çalışmalarıyla bu konuya dikkat çekmişlerdir (Edwards, 2016, s. 29-30).

Kadın bedeni üzerindeki ilgiyi giderek arttıran Üçüncü Dalga feminizm (Coleman, 2009; Lemaster, 2012) ile 1990'lı yılların sonuna doğru gelişen söylem, beden üzerinden cinsel özgürlük (Martinez ve Andreatta, 2015, s. 228-230) ve kimliksizlik üzerine queerleşen bir yönelim izlemiştir. Bu nedenle her ne kadar 20. yüzyılın sonunda gönüllü çocuksuzluk, bu konuda yapılan çalışmaların birikimi ve söylemlerin etkisiyle bilimsel dergilerde kendine yer bulan bir konu hâline gelse de Elinor Burkett'in (2000) *Bebek Nimeti: Aile Dostu Amerika Çocuksuzları Nasıl Kandırıyor?* (The Baby Boon: How Family-Friendly America Cheats The Childless) adlı çalışmasına kadar toplum bilimlerinde belirli bir

alan olarak araştırılmaya değer görülmemiştir (Edwards, 2016, s. 30).

Amerika'nın aksine İsveç, Norveç, Finlandiya gibi İskandinav ülkelerinde ise çocuk sahibi olmamaya dair daha az çalışma yapılması, sosyoekonomik koşullarla ilişkilidir. Wager (2000), Amerika'da kadınların çocuksuzluk seçiminin kariyer hedefi için kabul edilebilir bir neden olduğunu söylerken İskandinav toplumlarında kariyer ve çocuk sahibi olmanın uyumlu bir ilişki içerisinde ilerlemesi beklenir (aktaran Peterson ve Engwall, 2013, s. 379). İsveç, ücretli ebeveynlik yardımı gibi uygulamalarla kadınların çocuk sahibi olması ve kariyerleri arasında uzlaşma kurulmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde çocuk sahibi olmama daha az önemli bir konuya dönüşmektedir (Peterson ve Engwall, 2013, s. 380). Nathalie Bajos ve Michele Ferrand'ın (2006) Fransa'da yaptıkları araştırma ise kadınların çocuk sahibi olmayı/olmamayı "gerekli koşullara sahiplik" üzerinden değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kadınlar, çocuk sahibi olmak için fazla genç/yaşlı oldukları, ücreti iyi olan bir işte çalışmadıkları, partnerleriyle düzenli ilişkilerinin olmadığı gibi nedenlerle kürtaj yaptırmışlardır. Dolayısıyla bazı kadınların kürtaj kararları, sosyoekonomik faktörle bağlantılı olarak "uygun koşulları bekleme" fikri ile ilgilidir ve çocuk sahibi olmayı ertelemeye (aktaran Krahenbühl, 2022). Görüldüğü gibi İsveç gibi ülkelerde kadınların çocuksuzluk istekleri, sorumluluk almak istememe ve özgürlük düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Kadının özgürlük isteği, bireyselliğe vurgu yaparak varoluşunu desteklediğinden erkek egemenliği tarafından baskı altına alınmasına sebep olur. Bu çalışmadaki tartışmanın odak noktası da budur.

Gönüllü çocuksuzluğun dışarıda bırakılma ve değersizleştirilme isteğinin arkasında kadının annelik dışında kendisini var edebilmesinin ataerkilliğin egemenliği için oluşturduğu tehdit vardır. Norman Ryder'in (1979) oluşmaya başlayan yeni çerçeve olarak bahsettiği anneliğin kader olmadığı aksine seçenek ve tercih hali (Lang, 1991; aktaran Tanturri ve Mencarini, 2008, s. 56) olarak ortaya çıkması, kadınların anne olma baskısıyla kontrol edilmelerini geçersiz kılmaktadır. Gönüllü

çocuksuzluk, kadının varoluşunun anne olmasa da gerçekleşeceğini, biyolojinin zorunlu belirleyen olmadığını, aksine sadece bir seçenek sağladığını göstererek kadını bedeniyle belirleyen özcü anlayışa meydan okumaktadır. Çocuğu olan bazı kadınların hayat hikayelerine bakıldığında Laura Purdy'nin (1996) söylediği gibi “annelik arzusundan değil, doğum kontrol yöntemlerini kullanamadıkları ya da kürtaja erişemedikleri için hamile kaldıkları” (aktaran Wager, 2000, s. 392) görülmektedir.

Bu nedenle gönüllü çocuksuzluk biyolojinin annelikle ilişkisi bağlamında kaderciliği ve kadını belirlediği anlayışını karşısına alan bir manifestodur. Bu karşı çıkış kimileri tarafından çocuk sahibi olmamanın da bir bakıma biyolojiden ileri geldiğinin ve en az çocuk sahibi olmayı istemek kadar doğal bir istek olduğunun iddia edilmesiyle (Craig, vd., 2014, s. e22) ilişkilendirilmektedir. Gönüllü çocuksuz kadınların geniş olmayan ailelerden geldikleri ve genelde tek çocuk olmaları söylemi ise çocuk istememe davranışını, nesiller arası olarak kolektif bilinç aktarımıyla ilişkilendirilmektedir (Murphy ve Wang, 2001). Bu ilişki çerçevesinde yapılan çalışmalar ise gönüllü çocuksuz kadınlardan çocuklara ilişkin olumsuz duygular besleyenlere, çocukları sevmeyenlere (Mitchell ve Gray, 2007) odaklanarak bu kararı, tercihten ziyade içten gelen bir güdü olduğu yönünde doğallaştıran (aktaran Tanturri ve Mencarini, 2008, s. 66) bir bakış açısı oluşturmaktadır.

Bu söylemin dışındaki gönüllü çocuksuzluk tercihleri ise iki temel söylem olan risk/özgürlük şeması üzerinden yürütülmektedir. Özgürlük söylemi, çocuk istememenin ve anneliğin, kadınlar için özgürlüklerinin kısıtlanması anlamına geldiğini iddia etmektedir. Helen Peterson (2015), yaptığı araştırmada kadınlar için anneliğin kendilerini ve yaşamlarını toptan değiştirecek bir deneyim olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Böylece annelik, kadınlar tarafından kendi hayatlarının ve hayallerinin önüne çocuğununkileri koymayı gerektiren fedakârlık içeren bir yaşam tarzına geçiş olarak değerlendirilmektedir (Peterson, 2015, s. 187-188).

Türkiye’de gönüllü çocuksuz kadınlarla yapılan araştırmalarda da kadınların çocuk sahibi olmama tercihlerinin arkasında anneliğin hayat tarzlarını kısıtlamasını önlemek olduğu görülür. Kadınlar için annelik kendilerini zorunlu olarak bir başkasına adanmak, fazladan sorumluluk almak anlamına gelmektedir (Parlak ve Tekin, 2020, s.14). Bu nedenle gönüllü çocuksuzluk, kadınların hayatlarının kısıtlanmasına karşı bir meydan okuma ve güç kazanma olarak da değerlendirilebilir. Giderek bireyselleşen bir dünyada kendi sorumluluğunun üzerine bir de başkasının sorumluluğunu almak, o kişi her ne kadar kişinin kendi çocuğu olsa da oldukça zor bir karardır. Bu kararı almak kadınlar için farklı nedenlerden kaynaklansa da ortak olan nokta, özgürlük teması etrafında kadınların özel hayatlarına dair beklentilerinin değişiyor olmasıdır (Gillespie, 2003; Bass, 2015). Çünkü gönüllü çocuksuzluğun kadınlar için anlamı; kendi beklentileri doğrultusunda zevk aldıkları alanlara yönelmek için daha çok vakit ayırabilmek, evle ilgili sorumluluklarını asgari düzeyde tutmak, sosyalleşmek ve yeni deneyimler için daha çok fırsat elde etmektir. Bu nedenle Margaret Movius’un (1976) vurgusundaki gibi “çocuksuzluk alternatifi, kadınların nihai özgürlüğü olarak görülebilir” (aktaran Peterson, 2015, s. 182-183) ve Cynthia Minden’in (1996) Anneden Başka’da (Other Than Mother) ifade ettiği gibi “kolay seyahat edilen bir yol” (aktaran Morell, 2010, s. 316) olarak tanımlanabilir.

Kadınların gönüllü çocuksuzluk seçeneğini değerlendirmeleri için anneliğin inşasına eleştirel bakabilmeleri ve ne istediklerini sorgulamaları gerektiğinden, bu kararın eğitim ile ilişkisi kurulabilir. Nitekim eğitim seviyesinin yükselmesi, kariyer ve statü ile ilgili beklentiler (Nason ve Poloma, 1976; Rowland, 1998; Wager, 2000, s. 391; Musick, vd., 2009) kadınların gönüllü çocuksuzluk kararlarında bir bakıma etkili olmuştur. Çiğdem Dalay, çocuk sahibi olmama kararı veren kadınlarla yaptığı alan araştırmasında kadınların hayattan beklentilerini sorguladıkları, ne isteyip istemediklerini bildikleri ve kendilerini feminist olarak tanımladıkları sonucuna ulaştığını

belirtir. Eğitim, kadınların sorgulama alanına geçmesini sağlarken birçok kadının vurguladığı “annesi gibi olmama” arzusu, kadınların bağımsızlık isteğiyle ilişkilidir (Dalay, 2016, s.92-97). Gönüllü çocuksuzluk, kadınlara “yaşam alternatiflerinin varlığını” işaret ederken (Eke, 2020, s.122), annelik dışında başka alanlarda da var olma imkânı olduğunu hatırlatır. Her ne kadar eğitim, iş hayatı, statü ile bağlantılı olarak gönüllü çocuksuzluk kararı sınıfsal bir eğilim taşıyormuş gibi görünse de sınıfsal etkileşimlerin etkisiyle alt sınıflarda yoğun olarak görülmektedir (Morell, 2010, s. 314).

Alt sınıftan kadınların çocuk sahibi olmama kararının arkasında orta ve üst sınıftan kadınların kararını da etkileyen ekonomi ile bağlantılı nedenler de vardır. Risk teması altında değerlendirebileceğimiz çocuk sahibi olmak kapitalizmle yakından ilişkilidir. Çocuk eğitiminin özelleşmesi ve profesyonelleşmesiyle bağlantılı olarak artan eğitim masrafları, çocuk bakım ürünlerindeki farklılaşma ve bu farklılaşmanın fiyatlara yansımaları, kamusal çocuk bakım merkezlerinin azlığı ve niteliksizliği (Todorova ve Katzeva, 2003, s. 140; Tanturri ve Mencarini, 2008, s. 56) çocuksuzluk seçimini etkileyen önemli nedenlerdir. Ekonomik faktörlerin yanı sıra kadınlar için en önemli risk çocuk sahibi olmanın bedenle ilişkisinden kaynaklanmaktadır ki, bu risk son derece hayati bir sorunu temsil etmektedir; çünkü doğrudan beden ile ilişkilidir. Hamilelikle ilgili riskler ve hamileliğin neden olduğu bedensel değişiklikler, doğumun acılı bir süreç olması ve hayati tehlike riski taşıması, doğum sonrası bedensel kaygılar gibi birçok neden çocuk sahibi olmanın bedenle ilişkisini göstermektedir.

Kadınların bedenlerine dair duydukları endişelerin yanı sıra daha politik olarak çevresel bilinçle hareket etmelerinden kaynaklanan çevresel riskleri değerlendirmeleri de gönüllü çocuksuzluk kararlarında etkili olmaktadır. Dünya üzerindeki kaynakların artmakta olan nüfus için yetersiz olması, kuraklık, iklim değişiklikleri, artan çevre kirliliği gibi nedenler, dünyaya bir canlı daha getirmenin hem dünya hem de çocuk için iyi olmayacağını düşündürmektedir. Dolayısıyla bu

nedenlerle verilen çocuk sahibi olmama kararı, kadınların politik duruşunu sergilemektedir. Sorumluluk bilincinden kaynaklanan daha az kaynak tüketmek ile ilişkilendirilen (aktaran Park, 2002, s. 38) bu duruş, kadınların gönüllü çocuksuzluk seçimlerinin duyarlılık ve bilinçlenmeyle ilgili olduğuna işaret eder. Dolayısıyla gönüllü çocuksuzluk hem ataerkil ideolojinin kadın kimliği inşasına bir tepki hâli olarak bu kimliği reddediş hem de çevrecilik hareketleriyle ilişkisi çerçevesinde genel anlamda politik bir duruş olarak değerlendirilebilir. Bu duruşun toplumsal bir kriz hâline gelmesi ise kadınlarda doğal olarak bulunduğu farz edilen annelik iç güdüsü fikri ile ilişkilidir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda da kadınlar, kadın ve annelik arasında kurulan bağlantının, kadınların kendilerini çocuk sahibi olmaya mecbur hissetmelerinin toplum baskısından kaynaklandığını vurgularlar (Eke, 2020, s.140).

Toplum baskısıyla gönüllü çocuksuz kadınların çocuksuzluk durumu, “gerçek” kadınlıkla ilgili kaçırdıkları şeyler ve kimliklerindeki eksiklik (Boulton, 1983; Richardson, 1993), kusur hâli (Wager, 2000, s. 390) olarak değerlendirilmektedir. Gönüllü çocuksuz kadınların öteki olarak etiketlenmesi ve ayrımcı davranışlara maruz kalmalarının sebebi ataerkilliğe tehdit olarak görülmelerinden kaynaklanmaktadır ki, bu da Maaret Wager’in (2000) kullandığı “istisnai kadın” kavramıyla yakından ilişkilidir. İstisnai kadın, “annelik içgüdü olmayan, cesareti ve özgürlüğüyle kadınların ve erkeklerin düşmanıdır. Hayattan beklentileri hakkında tereddütü yoktur ve çocuk istememektedir” (Wager, 2000, s. 391). Bu nedenle de geleneksel kadın kimliğiyle birebir zıt olmasının yanında, bu kimliğin zeminini sarsıcı bir tehdit unsuru olarak görülmektedir.

Buna rağmen gönüllü çocuksuzluk kadınlar için gerçek bir seçim olamamaktadır. Çünkü kadınlar bu seçimlerinden dolayı Peggy Orenstein’in (2000) saptamalarıyla paralel olarak dışlanacakları, yargılanacakları, ötekileştirilecekleri (aktaran Park, 2002, s. 23) endişesini duymaktadırlar. Bu nedenle çocuk, kadın kimliğini belirleyici bir unsur olarak kurulmaya devam ettiği sürece gönüllü

çocuksuzluk, kadınlar için tamamen bir seçim olamayacaktır.

2.2. *Çocuksuzluk Seçimi: Kürtaj Tartışması ve Mücadelesi*

Kadın özgürlüğüyle son derece yakından ilişkili olan kürtajın, ceninin yaşam hakkı ve kadının bedensel özerkliği arasında oluşturulan ahlâki çelişkidir. Ziyade (Mackenzie, 1992, s. 136), kadının kendisi bedenini ilgilendiren bir karar olarak değerlendirilmesi feminizm için oldukça önemlidir. Judith Jarvis Thomson'un (1971) başkasının bedenine bağlanmış ve bu süreç dokuz ay devam etmezse ölecek olan kemancıyla, hamile kadın arasında kurduğu analogi "fetüsün yaşam hakkı olsa da kadının bedeninin özerklik hakkının bu durumu geçersiz kıldığını" (Thomson, 1971, s. 95-97) açıkça işaret etmektedir. Komada olan kemancı ve fetüs arasında benzerlik kuran Thomson (1997) aynı zamanda kemancının yaşam hakkı olduğu için dokuz ay boyunca ona bağlı kalarak hayatını kurtaracak kişiyle de hamile kadın arasında bağlantı kurar. Bu bağlantı yaşam hakkı ve bedensel özgürlük arasındaki karşıtlıkta başka bir kişi tarafından sağlanan yaşam hakkının ahlaki bir tercih olduğunu ve reddedilebileceğini ekler. Çünkü yaşam hakkı kavramından söz edilse bile, bu durum bir başkasının bedeni ile ilişkili olduğundan, kararı vermesi gereken beden sahibidir.

Dolayısıyla kürtaj söz konusu olduğunda feminizm için öncelikli olan kadın perspektifinden bakmanın gerekliliğidir. Bu nedenle Marry Anne Warren (1975) "kadının bedensel hakkının her zaman fetüsü içeren haklardan önce geldiğini ve kürtaj olmanın birinin saçını kesmekle aynı ahlâki eşdeğerlilikte" (aktaran McKenzie, 1992, s. 136) olduğunu söylemektedir. Her ne kadar cenin yaşamsal hakları olan bir canlı olarak değerlendirilse ve bu durum ahlâki sorumluluk ilişkisine yol açsa da kürtaj kararı için öncelikli karar mercii kadın olmalıdır; çünkü ilk aşamada söz konusu olan kadının bedensel bütünlüğüdür (Cornell, 1995, s. 53).

Bedensel bütünlük üzerinden, kadının bedenini işgal etme ve ceninin yaşama hakkı kavramları etrafından yürütülen kürtaj tartışmasına farklı bir

açıdan yaklaşan Christine Overall (2015) ise tartışmaya hak yokluğu söylemi üzerinden yaklaşmaktadır. Fakat bu bakış açısına geçmeden önce Overall'un kürtajla ilgili daha farklı bir yaklaşım benimsediğini de hatırlamak gerekir. Overall, 1987 yılındaki ilk çalışmasını kendisine gelen eleştirileri dikkate alarak 2015 yılında revize eder. Çalışmasının 1987'deki ilk halinde kürtaj tartışmasına sadece kadın üzerinden yaklaşmaz. Kürtajı hamileliğin erken dönemlerinde desteklerken dahi rahmin boşaltılması ve fetüsün öldürülmesi arasında ayırım yaparak, kürtajı rahmin boşaltılması anlamında desteklediğini belirtir (2015, s. 129). Bu doğrultuda teknolojinin gelişimiyle birlikte "ektogenezin" (rahimdeki ceninin başka bir rahme ya da yapay bir rahme aktarımının) fetüsü öldürmekten farklı bir anlama geleceğini savunur.

2015 yılındaki çalışmasında ise Overall tartışmayı, hamile kadının cenini öldürmeye hakkı olmadığı gibi ceninin de kadının rahmini işgal etmeye hakkı olmadığı üzerinden yürütür. Overall'a göre cenin, kadın bedeninden bağımsız olmadığı ve tıpkı kadının organları gibi bedenin bir parçası olduğundan, ceninin bağımsız ahlâki bir statüsü yoktur ve bu statü ancak ceninle kadın arasındaki ilişkisi aracılığıyla kurulur. Bu nedenle daha önce savunduğu rahmin boşaltılmasının kadına ait olan bir parçayı çalmak ve ondan izinsiz kullanmak anlamına gelebileceğini düşünür. Overall, kürtaj üzerine 1987 yılında yaptığı tartışmalara bakarak kendisini eleştirdiğinde, bu eleştirinin kürtajı tek boyutlu olarak değerlendirmesinden ileri geldiğini fark eder. Bu nedenle kürtajı beden özerkliği açısından tek boyutlu olarak değerlendirdiğini, oysa kürtajın kadının biyolojik yeniden üretim hakkıyla paralellik içerisinde bu hakkın kontrolüyle ilişkili olarak anne olmayı seçmek ya da seçmemekle ilişkisi olduğunu gözden kaçırdığını söyler (Overall, 2015, s. 128-131). Böylece kürtajı hak yokluğu üzerinden değerlendirir.

Bu nedenle kürtaj tartışmasının ilk boyutunu beden özerkliği oluştururken, diğer boyutunu da kadının biyolojik yeniden üretim hakkı oluşturmaktadır. Bu hak ise, kadının çocuk sahibi olup olmamayı tercih etme hakkıdır. Gönüllü çocuksuzluğu tercih etmek annelik rolünü tercih

etmemek anlamına geldiğinden, kürtaj tartışmalarının arka planında anneliğin ve annelik rolünün reddedilmesinden kaynaklanan bir gerilim vardır. Bu gerilim, kürtajın ataerkillik için önemli olan annelik ideolojisine meydan okumasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla kürtaj kimi zaman “anneliğin reddi” anlamına gelen toplumsal cinsiyetli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Annelik rolünü devam ettirip ettirmeme hakkı, kadının en doğal hakkıdır. Bu karar, kadını sadece dokuz ay süren hamilelik sürecinde değil, yaşamının sonuna kadar etkileyecek ve kadının aldığı sorumlulukla tüm hayatını değiştirecektir. Bu nedenle kürtaj kararı, kadın için yaşamıyla ilgili verdiği bir karar olarak yaşamının kontrolünü ele geçirmesiyle ilgilidir (Wainer, 2008, s. 36). Kadının kendi yaşamı hakkında vereceği bu kararın kürtaj tartışmalarıyla ilgili en güçlü iddia olduğunu söyleyen Catriona Mackenzie, bu kararın gelecekte bağımsız olmakla ilgili olduğunu savunur (1992, s. 137). Esra Demir (2012), Türkiye’deki kürtaj mücadelesini değerlendirirken “hak söylemi” üzerinden yürütülen kampanyalar nedeniyle kadınların tepki çektiklerini çünkü bu söylemin kadınlar için güçlendirici olduğunu vurgular (aktaran Keskin, 2015, s. 89). Kürtaj, kadının hayatını etkileyecek çok önemli bir durum hakkında karar seçeneğinin olması ve bu seçeneğin kendisi tarafından belirlenmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla da kadınlar için güçlendirici bir seçenektir. Tam da bu güçlendirici yanından dolayı, kadınların kürtaj seçeneği baskı altına alınmaktadır.

Bu baskı, kadınların kürtajla ilgili kararlarını özgürce verememelerine sebep olurken aynı zamanda ataerkil toplumda kürtaja getirilen yasal sınırlamalar, kadınları kürtaj imkânlarına güvenli olmayan yollardan erişmeye mecbur bırakmaktadır. Bu ise kadınların sağlık ve can güvenliğine tehdit oluşturmaktadır. 1968 yılında Tahran’da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletlerin (BM) Uluslararası İnsan Hakları Konferansı’nda üreme hakları, insan haklarının alt başlığı olarak belirlenmesine rağmen (Shaw, 2010, s. 635-640), kadının insan hakkı olarak kürtaj her zaman tartışmalara neden olmakta ve kadınları baskı altında tutmaktadır. Bu toplumsal şartlar altında

kürtaj kararının kendisi başlı başına bir baskı kaynağıken, kadından bu karar hakkının alınması söz konusu baskıyı daha da arttırmaktadır.

Biyolojik yeniden üretim, kadın bedeni içerisinde gerçekleşmesine rağmen çocuk sahibi olmakla ilgili olarak kadının kararı çoğu kez önemsenmemektedir. Bu durum ise kadınların bedenlerinin ve hayatlarının baskı altına alınması anlamına gelmektedir. Bu baskı çocuk sahibi olmak istemeyen kadınların kürtaj yaptırmasına engel olan ataerkil kapitalist bir baskıdır. Aile içindeki erkeklerden başlayarak tıp sektöründeki kısıtlamalarla devam eden bu baskı aynı zamanda hamilelik ve doğum sürecini özel hastaneler aracılığıyla kapitalist sisteme kâr sağlayan bir pazara dönüştürerek devam etmektedir. Devletin kimlerin çocuk sahibi olup olmayacağı üzerinden yardımcı üreme teknolojilerinin sınırlarını belirlediği ve kürtajı düzenlediği yasal kısıtlamalar da kadınların yaşadığı baskının başka boyutlarıdır. Bu nedenle biyolojik yeniden üretim üzerinden gerçekleşen baskı, bedenleri ve hayatları üzerinde söz sahibi olmak ve güvenli kürtaja erişebilmek isteyen kadınların mücadelesine yol açmıştır.

Sınırlayıcı kürtaj yasalarının kadınların ölümüyle sonuçlanması, resmi sağlık hizmetleri içerisinde kürtajın yer almaması, güvenli kürtaja erişimin yüksek ücretlerinin kürtajı zengin ayrıcalığı haline getirmesi, kürtaj mücadelesinin başlama nedenlerindedir (Johnson, vd., 2017, s. 542). Bu nedenle yasadışı kürtaja karşı New York kampanyası 20. yüzyılın ilk yıllarında başlamış, fakat mücadele eden kadınların istedikleri etkiyi yaratmamıştır. 1950’lerin ve 1960’lı yılların başında Amerika’da her yıl bir milyon yasa dışı kürtaj yapılması, bu kürtajlara ise sadece üst ve üst orta sınıftan kadınların erişebilmesi ve hatta kürtajın serbest olduğu ülkelere yönelik kürtaj turizminin başlamasının yanı sıra (Graber, 1996, s. 45-62), Amerika’da bir yılda güvensiz kürtaj nedeniyle ölen kadın sayısının Vietnam’da ölen asker sayısından çok olması kürtaj mücadelesinin alevlenmesine neden olmuştur (Hartoun, 1997, s. 65).

1960 ve 1970’li yıllarda başlayan Kadınların Sağlık Hareketi (WHM) ilk olarak tüm kadınlar için

sağlık hizmetlerini geliştirmeyi amaçlamış ve biyolojik yeniden üretim yasalarında değişiklikler için mücadele vermiştir (Nichols, 2000, s. 56). Aynı yıllarda kendisini radikal feminist olarak tanımlayan Heather Booth, Chicago'da kendisinden kürtaj yardımı isteyen arkadaşlarının sayısı artınca, güvenli kürtaja erişim ihtiyacının ne kadar yaygın ve önemli olduğunu fark etmiş ve Jody Parsons ile iletişime geçmiştir. Genç bir anne olan Parsons, güvenli kürtaj ihtiyacının farkında olan bilinçli bir kadın olarak Booth'un önerdiği projeyi kabul etmiş ve kürtajla ilgili bilgilendirme toplantılarında temel figür haline gelmiştir. Hamile ve aynı zamanda bir çocuk sahibi Nancy Hawley, arkadaşlarıyla birlikte hamilelik ve anneliğin baskı olarak deneyimlenmesi hakkında konuşmak için Chicago'ya gelmiştir. Chicago'daki bu hareketlenme, 1969 yılında yedi yıl hizmet verecek Chicago Kadınlarının Özgürlük Birliği'nin (Chicago Women's Liberation Union-CWLU) kurulmasını ve kürtajın tıbbi bir mesele olmaktan ziyade kamusal bir problem olarak gündeme gelmesini ve aktivizmin hareketlenmesini sağlamıştır. Bu aktivizm içerisinde değerlendirilebilecek kürtaj açılma grupları, kadınların yaşadığı yasal olmayan kürtaj deneyimlerini anlatarak hem bir psikolojik destek grubu hem de bilinçlenme grubu olarak işlev görmüştür. Susan Brownmiller yaptırdığı yasal olmayan üç kürtajı açıklayarak bu gruplara ve kadınların açılmasına destek vermiştir (Kline, 2010, s. 66-71).

Kadınlar arasında artan bilinçlenme ve kürtaj deneyimi hakkında konuşma gruplarının etkisiyle önemli bir gündem oluşturan kürtaj meselesine, Chicago'daki radikal ve sosyalist feminist kadınlar kadın sağlığı klinikleri açarak cevap vermişlerdir. Böylece hiyerarşi ve güç ilişkilerinden bağımsız olarak kadınlara yönelik sağlık hizmeti modeli geliştirmişlerdir. Kendilerini Kadınların Özgürlüğü İçin Kürtaj Danışma Servisi (Abortion Counseling Service for Women's Freedom- ACSW) olarak adlandıran, fakat danışan kadınları korumak için This is Jane kod adını kullanan bu grup binlerce kadının kürtaj olmasına yardım etmiştir (Hartoun, 1997, s. 70-71). Bu grup, Amerika'da sağlık hizmetlerinden memnun olmayan, tıp otoritelerinin

kendi bedenleri üzerinde kontrol sahibi olmasından rahatsız olan kadınlar tarafından 1970'li yıllarda kurulan öz yardım gruplarının en etkili olanlarından (Nichols, 2000, s. 56).

Kadınların kendi bedenleri üzerinde kontrol hakkını savunan bu gruplar; mensturasyon, doğum kontrolü, kürtaj gibi konularda kadınlara verdikleri hem teorik hem de pratik bilgilerle amaçlarını gerçekleştirmişlerdir. Jane grubundan sonra feministler, feminist sağlık merkezleri açacaklarını duyurmaya başlayarak bir yıl hizmet veren Alice Hamilton Kadın Sağlığı Merkezi (Alice Hamilton Women Health Center- AWHC) ve 1974 yılında açılarak on iki yıl hizmet veren Emma Goldman Kadın Sağlığı Merkezi'ni (Emma Goldman Women Health Center- EWHC) açarak kürtaj yapmak yerine hamileliği önleyen ilaç ve yöntemlere odaklanmışlardır (Kline, 2010, s. 77-79).

Feministlerin mücadele verilmesi gereken bir alan olarak gündeme getirdikleri kürtajın kamusal bir sorun haline gelmesi, kazandığı görünürlüğün yanı sıra yasalarda da değişiklik yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Amerika'da yargıtay, evli kadınlara doğum kontrolünü yasaklayan mahkeme kararını Griswold v. Connecticut davası ile 1965 yılında, evlenmemiş yetişkinlere doğum kontrol uygulamalarının dağıtılmasını yasaklayan maddeyi de Eisenstadt v. Baird davası ile 1972 yılında iptal etmiştir. Kürtaj ile ilgili olarak tarihe geçen önemli karar ise Roe v. Wade davası ile olmuştur. Bu dava ile yargıtay 1973 yılında kadınların hayatını kurtarmak için gerekli olmasının dışında kürtajı yasaklayan Teksas yasasını iptal etmiş ve kürtaj seçimini, kadınların özel alanına ait temel bir hak olarak genişletmiştir. 1976 yılındaki Missouri v. Danforth davasında ise kadınların kürtaj yaptırmadan önce kocalarının yazılı iznini alması gerektiğini ifade eden maddeye karşı karar verilmiştir. ¹ Bu kararlar neticesinde kadınların kürtaj mücadelesi önemli kazanımlar elde etmiştir. Fakat bu kazanımlar, Roe davasından sonra kürtaj karşıtı bir mücadelenin başlamasına da sebep olmuştur. Böylece kürtaj meselesi, destekleyicileri ve karşıtları olmak üzere iki kampa bölünerek ulusal bir mesele haline gelmiştir.

Kürtaj konusunda farklı iki kampı oluşturan “pro-choice” ve “pro-life” taraftarları farklı gerekçelerle kürtaj meselesine yaklaşmaktadırlar. Kürtajı, kadının kendi bedeni üzerinde kontrol sahibi olma hakkı olarak değerlendiren ilk gruba göre, kürtaj kararını vermesi ve bu konuda özgür olması gereken özne kadındır. Kristen Luker, *Abortion & The Politics of Motherhood* (Kürtaj ve Anneliğin Politikası) (1984) kitabında fetüsün kadın bedeninin bir parçası olmadığını söyleyerek onu kimliksizleştirir ve kadınların kürtaj kararını erkeklerin asla yargılayamayacağını söyler. Bir kadın deneyimi olarak odaklanılan kürtaj sınırlamaları, kadınların ekonomik ve sosyal eşitliğe ulaşma çabalarının engellenmesi ve insan haklarının ihlaliyle ifade edilir (Graber, 1996, s. 31). Kadının beden haklarına karşı fetüsün haklarını savunan ikinci grup ise, insan genetiğini taşıyan canlı fetüsün doğmaya hakkı olduğunu söyler ve kürtajı ahlaki olmayan bir tavır olarak değerlendirir. Bu nedenle de kürtajın, yaşamı başlamış masum bir canlıyı öldürmek olduğunu ifade ederlerken, kürtaj gibi doğum kontrol yöntemlerinin de yasaklanması gerektiğini savunurlar (Graber, 1996, s. 21-22).

1980 yılına gelindiğinde “pro-life” aktivistleri savundukları ahlaki tavır ile örtüşmeyen hareketlerde bulunarak, kürtaj yapan ve yaptıranlara yönelik saldırgan tavırlara başvururlar. Eylemleri sırasında kürtaj kliniklerine bombalı saldırılar düzenlemeleri, birçok doktorun hayatını kaybetmesine neden olur. 1990 yılı ise eylemlerinin daha da tırmandığı bir yıl olarak tarihe geçer. Arttırdıkları şiddetle klinik çalışanı ve doktor öldürülür (Nossiff, 2011, s. 169). Artan şiddet ve kürtaja yönelik olumsuz tavırlar, kadınların yıllar süren mücadelelerle elde ettikleri kazanımların gerilemesine yol açar. 1977 yılında Maher v. Roe davası ile kürtajın tıbbi olarak gerekli olmadığı durumlarda kamu kaynaklarının kullanılması, 1980 yılında ise Harris v. McRoe davası ile Hyde Düzenlemesi onaylanarak kürtajın kadının yaşamını kurtarmak için gerekli olmadığı durumlarda hükümet desteğinin alınması yasaklanır. ⁱⁱ 1989 yılına gelindiğinde Webster v. kararı ile tıbbi gerekliliğin olmadığı durumlarda kürtaj için kamu

tesislerinin ve çalışanlarının kullanılması yasaklanır.

Fakat bu yasaklar ve kürtaj karşıtı mücadele karşısında yılmayan feminist grupların, mücadelelerini sürdürmeleri ve ülke çapında eylemler düzenlemeleri sonucu kürtaj eylemleri dünyanın farklı yerlerine sıçramıştır. 1980’li yıllarda siyah kadınlar kendi derneklerini kurarak kürtaj mücadelesini sürdürürken biyolojik yeniden üretim ve sağlık hizmetleri konusunda destek toplamaya çalışmışlardır. Siyah Kadınların Sağlığı Zorunluluğu platformu (Black Women’s Health Imperative- BWHI) 1981 yılından itibaren bu mücadelelerin hızlanması için çaba sarf ederken biyolojik yeniden üretimin kadınların kendileri tarafından verilmesi gereken bir karar olduğu üzerinden tartışmaları alevlendirmiştir (Fried, 2013, s. 11-13).

Böylece 2000 yılında FDA (Food and Drug Administration) düşük ilaçlarını onaylamış ve doğum kontrolünün yasaklanmasıyla ilgili kararlar geçersiz olmuştur. 2003 yılına gelindiğinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO), yaklaşık otuz yıl önce güvensiz kürtajı kamusal sağlık sorunu olarak nitelendirdiği gibi, sağlık sistemi içerisinde güvenli kürtaj için teknik ve politika rehberliği üretme çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda 2004 yılında, güvensiz kürtajdan korunmak ve biyolojik yeniden üretim ile ilgili sağlık stratejileri üretmek Dünya Sağlık Örgütü’ne üye ülkelerin hedefleri arasında yer almıştır (Johnson, vd., 2017, s. 542). Bu mücadelelerin Asya ve Pasifik Adaları’ndaki topluluklar için görünürlüğü ise 1989 yılında kurdukları Asya Toplulukları İçin Üreme Adaleti (Asian Communities for Reproductive Justice-ACRJ) ile “üreme adaleti” olarak yaptıkları tanımlamalarla ve perspektif değişiklikleriyle olmuştur (Fried, 2013, s. 11-13). 2005 yılında yazdıkları Yeni Bir Vizyon (A New Vision) ise üreme sağlığına yönelik adaletin toplumsal baskılarla engellenmesini ve buna yönelik mücadelelerini anlatır (Venkatraman, 2020).

2005 yılı dünyadaki kadın savunucuları için eylemlerini yoğun olarak gerçekleştirdikleri bir yıldır. Birçok kadın aktivist Sri Lanka’da bir araya

gelerek bölgesel, ulusal ve aynı zamanda uluslararası taleplerini dile getiren bir hareket olarak ortaya çıkmış ve 2008 yılında Kadın İnsan Hakları Savunucuları Uluslararası Koalisyonu (Women Human Rights Defenders International Coalition- WHRDIC) olarak resmi bir oluşum hâline gelmiştir.ⁱⁱⁱ Dünyanın çeşitli yerlerinde kürtaj hakkı mücadelesi ve bu konuda yürütülen kampanyalar, 1990'lı yıllarda Latin Amerika'daki oluşumlarla birlikte kadın sağlığı farkındalığı için ilan edilen Uluslararası Eylem Günü olan 28 Mayıs'ın, 2015 tarihinde Güvenli Kürtaj Günü olarak değiştirilmesine neden olmuştur. Türkiye'de kürtajın yasallaşması sürecinde ise kadınlar yerine doktorların ve meclis üyelerinin yaptığı tartışmalar gündem oluştururken bu tartışmaların konusu, kürtaj yasağının kadınların kürtaj yaptırmasını engellemediği aksine onları güvencesiz kürtaja mecbur bıraktığıdır (Atay, 2017, s. 10). Her ne kadar verilen mücadele sonuç vermiş ve 1960 yılı ortalarından itibaren kürtaj birçok ülkede^{iv} yasallaşmıştır. Üreme Hakları Merkezi'nin (CRR) 2017 yılı verilerine göre, hafta sınırlaması haricinde erişim engeli olmadan kürtaj uygulanan ülkeler arasında Avustralya, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Güney Afrika, Türkiye, Kore, Azerbaycan gibi ülkeler yer almaktadır (Singh, vd., 2017).

Şirin Tekeli (2012), Türkiye'de kürtajın yasallaşmasının "nüfus planlaması yöntemi" olduğunu belirtir ve kadın hakkı olarak görülmemesinden rahatsız olduğunu anlatır (aktaran Atay, 2017, s.10). Bu nedenle devletler tarafından kadın haklarıyla değil aksine nüfus politikalarıyla bağlantılı değerlendirilen kürtaj hâlâ politikaların ve sınırlamaların etkisi altındadır. Türkiye'de kürtaj kimi zaman sadece kâğıt üzerinde yasaldır. Bazı hastaneler ve doktorlar kürtaj yapmaya isteksiz davranarak kadınlara baskı uygulamaktadır.^v Özellikle 2012 yılında hükümetin kürtaja yönelik olumsuz söylemleri, kadınların kürtajla ilgili yaşadığı baskıyı artırmıştır. O dönemin Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan'ın "kürtajı cinayet olarak görüyorum. Yatıyor kalkıyorsunuz Uludere

diyorsunuz; her kürtaj bir Uludere'dir"^{vi} sözlerinin ardından kürtaj ile ilgili düzenleme gündeme gelmiştir. Kadınların kazandıkları yasal hakkı kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldıkları bu dönemde, Türkiye'de kürtaj mücadelesi başlamış ve aldıkları tepkiler sonucu hükümet geri adım atmak zorunda kalmıştır. Görüldüğü gibi kürtaj kadınlardan çok devletleri ilgilendiren bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı devletler ise kürtaja yalnızca tıbbi gereklilik olması durumunda izin vermektedir.

Kadının hayatını kurtarmak, sosyal ve ekonomik durumundan kaynaklanan fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklarını önlemek koşuluyla kürtaj Finlandiya, Japonya, Kıbrıs, Hong Kong ve Hindistan'da yasalken; kadının fiziksel ve ruhsal sağlığını korumak amacıyla Yeni Zelanda, İsrail ve Malezya'da serbesttir. Monoko, Polonya, Kenya ve Pakistan sadece fiziksel rahatsızlığın oluşumunu engellemek amacıyla kadınlara kürtaj için izin verirken; Libya, Somali, Nijerya, Yemen ve Brezilya'da kürtaj kadının hayatını kurtarmak gerektiğinde uygulanabilmektedir. Malta, Mısır, Filipinler ve Dominik'te ise her ne şartla olursa olsun kürtaja izin verilmemektedir (Singh, vd., 2017).

Tüm bu sınırlamalar göstermektedir ki, kürtaj mücadelesi kadınların kendi bedenleri üzerindeki hakları koşulsuz olarak tanınmaya kadar asla son bulmayacaktır. Kürtaj birçok ülkede hafta şartı haricinde sınırlama olmaksızın yasalken, pratikte işler değişmekte ve kadınların kürtaj kararı çeşitli gerekçelerle engellenmektedir. Bu nedenle feminist bir mücadele alanı olan ve devlet politikalarıyla sınırlandırılmaya hatta yasaklanmaya çalışılan kürtaj, kadın ve insan hakları için merkezi önemdedir. Kürtaj sınırlandırmaları, kadınların bedenleri ve hayatları üzerinde karar vermelerini engellemektedir. Bu doğrultuda gönüllü çocuksuzluk sadece doğurmamakla ilgili değildir, hayatın tamamına yayılan bir sorumluluk alanına karar vermekle ilgilidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Gönüllü çocuksuzluk olarak adlandırılan çocuk sahibi olmama, kadına anneliği kader olarak dayatmaktansa onu seçim yapılabilecek bir alana dönüştürmesi nedeniyle son derece önemlidir. 1970’li yıllardan itibaren feminist aktivist ve akademisyenlerin öne çıkardığı bu kavram 1980’li yıllarla birlikte daha fazla görünürlük kazanmış, tartışmaların odağı haline gelmiştir. Gönüllü çocuksuzluk tartışmalarının önemi, kadınlar için çocuk sahibi olmak kadar olmamanın da bir seçenek olduğunu gündemde tutmasından kaynaklanmaktadır.

Feministler tarafından yazılan kitaplar, kurulan dernekler ve bilgilendirme yoluyla gerçekleştirilen bilinç yükseltmeler, kadınlar için çocuk sahibi olma konusunda önemli bir farkındalık yaratmıştır. Anneliği bir tercih meselesine dönüştüren gönüllü çocuksuzluk kavramının gündeme geldiği yıllardaki kürtaj tartışmaları ise kadınların bu konudaki seçim hakkına vurgu yapmaktadır. Bu nedenle politik bir duruş olarak çocuk sahibi olmayı reddeden kadınlar ve kürtaj arasındaki ilişki bu çalışma için önemlidir. Beden özerkliği üzerinden kadının bedensel haklarına vurgu yapan feministler gibi kürtajın aynı zamanda kadının yaşam haklarıyla ilgili olduğunu vurgulayan feministler de bu tartışmalar içerisinde oldukça etkindir. Bu doğrultuda kürtaj bir yandan bedensel haklar bir yandan da annelik sorumluluğuna dair karar hakkı çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Feministlerin kürtajla ilgili olarak kadınları bilinçlendirmek ve güvenli kürtaja erişimlerini sağlamak için kurdukları oluşumlar feminist tarih için oldukça önemli olaylar olarak görülebilir. Bu uğurda kadınların verdikleri mücadeleye baskıyla karşı koyan ve kadının kürtajla ilgili karar vermesini engellemeye çalışan grupların etkisi yok sayılamaz. Bu gruplar hem sivil olarak hem de devlet politikalarıyla etki gösterirken kadınların mücadelesiyle elde ettikleri kürtaj haklarını

kısıtlama amacıyla yapılan girişimler olarak da okunabilirler.

Ne yazık ki bugün bile dünyanın birçok yerinde devlet ve din politikaları kürtajı ya tamamen yasaklamakta ya da sınırlandırmaktadır. Kürtajı bir baskı alanına dönüştürerek kadının kararını yok saymaya devam etmektedir. Bu nedenle gönüllü çocuksuzluk kararında farklı faktörler etkili olsa da kürtaj ile arasındaki bağlantıyı unutmamak oldukça önemlidir. Kürtajın hak olup olmamasıyla ilgili tartışmalar ahlaki ve etik bir boyut taşısa da bu konunun kadınların karar hakkı çerçevesinde tartışılması feminist mücadele için oldukça değerlidir.

KAYNAKÇA

Atay, H. (2017). Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye’de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri,

- Kısıtları ve Mücadele Alanları. *Fe Dergi*, Sayı 9(2), ss 1-16.
- Bajos, N. and Ferrand, M. (2006). Abortion Here and Elsewhere. *Societies Contemporaines*, 61(1): 91-117.
- Basten, S. (2009). *Voluntary Childlessness and Being Childfree*. Oxford & Vienna Institute of Demography.
- Bass, B. (2015). Preparing for Parenthood? Gender Aspirations And the Reproduction of Labor Market Inequality. *Gender & Society*, 29(3): 362-385.
- Boulton, M. G. (1983). *Being A Mother*. London: Tavistock.
- Coleman, J. (2009). An introduction to Feminism in a postfeminist Age. *Women's Studies Journal*, 23(2): 3-13.
- Cornell, D. (1995). *The Imaginary Domain: Abortion, Pornography, and Sexual Harassment*. London: Routledge.
- Craig, B., K. Donovan et al. (2014). A Generation Of Childless Women: Lessons from The United States. *Women's Health Issues*, 24(1): e21-e27.
- Dalay, Ç. (2016). Ataerkil Toplumda Gönüllü Çocuksuzluk: Türkiye'de Gönüllü Çocuksuzluk'u Seçen Kadınlara Dair Algı ve Yaklaşımlar. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, E. (2012). Kürtaj Hak Olursa Karar Kadınlara mı Kalır?. *Amargi*, Sayı 26, ss 8-11.
- Edwards, N. (2016). *Voicing Voluntary Childlessness*. New York: Peter Lang.
- Eke, N.P. (2020). *Çocuksuzluk Tercihinin Söylemsel İnşası*. *Yayımlanmış Doktora Tezi*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gillespie, R. (2003). Childfree and Feminine: Understanding The Gender Identity of Voluntary childless women. *Gender & Society*, 17: 122-136.
- Fried, M. (2013). Reproductive Rights Activism in The Post- Roe Era. *Am J Public Health*, 103(1): 10-14.
- Johnson, K. (2014). Protecting Women, Saving The Fetus: Symbolic Politics and Mandated Abortion Conseling. *Women's Studies International Forum*, 47: 36-45.
- Johnson, B., V. Mishra et al. (2017). A Global Database Of Abortion Laws, Policies, Health Standards and Guidelines. *Bull World Health Organ*, 95: 542-544.
- Keskin, İ. (2015). Kürtaj Tartışmaları ve Feminizm. *Fe Dergi*, Sayı 7(1), ss 86-95.
- Kirkman, M., et al. (2011). Abortion is Difficult Solution to A Problem. A Discursive Analysis of Interviews with Women Considering or Undergoing Abortion. *Women's Studies International Forum*, 34: 121-129.
- Krahenbühl, M. (2022). *Environmental Childlessness*. *Anthropology and Sociology*. Geneve: Graduate Institute Publications. <https://books.openedition.org/iheid/8864>.
- Lang, S. (1991). *Women Without Children: The Reasons, The Rewards, The Regrets*. New York: Pharos Books.
- Lawler, S. (2000). *Mothering The Self: Mothers, Daughters, Subjects*. London and New York: Routledge.
- Lemaster, T. (2012). *Girl with a Pen: Girls' Studies and Third Wave Feminism in a Room of One's Own and Professions for Women*. *Feminist Formations*, 24: 77-99.
- Martinez, A. and Andreatta, M. (2015). *It's My Body and My Life: A Dialogued Collaborative Autoethnography*. *Cultural Studies, Critical Methodologies*, 15(3): 224-232.
- McKenzie, C. (1992). Abortion and Embodiment. *Australasian Journal of Philosophy*, 70: 136-155.
- Minden, C. (1996). *Other than Mother*. B.L. Brown (Ed.), *Bringing It Home: Women Talk About Feminism in Their Lives*. Vancouver: Arsenal Puppess.
- Mitchell, D. and Gray, E. (2007). Declining Fertility: Intentions, Attitudes and Aspirations. *Journal of Sociology*, 43(1): 23-4.
- Morell, C. (2010). Saying No: Women's Experiences with Reproductive Refusal. *Feminism & Psychology*, 10(3): 313-322.
- Movius, M. (1976). *Voluntary Childlessness: The Ultimate Liberation*. *The Family Coordinator*, 25(1): 57-63.
- Murphy, M. and Wang, D. (2001). *Family Level Continuties in Childbearing in Low Fertility*

- Societies. *European Journal of Population*, 17: 75-96.
- Nason, E. And Poloma, M. (1976). *Voluntary Childless Couples: The Emergence of a Variant Lifestyle*. Beverly Hills: Sage.
- Orenstein, P. (2000). *Flux: Women on Sex, Work, Kids, Love and Life in a Half- Changed World*. New York: Doubleday.
- Overall, C. (2015). Rethinking Abortion, Ectogenesis, and Fetal Death. *Journal of Social Philosophy*, 46(11): 126-140.
- Parlak, S. ve Tekin I. (2020). A Phenomenological Study on Voluntarily Childless Women. *Psikoloji Çalışmaları*, Sayı 40(1), ss 2-27.
- Park, K. (2002). Stigma Management Among The Voluntarily Childless. *Sociological Perspectives*, 45(1): 21-45.
- Paul, P. (2001). Childless by Choice. *American Demographics*, 23: 45-50.
- Peterson, H. and Engwall, K. (2013). Silent Bodies: Childfree Women's Gendered and Embodied Experiences. *European Journal of Women's Studies*, 20(4): 376-379.
- Peterson, H. (2015). Fifty Shades of Freedom: Voluntary Childlessness As Women's Ultimate Liberation. *Women's Studies International Forum*, 53: 182-191.
- Richardson, D. (1993). *Women, Motherhood and Childbearing*. London: Macmillian.
- Shaw, D. (2010). Abortion and Human Rights. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics and Gynaecology*, 24: 633-646.
- Singh, S., L. Remez et al. (2017). *Abortion Worldwide 2017: Uneven Progress and Unequal Access*. Guttmacher Institute Report, March 2017 Report.
- Thomson, J. J. (1971). A Defense of Abortion. B. Stainbock and J. D. Arras (Eds.), *Ethical Issues in Modern Medicine*. CA: Mayfield Publishing Company.
- Todorova, I. and Kotzeva, T. (2003). Social Discourses, Women's Resistive Voices: Facing Involuntary Childlessness in Bulgaria. *Women's Studies International Forum*, 26(2): 139-151.
- Tekeli, Şirin. (2012). Kürtajla İlgili. *Kazete*.
- Tanturri, M. L. and Mencarini, L. (2008). Childless or Childfree? Paths to Voluntary Childless in Italy. *Population and Development Review*, 34(1): 55-77.
- Tyler May, E. (1995). *Barren in the Promised Land: Childless Americans and the Pursuit of Happiness*. New York: Basic Books.
- Wager, M. (2000). Childless by Choice? Ambivalence and The Female Identity. *Feminism & Psychology*, 10(3): 389-395.
- Wainer, J. (2008). Abortion and The Struggle to be Good in The 1970s. *The Australian and New Zeland Journal of Psychiatry*, 42: 30-37.
- Warren, M. A. (1975). On The Moral and Legal Status of Abortion. R. Wasserstram (Ed.), *Today's Moral Problems*. London: Macmillan.
- Venkatraman, Richa. (2020). A New Vision for Advancing Our Movement for Reproductive Health, Reproductive Rights, and Reproductive Justice by Asian Communities for Reproductive Justice (ACRJ). *Embryo Project Encyclopedia*, 11-17.
-
- i <https://now.org/resource/reproductive-rights-historical-highlights/> (Erişim Tarihi: 03.02.19).
- ii <https://now.org/resource/reproductive-rights-historical-highlights/> (Erişim Tarihi: 03.02.19).
- iii <http://www.defendingwomen-defendingrights.org/about/the-whrd-movement/> (Erişim Tarihi: 05.02.19).
- iv 1967- İngiltere, 1973- Amerika Birleşik Devletleri, 1974- İsveç, 1975- Fransa, 1983- Türkiye, 1988- Kanada kürtajın yasal hâle geldiği ülkelerdendir.
- v <https://www.gazeteduvar.com.tr/saglik/2019/01/18/turkiyede-kurtaj-kagit-uzerinde-yasal-filen-yasak> (Erişim Tarihi: 01.06.22).
- vi AKP Karnesi, <https://catlakzemin.com/e/akp-karnesi/>, Erişim Tarihi: 10.03.19.